

Lars Zilliacus

Finska Hushållningssällskapetets
arkiv och skrifter
en källa för forskningen

II

Lars Zilliacus

Finska Hushållningssällskapets arkiv och skrifter
– en källa för forskningen

II

Åbo Akademis förlag

Åbo 2003

Redigering: Johanna Mara
Pärmbild: Tove Ahlbäck
Bildkälla: Finska Hushållningssällskapets arkiv

ISBN 952-765-110-4
Åbo Akademis tryckeri
Åbo 2003

Innehållsförteckning

Förord	5
Carl Christian Böcker och hans statistiska uppgifter.....	7
G.M. Armfelt, Anders Chydenius, F.M. Franzén, C.A. Gottlund, Elias Lönnrot, J.L. Runeberg och J.V. Snellman samt några av männen i Fänrik Ståls sägner.....	63
Åland 1797–1917 i sällskapets hävder	95
Det förlorade Karelen i sällskapets hävder	155

Förord

I den här föreliggande andra boken i serien om Finska Hushållningssällskapets arkiv och skrifter ingår fem åren 1980–1995 utgivna stencilhäften. Sedan häftena gavs ut har en del nytt material gällande deras ämnesområden dykt upp i arkivet. Detta material har inarbetats i boken. Den som vägleds av boken fördjupar sig i arkivet kommer sannolikt att finna också sådant material som jag inte har hänvisat till. Dels kan materialet ha förblivit förbisett av mig, dels kan det hända att jag inte ansett materialet värt en hänvisning. Det finns fynd att göra för forskaren.

Uppgiften att göra en bok av de fyra häftena har varit anförtrodd Johanna Mara, som också redigerat den första boken i serien. Utöver det sedvanliga redigeringsarbetet har hon nödgats göra en ny utskrift av all text; en krävande uppgift då ju en väsentlig del av textmassan består av siffror.

För att boken skall kunna användas fristående återges här de avslutande förklaringarna i förordet till den första boken i serien: hänvisningarna till arkivet upptar serie, band eller mapp och sida eller nummer. I somliga band är inte sidorna, utan bladen numrerade. Opaginerade sidor anges då med föregående sidas nummer följt av ett b. Somliga band saknar paginering. I dem kan uppgifterna lokaliseras genom att datum eller nummer angivits. Många hänvisningar gäller protokoll. I dessa hänvisningar står P för sällskapets plenum, BU för beredningsutskottet, U för det utskott som efterträdde BU samt St för bestyrelsen eller styrelsen, vilka i sin tur efterträdde U som sällskapets ledande organ. EU står för ekonomieutskottet, FU för det för lantbruksinstitutets förvaltning tillsatta förvaltningsutskottet, PU för potatisutskottet, RU för redskapsutskottet, SU för slöjdutskottet, VU för vaccinationsutskottet och ÅU för åkerbruksutskottet. BS hänvisar till den i arkivet ingående Böckerska samlingen.

Hänvisningarna till de tryckta källorna kräver färre kommentarer. Med Dagboken avses det medlemsblad som sällskapet utgav åren 1800–1803: *Utdrag af Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Dagbok*. Underrättelser avser Dagbokens efterföljare: *Underrättelser från Kongl./Kejsarl. Finska Hushållnings-Sällskapet*. Sällskapets årsböcker kallades länge *Redogörelse*. Berättelserna för åren 1855–1869 intogs i fjärde till sjätte tomen av sällskapets *Handlingar*. Därefter blev *Handlingar* namnet på årsberättelserna till år 1904, då namnet blev *Årsberättelse*.

Åbo 2003

Lars Zilliacus

FINSKA
HUSHÅLLNINGSSÄLLSKAPETS ARKIV OCH SKRIFTER
SOM KÄLLA FÖR FORSKNINGEN

14

Carl Christian Böcker
och hans statistiska uppgifter

Av
Lars Zilliacus

Åbo 1984

Innehållsförteckning

FÖRORD.....	11
1 VEM VAR CARL CHRISTIAN BÖCKER?	15
1.1 LEVNADSLOPP.....	15
1.2 KARAKTÄRSDRAG.....	16
1.3 FAMILJEFÖRHÅLLANDEN	17
2 HUR BÖCKER BLEV HUSHÅLLNINGSSÄLLSKAPETS SEKRETERARE.....	20
3 BÖCKER SOM SÄLLSKAPETS SEKRETERARE	22
3.1 ÖVERSIKT.....	22
3.1.1 Uppgångsperioden 1813–1823	22
3.1.2 Nedgångsperioden 1824–1833.....	23
3.2 BÖCKERS SYN PÅ SÄLLSKAPETS STÄLLNING, MÅL OCH MEDEL	24
3.3 BÖCKERS REDOGÖRELSE OCH BETÄNKANDEN OCH MATERIALET FÖR DEM	27
3.3.1 Allmänt	27
3.3.2 Korrespondenterna och deras uppgifter.....	27
3.3.3 Meteorologiska och naturvetenskapliga observationer.....	29
3.3.4 Forskningsresande i eget land.....	30
3.3.5 Böckers enkät 1822.....	31
3.3.6 Betänkande om landets och näringarnas tillstånd	33
3.3.7 Potatisodlingens främjande.....	34
3.3.8 Linodlingens och linnelöjdens främjande	34
3.3.9 Vaccinationens främjande	34
3.3.10 Om sockenmagasinen	34
3.3.11 Om skogshushållningen.....	35
3.3.12 Om uppodling av kärr och mossar	36
3.3.13 Om brännvinshanteringen.....	36
3.3.14 Om en fri lanthandel.....	37
3.3.15 Om de Ahlmanska skolorna.....	38
4 BÖCKER SOM FÖRETAGARE OCH HANS EKONOMISKA BEKYMMER	38
4.1 ALLMÄNT.....	38
4.2 BÖCKER SOM VERKSTADSFÖRETAGARE	39
4.3 BÖCKER SOM JORDBRUKSFÖRETAGARE	41
4.4 VARFÖR GICK DET ILLA FÖR BÖCKER?	41
5 BÖCKER OCH ÅBO BRAND	43

6 BÖCKER I KAMPEN MOT KOLERAN 1831	44
7 HUR BÖCKER LÄMNADE SEKRETERARPOSTEN	44
8 BÖCKERS ARBETE MED EN STATISTISK BESKRIVNING ÖVER FINLAND	45
8.1 UPPDRAGET OCH UPPDRAGSGIVARNA.....	45
8.2 VAD VILLE BÖCKER SJÄLV MED SIN BESKRIVNING?.....	47
8.3 HUR ÅBO BRAND PÅVERKADE BÖCKERS MATERIAL.....	48
8.4 HUR BÖCKER SÅG PÅ SITT MATERIAL NÄR HAN UPPGJORDE DISPOSITIONSPANEN TILL SIN STATISTISKA BESKRIVNING	49
8.5 BÖCKERS PLAN TILL SIN STATISTISKA BESKRIVNING	50
8.6 HUR BÖCKER KOMPLETTERADE SITT MATERIAL	51
8.7 EN FRISTÅENDE ENKÄT OM RIOR.....	53
8.8 HUR BÖCKERS ARBETE EBBADE UT	53
8.9 HUR DET MATERIAL SOM BÖCKER ÄMNAT UTNYTTJA FÖR SIN STATISTISKA BESKRIVNING HAR HAMNAT PÅ OLIKA HÅLL	54
9 BÖCKER SOM FINSKA TRÄDGÅRDSODLINGSSÄLLSKAPETS SEKRETERARE.....	57
10 BÖCKERS FÖRFATTARSKAP.....	57
10.1 ALLMÄNT	57
10.2 I SÄLLSKAPETS ÄRENDEN	58
10.3 PRISSKRIFT OM SKOGSHUSHÅLLNING.....	59
10.4 I ÅBO TIDNINGAR.....	60

Förord

När Eino Jutikkala 1967 fyllde 60 år hedrades han med en festskrift, *Näkökulmia menneisyteen*. Till den sände Londonprofessorn W.R. Mead en studie: "Carl Christian Böcker, Suomen tilastotieteen unohdettu edustaja". Uppslaget var väl funnet, för framom andra hade just Jutikkala vetat att utnyttja resultaten av Böckers statistiska arbete sådana de finns bevarade i den "Böckerska samlingen" i vårt Riksarkiv. Uppgifter ur den samlingen ligger till grund för kartan nr 48, "Maaseudun taloudellisia oloja 1830-luvulla", i Jutikkalas 1949 utgivna *Suomen historian kartasto*.

När Ilmari Hustich 1971 i tidskriften *Terra* skrev "Om avgränsningen av utvecklingsområden i Finland" påpekade han hur man med Böckers statistik som grund kunde draga ännu halvtannat sekel efter Böckers tid giltiga gränser för Finlands fattigbygder.

Mead utnyttjade själv 1953 Böckers material i sin bok *Farming in Finland* och i *Turun Yliopiston julkaisuja A XIII:2*, "Land use in early nineteenth century Finland" samt 1981 i *Fennica* 159:1, "Finska Hushållningssällskapet as a source for the historical geography of Finland".

I slutet av 1970-talet utnyttjades den Böckerska samlingen av Arvo M. Soininen för hans bok *Vanha maataloutemme* med dess kartor och 1983 införde Ragna Ahlbäck i sin bok *Bonden i svenska Finland* 26 helsides eller dubbelsidiga tabeller byggda på Böckers material.

Böcker hann emellertid hopbrunga material också utöver det som finns i Riksarkivet. En del av detta material presenterades 1845 av Jac. Fellman i *Suomi, tidskrift i fosterländska ämnen*: "Sammandrag af Skörde-Observationer i Finland". Härifrån överfördes uppgifter ett kvart sekel senare till *Finlands Officiella Statistik III*. De uppgifter som ligger till grund för Fellmans uppsats ingår i bandet D IV 6 i Finska Hushållningssällskapetets arkiv. Det bandet har utnyttjats också av Veijo Saloheimo för en uppsats i årsskriften *Pohjois-Karjalan luonto 1981*: "Luonnonhavaintoja Ilomantsissa ja Tohmajärvellä 1818-1820.

Man kan tryggt hävda att Böcker är mindre bortglömd i dag än när Mead skrev sin uppsats om honom. Böckers sakuppgifter om hans egen redan för länge sedan svunna tid kommer säkerligen också framgent att utnyttjas av forskningen. Andra, lika värdefulla upplysningar om den tiden är det numera svårt att uppbrunga. Intresset för Böckers uppgifter väcker frågor om deras bakgrund och tillkomsthistoria. Beträffande dem brukar man hänvisas till F.J. Rabbes i *Suomi 1852* införda uppsats "Angående några förarbeten till en utförlig Statistik för Finland". Långt senare, 1930, redogjorde Henrik Renquist i *Terra* 52 raljant men uppskattande för Böckers statistiska arbete. Det skedde i uppsatsen "Suomen maantieteen esitöitä". – Den samhälleliga bakgrunden för Böckers liv får sin Belysning i Olof Mustelins avhandling 1957: *Studier i finländsk historieforskning 1809–1865*.

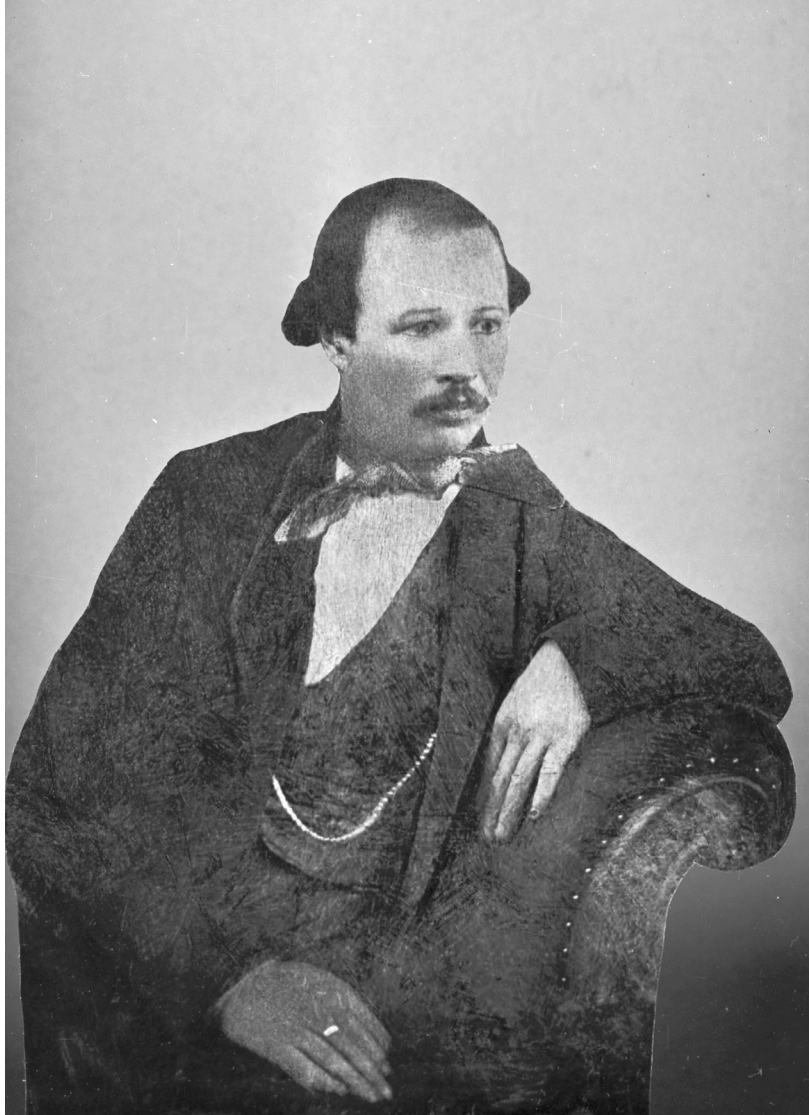
Böcker och hans verk vore värda en mera omfattande undersökning. En stor del av materialet för en sådan undersökning ligger i Finska Hushållningssällskapetets arkiv och tryckta skrifter. Föreliggande häfte är avsett att visa på detta material. Under sina

decennier som sällskapet sekreterare dominerade Böcker till den grad dess verksamhet att det är svårt att rätt avgränsa materialet. Här har mycket utelämnats som kunde ha försvarat sin plats i häftet.

Till Hushållningssällskapet arkiv hör också några samlingar, som ursprungligen inte har ingått där. Sålunda finns där en serie om ett tjugotal band eller mappar innehållande i huvudsak dels diverse koncept av Böckers hand, dels till honom ställda brev. Somliga av dessa papper är av helt privat natur, andra åter berör nära Böckers tjänsteuppdrag. Handskriftsavdelningen vid Åbo Akademi's bibliotek har åtagit sig att uppgöra register över denna samling. I föreliggande häfte kallas denna serie Böckerska samlingen i Hushållningssällskapet arkiv, i hänvisningarna förkortat till BS. Till denna samling har uppenbarligen också hört material som senare av misstag inbundits i D XXIII 19–27.

En annan serie, som icke heller ursprungligen har ingått i arkivet, utgörs av det 1837–1855 i Åbo existerande Finska Trädgårdsodlingssällskapet papper. De fyller fem mappar. En del av materialet är häftat. I föreliggande häfte har hänvisningarna till detta material signum FT.

En stor del av alla hänvisningar i föreliggande häfte gäller Böckers brevkoncept. Det kan vara värt att påpeka att de brev adressaten fick i sin hand måhända hade en helt annan utformning. Lika möjligt är det att koncept aldrig resulterade i brev, utan endast fyllde uppgiften att hjälpa Böcker att för sig själv klargöra sina tankar och skapa en översikt av sitt eget vetande i något ärende. Syftet med detta häfte är emellertid inte att utöva källkritik, utan endast att peka på källor.

En dagerrotyp som i flere verk påstått föreställa Carl Christian Böcker. Enligt Irma Savolainens pro gradu-avhandling *Turkulaiset valokuvaajat vuoteen 1918* är det dock fråga om en yngre man, kanske hans son Carl Jacob, som fotograferades först på 1850-talet. (Åbo Akademis bildsamlingar)

1 Vem var Carl Christian Böcker?

1.1 Levnadslopp

Carl Christian Böcker fick inte under sin levnad röna den uppskattning han hade varit värd, men han har tillvunnit sig en bestående plats i våra biografiska handböcker. Sålunda finns han upptagen i den av Suomen Historiallinen Seura utgivna *Biografinen nimikirja 1879–1883*, i Tor Carpelans *Finsk biografisk handbok* av år 1903, i det 1927 utgivna standardverket *Kansallinen elämäkerrasto* och i den 1963 av Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto utgivna *Eteläpohjalaisia elämäkertoja*, för att nämna några exempel från olika tider. Biografiernas författare har sannolikt stött sig på den dödsruna, som ingick i *Åbo Tidningar* nr 38/15.5.1841.

C. Chr. Böcker föddes 24.5.1786 i Vasa. Fadern, salpetersjuderidirektören i Österbotten Elias Böcker var hemma från Sverige, där hans far var kyrkoherde. Carl Christian blev faderlös redan 1791, men upptogs som fosterson hos kyrkoherden Gabriel Rein i Lillkyro. Hösten 1891 inskrevs han vid Åbo Akademi. Efter två års studier, enligt nekrologen ”riktade åt den filosofiska graden”, drabbades han av en häftig förkylning ”varav blodstörtning och mångåriga kroppsliga lidanden blev följd”. I början av 1804 finner vi honom i södra Österbotten, där han försedd med intyg av doktor Hast vaccinerade 154 barn (D XIII 5 A s. 58 och 96–), vilket renderade honom ett omnämmande i Hushållningssällskapets första, inför konungen avgivna berättelse om vaccinationens främjande (B I 1 s. 453).

Vid denna tid drabbades han alltså av den sjukdom, som enligt nekrologen ändrade hans bestämmelse. Uppenbarligen var han länge oförmögen till arbete. Då han, för att återgå till nekrologen, ”underbart nog, efter en svår nervfeber åter hade vunnit hälsa och krafter, besökte han för andra gången Akademien 1810”. Böcker studerade sålunda i två repriser med nära tio års mellanrum vid Åbo Akademi, där nära nog alla akademiskt skolade ämbetsmän i landet fick sin utbildning. Detta måste rimligtvis ha givit honom mångsidiga personliga kontakter av stor betydelse för hans senare verksamhet.

I mars 1811 undergick Böcker kameralexamen och i juni jurisexamen, varefter han antogs till kopist vid den 1809 tillsatta kejsrerliga regeringskonseljen i Åbo. Från denna anspråkslösa post togs han våren 1813 till sekreterare vid Hushållningssällskapet. Här stannade han i tjugu år. För sina meriter på denna post hedrades han 1821 med professorstitel. Hans mångsidiga verksamhet som sällskapets sekreterare har utförligt skildrats av Gustaf Cygnaeus i hans historik *K. Finska Hushållningssällskapet 1797–1897*.

Enligt nekrologen hade Böcker fram till 1820 småningom samlat en förmögenhet på runt 10.000 rubel. Under sin tid som kopist hade han åtagit sig sakföraruppdrag. Vidare hade han förstått att utnyttja de vinstmöjligheter valutaväxlingen gav i vårt land med grannländernas valutor som gångbart mynt (BS 16 s. 46). Främst nämndes dock som förklaring till den hopade förmögenheten hans sparsamhet och små behov. Denna be-

tydande förmögenhet spolierades under 1820-talet genom hans engagemang som verkstadsägare och som jordbrukare.

Böckers ekonomiska svårigheter medverkade till att han 1833 lämnade Hushållningssällskapet. Som orsak till sin avskedsansökan uppgav han sin önskan att helt ägna sig åt den stora uppgiften att utarbeta en statistisk beskrivning över Finland. Härifrån hindrades han emellertid av det ständiga behovet av inkomster för att försörja sin stora familj.

Ett brev 5.9.1833 från Jacob Wegelius i Malax visar att Böcker den här tiden umgicks med planer på att bryta sig en bana som präst. Wegelius tycks dock ha tvivlat på att Böcker hade den rätta tron (BS 19).

En möjlighet till inkomst fann Böcker i redaktionen för *Åbo Tidningar*, som på den tiden utgavs först av J.F. Wallenius och från 1836 av N.H. Pinello. Där verkade han till sin död. Vidare synes han ha skaffat sig inkomster genom att förmedla litteratur och plantskolealster samt genom att sälja av de skrifter, som han tidigare hade utgivit på eget förlag (BS 19 von Knorring 19.2 och Donner 27.1.1841). Likaså tycks han länge ha kunnat sälja arbeten från sina tidigare verkstäder (BS 10 Chydenius 9.12.1839). År 1836 torde han förgäves ha sökt censorbefattningen i Åbo (BS 19 C.G.W. 1.2.1836). De följande åren brevväxlade han om inackordering hos sig av gymnasister från landsbygden (BS 19 Hellen 28.9.1837 och Borg 21.7.1839).

Böcker lyckades ej i sina bemödanden att återupprätta sin ekonomiska ställning. År 1838 antecknades om ett hos honom gjort utmättningsförsök att icke den ringaste tillgång funnits (A I 33 – P § 5/10.10.1838 och D II 5 s.33). Hans levnadsvillkor förbättrades knappast av att de flesta av hans fodringsägare slutligen avstod från sina anspråk och KMt på framställning av Hushållningssällskapet avskrev de statliga fondernas fordran (D I 1 s. 151). Sällskapet hade rekapitulerat Böckers förtjänstfulla gärning och givit honom rätt i att han ostörd borde få göra sina dyrköpta kunskaper så gagneliga för det allmänna som det då mera var möjligt (D II 5 s. 24 och B I 18 s. 110).

Trots att Böcker inte förmådde infria sina ekonomiska förbindelser förverkade han inte sitt förtroende i samhället. Sålunda tilldelades honom en ledande roll i kampen mot koleran i Åbo 1831 (BS 13) och samma kretsar som dominerade Hushållningssällskapet när han frånträdde dess sekreterarpost skänkte honom fyra år senare förtroendet att utse honom till sekreterare i det då bildade Finska Trädgårdsodlingssällskapet. Den posten innehade han till sin död.

Böcker dog 1.5.1841. I en framställning om pension åt hans änka visade sällskapet sin uppskattning av hans gärning (A I 36 – EU § 1/26.5, P § 3/2.3.1841, B I 19 s. 50).

1.2 Karaktärsdrag

Cygnæus karaktäriserar Böcker som begåvad och arbetsam, sangvinisk, godhjärtad och hjälpsam, vidare som god stilist om än benägen för allmänna reflexioner och för att breda ut sig. Hur Böckers benägenhet för allmänna reflexioner kunde förleda honom till grundlöst teoretiserande visar hans resonemang om Sydamerika som en obegränsad framtida marknad för Finlands linnelöjd (Redogörelse 1819 s. 16). Han lyckades förmå Hushållningssällskapet att 1826 hos KMt hemställa om åtgärder för att bana väg till denna marknad, men sällskapet avspisades (D I 1 s. 128). Obesannad blev också Böckers tro på det ändamålsenliga i att driva fartyg med trampkvarnar. Redan 1823 (Underrättelser I 3 s. 121) berättade han om positiva erfarenheter från England av att placera fångar i trampkvarnar och 1829 och 1832 brevväxlade han med Johan Juringius

i Sverige om liknande drivkraft för fartyg (BS 5 s. 78–83, 97 och 108 samt BS 19 – 21.8.1832).

Gabriel Nikander, som i Hushållningssällskapets arkiv har gjort sig förtrogen med Böcker och hans medhjälpare, påpekar i ett par essäer i den 1958 tryckta samlingen *Gustaviansk politik i Finland* att de första tecknen på att romantiken hade nått vårt land märktes på 1810-talet och att den unge Böcker var påverkad av den nya strömningen. Främst framhåller Nikander Böckers patriotism och frisinne.

En klarsynt karaktäristik av sig själv gav Böcker 1829 i ett brev till sina kreditorer, där han talade om ”dels den enfaldiga tro på allmän god vilja, som kostat och säkert ännu skall kosta mig så många bekymmer, dels den misskalkyl på graden av sannolikhet, vid frågan om realiserandet av förhoppningar, som lika säkert skall följa mig livet igenom och som har sin grund uti den absoluta omöjligheten att då man jämt lever uti den ideala världen kunna rätt orientera sig i den verkliga” (D II 4 s. 11).

För att göra det möjligt att fullständiga bilden av Böcker som människa må ännu hänvisas till några privata brev med uppgifter om hans sällskapstalanger och hans konstnärliga intressen. Hans vän Jonas Lundstedt hade hösten 1820 flyttat till Sverige och erinrade sig i ett par brev med saknad glada kvällar i Åbo i muntra sångarbröders lag (BS 9 s. 42 och 44). Ordvalet i breven för tankarna till Bellman. Enligt ett odaterat brevutkast med biskop Tegnér som adressat (BS 13) hade Böcker i sin ägo haft Bellmans luta, men avstått från den på begäran av Bellmans son. Nu önskade Böcker att lutan skulle ses som en gåva av honom till Sverige.

Om Böckers litterära intressen vittnar också hans brevväxling med Runeberg. Han bad denne författa en prolog till teaterhusets invigning i Åbo, men Runeberg avböjde i ett 9.12.1838 daterat brev, övertygad om att tidsbristen skulle göra ”att försök med prologen skulle antingen stranda halvfärdigt eller också utfalla till en fulländad oduglighet” (BS 13 och 19). – Läsesällskapets i Åbo protokoll fördes bl.a. 8.5.1828 av Böcker (BS 14).

Uppenbarligen försökte sig Böcker också som målare. I ett odaterat brev till sin mor, som dog redan 1814, berättade han att han sände henne sin första oljemålning som julklapp (BS 10). Ett vittnesbörd om Böckers konstnärliga intressen kan man måhända se också i hans brevväxling med G.W. Finnberg(er) om stentryck av Åbo brand (BS 6 s. 33 och 36). Detsamma gäller om Böckers försök att förmå Hushållningssällskapet att bekosta utbildningen av en finsk gosse som han 1829 träffat i Stockholm och hos vilken man funnit en ”ovanlig fallenhet för de plastiska konster” (D II 4 s. 5).

1.3 Familjeförhållanden

För att förstå varför Böcker inte mäktade fullfölja det han såg som sin uppgift i livet måste man känna hans brydsamma familjeförhållanden.

När Böckers bana ännu bar uppåt hade han i sitt ungarlshushåll som tjänarinna Charlotta Hanquist. Med henne fick han hösten 1820 en dotter. Uppenbarligen för att undvika skandal fördes Charlotta i god tid före barnets födelse till Böckers systrar och svåger på Tainus i Jurva. Brev till Böcker från dem och från Charlotta vittnar om hur pinsam hans närmaste fann situationen (BS 2 s. 87, BS 8 s. 17, 35 och 55 och BS 9 s. 12).

Förbindelsen med Charlotta Hanquist ledde inte till äktenskap. Snart nog inledde Böcker emellertid ett liknande förhållande, denna gång med Anna Catharina Cajander. Hon sändes sommaren 1823 till S:t Petersburg för att föda sitt barn. Därefter frambar

hon troget och träget ett barn vartannat år. Först vid det femte barnets födelse antecknades hon i kyrkböckerna som professor Böckers trolovade brud. Hennes tionde barn föddes en månad före Böckers död. Då var hon sedan 1831 hans lagvigda maka.

Den äktenskapliga trevnaden naggades av att makarnas sociala bakgrund var så olika. Bland Böckers efterlämnade papper finns några rader (BS 19), som han uppenbarligen nedskrivit medan han format sina tankar om sitt då halvåriga äktenskap: "Det halva år som jag nu för första gången levat dig så nära, att jag fått se dina hemseder, har för mig ljusligen framställt att mycket hos dig måste bildas och ändras, förrän jag skall kunna uti eget hus äga den trevnad att jag där kan finna, icke förökande utan lättnad i tryckande bekymmer..." Tyvärr lyckades professorskan ej helt leva upp till förväntningarna. I samma samling finns också ett 27.3.1838 daterat uppbragt brev av en granne (BS 19), som klagar över att hans jungfru utanför professorns trappa och på föranstalten av dennes "kvinnoomgivning" överfallits och överhöljts med all slags orenlighet: "Ett sådant förfarande är nedrigt och tycks mig ej oliskt spinnhusdamers helgedagars nöjen".

Böckers försörjningsbördan ökades av det ansvar han hyste för sina tre äldre systrar och deras barn.

Följande uppgifter om Carl Christian Böckers föräldrar, syskon och egen familj har sammanställts av professor G. –Ad. Holmberg:

Carl Christians föräldrar

Petter Elias Böcker, födelsedatum och -ort okända, död i Vasa 1791. Direktör för salpetersjuderierna i Österbotten. Bebodde gården nr 176 i Vasa från omkring 1870 och synes ha övertagit densamma efter sin svärfar omkring 1784.

Gift omkring 1780 med Anna Lisa Castin, f. 5.3.1761, död i bröstvattusot i Jurva 1814, dotter till sekreteraren Castin och Clara Munselia. Flyttade 1806 till Tainus i Jurva med sina hemmavarande barn.

Carl Christians syskon

– Christina Beata, f. i Vasa 8.12.1782, död i Åbo 9.8.1853. Gift omkring 1799 med kaptenen och riddaren av Kungl. Svärsorden Gustaf Adolf Hobin, f. i Solv 23.9.1764, död i Jakobstad 26.6.1824.

– Clara Carolina, f. i Vasa 17.5.1787, död i Åbo 13.11.1826. Efter att 1809 ha blivit änka flyttade hon först till Tainus i Jurva och 1823 vidare till Åbo, där hon med en dotter bodde i Finska Hushållningssällskapets gård, Kyrkokvarteret 21. Gift 26.12.1807 med handlanden i Kaskö, Jacob Erik Högman, f. 1768, död 1809.

– Anna Beata, f. i Vasa 26.4.1788, död i lungsot i Lojo 14.4.1847. Flyttade 1823 från Jurva till Åbo, där hon antagligen skötte hushållet för sin bror Carl Christian till 1825, då hon flyttade till sin syster Elisabeth Charlotta och svåger Johan William Forsman i Kuopio. Följde 1827 med dem till Tohmajärvi, men återvände 1832 till Åbo, där hon bosatte sig i Finska Hushållningssällskapets nya hus vid Tavastgatan 28. Flyttade 1834 till Lojo och blev "demoiselle" på Outamo rusthåll hos possessionaten Herman Henrik Carling, f. 1817 i Kaskö.

– Elisabeth Charlotta, f. i Vasa 19.7.1789, död i Vasa 13.11.1859. Blev maka till en senator och mor till två senatorer. Gift på Tainus i Jurva med dåvarande vicehäradsövdingen Johan William Forsman, f. i Kaskö 20.10.1788, död i Helsingfors 4.2.1883.

Carl Christians egen familj

Gift 16.10.1831 med Anna Catharina Cajander, f. i Åbo 5.4.1799, död i Åbo 26.12.1870. dotter till packaren Matts Cajander och Lisa Simonsdotter. Tjänade 1818 som ”piga” hos sadelmakaren Carlsson i Åbo och 1819–1820 på Koskis gård i Koskis Å.L. Synes sedan ha bott hemma hos föräldrarna intill sitt giftermål. Kallades i de kyrkliga böckerna vid 2:a barnets födelse piga, vid 3:e och 4:e Qvinsperson, vid 5:te barnets födelse professor Böckers trolovade brud. Flyttade efter mannens död ut till trakten av det nuvarande Hammarbacka.

Barn:

– Carl Jacob, f. a.n. i S:t Petersburg 13.7.1823, död i S:t Petersburg 6.1.1862. Bodde under sin tidigare barndom i sin födelsestad, men flyttade efter föräldrarnas giftermål till Åbo. Blev 1842 bokhållare vid den mekaniska verkstaden i Fiskars. Återvände 1845 till S:t Petersburg, där han antecknades som mekaniker.

– Catharina Sofia, f. a.n. i Åbo 14.8.1825, död i Åbo 4.3.1867. Vistades 1843–1845 på Sombo rusthåll i Itis som ”mamsell” i Erik v. Stichts hushåll. Bodde därefter med modern.

– Carolina Eleonora, f. a.n. i Åbo 18.8.1827. Tjänstgjorde som guvernant 1844–1847 hos landskamreren och kronofogde C.G. v. Bonsdorff på Carlberg eller Pettilä i Uskela och 1847–1849 hos vicehäradshövdingen Carl Wilhelm Maexmontan på Herrala gård i Lembois. Säges sistnämnda år ha återflyttat till Åbo, men har ej anträffats där. – Sorgekväde i *Åbo Tidningar* 71/1850.

– Amanda Mathilda, f. a.n. i S:t Karins 2.10.1829, död i Helsingfors 27.7.1895. Gift 8.6.1859 med kassören vid auktionskammaren i Helsingfors, Johan Wilhelm Nygren, f. i S:t Michel 24.3.1824, död i Helsingfors 13.2.1898, f.d. student.

– Frans, f. a.n. i Åbo 23.7.1831, död i Helsingfors 3.2.1902. Besökte 1848–1851 Åbo Gymnasium och erhöll 12.6.1851 dimissionsbetyg. Verkade 1863–1865 som kontorist vid Tervakoski pappersbruk i Janakkala och 1865–1866 som lärare vid skolan i Kymölä by i Sordavala landskommun. Blev sistnämnda år elementärlärare vid Söderkulla jordbruksskola i Sibbo.

– Hugo Herman, f. i Nådendal 24.2.1833, död i Nådendal 25.9.1835.

– Ebba, f. i Nådendal 22.8.1834, död i Åbo 23.3.1912. Inskreven i Åbo Fruntimmersskola 1847, avgick 1850. Vistades 1866–1869 i Helsingfors och öppnade där Finlands första Fröbelbarntädgård. Verkade därefter som fotograf i Åbo. Säges i kommunionboken 1878–1887 vara fattig.

– Olof Elias, f. i Nådendal 28.5.1837, död i Gävle 20.2.1858. Besökte 1852–1854 Åbo Gymnasium och erhöll 21.6.1854 dimissionsbetyg. Verksam som ingenjör vid Gävle-Dala järnväg.

– Emma Fredrika, f. i Åbo 30.9.1839, död i Helsingfors 27.1.1923. Inskreven i Åbo Fruntimmersskola 1852, avgick 1855. Flyttade i samband med sitt giftermål 1866 till Suodenniemi, men återkom följande år till Åbo såsom änka. Flyttade 1867 till Helsingfors och var där verksam 1870–1902 som föreståndarinna vid Semigradskys småbarnsskola. Gift i Åbo 16.1.1866 med komministern och sockneadjunkten David Skogman, f. i Mouhijärvi 10.11.1840, död i Suodenniemi 26.5.1867.

– Petter Edvard, f. i Åbo 4.4.1841, död i Hangö 9.4.1894. Besökte 1857–1860 Åbo Gymnasium och erhöll 12.6.1860 dimissionsbetyg. Ingenjörsexamen vid tekniskt institut i Stockholm. Baningenjör vid Hangö - Hyvinge järnväg. Gift 3.3.1869 med Helidore Kristina Moberg, f. i Karlskrona, Sverige 25.8.1842, död i Karis 20.3.1909.

Åbo finska församlings kommunionbok för åren 1815–1831 upptar under Kyrkokvarteret 21 (Finska Hushållningssällskapet) även Qp. (kvinnspersonen) Charlotta

Hanquist, f. i Åbo 1794. Vistades i Jurva 16.10.1820–2.8.1821. Flyttade till Stockholm i samband med sitt giftermål 3.7.1825 med juveleraren Sahlbom från Stockholm.

Dotter:

– Charlotta Christina Böcker, f. i Jurva 3.12.1820, död i Åbo 12.4.1823.

2 Hur Böcker blev Hushållningssällskapets sekreterare

Den framgång Hushållningssällskapet under sina första år rönt i sina strävanden och den aktade ställning det tillvann sig får till icke ringa del tillskrivas dess sekreterare, först lagmannen, sedermera landshövdingen, Olof Wibelius och från 1800 provinsialläkaren, sedermera professorn Johan Fredrik Wallenius. Denne efterträddes 1805 av provinsialläkaren F.W. Radloff. Enligt stadgarna bytte sällskapet ordförande två gånger i året. Sekreteraren förväntades stå för kontinuiteten och aktiviteten. Radloff infriade inte förväntningarna. Nya initiativ fördes inte fram och gamla ärenden fullföljdes inte.

Kriget skulle under alla förhållanden ha försvårat sällskapets verksamhet. Nu fick det tjäna som ursäkt för att verksamheten försumrades. Själv tycks Radloff ha riktat sitt intresse åt annat håll (Cygnaeus s. 284). Han knöts snart som referendariesekreterare till regeringskanseljen. När han hösten 1811 lämnade detta uppdrag förordnades han att utarbeta en statistik över Finland eller åtminstone över Viborgs län, som ju 1812 återförenades med Finland.

Återföreningen hade genomdrivits av Gustav Mauritz Armfelt som ordförande i kommittén för de finska ärendena. Han skyndade sig att i brev till generalguvernören Fabian Steinheil tillkännagiva kejsarens vilja att Hushållningssällskapet skulle utsträcka sin verksamhet till Viborgs län och förnya sin verksamhet i övriga delar av landet (A I 11 s. 49 – P § 4/1.4.1812). Den 27 januari 1813 infann sig Armfelt själv, nu som generalguvernör, till sällskapets plenum, fast besluten att rycka upp sällskapet ur dess försöfnings (A I 12 s. 10 – P § 2) och efterlyste mera drift och hastighet i verksamheten.

Armfelts önskemål hänsköts till beredningsutskottet. Detta dryftade ett projekt till ett särskilt verkställande utskott, men fann det likväl bäst att avstå från organisatoriska åtgärder. När utskottets protokoll upplästes inför plenum föreslog Wallenius – Radloffs företrädare på sekreterarposten och sällskapets ordförande – ”såsom till enahanda ändamål bidragande” att till biträde åt sekreteraren skulle tillsvidare kallas kopisten i Kejserliga regeringskanseljens justitiedepartement herr Böcker (A I 12 s. 21 b – P § 5/1.4.1813). Förslaget antogs vid följande plenum 15.4. och utskottet fick i uppdrag att föreslå hur ärendena skulle fördelas mellan Radloff och Böcker. Innan utskottet behandlat saken meddelade Radloff vid plenum 1.5.1813 (A I 12 s. 25 – P § 1) – det första där Böcker satt vid protokollet – att han efter två månader ville frånträda sekreterarposten och plenum valde genast 12 elektorer, vilka enligt stadgarna skulle upprätta förslag till sekreterarpostens återbesättande ”och skulle detta ske utan att sysslan annonserades såsom ledig, emedan den korta tiden fordrade och stadgarna tillät det”.

Protokollet från elektorernas sammanträde saknas. I första förslagsrummet uppställde de Böcker och plenum följde förslaget (A I 12 s. 53 – P § 10–11/1.7.1813). Lönen skulle börja löpa från 1.8.1813.

Armfelts krav på Hushållningssällskapet hade aktualiserat sekreterarskiftet. Däremot skedde valet av Böcker till sekreterare knappast på Armfelts initiativ. Uppfattningen om Armfelts andel i att Böcker blev sällskapets sekreterare har påverkats av Böckers nekrolog och återger saken så som han själv ville se den mot slutet av sin levnad. I

nekrologen sades att Böcker kallats till S:t Petersburg och där av Armfelt övertalats att söka sig in vid Hushållningssällskapet.

Den här framställningen av händelseförloppet motsvarar inte helt den skildring Böcker gav i ett odaterat brev till sin mor omedelbart efter besöket i S:t Petersburg (BS 10): ”Söta Mor känner att jag hos professor Wallenius anmälte mig såsom hugad att emottaga Finska Hushållningssällskapets sekreterarbefattning, att han agreeerade det och anmälte mig med rekommendation hos excellensen greve Armfelt. (...) När jag reste till Petersburg var jag ledsen att han ej hant skriva till excellensen, ty han fick först några timmar före min avresa veta av den; jag hade dock beslutat att det oaktat besöka excellensen. Därtill fick jag även anledning av 12.000 rubel, som jag hade med till honom. Då jag sade mitt namn och ämnade tillägga vad jag var, sade han ”ja, jag känner er”. Han talte om indifferentia saker och tillade då jag gjorde min att gå bort: ”Ni hälsar väl på mig under det ni är här, min käre Böcker.”

Några dagar efter det att Armfelt sålunda första gången kunnat bilda sig en personlig uppfattning om Böcker kallade han denne till sig. Nu ledde han in samtalet på Hushållningssällskapets angelägenheter och sade sig känna till att Böcker ställts i första förslagsrummet för sekreterarposten. Då Armfelt framhållit att Böcker som sekreterare borde resa omkring i Finland för att lära känna dess hushållning i särskilda landsorter, hade Böcker antytt att han svårligen kunde få tillfälle därtill då han måste tänka på sin karriär utanför sällskapet. Armfelt hade då frågat om Böcker vore villig att helt änga sig åt sällskapet om han tillförsäkrades en så stor lön att han kunde vara nöjd med den för hela sin framtid. Böcker hade förklarat sig högst hugad härför. ”Vill ni då uppoffra er med liv och själ för Finlands hushållning och statistik?” frågade Armfelt och Böcker förklarade att han skulle skatta sig högst lycklig att kunna leva blott för vetenskaperna. ”Ja, då skola vi visst arrangera det så” slöt Armfelt, allt enligt Böcker som senare ansåg att löftet aldrig uppfyllts.

Enligt brevet blev detta samtal mellan de två inte det sista under Böckers besök i S:t Petersburg. Innan de skildes hade Böcker vid ett nytt samtal om lönefrågan förklarat att han skulle skatta sig nöjd för all sin tid om han tillförsäkrades en professorslön och Armfelt hade frågat om han sålunda var tillfreds med 500 silverrubel utöver sekreterarlönen. Böcker hade svarat att detta ännu ej gav honom fullt ut en professorslön, men att det vore oförsvarligt av honom att ej åtnöja sig med en lön som var större än en assessors och Armfelt hade lovat genast göra upp om saken med baron Mannerheim, vilken hade efterträtt Wallenius som sällskapets ordförande.

Det extra arvodet om 500 rubel ansåg Armfelt uppenbarligen motiveras av Böckers åtagande att införskaffa upplysningar om hushållningen i landets olika delar. Sålunda skulle han enligt Böckers brev till sin mor ha sagt: ”Jag anser en noga kännedom av landet så viktig för senaten att den därpå ej kan uppoffra för mycket.”

Sannolikt från tiden kort efter besöket hos Armfelt är ett brevkoncept (BS 11) där Böcker ber om förord för befrielse från sin post vid regeringskanseljen.

3 Böcker som sällskapets sekreterare

3.1 Översikt

3.1.1 Uppgångsperioden 1813–1823

Av Böckers tjugu år som sällskapets sekreterare blev de tio första en uppgångsperiod i sällskapets historia. Så snart Böcker satt sig vid sällskapets och dess utskotts protokoll blev de utförliga och fick en klar indelning i paragrafer. Framför allt fick de mycket att berätta om. Tyvärr skulle de med tiden bli mindre rediga och fattigare på innehåll.

Radloff hade trots upprepade anmärkningar inte kunnat förmås att efter kriget sammanställa redovisningar för sällskapets med särskilda statsmedel bedrivna verksamhet för potatisodlingens och vaccinationens främjande. I april 1813 gav regeringskonseljen sällskapet en sträng påminnelse om försummelsen (D I 1 s. 49). När Böcker valts till ordinarie sekreterare konstaterade sällskapet att det var hopplöst att längre vänta sig något av Radloff och Böcker anmodades att upprätta redovisningarna inom högst en månad (A I 12 s. 56 b – P § 6/15.7.1813).

Redovisningen för vaccinationens främjande lyckades Böcker verkligen få färdig inom denna tid (B I 3 s. 127). Den under kriget avstannade vaccinationen kom åter i gång, intensivare än förr. När sällskapet 1825 befriades från sin befattning med vaccinationen räknade man med att årligen ungefär 3/4 av de nyfödda blev vaccinerade. Förtjänsten av att vaccinationen fick denna omfattning tillkommer främst Böcker. Trots att vaccinationen åsamkade en väldig arbetsbörda och ekonomiska bekymmer motsatte han sig det inom sällskapet redan 1820 väckta förslaget om att den skulle överlåtas till collegium medicum.

Redovisningen för potatisfondens förvaltning visade sig svårare att få ur händerna. Till en del kom det sig av svårigheterna att reda upp fondens mellanhavanden med den svenska tidens bortflyttade landshövdingar i Vasa och i Kuopio. Tyvärr saknas protokollen från slutet av 1813 till slutet av 1816, vilket gör det svårt att redogöra för ärendets behandling. När redogörelsen äntligen avgavs gällde den åren 1807–1814 (B I 3 s. 201). Också verksamheten för potatisodlingens främjande fortsattes med energi under Böckers tid, trots att sällskapet redan 10.5.1821 på hans förslag om än förgäves hemställde om att potatisfonden skulle få användas för andra ändamål, såsom för försöksverksamhet och vallodling (Underrättelser 7/1826 s. 101, B I 9 nr 1349 och D I 1 s. 109).

Utan att ha anhållit därom fick sällskapet från och med 1813, sannolikt på Armfelts initiativ (Cygnaeus s. 288 och 340) ett statsanslag för linodlingens och linnslöjdens främjande. Anslaget gav nya verksamhetsmöjligheter, som ivrigt utnyttjades och beredde sekreteraren mycket arbete och bekymmer. Inte minst åsamkades de av det på Benvik utanför Kaskö 1818–1825 upprätthållna institutet för utbildande av lärarinnor i linnslöjd och av på olika håll i landet grundade slöjdskolor. Ett speciellt intresse ägnade Böcker sällskapets egen slöjdskola i Åbo och undervisningen vid den (A I 23 s. 144 – SU § 2/3.9.1828).

Böckers intresse för skolfrågor gällde också de folkskolor som sällskapet grundat med stöd av Assessor Ahlmans fond. Under Böckers tid inledde fyra skolor sin verksamhet. (Cygnaeus s. 346)

Till sällskapets utåt synliga verksamhet hörde också dess befattning med sockenmagasinen, som sällskapet ålagts att övervaka (Cygnaeus s. 330).

Bland jordbrukets föregångsmän tilldrog sig sällskapets bemödanden att utveckla bättre åkerbruksredskap och att främja tekniken vid dikning, kärrodling och vallodling stor uppmärksamhet, inte minst genom den publicitet Böcker gav dem.

Till Böckers första decennium som sekreterare hör också hans vägande insats för att Hushållningssällskapet skulle få ett eget hus. Också den insatsen har satt spår som berättar om tidens förhållanden och hans ställning i dem.

I sällskapets 150-årshistorik har Svante Dahlström i avsnittet "Gård och grund" redogjort för sällskapets tre gårdsköp. Alla skedde de under Böckers tid. Tanken på en egen gård för sällskapet fördes fram av Böcker redan 1820. Den vann också genast gillande (A I 16 s. 79 b och 101 b – P § 14/4.4 och § 5/15.5.1820). Det hus som sällskapet då förvärvade befanns emellertid oväntat bristfälligt och såldes åter inom ett år (A I 17 s. 33 – P § 1/8.2.1821). I stället beslöt sällskapet köpa ett stenhus och Böcker började genast ivrigt driva på saken (A I 17 s. 165 b och 167 – EU § 2/12.2 och § 2/19.2.1821). Vid plenum motsatte sig emellertid ärkebiskop Tengström förslaget (A I 17 s. 38 – P § 2/2.4.1821). Detta gav Böcker anledning till en 33-sidor lång inlaga 27.4.1821 (D IX 2 s. 250). Ärendet blev vilande i väntan på KMt:s svar på sällskapets anhållan om lån för gårdsköp. Anhållan avslögs 12.6.1822 (D I s.101).

Följande vår framkastade Böcker tanken att han själv skulle köpa en gård och sällskapet bli hans hyresgäst (A I 19 s. 11 b – P § 2/18.4.1823). Det slutade med att sällskapet köpte en egen gård och Böcker drog in i den (A I 19 – EU § 1/7.5, § 2/31.5 och § 2/25.8.1823).

3.1.2 Nedgångsperioden 1824–1833

Nästan allt av nyskapande i Böckers verksamhet inom Hushållningssällskapet faller inom hans första tio år som sekreterare. De återstående blev en nedgångsperiod i sällskapets historia. Såsom i avsnitt 4 närmare skildras försjönk Böcker småningom allt djupare i sina ekonomiska bekymmer som privatföretagare. Varken tid eller krafter räckte till för kreativitet inom sällskapet. Därtill kom det avbräck som vållades av Åbo brand.

Ett undantag utgör Böckers insats vid iståndsättandet av sällskapets nuvarande fastighet. Det hus som sällskapet hade förvärvat 1823 ödelades av branden och tomten blev park enligt den nya stadsplanen. Knappt hade sällskapet antecknat som ett önskemål att i stället förvärva hovrättspresidentens av branden härjade tjänstebostad jämte tomt förrän Böcker framlade en detaljerad värdering och därtill kostnadsförslag för tomtens förseende med byggnader motsvarande sällskapets behov (A I 24 s. 17 b och 92 – P § 5/13.5 och BU + EU § 1/19.6.1829, bil.). Kort därefter blev sällskapet ägare till fastigheten (A I 24 s. 31 – P 5.8.1829).

När arbetena på fastigheten inleddes var Böcker i Sverige. Den ansvars- och arbetsbörda bygget medförde bars främst av sällskapets ekonomieutskott och av skattmästaren assessor Lindén. Hösten 1830 anmälde denne att arbetet förts så långt att huset lämpligen kunde invigas med ett högtidsplenum den 1 november (A I 25 s. 35 – P § 2/9.10). Sällskapets BU och EU fann dock vid ett gemensamt sammanträde att husets både till det yttre och inre ännu ofulländade skick gjorde det bäst att vänta med invigningen ett år (A I 25 s. 173 – § 2/21.10.1830). Efter den dispyten framstår Böcker i protokollen som den drivande kraften vid byggets fullföljande. Någon högtidlig invigning torde aldrig ha arrangerats, utan inflyttningen tycks ha skett så småningom.

3.2 Böckers syn på sällskapets ställning, mål och medel

Hur Böcker som nybliven sekreterare såg på sin ställning och sin uppgift visar ett i hans nekrolog infört brev till sin mor. Hans ord om att han ansåg sig mera tillhöra staten än sina anhöriga för tanken till hans redogörelse för sina samtal med Armfelt. Uppenbart är att han kraftigt påverkades av denne. Därom vittnade han ännu nitton år senare i ett brev till Alexander Armfelt (D XXIII 19 s. 95): ”Den impuls jag av honom erhöll har varit och är ännu för mig bestämmande. Redligt har jag sökt hålla det löfte han av mig tog, att fullkomligen uppoffra mig åt det allmänna.” För att inför Alexander Armfelt bestyrka sitt påstående om det nära förhållande i vilket han stått till dennes far bifogade han några brev. I ett 11.8.1813 daterat brev (BS 14) hade Armfelt uppmanat Böcker: ”Överlämna Er med all fosterlandskänsla till Ert nya yrke och lämna mig den tillfredsställelsen (om jag lever) att sörja för Er utkomst och Er framtid.” Från denna utgångspunkt formade Böcker småningom sin syn på sällskapets ställning, dess mål och medel.

När sällskapet kort efter det Böcker tillträtt sekreterarposten fyllde sexton år formulerade han i retoriska vändningar sin syn på landets och sällskapets ställning (BS 16 s. 52–71 och 86).

I arv efter sin företrädare mottog Böcker ett uppdrag som gav honom anledning att närmare tänka över sällskapets syften. Uppdraget gällde en översyn av stadgarna. Sin syn på sällskapets ställning lade han fram i ett till Beredningsutskottets medlemmar riktat memorial med motiveringar till sitt stadgeförslag (D II 1 s. 102 – 14.8.1815):

”Uti Finlands nuvarande ställning torde ett patriotiskt sällskap vara av större vikt än någonsin förut; mig förekommer som sinnena därigenom vänjas att tänka sig Finland såsom något för sig självt bestående, och dess välgång såsom något, även utom gemenskap med moderstaten möjligt; och att en rent finskt patriotisk anda sålunda kan småningom danas, varigenom Finland säkerligen även skall svara emot vår Hulda Kejsares avsikt med den egna konstitution Finland erhållit. En sådan anda har alltid synts mig som den enda garantin för konstitutionens och lagarnas helgd, och jag skulle anse den kunna existera uti en provins utan att nitet för hela rikets väl därav störs mera, än av den känsla varmed individer sluta sig till familjen. Om på den ena sidan sällskapets verksamhet är en produkt av patriotism, och lika som en termometer som utvisar graden av dess värme, så torde man även, i omvänt förhållande, kunna vänta att sällskapets verksamhet skall förmå väcka och liva patriotismen.”

Liknande synpunkter går igen i ett odaterat utkast av Böckers hand till en prisskrift, rikare på subjektiva synpunkter än på sakuppgifter (BS 16 s. 52–71).

Tanken att Finland var en särskild och särartad del av det ryska riket och att det var Finska Hushållningssällskapets sak att förmå statsmakten att i den ekonomiska lagstiftningen beakta dessa särförhållanden kom till synes också när Böcker i sällskapets namn formulerade en framställning till KMt om förändrad flyttningstid för tjänstefolk (B I 3 s. 84 – 1.6.1814): ”Om, för sin önskan att underlätta och befordra kommunikationen emellan rikets särskilda provinser, Kungl. svenska regeringen icke lämnade något avseende åt de olägenheter som uppstå, då olika hushållningssätt tvingas under samma hushållslagar, och Finland därför ej kunde vinna sin önskan, så hyser till EKMt:s nåd och den särskilda hulda omvårdnad EKMt täckts sträcka till Finland i synnerhet, sällskapet det fasta förtroende att Nationens önskan, den sällskapet vågar i underdånighet framföra, hos EKMt vinner nådigt avseende.”

När förordningen i ärendet utfärdades nämndes i den (Cygnaeus s. 324) att den gavs på Hushållningssällskapets initiativ. Detta måste ha styrkt Böcker i hans övertygelse att sällskapet borde verka som opinionsframbärare inför statsmakten.

Redan innan Böcker framlade sitt första stadgeförslag hade han i ett 20.2.1815 daterat memorial till sällskapets vaccinationsutskott (A II 1 s. 121) poängterat sällskapets uppgift att påverka lagstiftningen: ”Sällskapets tendens har ifrån dess första början varit mera politico-ekonomisk än egentligen litterär. Orsaken härtill skulle jag anse vara, dels att landets ekonomiförfattningar först måste fästa sällskapets uppmärksamhet, emedan Kungl. svenska regeringen, med all sin prisvärda omsorg om landet, ofta begått det misstag att hava velat stöpa Finland uti samma ekonomiska form som Sverige, vilket det tillhörde finska män och som kände landet att...” Den sista bisatsen strök Böcker över och fortsatte: ”Det torde ock uti landets nuvarande ställning vara av mycken vikt att sällskapet allt bibehåller samma tendens: den allmänna rösten äger därigenom en väg mera, varigenom den åtminstone kan tränga till deras öron, som förmår hjälp.”

Ännu hösten 1816, när Böcker formulerade inledningen till sällskapets tryckta *Redogörelse* (1815– s.4) för det då utgående verksamhetsåret, vidhöll han opåtalat sin syn på sällskapets uppgift: ”Enligt idén av sin stiftelse, och i synnerhet så länge en allmännare håg för grundligare forskningar uti jordbruket och lanthushållningen ännu icke bland oss vaknat, är det huvudsakligen såsom en ekonomisk beredning, där de ämnen som förutses eller supponeras skola fästa ständernas uppmärksamhet, på förhand utarbetas, som sällskapet kan vara för landet gagneligt.”

Denna sin grundsyn på sällskapets ställning hade Böcker samma år följt i ett viktigt betänkande, då sällskapet våren 1816 av KMt anmodats uttala sig om landets och näringarnas tillstånd. Här såg Böcker en möjlighet att påpeka missförhållanden och låta den allmänna rösten tränga till de maktavandades öron. Något som man allmänt klagade över var inkvarteringen av rysk militär och dess menliga verkan på sedligheten. Missförhållandet framhölls i det av Johan Gadolin och Böcker 13.4.1816 daterade betänkandet (B I 4 s. 18). Huruvida det blev enhälligt omfattat är okänt, då protokollen saknas.

Tydligt är att möjligheterna till en fri diskussion vid denna tid började kännas allt mer kringskurna. När det av Böcker dominerade BU hösten 1817 föreslog att betänkandet skulle publiceras i sällskapets *Handlingar* förkastades förslaget av plenum. Vid detta plenum leddes ordet av den försiktige ärkebiskopen Tengström och ”under överläggande därav att inkvarteringen är ett ont som för det närvarande icke står i Regeringens makt att undanröjda och som först då kan avhjälpas, när nationen utan avseende å de därmed förenade uppoffringar själv åtager sig landet försvar genom uppsättande av en tillräcklig militärisk styrka och att det sålunda vore överflödigt att därvid fästa allmänhetens uppmärksamhet, ansåg sällskapet betänkligt att till allmänhetens kunskap låta utgå en framställning varav den mindre tänkande delen av publiken skulle finna en anledning till missnöje med Regeringen” (A I 13 s. 103 – P § 16/1.10.1817). – Enligt ett brev 4.5.1816 av A.F. von Willebrand i S:t Petersburg om Böckers lön hade Tengström redan då varit inne på tanken att det skulle ha varit bäst för Böcker själv att söka sig tillbaka till ämbetsmannabanan (BS 10).

Detta gav Böcker anledning att i ett enskilt brev, måhända riktat till L.G. von Haartman, ytterligare lägga ut sin syn på sällskapets ställning och på inkvarteringsfrågan (BS 16 s. 47).

Blott någon vecka efter det att plenum hade förkastat förslaget att ge offentlighet åt det i sällskapets namn avgivna betänkandet ville Böcker tränga djupare i frågan om

inkvarteringen och föreslog för BU att sällskapet skulle uppställa en prisfråga för att få fram förslag till hur landets försvar bäst kunde tryggas genom en egen militär. Nu resolverade redan BU att ämnet visserligen var av den vikt att det påkallade nationens fria och offentliga yttrande, men att den rörde ett grannliga ämne ”över vilket uti landets nuvarande ställning offentligt yttrande utan regeringens tillstånd icke kan tillåtas”. (A I 13 s. 182 och 188 b – BU § 2/9.10.1817).

Böcker höll emellertid fast vid sin grundsyn på sällskapets mission. När han 1.12.1820 (A I 17 s.185) i ett memorial presenterade sitt nya stadgeförslag, sade han: ”... då landet blivit hugnat med den oskattbara förmån att utgöra en stat i staten och då, under det lantdagarna bliva sällsynta och representationen sker egentligen av ämbetsmän och till en ganska liten del av självständiga medborgare, varje utväg för den allmänna rösten att, om också icke i tryck, likväl i skrift och inom sällskapet fritt få yttra sig över landets ömtåligaste angelägenheter måste anses dubbelt dyrbar. Genom Kejserliga senatens flyttning har ock sällskapets vikt uti detta avseende nu blivit större än vad den var (då) Regeringens säte var i Åbo...”.

Det första som krävdes för att sällskapet av allmänheten skulle tillmätas betydelse som en tolk för opinionen var enligt Böcker att det självt var ett värdigt föredöme i sina uttalanden. Vad han därmed avsåg klargjorde han genom att hänvisa till att sällskapet hade förkastat hans förslag till prisfråga och ej ens velat trycka sitt eget uttalande om inkvarteringen.

För det andra yrkade Böcker i sin presentation av stadgeförslaget på att sällskapet skulle organisera hushållningssällskap i varje län. Sällskapets årsberättelser borde ”i stället för att endast framställa det obetydliga sällskapet kunnat inom ett år uträtta, lika som Kungl. sv. lantbruksakademiens bliva en framställning av nationalekonomins öden under det förflutna året och vad Regeringen och länesällskapen på den under tiden inverkat. Om också sällskapet sålunda understundom komme att handla såsom en censurerande opposition, skall sådant säkert icke illa upptagas av upplysta och om sitt land nitälskande statsmän”.

Denna Böckers avslutande bugning räddade inte hans förslag. Tengström utsågs till ordförande i den kommitté som skulle behandla Böckers nya stadgeförslag (A I 17 s. 21 – P § 10/1.12.1820). Förslaget om länesällskap ansåg kommittén ovidkommande och så länge sällskapet saknade noggranna statistiska underrättelser borde det mera varsamt våga sig i statsekonomiska ämnen och hellre söka upplysa den enskilda ekonomin. (A I 17 s. 216 B och 217 b).

I det tryckta memorial som Böcker på sällskapets vägnar 1.6.1821 (B I 9) sände till korrespondenterna för att få deras synpunkter på stadgeförslaget förde han ej längre fram sin egen övertygelse om sällskapets ökade ansvar vid beredandet av statsökonomiska ärenden, utan uppfattningen att då Finlands ”närmaste regering är sammansatt endast och allenast av landsmän, måste det även inträffa att allmänna hushållsfrågor mera sällan skola påkalla sällskapets uppmärksamhet”.

Under 1820-talet skilde sig Böckers och sällskapets styresmäns syn på sällskapets yttersta syfte småningom allt mer från varandra. Böcker levde kvar i sin övertygelse att sällskapet borde följa med landets ekonomiska utveckling på alla områden och taga initiativ för att avlägsna missförhållanden och för att skapa gynnsamma förutsättningar för Finlands allsidiga förkovran. Sällskapets styresmän med sin förankring i det politiska livet under slutet av Alexander I:s och början av Nikolaj I:s regeringstid ansåg att sällskapet borde taga sig i akt för allt som låg utanför dess av statsmakten givna konkreta uppgifter för den enskilda lanthushållningens främjande.

Motsättningarna kom tydligt till synes när Böcker hösten 1831 (A I 26 – BU § 5/31.10) inför BU framlade sitt förslag till årsredogörelse. Samma höst efterträdde L.G. von Haartman som sällskapets ordförande sin svärfar, den trötte och på Böcker besvikne Mannerheim. Utskottet ansåg att berättelsen snarare redogjorde för landets ekonomiska liv än för sällskapets verksamhet. Förgäves hävdade Böcker att det var överensstämmande med sällskapets ändamål att uppmärksamt följa och i sin verkningskrets omfatta allt som i ett eller annat avseende kunde verka på landets välstånd. Utskottet vidhöll att Böckers förslag till redogörelse till största delen gällde omständigheter, som alldeles icke utgjort eller ens kunnat utgöra föremål för sällskapets verksamhet samt att det som rätteligen bort i skriften inflyta hade fått formen av en lärande avhandling, vilket icke kunde överensstämma med begreppet redogörelse. – Det slutade med att Böcker ålades att omarbota redogörelsen (A I 26 – P § 2/1.12.1831). Kort därefter trädde han tillbaka från sin sekreterarpost.

3.3 Böckers redogörelser och betänkanden och materialet för dem

3.3.1 Allmänt

Hur Böcker i sin gärning följde sin syn på sällskapets ställning, mål och medel kommer bäst till synes i de redogörelser och betänkanden som han formulerade. Sitt största värde för forskningen om hans tid har de genom de sakuppgifter och synpunkter som han systematiskt insamlade för att lägga till grund för dem.

3.3.2 Korrespondenterna och deras uppgifter

Under Böckers tid fick Hushållningssällskapet i sina strävanden för landets allsidiga förkovran en fastare förankring runt om i landet än det någonsin förr eller senare haft. Redan under sina första år hade sällskapet utsett korrespondenter, vilka genom regelbundna rapporter från var sin ort skulle hålla sällskapet underkunnigt om förhållandena där (Cygnaeus s. 126, 200, 259 och 312). Under kriget fick nätet av korrespondenter förfalla. Böcker inte bara byggde upp det igen, han gav också korrespondenterna nya uppgifter.

Ursprungligen hade den för statistik intresserade Tengström utpekat de frågor som korrespondenternas uppgifter borde gälla (A I 2 s. 67 – P § 4/15.4.1800). Nu väntade man sig mera av dem (Redogörelse 1814–, s. 4). I ett cirkulär (B I 3 s. 113) till de år 1815 utsedda korrespondenterna lät Böcker dem se sin uppgift i ett vidare sammanhang. Sällskapet ville genom dem ”liksom mångfaldiga sin varelse” i alla trakter av landet. Korrespondenterna borde verka som sällskapets ombudsmän och inte bara insamla uppgifter, utan också sprida upplysning. Inte minst hoppades Böcker genom dem kunna båda avlyssna och påverka opinionen (Redogörelse 1816–, s. 7). Alla sällskapets förslag till betänkanden borde tryckas och tillställas korrespondenterna för att av dem upptas till diskussion med kunniga män på orten. Först sedan sällskapet fått del av deras synpunkter borde betänkandet få sin slutliga utformning (Redogörelse 1817–, s. 4).

Ofta nog hörde korrespondenterna till prästerskapet. *Redogörelse 1817–*, (s. 5) namnger ett tjugotal korrespondenter och konceptboken innehåller några förteckningar (B I 5 – 6.11.1817 och B I 6 – 2.5.1818).

För att få in preciserade uppgifter om förhållandena på olika orter och det insamlade materialet enhetligt sammanställde Böcker 1817 ett frågeformulär för korrespon-

terna, men mötte svårigheter vid tryckningen (B I 5 s. 20 och B I 6 – 4.2.1818). Det i förordet till detta häfte nämnda bandet D VI 6 i arkivet består av korrespondenternas ifyllda formulär för åren 1817–1823. I häfte nr 7 i denna stencilserie ingår xeroxkopior av rapporten från Jomala 1818. Formuläret upptar plats för anteckningar om

- fåglarnas flyttningstider
- fiskarnas lektider
- örternas blomningstider
- tiden för dagsmeja, islossning, vårflod
- tiden när jorden om våren öppnat sig för bebrukning och när den om hösten tillfrusit
- tiden för boskapens betessläppning och för betesperiodens slut
- tiden för åkerväxternas sådd, blomning och skörd samt skördeuppgifter
- tiden för höbärgningens inledande och avslutande, bärgningsvädret och avkastningen
- skördeutsikterna för följande år
- avkastningen av binäringar, av fiske, fågel- och djurfänge
- skador av rovdjur
- boskapssjukdomar
- medelpriser
- allmänna anmärkningar om väderleken och annat

Rapporterna i DVI 6 gäller följande år och orter, här grupperade enligt 1984 gällande länsindelning. I många fall har korrespondenterna antecknat att uppgifterna gäller också för närliggande socknar.

	1817	1818	1819	1820	1821	1822	1823
	Sida i D VI 6						
<u>Åland</u>							
Jomala	-	16b	42	62	81	100	114
Saltvik	5	-	-	-	-	-	-
<u>Åbo & B:borgs län</u>							
Halikko	-	15a	39	59	78	97	111
Lemo	1	13	37	57	76	95	109
Sagu	2	14	38	58	77	96	110
Euraåminne	4	16a	-	-	-	-	-
<u>Nylands län</u>							
Borgå (skär)	-	17	-	-	-	-	-
<u>Tavastehus län</u>							
Tammela	3	15b	40	60	79	98	112
Tuulos & Hauho	-	19	43	63	82	-	-
<u>Mellersta Finlands län</u>							
Laukas	-	22–23	45	64	83	101	-
Viitasaari	6b	24	46	65	84	102	115
<u>S:t Michels län</u>							
Jockas = Juva	7	-	47a	-	-	-	-
S:t Michel	-	25	-	-	-	-	-

Kuopio län

Idensalmi	9–10a	27–28	50–51	69	88–89	104	116
-----------	-------	-------	-------	----	-------	-----	-----

Norra Karelens län

Ilomants	-	20	44	-	-	-	-
Tohmajärvi	6a	21	-	66	-	-	-

Vasa län

Ilmola	8	26	48	68	85	103	117
Kuortane	-	29	-	-	-	-	-

Uleåborgs län

Ijo	-	32	52	71	86	105	-
Kalajoki	12	30	49	70	90	106	-
Kuusamo	-	33	55	73	93	-	-
Limingå	-	-	47b	67	87	-	-
Paldamo	11	31	54	72	92	108	120
Pudasjärvi	10b	35	53	74	91	107	119

Lapplands län

Kemi	-	32	52	71	86	105	-
------	---	----	----	----	----	-----	---

3.3.3 Meteorologiska och naturvetenskapliga observationer

Snart nog ville Böcker ha mer än allmänna anmärkningar om väderleken. Han önskade exakta meteorologiska observationer och behövde observatörer också utanför korrespondenternas krets. Observatörerna försåg han med nödiga instrument och gav dem sporrande motivation (Redogörelse 1817– s. 3): ”Viktiga resultat, icke allenast för bestämmandet av klimatet uti Finlands särskilda delar, utan ock för själva åkerbruket, bliva säkert med tiden frukter härav, som utav efterkommande skola med tacksamhet emottagas”.

Några år senare infördes i sällskapets *Redogörelse* (1823– s. 9) en för korrespondenterna uppsatt promemoria. Beträffande de meteorologiska observationerna hänvisades de till en av Böcker tryckt skrift om bruket av termometrar. I följande *Redogörelse* (1824– s. 30) uttalades önskemål om att också luftens fukthalt skulle antecknas och angavs hur den skulle mätas. I den 1823–1826 utgivna andra följden av sällskapets *Underrättelser* och i deras efterföljare *Tidning för Landthushållare* införde Böcker meteorologiska uppgifter som han erhållit av observatörerna.

Optimistiskt vågade Böcker påstå (Redogörelse 1823– s. 17) att Finland snart skulle bli ett bland de i meteorologiskt avseende bäst observerade länderna. Och inte nog härmed. Han förklarade också sin avsikt vara att låta nätet av observatörer täcka ett brett bälte över halva jordklotet (Redogörelse 1824– s. 6). Sällskapet hade då vänt sig till Zakrevski (B I 12 och 14 – 8.12.1824 och 19.6.1829) och utverkat hans medverkan till att få meteorologiska uppgifter också från Ryssland. Bandet E VIII 4 innehåller ryska följeskrivelser till åren 1825–1828 inkomna observationer samt ett par skrivelser i ärendet från Zakrevski. I ett i Kargopol 16.10.1826 daterat brev berättar A.J. Sjögren hur

han lyckats intressera personer i Ryssland för att göra meteorologiska observationer för sällskapets räkning och ber om termometrar åt dem och för sina egna observationer (BS 18 A s. 30).

Efter Åbo brand frågade Hällström (BS 5 s. 5) efter uppgifterna från Ryssland: ”De äro säkert otillgängliga för det övriga Europa, varför vi, om vi komma åt dem, ej borde försumma att begagna dem”. Själv behövde han dem för att utreda huruvida barometerförändringar på vitt skilda orter hade sammanhang med varandra (B I 15 § 22–23). Med Hällström brevväxlade Böcker ännu 1836 om meteorologiska observationer (BS 10 – 6.12.1836). – Av okänt datum är Böckers egna anteckningar om meteorologiska observationer (BS 17 s. 51).

För att kunna knyta sina meteorologiska observationer till äldre data beslöt sällskapet (A I 20 s. 55 – P § 16/16.11.1824) låta kopiera i protokollet preciserade meteorologiska anteckningar 1749–1800, som fanns hos professor Hällström. Sådana kopior finns emellertid inte i sällskapets arkiv.

Böcker inte bara fortsatte och förbättrade sina företrädares arbete med att insamla och publicera meteorologiska uppgifter. Han försökte också dra lärdom av dem. Han hade fäst sig vid Sahlbergs avhandling om kornets växttid på olika orter och bad provinsialläkaren Deutsch i Torneå om hjälp för att utreda ljusets och värmens inverkan på växttiden (B I 5 nr 2287/1817). I ett cirkulär följande år till korrespondenterna förklarade han att sällskapet önskade utreda huruvida det stämde att de svårigheter klimatet i vårt land utsatte växterna för kompenseras av nederbördens jämna fördelning och av att ”ljuset livar åkerbruket” (B I 6 – 4.2.1818).

Uppenbarligen sysslade Böcker en tid med ett arbete om Åbo klimat. Ett prov på detta arbete sände han till den svenska vetenskapsakademiens preses F. Ehrenheim (BS 16 s. 132), som i ett långt svarsbrev (BS 3 s. 84) lovordade Böckers meteorologiska material och hans samarbete med Hällström. Särskilt intresserade honom Böckers temperaturmätningar på olika nivåer. När Böcker våren 1827 (A I 23 s. 33 bil. B) inför Hushållningssällskapet redogjorde för de kostnader han påtagit sig för att främja sällskapets syften uppgav han att han sedan tre år tillbaka dagligen låtit avläsa markens temperatur i olika jordarter på ända till tre alnars djup och sedan två år tillbaka likaså dagligen temperaturen vid olika höjd i Åbo domkyrkas torn. Vidare hade han försett sjöfarande med termometrar för att mäta vattnets temperatur på olika djup. Sådana mätningar sysslade han själv med under sin överresa till Sverige 1829 (D II 4 s. 3 och A I 25 s. 165) och 1831 fick han av H. Cajander dylika mätningresultat från vattnet utanför Utö (BS 5 s. 256). – Böckers tankar om havsvattnets temperatur finns utan datum avfattade på latin (BS 16 s. 91–104).

3.3.4 Forskningsresande i eget land

Redan sällskapets grundläggargeneration hade i sin strävan att kartlägga landets resurser och rådande förhållanden ej blott utsett korresponderande medlemmar på olika orter, utan i sitt tidevarvs anda också efterlyst sockenbeskrivningar samt sett som ett önskemål att kunna utsända resande för att på ort och ställe insamla upplysningar (Cygnaeus s. 133 och 259). Ekonomiska möjligheter att förverkliga önskemålet fick sällskapet först under Böckers tid.

När Armfelt 1813 gästade sällskapet höll ordförande Wallenius ett långt andragande om norra Finlands upphjälpande (A I 12 s. 14 – P § 6/27.1.1813 och D IV 2 s. 230). I häfte nr 33 (s. 12) i denna stencilserie har redogjorts för hur detta småningom resulter-

rade i en donation av greve Rumjanzov i S:t Petersburg för att utsända tvenne resande till norra Finland för att studera och rapportera om förhållandena där. Den ene blev Böcker, den andre provinsialläkaren i Torneå Henrik Deutsch. Böcker fick som uppgift att redogöra för förhållandena i Vasa län, medan Deutsch skulle beskriva de nordligare delarna av landet.

Böcker anträdde sin resa 1814, men insjuknade och fortsatte resan följande år. Sommaren 1817 gjorde han ytterligare en resa för att komplettera sina anteckningar (A I 13 s. 203 – EU § 2/13.10.1817). Hans utförliga *Ekonomiska anteckningar om Vasa län* ingår i sällskapets *Underrättelser* (1/1823 s. 32–, 2/1823 s. 1–, 3/1823 s. 1– och 4/1823 s. 87–). För sin berättelse utnyttjade han av sockenskrivaren i Korsholm G.W. Sundvik givna svar på 27 frågor (D XXIII 6 s. 74 och A I 13 s. 172 b och 102 – BU § 8/19.9 och P § 14/1.10.1817).

Deutsch företog sina resor höstetid åren 1814 och 1815. Sina redogörelser för resorna och sina iakttagelser under dem daterade han 9.3.1815 och 10.12.1816 (D VII 5). Redan vid sin hemkomst från den första resan förhörde han sig hos Böcker om formen för redogörelsen (D V 9 s. 90). Hans sammanfattande berättelse (D VII 7 s. 217) ägnades grundlig diskussion (A I 13 s. 84 och 89 – P § 4/1.8.1817) och infördes i sällskapets *Handlingar* (tom 3 s. 263–). Den omfattar också ett tillägg om Kajana härad. I manuskriptet saknas detta tillägg. Pagineringen visar att det har lösryckts ur bandet (D VII 7 s. 254).

En jämförelse mellan den tryckta redogörelsen och manuskriptet låter förstå att Böcker nedlagt ett betydande arbete på redigeringen. I det brev där sällskapet ber Deutsch företaga resan hänvisas till en bilagd gemensam instruktion för de båda forskningsresandena (B I 3 s. 74). Instruktionen finns ej längre i arkivet. Säkerligen hade den utarbetats av Böcker och det i avsikt att göra det insamlade materialet rörande hela norra Finland så enhetligt som möjligt. Redan detta gör det motiverat att i detta häfte om Böcker hänvisa också till Deutschs reseberättelser.

I sällskapets arkiv (B I 4 s. 8) ingår en på franska avfattad och uppenbarligen till Rumjanzov riktad 19 sidor lång preliminär redogörelse för den av honom bekostade undersökningen av norra Finland. Den är odaterad men har avfattats innan Böcker företog sin andra resa. I BS 17 (s. 1) ingår en likaså odaterad tio sidor kort översikt av Vasa och Uleåborgs län, vilken också den uppenbarligen bygger på de båda reseberättelserna. Den är avfattad på svenska, men kan tänkas vara utkastet till ”en esquisse till en österbottnisk statistique på fransyska författad”, som von Willebrand i ett brev från S:t Petersburg 25.5.1817 förmodade att ”visserligen skulle av Hans Kejsarl. Majt. med nådigt välbehag upptagas” (BS 10).

De erfarenheter som dessa i början av Böckers sekreterarbana föranstaltade forskningsresor i eget land gav honom blev av värde för hans senare bemödanden att åstadkomma en statistisk beskrivning över hela landet.

3.3.5 Böckers enkät 1822

Inte minst för att förse sällskapet med tillförlitliga uppgifter om jordbruket, dess förutsättningar och utveckling i landets olika delar skapades genom de nya stadgarna 1821 ett nytt utskott: åkerbruksutskottet. Det skulle ej blott ersätta de tidigare potatis- och redskapsutskotten, utan också stå i nära förbindelse med kunniga jordbrukare och förmå dem att utföra observationer och praktiska försök (Redogörelse 1820–, s. 20 och B I 9 – 11.12.1821). När utskottet 19.1.1822 höll sitt första sammanträde såg det som

sin främsta uppgift att knyta kontakter med landets förnämsta lanthushållare och Böcker anmodades uppgöra en förteckning över dessa (A III 3).

För att kunna uppgöra denna förteckning lät sällskapet trycka ett 19.1.1822 daterat cirkulär (D IV 3 s. 8). I det inbegärdes uppgifter om namnet på dem i trakten som bedrev sin hushållning på ett vetenskapligt sätt samt om storleken på deras egendomar. Vidare efterfrågades för var och en om han

- hade bokföring
- bedrev artificiell ängsskötsel med gräs
- odlade klöver eller vicker
- använde potatis till foder
- hade verkställt uppodlingar
- bedrev biskötsel
- hade god får- eller hästras
- hade trösk- eller kastmaskin eller andra mekaniska inrättningar
- hade nyare redskap såsom plogar efter nyare idé, kultivator, vält, dikesplog eller såningsmaskin

I cirkuläret lovade Böcker att svaret om så önskades inte skulle föredras inför sällskapet. Ett tjugotal svar ingår i D IV 3. Några av svaren gäller socknar, andra härad eller län.

Vid åkerbruksutskottets följande sammanträde (A II 3–12.2.1822) tog Böcker upp frågan om vad som kunde göras för att få ökad kännedom om Finlands hushållning. De för sockenbeskrivningar utfästa premierna hade ej lett till åsyftat resultat. Som grund för diskussionen hade han enligt protokollet gjort skriftliga utkast. Litet senare i protokollboken ingår hans förslag till cirkulärbrev angående erhållande af åtskilliga uppgifter uti Finlands statistik och cirkulärbrev till de förnämsta lanthushållare i Finland.

Det förstnämnda ville han rikta till samtliga kronofogdar i landet. I det utgick han från Hushållningssällskapets tidigare strävanden att insamla uppgifter om förhållandena i landet. Förklaringen till att dessa bemödandne ej hade lett till åsyftat resultat fann han till en del i det faktum att sällskapet med sina frågor hade vänt sig till enskilda i stället för till de ämbetsmän som låg inne med svaren. Dessa var dock de naturligaste sagesmännen då ju statsmakten själv hade det största intresse av att få en fullständig och sanningsenlig bild av förhållandena: Mången regering hade av statistiska beskrivningar lärt sig inse att själva författningarna stundom lagt för näringarna hinder, vilka man hastat att undanröja sedan den stora skada de tillfogat staten blivit rätt uppskattad.

Inom sällskapets olika utskott fick Böcker vanligen igenom sina förslag. Sällskapets plena däremot dominerades ofta av ordföranden och ordförande detta år var L.G. von Haartman. Han ansåg att frågorna till kronofogdarna inte ägde något nödvändigt sammanhang med sällskapets egentliga befattning. Däremot ankom det på sällskapet att skaffa sig alla de upplysningar som gav säker kännedom om landets enskilda hushållning. ”I vad ordföranden sålunda anfört instämde sällskapet till alla delar och beslöt förty att endast de frågor som egentligen röra landets enskilda hushållning komme att på sätt föreslaget blivit avsändas; men beträffande upplysningars infordrande om landets statistik och allmänna ekonomi kommer all fråga därom att få förfalla” (A I 18 s. 47 – P § 12/22.6.1822).

Cirkuläret och frågeformuläret till enskilda jordbrukare finns i koncept och i tryck (B I 10 – 7.9.1822, D V 11 s. 24). Enkäten upptog inalles 30 frågor, somliga uppdelade på delfrågor. Uppenbarligen sändes cirkuläret till ett par hundra personer. I bandet E IV 1 ingår en 20.10.1822 daterad förteckning ”å de landthushållare till vilka det bilagda cirkuläret enligt åkerbruksutskottets förslag komme att avgå”. Förteckningen var ett

förslag som Böcker bad utskottets medlemmar komplettera och rätta. Något cirkulär finns inte bilagt, men det kan knappast röra sig om annat än cirkuläret 7.9.1822.

I sällskapets följande *Redogörelse* (1821– s. 15) nämndes att sällskapet vänt sig till en och var av landets förnämsta lantushållare med frågor, dels uti den egentliga lantushållningen, dels ock uti de delar av den statistiska ekonomin som med henne äga den närmaste gemenskap. Nu vädjade sällskapet om svar på sina frågor.

Svaren på enkäten 1822 finns inte längre samlade. Sannolikt gick primärmaterialet förlorat vid Åbo brand. Redan före den hann emellertid materialet till en del publiceras i sällskapets *Underrättelser*. Här ingår svaren från Sagu, Laukas, Paldamo, Ijo, Nykyrka (4/1824 s. 1–), Kimito, Idensalmi (5/1824 s. 7–), Gamla Karleby, Valkjärvi, Ruokolax, Pudasjärvi, Libelitz (6/1824 s. 1–), Utsjoki och Klemis (8/1826 s. 44–).

Böckers enkät 1822 och den hänvändelse han då önskade göra till kronofogdarna föregriper i mycket de planer som han några år senare lade fram för generalguvernörerna Zakrevski och Menschikov.

3.3.6 Betänkande om landets och näringarnas tillstånd

Medan Böcker småningom formade sin syn på sällskapets ställning, mål och medel mottog sällskapet 12.3.1816 KMt:s befallning att uttala sig om landets och näringarnas tillstånd (D I 1 s. 56). En liknande anmodan hade utgått till landshövdingarna. Utlåtandet måste avgivas inom en månad och blev redan för den skull främst sekreterarens uppgift. Protokollen för året saknas, men det är tydligt att sällskapet genast tillsatte en kommitté för att utarbeta betänkandet. Denna fick av signaturen Dixi en tolv sidor lång promemoria (D XXIII 6 s. 68) med synpunkter, vilka delvis går igen i sällskapets utlåtande.

Utan klart samband med detta ärende finns av Böckers hand ett på franska avfattat utkast till en redogörelse för sällskapets syn på de svårigheter näringarna i Finland hade att övervinna (BS 17 s. 110). Utkastet är 20 sidor långt men saknar adress, datum, början och slut.

Det i sällskapets namn till KMt avgivna utlåtandet (B I 4 s. 18) hör till det för forskningen om tidens förhållanden intressantaste i arkivet, men har blivit föga beaktat. Såsom tidigare i avsnitt 3.2. har nämnts ansåg sällskapets ledning det klokast att inte ge utlåtandet publicitet. Det skildrade förhållandena i landet, men dröjde främst vid sådant som Böcker och hans sagesmän såg som missförhållanden: den osäkra avsättningen för spannmålen, dröjningsmålen med storskiftet, nybyggarnas hårda villkor, hållskjutsen, det invecklade uppbringningsväsendet, den militära inkvarteringen och dess följderna. Böcker hade ansett frågan om inkvarteringen höra nära samman med landets och näringarnas tillstånd och till och med önskat att genom en prisfråga få utrett hur Finland bäst kunde få en egen militär. Motiveringen (A I 13 s. 182) omfattades också av BU, även om själva frågan ansågs alltför djärv att ställas. Självt ansåg Böcker att landet borde få en egen militär (BS 16 s. 64).

Av Böckers hand föreligger även ett förslag till betänkande om Finlands penningverk (BS 16 s. 20 och 74). Också det har möjligen tillkommit i anslutning till det inbegärda betänkandet om landets och näringarnas tillstånd, men det torde ha stannat vid förslaget. Liknande synpunkter framlade Böcker hösten 1822 i sällskapets *Redogörelse* (1821– s. 10).

3.3.7 Potatisodlingens främjande

Redan före Böckers tid hade Hushållningssällskapet för att kunna redovisa inför KMt systematiskt insamlat uppgifter om resultatet av sina åtgärder för potatisodlingens främjande. Böcker bad i sina cirkulär till prästerskapet 1814 och 1823 (D V 11 s. 22 och 28) om uppgifter ej blott om utsädet fördelning och skörd, utan också om när potatisodlingen införts på orten och om odlingstekniken.

Arkivet är rikt på detaljuppgifter om potatisodlingen. Detta material bildar den än så länge oregistrerade serien D V om 16 band.

3.3.8 Linodlingens och linnelöjdens främjande

Sällskapets verksamhet för linodlingens och linnelöjdens främjande inleddes först under Böckers tid, men sträckte sig längre framåt i tiden än så. Också i fråga om den insamlade Böcker sakuppgifter genom rundfrågor (B I 4 s. 123 b och 128, B I 15 s. 65 och 72).

Det mesta materialet gällande linodlingens och linnelöjdens främjande ingår i de ännu oregistrerade serierna D XV och D XVI. Materialet har genomgått av Katri Laine för hennes doktorsavhandling 1943: *Suomen Talousseura pellavanjalostuksen elvyttäjänä*.

Särskild uppmärksamhet förtjänar i detta sammanhang de pedagogiska tankar Böcker utvecklade och den insats han gjorde vid grundandet av sällskapets linnelöjdsinstitut utanför Kaskö och av hemslöjdsskolan i Åbo med dess avläggare på olika håll i landet. Ännu efter det att Böcker frånträtt sekreterarposten följde han med hur verksamheten för linnelöjdens främjande utföll. I en framställning 2.3.1835 (D XXIII 15 s. 131) till sällskapet gav han en bedömning av den yrkesmässiga hemslöjdens förutsättningar och av linnelöjdsskolornas arbete samt föreslog att undervisningen i högre grad skulle ske hemma hos eleverna och sällskapet stöda dem som företagare. I sin framställning hänvisade han till en längre uppsats, som han kort därefter införde i *Åbo Tidningar* (24–32/1835) ”Reflexioner om linnelöjdens sannolika utsigter”.

3.3.9 Vaccinationens främjande

Det material om kampen mot kopporna som Böcker samlat i sällskapets arkiv och till en del utnyttjat i dess tryckta skrifter har presenterats i häftet nr 13 i denna stencilserie.

3.3.10 Om sockenmagasinen

Redan under sina första år hade Hushållningssällskapet intresserat sig för sockenmagasinen (Dagbok 1803 s. 116). I början av det år då Böcker blev sällskapets sekreterare fick det av KMt en anmodan att följa med hur sockenmagasinen fyllde sin uppgift och att verka för deras förkovran samt för att åstadkomma magasin där sådana ännu saknades. Samtidigt fick sällskapet besked om att kyrkoherdarna hade förståndigats att årligen till sällskapet sända uppgifter om magasinens tillstånd (D I 1 s. 48 och Handlingar 3 s. 9, Redogörelse 1812– s. 5). De utlovade uppgifterna inflöt emellertid ej till sällskapets belåtenhet (A I 12 s. 100 och 30 – BU § 1/27.4 och P § 5/1.5.1813). Sällskapet vände sig därför 14.1.1817 i ett cirkulär till kyrkoherdarna och

preciserade de frågor om vilka det önskade upplysningar (B I 5 s. 112– i och Redogörelse 1816– s. 16). Till dem hörde sådant som gällde magasinens historia.

Med stöd av det influenta materialet uppgjorde Böcker 17.10.1818 ett förslag till betänkande om magasinsinrättningens förkovran. I det gav han i tabellform en översikt av magasinens historia (A I 14 s. 152 – BU § 1/19.12.1818, mem. s. 153). Förslaget (D VI 3 s. 120) trycktes och sändes till korrespondenterna för kommentarer. När svaren (D III 2 s. 24–) hösten 1820 upptogs till behandling (A I 16 s. 180 – BU § 1/30.10) antecknade man att förslaget till betänkande hade uppsatts efter tätt på varandra följande missväxtår. Numera kunde man se ljusare på landets möjligheter till självförsörjning, och det synsätt som framlagts i sällskapets årsberättelse (Redogörelse 1819– s. 5–) borde därför komma till synes i betänkandet. Plenum omfattade BU:s förslag. Betänkandet expedierades 22.2.1821. I konceptboken (B I 9) föregås det av ett interfolierat exemplar av det till korrespondenterna sända förslaget nu med Böckers rättelser och tillägg. Böcker ansåg att sockenmagasinen svårligen kunde fylla alla de anspråk som ställdes på dem och efterlyste statsmaktens åtgärder för att trygga spannmålets pris. Där sockenmagasin fanns borde deras avkastning användas för att bekosta fattiga barns underhåll och undervisning.

Det av Böcker organiserade fortlöpande insamlandet av uppgifter om sockenmagasinens tillstånd ledde till att det småningom samlades ett vidlyftigt material i sällskapets arkiv. Detta material finns i banden D III 3–6, D VI 3 s. 22– och D XXIII 2–3. Ifrågakvarnande serier är registrerade i arkivets kartotek. Yttermera finns det några rapporter i BS 18 A s. 39–46).

3.3.11 Om skogshushållningen

Den 2 maj 1817 anmodade KMt (D I 1 s. 79) sällskapet att efter verkställda forskning och insamlade underrättelser inkomma med förslag om skogshushållningen i landet. Redan föregående höst hade sällskapets intresse riktats på skogsfrågor och sällskapet hade bett landshövdingarna om upplysningar (A I 13 s. 78 – P § 5/1.7.1817 och B I 4 s. 103 b). Uppenbarligen hade också de avfordrats utlåtanden av KMt. Många landshövdingar vände sig i sin tur till kronofogdarna. Sällskapet vädjade naturligtvis också till sin medlemskår och främst till korrespondenterna (Underrättelser 5/1816 s. 61). Materialet från landshövdingarna, kronofogdarna och korrespondenterna bildar bandet D XX 1 i sällskapets arkiv.

För att hinna sammanställa det rika materialet utverkade sällskapet förlängd tid hos KMt för att avgiva sitt förslag (B I 6 – 2.2.1818 och A I 14 s. 17 b och 63 – P § 10/2.2 och § 2/25.4.1818). Böckers förslag till betänkande tillställdes korrespondenterna för utlåtande (B I 6 – 2.5.1818). Våren 1819 rekapitulerades hela ärendet utförligt och i maj 1819 godkände sällskapet BU:s förslag till betänkande (A I 15 s. 34 och 33 b – BU/3.4 och P § 4/7.5.1819). Hur betänkandet utformades av Böcker framgår av hans utkast (BS 15 s. 203 och B I 7 nr 1199).

Måhända finns det något samband emellan detta betänkande och en på franska avfattad 20 sidor lång stympad utredning av Böckers hand, där uppmärksamheten riktas mot skogen som en borgen för Finlands framtid (BS 17 s. 110).

3.3.12 Om uppodling av kärr och mossar

Vid samma tid som Böcker samlade material för sällskapets betänkande om hushållningen med landets skogar hade han en liknande uppgift gällande uppodlingen av landets kärr och mossar. I skrivelse 26.6.1817 (D I 1 s. 81) hade KMt anmodat sällskapet att inkomma med ett fullständigt utlåtande om var i landet det fanns odlingsbara kärr och mossar, som var så stora att det krävdes åtgärder från statsmaktens sida för att få dem uppodlade. Sällskapet beslöt infordra uppgifter av sina korrespondenter samt att därutöver vända sig till övriga medlemmar och i cirkulär till landshövdingarna (A I 13 s. 81, 100 b och 168 – P § 2/1.8, § 13/1.10 och BU § 1/19.9.1817, *Underrättelser* 7/1817 s. 30 samt B I 5 nr 2396–2402/1.10.1817). Svaren på framställningarna med deras frågelistor fyller bandet D XX 2.

Hur svårt det visade sig vara att avfatta betänkandet framgår av de många ändringarna och marginalanteckningarna i konceptet (B I 9 slutet). Det slutliga betänkandet, daterat 13.5.1821, infördes i sällskapets *Underrättelser* (7/1826 s. 1). I det betonades att sällskapet också hade uppställt prisfrågor för att få särskilt viktiga synpunkter grundligt belysta. Frågorna uppställdes på Böckers förslag (A I 13 s. 183 b och 113 – BU § 2/5.11 och P § 8/6.11.1817). Den ena frågan gällde eventuella inskränkningar i äganderätten till storskiftade kärr och mossar. De fyra svaren (D VI 2 s. 34) bedömdes 1.11.1820 (D VIII 10 s. 239, A I 17 s. 6 b – P § 7/1.11.1820). Senare inkom ytterligare ett svar (D VI 1 s. 348, A I 17 s. 61 b – P § 6/3.7.1821).

Den andra prisfrågan började: ”Om och i vad mån kan det båta jordbruket att genom mer eller mindre stränga tvångslagar söka befrämja uppodlingar?” Ett av svaren (D VI 1 s. 307, 324 samt D VI 2 s. 169) ansågs för sin värme för sanning och frihet i näringarna värt sällskapets bevägenhet, men sällskapet fann det likväl bäst att inte trycka svaret och hela frågan nedlades (A I 17 s. 132, 80 och 86 b – BU § 1/28.9, P § 10 och 16/8.11.1821).

3.3.13 Om brännvinshanteringen

Detta tema har efter stencilhäftets utgivande fått en utförligare behandling i den första volymen i föreliggande bokserie.

Till tidens kontroversiella frågor hörde den om brännvinet. Brännvinsbränningen gjorde det möjligt också för avlägsna trakter att förmånligt omsätta spannmålsskörden i pengar och den skapade förutsättningar för en utvidgad potatisodling. – Potatisen tål ju varken vintertransport eller långtidslagring. – Samtidigt såg man sambandet mellan brännvinsbränningen och sedefördärvet.

År 1815 utkom en *Afhandling om Bränneri-Redskap och förmånligaste sättet att af de i Finland Wanliga Sädesslag och Potäter tillverka Brännwin*. På titelbladet angavs att den författats av Joh. Julin senior på anmodan av Hushållningssällskapets beredningsutskott. För att få den intrikata frågan om brännvinsbränningen allsidigt belyst uppställde sällskapet 1.1.1816 en prisfråga: Vad mer eller mindre förmånlig verkan har brännvinsbränningen haft på industrin i vårt land och tillika på nationens seder (Redogörelse 1815– s. 42). Intresset för tävlingen stimulerades av att sällskapet under tävlingstiden i sina *Underrättelser* (7/1817 s. 1) införde ett av majoren B.H. Aminoff utom tävlan inlämnat betänkande (A I 13 s. 105 – P § 3/15.10.1817).

När tävlingstiden gick ut 1.5.1818 hade tre svar influiter (Redogörelse 1817 s. 17). Ett av dem prisbelönades och trycktes (*Underrättelser* 9/1819 s. 1). Ett annat arkiverades (D VI 2 s. 17). Det tredje har förkommit. Redan nu umgicks Böcker med planer på att själv

avfatta ett betänkande i frågan (D XXIII 3 s. 148). För att få in fler svar uppställde sällskapet emellertid frågan på nytt, nu att besvaras före 1.8.1819. Denna gång fick sällskapet två svar, som båda ansågs prisgilla (Redogörelse 1819– s. 41). De ingår i D VI 2 (s. 68 och 115). Vidare inlämnades 3.8.1819 en finskspråkig skrift med mottot *Wijna wijsaat willitseeppi, wäkewildä woiman wiepi* (D II 1 s. 169) samt 12.9.1819 en skrift om brännvinets verkan i fysiskt och moraliskt hänseende (D VI 2 s. 99). Långt efter tävlingstidens utgång inflöt ytterligare en anonym skrift (D VI 1 s. 311).

Innan den senare tävlingstiden gick ut bad sällskapet i ett tryckt cirkulär 2.1.1819 (D VI 3 s. 94) korrespondenterna uttala sig i saken. I cirkuläret angav Böcker uttryckligen vilka frågor som sällskapet önskade få belysta samt framlade synpunkter på kategoriindelning och medeltalsberäkning. Svaren ingår i D II 1 (s. 175) och ett par trycktes i sällskapets *Underrättelser* (6/1824 s. 28 och 7/1826 s. 26).

När BU behandlade det inkomna materialet föreslog det att sällskapet skulle låta sekreteraren uppsätta ett förslag till framställning hos KMt (A I 16 s. 148 – BU § 1–2/16.8.1820). Plenum godkände förslaget, men därvid tycks det ha stannat (A I 17 s. 8 b – P § 8–9/1.11.1820).

Först efter Åbo brand tog Böcker upp frågan om en framställning hos KMt (A I 24 s. 9 b – P § 9/7.3.1829). Från denna tid föreligger ett brev från John Julin till sällskapet med synpunkter på brännvinstillverkningen och på superiet samt med en begäran om att sällskapet måtte motverka ett senatsförslag om brännvinshanteringen (BS 6 s. 73).

I sin *Tidning för landthushållare* (1828 s. 49 jämte bilagor) gav Böcker en samlad översikt av det under hans tid insamlade materialet om brännvinshanteringens följder. Nu publicerade han också cirkuläret av 1819 och utdrag av svaren på det. Från denna tid finns också ett anonymt förslag (D XXIII 12 s. 72) om en särskild fylleriavgift. Förslaget ansågs likväl värdelöst (A I 25 s. 89 – BU § 5/17.11.1830).

Det av Böcker publicerade materialet har behandlats av Gabriel Nikander i en essä *Interiörer från Alexander I:s tid*, införd i hans 1958 tryckta samling *Gustaviansk politik i Finland*.

Tio år efter det att Böcker i sin tidning behandlade brännvinshanteringen var han som redaktör vid *Åbo Tidningar* åter sinnad att inhämta ”erfarna och tänkande mäns omdöme” och formulerade 7 frågor för dem (BS 19). Endast ett svar föreligger.

3.3.14 Om en fri lanthandel

Till sällskapets initiativ under Böckers tid hör förslaget om lanthandelns frigivande. Redan under vår svenska tid hade det gjorts en motsvarande framställning hos KMt (B I 1 s. 371, Handlingar 3 s. 57). Hur ärendet åter kom upp är oklart då protokollen saknas. Det skymtar vid behandlingen av ett memorial med olika förslag av prosten Stenbäck i Kuortane (A I 13 s. 16 – P § 10/1.2.1817).

På Böckers förslag beslöts kort därefter att ett förslag till underdånig framställning i ärendet efter behandling i BU skulle sändas till korrespondenterna för kommentarer (A I 14 s. 49 – P § 5.2/15.4.1818). Behandlingen i BU har ej satt spår i protokollen, men i ett 2.11.1818 daterat följebrev till korrespondenterna (B I 6 nr 2490) säges att sällskapet var sinnat att för andra gången inför tronen anmäla det långvariga lidande Finland känt av förbudet mot lanthandel och för den skull anmodat sekreteraren att uppsätta ett förslag till framställning. Nu anmodades korrespondenterna att inhämta kunniga och vältänkande landsmäns yttrande om förslaget. Korrespondenternas i det tryckta interfolierade

förslaget införda kommentarer fyller bandet D III 1 och några memorial i frågan ingår ytterligare i D III 2 (s. 1–24 och 80–85).

Det influtna materialet ägnades grundlig behandling av BU (A I 16 s. 155 – BU § 2/30.9.1820) och dess förslag godkändes med några strykningar av plenum (A I 17 s. 41 b – P § 4/2.4.1821). Den renskrivna framställningen i B I 9 är daterad 5.4.1821.

I sin skildring av sällskapets åtgärder för en fri lanthandel nämner Cygnaeus (s. 330) att KMt 13.3.1823 bestämt att frågan om lanthandelns frigivande skulle upptagas vid nästkommande lantdag.

3.3.15 Om de Ahlmanska skolorna

Under sin befattning med de Ahlmanska skolorna hade Böcker kommit till den nedslående övertygelsen att knappast någonting blivit uträttat genom dem, som inte skulle ha nåtts också dem förutan. Förgäves hade sällskapet 1817 uppställt en prisfråga om hur skolorna borde organiseras för att bäst fylla testators önskemål (Redogörelse 1817– s. 23). Frågan förblev obesvarad trots att tävlingstiden förlängdes till 1825 (Redogörelse 1821 s. 50). När tävlingstiden ytterligare förlängts och intet svar inflöt företog sig Böcker uppenbarligen på eget bevåg att utarbeta och trycka ett 68 sidors betänkande om ”de utaf Kejsarl. Finska Hushållnings-Sällskapet på Ahlmanska donationsfondens bekostnad inrättade Skolor, och huru de för detta ändamål anslagne medel lämpligast kunna användas”.

Sällskapet beslöt sända betänkandet till alla kyrkoherdar i landet för utlåtande (A I 22 s. 118 och 47 b – BU § 3/30.5 och P § 6/1.6.1827). Innan beslutet hann verkställas förstördes emellertid det redan tryckta betänkandet i Åbo brand. En ny upplaga trycktes i Helsingfors och sällskapet förnyade sitt beslut (A I 23 s. 47 b och 57 b – P § 7/14.6 och § 2/3.9.1828). Det sistnämnda dag daterade cirkuläret finns i sällskapets arkiv (D VI 3 s. 82) likaså själva betänkandet (D X 13 s. 95–).

Blott ett tiotal svar inflöt och dem införde Böcker i sin *Tidning för landthushållare* (årg. 2 s. 67 och årg. 3 s. 65). Svaren såväl som betänkandet innehåller uppgifter om hur barnundervisningen bedrevs på olika håll i landet, om hur långt läskunnigheten hunnit samt om hur man såg på behovet av undervisning för allmogens barn och på hur behovet bäst kunde tillgodoses.

Böcker varnade för en vidgad kunskapsklyfta mellan samhällsklasserna och såg en högre bildning som ”det enda villkoret för samfundsanda hos en folkstam, som saknar politisk både historia och inflytelse”. Undervisning borde ges också i naturalhistoria, historia, geografi och teckning samt komma alla till del. Vid undervisningen borde man utnyttja Bell-Lancasterskolans principer.

4 Böcker som företagare och hans ekonomiska bekymmer

4.1 Allmänt

Böcker kunde ha blivit en banbrytare också som ekonomisk företagare, men de företag han gav sig in på invecklade honom snart i ekonomiska svårigheter som blev honom övermäktiga och hämmade hela hans verksamhet. Hans ekonomiska bekymmer och hans hopplösa kamp med dem saknar numera allmänt intresse annat än i den mån uppgifter i samband med dem belyser hans arbete av bestående värde. En översikt av hans ekonomiska engagemang ges i Cygnaeus historik (s. 356).

4.2 Böcker som verkstadsföretagare

Som Hushållningssällskapets sekreterare ankom det på Böcker att visa på vägar att förkovra näringslivet. När han tillträdde posten saknade han personlig erfarenhet som företagare. Han insåg bristen och ville avhjälpa den (D XXIII 19 s. 3).

Det som först fick Böcker att försöka sig som enskild företagare var behovet av teknisk utrustning för de meteorologiska observationer, som han såg som en ofrånkomlig förutsättning för en korrekt bild av Finland och dess naturliga möjligheter. I sällskapets tryckta *Redogörelse* för 1817– (s. 3) nämnde han att sällskapet försett sina observatörer med instrument, men redan i följande *Redogörelse* (1818– s. 4) sades att sällskapet bland flere dussin införskrivna termometrar inte funnit en enda rätt pålitlig och därför nödgats söka få dem här tillverkade. Böcker såg som sin uppgift att fylla behovet. Det uppgav han själv när han inför sällskapet skulle utreda orsakerna till sin skuldsättning (A I 24 s. 28 – 5.6.1829).

I sällskapets *Underrättelser* (5/1824 s. 116) redogjorde han för sina bemödanden härvidlag. Uppgifter om hans termometrar och barometrar återkommer ofta under åren 1820–1830 i BS (t.ex. 1 s. 93, 121 och 201). Hällström gav termometrarna gott betyg och de fann avsättning också utomlands (BS 16 s. 105–115 och BS 17 s. 138). Också sällskapets strävanden att främja hemslöjden gav Böcker anledning att genom egen tillverkning fylla behovet av utrustning.

”På fina vävskeder lider landet en verklig brist” konstaterade han i sällskapets *Redogörelse* 1818– (s. 10) och tillade att sällskapet varit betänkt på att få sådana skedar tillverkade i eget land. I sällskapets 1823 tryckta *Redogörelse* (1821– s. 33) säges: ”Vävskedar tillverkas nu även vid en av sekreteraren gjord inrättning... Linberedningsmaskiner efter nyaste idéer har sekreteraren även förmått sig kunna denna vinter på beställning förfärdiga.” Våren 1827 nämnde Böcker att han för att skaffa landet tillgång på fina vävskedar och utbilda vävskedsmakare i något mera än ett års tid drivit en vävskedsfabrik (A I 23 s. 38).

Uppenbarligen utvidgades Böckers verkstadsplaner snart till att gälla också utvecklandet av för landet lämpliga åkerbruks- och andra redskap. Vid ett för sällskapets redskapsutskott och potatisutskott gemensamt sammanträde 13.4.1821 (A I 17 s. 206) framlade han utförligt behovet av åtgärder för att få fram bättre redskap. Det skedde i samband med diskussioner om det nya åkerbruksutskottets uppgifter och om önskvärdheten av att få disponera potatisfonden för nya ändamål. Allt sammanvävdes i en enda skrivelse till KMt, daterad 10.5.1821 (D XXIII 3 s. 244). Det föranledde senaten att returnera skrivelsen med en anmodan att ”för varje ämne med särskild underdånig framställning inkomma” (D XXIII 3 s. 242). Sällskapet beslöt då dela upp sin ursprungliga framställning på tre (A I 17 s. 113 – P § 3/1.12.1821). En av dem ägnades helt det i den tidigare skrivelsen framlagda önskemålet att mekanikus Isak Avén skulle genom ett räntefritt lån av staten beredas möjlighet att i Åbo grunda en mekanisk verkstad med gjuteri. Skrivelsen daterades såsom den ursprungliga 10.5.1821, men den expedierades 5.1.1822 (B I 9 nr 1350).

Kort därefter ingick sällskapet ytterligare till KMt med en anhållan om att i sin tjänst få antaga ”en snickare för modeller, redskap och mekaniska inrättningar” (B I 10 s. 71 och 76, A III 3 – ÅU § 4/19.1.1822 och A I 18 s. 9 – P § 4/7.2.1822). Framställningen expedierades under ordföranden von Haartmans bortavaro. Han hade vägrat att underteckna den, emedan den ej tillräckligt beaktade skräförrörningarnas bestämmelser

(A I 18 s. 36 – P § 16/3.5.1822). Också Mannerheim hade sina dubier och undrade om ej Tammerfors vore en bättre plats än Åbo för de av sällskapet planerade anläggningarna. Senare uttalade han sig likväl positivt om Böckers bemödanden (BS 8 a s. 72 och 95).

Trots rikedomerna på material i arkivet är det svårt att få en klar bild av hur Avéns företag och sällskapets planer på en egen snickare avvecklades och hur händelsernas gång ledde till att Böcker snart stod som ägare till gården Klostergatsgränden nr 50–51 med verkstad och gjuteri (BS 16 s. 125, 142, 144 och 146), samma plats som Böcker själv 1821 hade utpekat som lämplig för Avén (A I 17 s. 213). Redan 1823 hade Böcker ansökt om privilegium för en verkstad i Åbo (BS 8 a s. 92 och BS 16 s. 146). Följande år bönföll Avén sällskapet om hjälp för att undgå exekutiv auktion (D V 11 s. 185). Sällskapet såg inga möjligheter att träda emellan (A I 20 s. 67 och 2 b – EU § 2/13.1 och P § 5/16.1.1824), men antecknade i protokollet förhoppningen att enskilda genom subskription skulle trygga framtiden för Avén och hans anläggningar. Ännu samma år antecknades helt kort att Böcker förklarade sig svara för Avéns gäld till sällskapet (A I 20 s. 65 b – P § 12/7.12.1824).

Hur verksamheten vid Böckers anläggningar utvecklades till framställning av teknisk utrustning av olika slag framgår av Böckers brevväxling från hösten 1823, t.ex. med Nils Nordensköld (BS 1 s. 191 och 193). Uppenbarligen fick verksamheten en för tidens förhållanden betydande omfattning (BS 16 s. 151 och 159, BS 17 s. 137). Själv uppgav Böcker att han drev tre verkstäder med tidtals 40 arbetare (A I 24 s. 25 b – 5.6.1829). Särskilt tycks han ha intresserat sig för att konstruera brandsprutor och han levererade sådana både till myndigheter och enskilda (BS 4 s. 1–20, BS 16 s. 127).

Ett viktigt syfte för sina verkstäder såg Böcker i att utbilda kunniga arbetare och arbetsledare. Särskilt ivrade han för undervisning i teckning och började 1823 med en fri ritskola (A I 24 s. 28 och BS 16 s. 75, 142 och 151).

Om Böckers uppslagsrikedom som verkstadsföretagare vittnar hans av Hällström gillade förslag att förbättra kanoner (BS 17 s. 156) och hans planer på att i London utverka patent på maskiner för textilindustrin (BS 1 s. 191).

När bekymren efter Åbo brand började hopa sig över Böcker vände han sig till John Julin och föreslog bolagskap samt att en del av verksamheten skulle flyttas från Åbo till Fiskars. Julin avböjde och förklarade samtidigt i ett 1.3.1828 på Fiskars daterat brev (BS 19) att hans företag där var mera inriktade på det lokala behovet än på avsättning i städerna och inte komme att bli i vägen för Böckers företag.

Det är tydligt att Böcker önskat åstadkomma någonting i stil med den verkstad som Kungl. svenska lantbruksakademien kort förut hade anlagt utanför Stockholm. Med professor Olof Carling, Böckers kusin och vid denna tid föreståndare för lantbruksakademiens experimentfält, upprätthöll Böcker en nära kontakt både genom brev och genom personliga besök (Underrättelser 5/1824 s. 103).

Böcker hade emellertid ställt målet alltför högt i förhållande till sina möjligheter. Den 15 augusti 1829 inropades hans gård och anläggningar av sällskapet på exekutiv auktion (A I 24 s. 23 b och 44 b – P § 7/8.6 och § 6/17.12.1829, D II 4 s. 11–13 och 16–19). Sällskapet lät honom likväl fortsätta med verkstadsrörelsen och först 1832 såldes gården vidare.

4.3 Böcker som jordbruksföretagare

När Böcker blev Hushållningssällskapets sekreterare saknade han erfarenhet också av praktiskt jordbruk. Även den bristen ville han avhjälpa (D XXIII 3 s. 147 – 15.4.1818): ”(...) jag mer och mer lär mig inse det sällskapets sekreterare bör vara en praktisk lantushållare, om han skall kunna fylla denna svåra och ansvarsfulla plats.”

Lika frejdigt och lika olyckligt som i sina verkstadsföretag engagerade sig Böcker som jordbruksföretagare. I Jurva kapell i Laihela socken övertog han 1817 av sin svåger kaptenen G.A. Hobin Tainus och Wuorusluoma sammanslagna skattehemman. Det var ett för tiden och trakten betydanden jordbruk (BS 9 s. 25, D II 4 s. 67 och 74, D V 11 s. 166 och A I 24 s. 29) med stora utvecklingsmöjligheter. Hemmanen var delägare i ett oskiftat torrlägningsföretag gällande två träsk om inalles drygt tusen tunnland.

När Böcker 1829 nödgades avstå egendomen åt sina fordringsägare och den inropades av Hushållningssällskapet (A I 25 s. 104 b – EU § 3/8.10.1830) var jordbruket utarrenderat på tio år och avsett att drivas med 10 torpare som främsta arbetskraft och med 40 kor i ladugården. In i det sista hade Böcker umgåtts med planer på att anlägga ytterligare 2 torp, utvinna mera foder genom torrlägningsföretaget, höja arrendet och själv utöver korna hålla 200 getter för ostberedning. Vidare ämnade han anlägga ett bränneri för 1 000 tunnor potatis och säd (A I 24 s. 29). Han hade redan inlett försök att framställa potatisbrännvin ”enligt Siemenska sättet” och också börjat tillverka härför nödig teknisk utrustning även till avsalu. Övertygad om framgången hos sina försök anhöll han hos Hushållningssällskapet om 2 000 rubel för att kunna fortsätta dem, men fick avslag då han ej kunde ställa någon säkerhet (A I 23 s. 43 – P § 7/23.5.1828 och s. 114 odot. mem.).

När sällskapet övertog egendomen lät det i väntan på en lämplig köpare Böcker fortsätta en tid som arrendator (A I 26 – P § 8/2.5.1831). I juni 1832 såldes egendomen vidare och inbragte jämte inventarier 4 200 riksdaler (B I 15 s. 129 b och 132).

Också utanför Åbo, på Ilpois i S:t Karins, försökte sig Böcker som jordbrukare, men här endast som arrendator. Också här ville han främja sällskapets syften och iklädde sig kostnader för dem. I en inlaga våren 1827 (A I 22 s. 106 e – mem. 2.4.) redogjorde han för sina odlingar av vicker och vallväxtfrö på Ilpois och framlade sina förhoppningar om att där kunna utveckla ett experimentfält och en redskapsprovvningsanstalt. Aktuellast just då var Rosvalls dikesplog, som jämte körsven fanns på Ilpois.

Hösten 1830 tillkännagav Böcker i tidningen att han sålde äppelträd från sin plantage invid Åbo (BS 16 s. 81 och BS 19 – G. Aminoff).

4.4 Varför gick det illa för Böcker?

Böcker försökte sig som enskild företagare och bragtes till bankrutt. Ändå var det inte givet att alla hans företag måste misslyckas. De idéer de byggde på var bärkraftiga. Själv såg han bristen på rörelsekapital som en viktig orsak till misslyckandet. Den igen förorsakades till en del av borgenförbindelser.

Böcker hade börjat sin bana som Hushållningssällskapets sekreterare med att reda upp sin företrädares i sex år försummade redovisningar. Snart nog var han själv efter med sina redovisningar. I augusti 1824 efterlyste KMt (D I 1 s. 118) redovisningen för linplanteringsfonden och Böcker angav en lång förklaring till försummelsen (A I 19 s. 21 – mem. 1.11.1824). Till en väsentlig del låg orsaken till trasslet säkerligen i det faktum som framhölls i sällskapets *Redogörelse* 1825– (s. 26), nämligen att sällskapet först då såg sig i stånd att antaga en avlönad skattmästare. Till dess hade skattmästaren

varit endast kassaförvaltare, medan sekreteraren haft hand om ”hela den kamerala detaljen, som vissa år givit honom räkenskaper av 3 till 4 000 folier att uppsätta”.

När olycksåret 1827 gick in var redovisningen ännu oklar för tiden från och med 1823. Nu ålades Böcker på yrkande av ärkebiskop Tengström att till den första maj bringa reda och ordning i sällskapets räkenskapsverk (A I 22 s. 3 och 17 – P § 3/15.1 och § 4/1.2.1827).

Uppenbarligen hade det länge varit svårt för Böcker (D V 11 s. 166 – 3.2.1823) att hålla isär sin och sällskapets ekonomi och han bad nu om ett betydande lån av sällskapet. Han tyckte sig kunna erbjuda fullgod säkerhet eftersom hans anläggningar uppskattades till drygt 55.000 rubels värde (A I 22 s. 100 – EU § 7/24.3 och s. 106 c bilaga 2.4.21827). Sällskapet beviljade blott 4.000 riksdaler banko (A I 22 s. 27 och 107 b – P § 2/2.4 och EU § 3/22.4.1827).

När Böckers frist gick ut var han på grund av opasslighet ännu ej klar med sin redovisning (A I 22 s. 31 – P § 2/1.5.1827). Kort därefter inlämnade han den och bifogade utförliga memorial, daterade 15 och 30.4.1827 (A I 23 s. 33 och D XXIII 2 s. 265). Med självkänsla förklarade han att han hade sett sig som sällskapets ombudsman med uppgift att enligt av sällskapet angivna riktlinjer självständigt främja dess syften. Så mycket som det gällt att få gjort hade han bekymrat sig mera om att få någonting uträttat än om att få det redovisat. Också hans egna företag hade alla varit ägnade att tjäna sällskapets syften. Häri trodde han sig också ha följt regeringens intentioner, då den ursprungligen hade överlämnat anslagen till sällskapets disposition för bestämda syften.

Böckers redovisningar överlämnades av sällskapet via revisorerna till de olika fondernas egna utskott för granskning (A I 22 s. 49 b och 55 b – P § 10 och 18/1.6.1827). Själv fick han tjänstledighet för att besöka sin gård i Österbotten. Några månader senare drabbades Åbo av branden och sällskapet fick mera brådskande bekymmer, men redan i början av 1828 trädde granskningen av revisorernas anmärkningar och Böckers förklaringar i förgrunden. Det blev många omgångar i ärendet. När situationen äntligen ansågs klarlagd var man överens om att Böcker var skyldig sällskapet och dess fonder drygt 5.334 riksdaler och 6.931 rubel banko (A I 24 s. 24 – P § 8/8.6.1829).

I ett ödmjukt memorial 5.6.1829 (A I 24 s. 25) erkände Böcker sina skulder och gav en förklaring till dem: ”Att dessa till en del härleda sig från äldre tider, inser jag nu klart, ävensom huru de kunnat hittills undfalla min uppmärksamhet, då mina göromål verkligen voro mera vidsträckta än att vilken arbetsförmåga som helst förmått med besked uträtta dem alla; då jag genom de stora summor dels sällskapets förtroende, dels en tidvis ganska vidsträckt växelhandel, dels ock enskiltes förtroende gav i mina händer, var satt i den vådliga ställningen, att alltid hava överflöd av penningar, och då därtill själva redovisningssättet varit sådant, att jag aldrig kunnat rätt inse min ställning ...” Under Böckers tid utbetalades statsanslagen i rubel, medan utgifterna ännu till stor del utgick i riksdaler. Själv uppskattade han att han sålunda skött en valutaväxling om en halv miljon.

Med dåtida kommunikationer måste enbart uppgiften att samtidigt driva en stor mekanisk verkstad i Åbo och utveckla ett storbruk i Österbotten och lösa dessa företags likviditetsproblem ha inneburit en väldig och splittrande arbetsbörda. Det faktum att de olika statsfondernas redovisningar inte insändes på samma gång måste för sin del ha gjort det lätt och lockande att skjuta bekymmer på framtiden, i synnerhet för en man med Böckers starka tro på sina medmänniskor och på framgången hos sina företag.

Böckers skulder översteg hans tillgångar och han nödgades frånträda hela sin förmögenhet. Därtill kom att sällskapet redan i juni 1828 börjat av hans lön innehålla

1.000 riksdaler i året som avbetalning på hans skuld (D II 4 s. 11–13 o. 16–19 och D II 5 s. 24–33).

5 Böcker och Åbo brand

Böcker ville se Åbo brand som den främsta orsaken till sina svårigheter (D XXIII 19 s. 3). I själva verket hade de ju börjat växa fram redan långt tidigare och var under utredning när branden bröt ut.

En levande skildring av den ödesdigra branden den 4–5 september 1827 och av sin insats under den avgav Böcker 15.10.1827 (A I 22 s. 63) till Hushållningssällskapet, som behövde en översikt av hur dess egendom påverkats av branden.

I sin verkstad tillverkade Böcker ju brandsprutor och utanför stadsgränsen hade han sitt jordbruk. Han förfogade sålunda över både sakkunskap, utrustning, arbetsfolk och hästar för att effektivt delta i släckningen och i bärgningen. Det är naturligt att han när branden bröt ut långt borta på andra sidan ån först koncentrerade sig på att få de av honom tillverkade sprutorna effektivt utnyttjade. Ett halvt år före branden uppgav han (A I 22 s. 102 b – EU § 7/24.3.1827) att han hade nära nog färdig en stor spruta, som han räknade med att staden skulle köpa, och när han efter branden redogjorde för de skador den vållat honom (A I 23 s. 32 – 9.5.1828) framhöll han att han väl skulle ha kunnat bärga sin egendom, om han ej tänkt mera på att i det längsta arbeta med att få sina sprutor insatta i kampen mot elden.

Ända till midnatt hade Böckers folk varit sysselsatt med att bekämpa elden. Då blev det uppenbart att elden fått fäste också på sällskapets sida om ån och Böcker lät börja bärga sällskapets lösa egendom. ”För bärgningen hade vi sedan ungefär 3/4 timme och först under den senaste fjärdedelstimmen fingo vi biträde av mina arbetare, som småningom samlades och hämtade mina hästar, vilka voro på bete uti en avlägsen hage. Då sällskapets senaste flyttning sysselsatte flere personer uti tre dagar, behagade sällskapet finna huru omöjligt det var att medhinna mera, och då av min egendom, bestående mest av dyrbara, lätt bärjade saker (såsom t.ex. ett stort parit ost, termometrar, en färdig kardmaskin m.m.) uppbrann för vid pass 8.000 riksdaler banko eller mer än dubbelt mot det som av sällskapets egendom möjligen kunnat räddas, hoppas jag det jag gjort vad mig varit möjligt ...”

Trots att Böcker vid tiden för branden var rekonvalescent bärgade han med egen hand sällskapets arkiv. Han lyckades också sörja för bibliotekets räddning. Böcker inte bara räddade arkivet ur lågorna. Han beredde det också en fristad på sitt ”lantställe i Ilpois by” (A I 23 s. 4 – P § 2/15.1.1828). För att göra arkivet lättare tillgängligt för sällskapets behov erbjöd han sig senare att bereda rum för det i sin av branden skonade stadsgård ”vid Klöstergatsändan”. Där hade också sällskapets efter branden husvilla slöjdskola fått hyra rum. Sällskapets slöjdskott fick bereda frågan och på dess förslag beslöt plenum att arkivet och biblioteket skulle flyttas till Böckers gård, som också skulle bli platsen för sällskapets sammanträden (A I 23 s. 24 – P § 6/12.4.1828). De hade efter branden hållits i societetshuset.

Sina erfarenheter under branden försökte Böcker nyttiggöra i sin *Tidning för Landthushållare*, där han också framlade grunder för värdering av brandskador (årgång 1 s. 9 och 41 samt årg. 2 s. 2).

6 Böcker i kampen mot koleran 1831

Hösten 1831 drabbades Åbo av koleran. Farsoten kom österifrån och var väntad. Redan i mars infördes i *Åbo Tidningar* (18/1831) ”Bön, som under än påstående cholera-härjningar i alla Rysslands evangeliska kyrkor uppläses”. I Åbo tillsattes en sundhetskommitté för att leda kampen mot sjukdomen.

När epidemin nått Helsingfors infördes i tidningen (70/3.9.1831) sundhetskommitténs redogörelse för hur kampen organiserats. Staden hade indelats i tio distrikt med var sin kommissarie. Till kommissarie i andra distriktet hade Böcker utsetts, vilket visar vilket förtroende han trots sina ekonomiska motgångar åtnjöt i sin stad.

Sällskapets nyuppförda men ännu ej färdigställda hus blev tydligen en central för den del av staden som låg öster om ån. Här fanns natt och dag sjukbärare och härifrån dirigerades likbärarnas arbete. Inför sundhetskommittén redogjorde Böcker skriftligt för sina åtgärder och redovisade detaljerat för de kostnader de krävt (BS 13). Farsotens framfart tills den ebbade ut i januari 1832 åskådliggjorde han med diagram.

7 Hur Böcker lämnade sekreterarposten

När Böcker som ekonomisk företagare hade löpt linan ut hoppades han kunna betala sina skulder genom ekonomiskt författarskap vid sidan av sekreterarsysslan. I sina förhoppningar stöddes han av den uppmärksamhet han några år tidigare väckt i Sverige med en till lantbruksakademien ingiven prisskrift om skogsskötsel.

I juni 1829 utverkade Böcker två månaders permission av sällskapet för att i viktiga enskilda ärenden besöka Stockholm. I början av september skrev han därifrån (D XXIII 12 s. 77) och bad om ytterligare en månad för att åstadkomma en ändring av konungens beslut om delat pris för skriften om skogsskötsel. Sällskapet vägrade, men Böcker dröjde kvar i Stockholm (A I 24 s. 32 och 34 – P § 2/30.9 och § 2/27.10.1829). Uppenbarligen umgicks han med planer på att skapa sig en bana i Sverige (D XXIII 19 s. 95 b), men den vägen visade sig inte framkomlig.

Nu tröt Hushållningssällskapets tålmod och Böcker underrättades om att han skulle avskedas om han ej inom två veckor återinträtt i tjänst. Han återvände till Åbo men inte till tjänsten (A I 24 s. 42 – P § 3/17.12.1829), utan lät veta att han var förhindrad av hälsoskäl. I januari 1830 kunde sällskapets ordförande likväl meddela plenum att Böcker före årets ingång trots ohälsa hade anmält sig till tjänstgöring (A I 25 s. 1 – P § 3/26.1.1830). Med stöd av läkarintyg beviljade sällskapet honom tjänstledighet tills vidare och hoppades att han verkligen skulle använda den uteslutande till att återställa hälsan. Enligt läkarintyget hade han drabbats av hypokondri och var så försvagad till kropp och själ att han ej kunde sköta sin tjänst (D XXIII 12 s. 79).

I april 1830 satt Böcker åter vid protokollet, men hans initiativkraft i sällskapets ärenden tycks ha försvagats.

I förgrunden för Böckers intresse trädde uppgiften att avfatta en statistisk beskrivning över Finland. Detta uppdrag behandlas utförligare i följande kapitel. Här må endast redogöras för hur det påskyndade hans avgång från Hushållningssällskapets sekreterarpost. Nu liksom 1813, då Radloff tröttnade och Böcker tillträdde, var Mannerheim sällskapets ordförande. Den 25 oktober 1831 (A I 26 – P § 2/1.11.1831) gav han skriftligen uttryck åt sitt missnöje med ärendenas skötsel och anmälde att han var sjuk och önskade avgå. Missnöjet var riktat mot Böcker. Den 26 mars 1832 vände denne sig till sällskapet i ett memorial (D XXIII 12 s. 130), där han förklarade att han insåg det

omöjliga i att fullgöra uppdraget att avfatta en statistisk beskrivning över Finland om han ej fick åtminstone i ett års tid odelat ägna sig däråt. Han anhöll om ett års tjänstledighet och föreslog i sitt ställe statssekreteraren Lars Arnell, med vilken han redan träffat en preliminär överenskommelse. Framställningen bifölls (A I 27 – P § 6/26.3.1832).

När tjänstledigheten led mot sitt slut meddelade Böcker att han funnit att den statistiska beskrivningen krävde ytterligare tid och bad om förlängd tjänstledighet till 1.11.1834 (D XXIII 16 s. 165). Beredningsutskottet tillstyrkte, men vid plenum tog Mannerheim till orda (A I 28 – BU § 1/22.2 och P § 25/11.4.1833). Han ansåg att sällskapets sekreterare måste vara drivfjädern för sällskapets verksamhet och att författandet av en statistik inte ägde någon gemenskap med sällskapets göromål och därför inte borde få upptaga sekreterarens tid framom andra angelägenheter. Böckers anhållan avslogs och han förstängades att återupptaga sin tjänstgöring 1.5.1833. Böcker svarade med att be om avsked med pension (D XXIII 16 s. 171, A I 28 – P § 2/22.4.1833). Avskedet beviljades men pensionsfrågan ansågs diskutabel. Arnell förordade pension och framhöll att man borde beakta Böckers verkliga förtjänster och framför allt inte fick glömma att han efter all sannolikhet aldrig uppsåtligen felat, aldrig sökt egen olovlig vinning, men blott bemödat sig om att på egen hand nyttigt verka för att befördra sällskapets syften. Det slutade med att Böcker på von Haartmans förslag beviljades det föreslagna beloppet 400 rubel banko, men inte som pension utan som årligt arvode för att författa almanacksavhandlingar och uppgöra register till protokollen från hans egen tid (A I 28 – BU + EU § 1/25.4 och P § 7/2.5.1833). Ingendera uppgiften fullföljdes, men arvodet fortsatte att utgå.

Böckers egen syn på hur hans sekreterarbana lyktades finns framlagd i ett brevkoncept utan adressat och datum, skrivet i Nådendal (D XXIII 25): ”Du torde hava dig bekant huru sedan efter Akad. flyttning och då Hushspts partes constituentes förnäml. kommo att bestå dels av några desp. magnater, dels och i synnerhet av unga hetsiga jurister jag såg mig intet vidare kunna där uträtta, och huru Spt (nota bene det i Åbo vistande) och jag blevo till den grad ledsna vid varandra att de med fägnad sågo mig begära ett avsked, som jag annars ofelbart fått obegärt.

Jag prisar emellertid såsom en Guds milda försyn att jag sålunda blev ledd till det helt och hållet åt vetenskap ägnade liv jag nu för. Jag drog mig undan till Nådendal där några vänner köpt mig en gård och skaffat mig ett litet jordbruk, vilket jag besitter hyres- och arrendefritt. Jag borde och önskar kunna helt ägna mig åt ett uppdrag, som jag redan längre tid ägt av regeringen, att arbeta för en statistik över Finland, men störs däruti av den absoluta omöjligheten att slå mig ut, utan en mängd distraherande arbeten för min utkomst.”

8 Böckers arbete med en statistisk beskrivning över Finland

8.1 Uppdraget och uppdragsgivarna

Böckers ofullbordade bemödanden att åstadkomma en statistisk beskrivning över Finland har utgående från andra källor än Hushållningssällskapets arkiv så utförligt behandlats av Rabbe och av Mead att följande redogörelse kan inskränkas till att visa hur arkivet ytterligare kan belysa ämnet.

Böckers skildring av sina kontakter med Armfelt när han blev Hushållningssällskapets sekreterare låter uppgiften att beskriva Finlands näringsliv och dess naturliga

förutsättningar framstå som en väsentlig och integrerad del av den syssla han åtog sig. Hans företrädare Radloff hade haft en sådan beskrivning som specialuppgift. När Böcker långt senare inför generalguvernör Zakrevski redogjorde för sin befattning med statistiken (D XXIII 19 s. 81) nämnde han att Armfelt kort före sin död hos KMt utverkat åt Böcker till en början 250 av de 750 rubel i året som Radloff åtnjutit för sin aldrig fullföljda specialuppgift. Arvodet hade börjat utbetalas fyra år senare.

Cygnæus (s. 297 och 357) nämner likaså att dessa 250 rubel först 1818 överfördes på Böcker med skyldighet att utarbeta en statistisk beskrivning över Finland och uppger att Zakrevski 1824 inledde underhandlingar om arbetets utförande. Uppgiften torde ej ha hämtats ur sällskapets arkiv, men får sin belysning i ett brevutkast av Böcker 1824, ställt till Zakrevski som föregående år efterträtt Fabian Steinheil som generalguvernör (BS 16 s. 35): ”Det intresse varmed Eders Excellens gör sig bekant med det land uppå vars öde Eders Excellens kommer att hava ett så stort inflytande förbinder mig, som icke blott i egenskap av sekreterare uti Finska Hushållningssällskapet än ock för ett enskilt uppdrag som för sex år tillbaka av HKMt i nåder mig tilldelats att författa en statistisk beskrivning över Finland, bör äga översikt av landets hushållning och ställning, att för Eders Excellens redovisa för det som uti denna väg blivit av mig tillgjort, den väg jag ämnat gå och huru erfarenheten lärt mig att statistiska forskningar uti vårt land säkrast kunna anställas.”

Det förefaller sålunda som om initiativet 1824 snarare skulle ha varit Böckers än Zakrevskis. Han underlät inte heller att påpeka att han, då han erhöll det uppdrag som hans företrädare haft, tilldelades en så ringa del av det arvode denne åtnjutit att det gavs mera som en förbättring av hans anspråkslösa sekreterarlön än för att förplikta honom att huvudsakligen ägna sig åt den statistiska beskrivningen.

Böckers framställning tycks ha föranlett Zakrevski att anmoda ministerstatssekreteraren Robert Rehbinder att utverka anslag för Böckers arbete. Rehbinder bad 6.8.1824 Zakrevski precisera det önskade beloppet och denne lät frågan gå vidare till Böcker (BS 16 s. 37–40). Böcker framlade då en plan för 1 1/2 års arbete med de kostnader det skulle kräva. Sannolikt i samband härmed gjorde han ett utkast till en skrivelse riktad till KMt (BS 16 s. 41, 43 och 49).

Uppenbarligen hade någon uppgörelse om den statistiska beskrivningen inte nåtts ännu vid tiden för Åbo brand. Åren närmast efter branden hade Böcker sina svårigheter inom Hushållningssällskapet. Då vände han sig åter till Rehbinder för att utverka ökat anslag för sitt statistiska arbete. Rehbinder svarade avspisande (BS 5 s. 121) på ett av Böcker 21.11.1829 daterat brev. Måhända som bilaga till detta brev har Böcker utarbetat en 19.11.1829 daterad i 7 punkter sammanfattad översikt av vad som behövdes för att han inom två år skulle kunna prestera första delen av sitt arbete (BS 20). I denna översikt framhöll han att det också vore nyttigt att för allmogen utgiva en kort statistisk och ekonomisk beskrivning om Finland. Av Zakrevski anmodad att redogöra för hur långt han hunnit med sitt arbete förklarade han hösten 1831 enligt ett långt brevutkast (D XXIII 19 s. 84 b) att han räknade med att kunna slutföra sitt uppdrag inom ett år, om han blott fick medel för att avlöna ett biträde.

Kontakten med Zakrevski avbröts abrupt när denne som generalguvernör efterträddes av furst Menschikoff (D I 1 s. 132 och D XXIII 12 s. 125). Böckers nyssnämnda brev besvarades av Menschikoff (D XXIII 19 s. 52 och 53) 4.1.1832. Han lät veta att han bett ärkebiskop Tengström tillsammans med Böcker gå igenom det förefintliga materialet och bedöma när arbetet kunde vara slutfört samt vilka kostnader det kunde kräva. I sitt svar dröjde Böcker vid kostnadssidan (D XXIII 19 s. 86). Redan 23.2 sände Menschikoff ett nytt brev (D XXIII 19 s. 58 och 57), där han sade sig av Böckers svar ha

förstått att det ännu ej fanns någon dispositionsplan för den statistiska beskrivningen och anmodade Böcker att framlägga en sådan för att ärendet skulle kunna föras vidare.

Det var nu Böcker insåg att han måste friställa sig från sekreterarsysslan. Han svarade omedelbart (D XXIII 19 s. 89) med att förklara dröjsmålet. Menschikoff hade emellertid förlorat tålmodet och avlät 29.5 en ny skrivelse, där han hotade med att det anslag Böcker åtnjutit skulle indragas (D XXIII 19 s. 61 och 62). Böcker tvangs att koncentrera sig på sin uppgift och 20.6.1832 kunde han framlägga sin plan och samtidigt meddela att han tagit tjänstledighet och räknade med att kunna slutföra sitt uppdrag inom ett par år (D XXIII 19 s. 91).

I det i slutet av avsnitt 6 nämnda brevet från Nådendal (D XXIII 25) gav Böcker en redogörelse för sitt uppdrag allt ifrån sitt samtal i S:t Petersburg med Armfelt fram till sina kontakter med Menschikoff. Redogörelsen innehåller intet nytt utöver ett antagande att Zakrevskis otålighet kommit sig av att "ett ryskt statsråd erhöll och allt ännu fortfar att njuta ett betydligt anslag för att författa en statistik över Finland." Menschikoffs otålighet förklarade Böcker med att någon hemlig ovän förtalat honom inför generalguvernören genast vid dennes tillträde.

Under de följande åren framstår generalguvernörens adjoint general Thesleff som Böckers närmaste uppdragsgivare.

8.2 Vad ville Böcker själv med sin beskrivning?

Jäktad av personliga bekymmer och av splittrande uppgifter som Hushållningssällskapets sekreterare hade Böcker svårt att samla sig för att tänka över vad han själv ville med den statistiska beskrivning som han hade åtagit sig att författa. I sin till Zakrevski riktade redogörelse för sitt arbete nöjde han sig enligt utkastet (D XXIII 19 s. 81) med att hänvisa till Armfelts önskemål om att han skulle göra forskningen över landets hushållning och dess brister till sin livsuppgift och förklarade att han på grund av inskränkande omständigheter ända från början valt att till huvudföremål för sitt arbete göra lanthushållningen, dess ställning och medlen att giva den de med klimatet och landets naturlynne enliga riktningar, "en sida av statistiken åt vilken det synes mig att man härtills lämnat alltför liten uppmärksamhet".

I ett annat brev till Zakrevski förklarade Böcker: "Jag har sökt göra mig reda för de tillgångar Finland äger uti landets naturliga beskaffenhet, i folkets industri och förlagsstyrka, vilka arbetskrafter i landet finnas och hur de användas, för att sålunda finna de punkter på vilka de stora hävstänger till produktionens förökande upplysningens stigande, och en huld regerings hägn erbjuda, efter min tanke kunna med den största förmån anbringas." (BS 16 s. 35)

Ställd inför Menschikoffs krav på en dispositionsplan såg sig Böcker tvungen att närmare klargöra vad han ville med sin beskrivning. I ett brevutkast riktat till Menschikoff (D XXIII 19 s. 90 b) förklarade han: "För min enskilda del har jag önskat att kunna genom mitt arbete meddela mina landsmän min egen övertygelse, det deras ställning är uti de flesta avseenden vida bättre än jag måste säga det jag åtminstone funnit den i allmänhet anses, och genom ett öppet och rent språk över landets viktigaste och mest delikata angelägenheter ådagalägga oriktigheten av den farhåga man i allmänhet hyser att i tryck utlåta sig över sådana ämnen."

Ännu tydligare uttryckte sig Böcker i ett utkast till ett brev till Alexander Armfelt, vilken han hoppades muntligt skulle informera generalguvernören om dispositionsplanen. I marginalen till detta utkast (D XXIII 19 s. 96) har emellertid antecknats att det

ej blev avsänt. Uppenbarligen fick brevet den form, som anges av ett annat utkast (D XXIII 19 s. 95). I det kasserade utkastet framhöll Böcker att den statistiska beskrivningen måste gestaltas enligt sin övergripande idé: ”Annorlunda tager jag saken om jag t.ex. hade det uppdrag, att göra en framställning, ensamt ämnad för HMK eller HD (generalguvernören), ... annorlunda om den, såsom jag ämnat, skall bliva ett verk att göra egna landsmän bekanta med sitt hemliga land och de många lyckliga omständigheter som uti vår närvarande ställning finnas, emot de flesta andra länder, ett svagt försök att motverka den olyckliga tron att en rent fosterländsk känsla uti Finland är ett fantom, att lära finnarna att betrakta sig såsom ett helt och motarbeta den olyckliga egoismen.”

Självt såg Böcker som ett föredöme kanslirådet Bladhs i första tomen av sällskapets *Handlingar* (1803 s. 27) anonymt införda prisskrift om de hinder som fjättrade den finska lantmannens idoghet. Han sände den till Zakrevski (BS 16 s. 36) och framhöll att den vore värd att översättas till ryska. Böckers avsikt var knappast att framlägga ett stort siffermaterial, utan fastmer att presentera på så exakta tal som möjligt baserade slutsatser, omdömen och anvisningar. Det visar hans ord till Menschikoff då han tillställde denne ett sammandrag av uppgifter från några församlingar: ”Härvid torde jag, till undvikande av missförstånd få ödmjukast anmäla, det min mening visst icke är, att alla dessa artiklar skola få rum uti en statistik, men de äro nödvändiga för att leda den som skall författa statistiken, och utvidga hans åsikter” (D XXIII 19 s. 87).

8.3 Hur Åbo brand påverkade Böckers material

Allt sedan han blivit Hushållningssällskapets sekreterare hade Böcker samlat material, som skulle ha varit på sin plats i en statistisk beskrivning över Finland. Först 1818 synes han målmedvetet ha börjat insamla sakuppgifter med tanke på en sådan, låt så vara att han ännu ej hade en klar plan för den. I sällskapets *Redogörelse* 1820– (s. 7) rekapitulerade han de tidigare strävandena att få fram material ”som till en närmare kännedom av landet och dess ställning hörer”, men nödgades konkludera att i materialet ännu saknades ”det sammanhang och den fullständighet som fordras om något helt skall kunna formeras”.

I avsnitt 3 har redogjorts för det material som Böcker som sällskapets sekreterare hopbragte för en än så länge endast vagt planerad statistisk beskrivning över Finland.

När Böcker 1821 föreslog att sällskapets *Underrättelser* åter skulle börja utgivas och nu på hans eget förlag nämnde han särskilt önskemålet att handlingar rörande Finlands statistik finge införas i dem (A I 17 s. 118 b – P § 8/1.2.1821). Sällskapet ställde sig bakom detta önskemål då det hos KMT förordade Böckers anhållan om att få stå som utgivare av *Underrättelserna* (B I 10 – maj 1822).

När Böcker efter Åbo brand i ett av Rabbe utförligt refererat brev (D XXIII 19 s. 81) till Zakrevski redogjorde för sitt material, uppgav han att han genom branden förlorat det värdefullaste av sina arbeten, nämligen för varje församling uppgjorda folkmängdstabeller och beräkningar av husdjursstocken, utsädet och skörden ävensom av statsbidraget, varmed uppenbarligen avsågs skatter och pålagor av olika slag för det allmänna. Till det som gick förlorat genom branden hörde också ”ett omfattande och redan bearbetat material gällande matjorden och jordarterna”.

I ett odaterat brevkoncept (BS 19) med begäran om uppgifter av enskilda sagesmän om produktion och konsumtion uppgav Böcker att han före Åbo brand hade bearbetat

detta ämne mycket och tyckte sig vara ins reine; ”men som mina arbeten och samlingar i denna väg gingo alldeles förlorade, måste jag åter börja ab ovo”.

Mycket gick förlorat genom branden, men mycket fanns också kvar. Sålunda uppgav Böcker i sitt nyss nämnda brev till Zakrevski att han i behåll efter branden hade största delen av de utdrag han gjort av tryckta och handskrivna skrifter om Finlands hus-hållning, tullspecialer och sockenbeskrivningar. Likaså hade ganska litet gått förlorat av det material han genom vidlyftiga observationer hade samlat om landets klimat och jordens naturlynne och bördighet. Kvar fanns också översikter av potatisodlingen, linodlingen och linnestöjden samt samlingar om Finlands städer och deras handel. Vidare ägde Böcker flere samlingar av dagliga anteckningar, som han hade förmått enskilda jordbrukare att föra över arbetskraftens användning. Dessa anteckningar hade han bearbetat.

I allmänhet gjorde ju Böcker ingen skarp skillnad mellan vad som var hans och vad som var sällskapet och han förefaller ej heller ha gjort det när han inför Zakrevski redogjorde för sitt material. Ett särskilt omnämnande förtjänar i sammanhanget den rika samling av Ortsbeskrivningar som sällskapet under årens lopp hade hopbragt. Svea Wüitanen har i häfte nr 2 (s. 10) i denna stencilserie uppräknat de Ortsbeskrivningar som ingår i serierna D VI och D VII i sällskapets arkiv samt angivit deras författare. Många av dessa beskrivningar hade inkommit redan före Böckers tid. De som finns i tryck har förtecknats av Eric Holmberg i sällskapets årsbok 1930. Här bör också nämnas de samlingar av mantalslängder och markegångstaxor, som ingår i banden E VIII 1 och D XIX.

När Böcker avgav sin redogörelse till Zakrevski låg det i hans intresse att denne blev övertygad om att han hade gjort skäl för det arvode han uppburit och att han var i stånd att fullgöra sitt uppdrag, men också att han var i behov av ökade anslag. Ingenstädes har han nämnt var det material som gick förlorat vid branden då hade funnits, om han inte möjligen avsåg detta material när han inför sällskapet redogjorde för sina åtgärder under branden och medgav att han glömt att bärga sällskapets ryska kartor ”som jämte egna papper låg i en reol under ett bord” (A I 22 s. 65).

När branden bröt ut bodde Böcker i sällskapets hus och han räddade ju själv sällskapets arkiv och bibliotek ur det brinnande huset. Det förefaller sannolikt att hans statistiska material fanns i huset. En del kan ha varit utlånad eller funnits hemma hos någon medhjälpare för bearbetning (A I 14 s. 77 och 84 – P § 4/1.6.1818).

Hur som helst är det uppenbart att Böcker när branden var över inte förfogade över ett material som skulle ha gjort det möjligt för honom att sammanställa en heltäckande statistisk beskrivning över Finland.

8.4 Hur Böcker såg på sitt material när han uppgjorde dispositionsplanen till sin statistiska beskrivning

Samtidigt som Menschikoff 1832 började driva på Böckers arbete och fordrade att få se en dispositionsplan förordade han (D XXIII 19 s. 53) att de under Zakrevskis tid till generalguvernörens kansli influtna länebeskrivningarna skulle ställas till Böckers förfogande. De översändes med följebrev 16.1.1832 och Böcker fick på begäran 28.1 låta binda in dem i nio band (D XXIII 19 s. 55, 56 och 60). Däremot vägrade senaten att låna ut de folkmängdstabeller som Menschikoff ställt i utsikt (D XXIII 19 s. 59).

Våren 1832 förfogade Böcker över ett omfattande material, men han hade svårt att överblicka det. När han då arbetade med sitt svar på Menschikoffs anmodan att uppgöra en dispositionsplan och det så därav framgick i vilken mån det samlade materialet

behövde kompletteras, skrev han i sitt kasserade brevkast till Armfelt (D XXIII 19 s. 96):

”Skulle jag uppå rent språk, så som jag tänker det svara så vore det att frågan ej kan besvaras, ty varken jag eller någon annan människa vet vad hon vet eller icke vet, utom i samma mån som hon övertänker varje ämne: Sedan statistiken är färdig skall jag således kunna säga vad jag vetat och vad jag ej vetat, men förut omöjlig. En forskares materialier äro inga färdiga och fulländade produkter som kunna isolerade framställas. De äro, om Herr Greven tillåter mig en liknelse, vad reagentia äro för en kemist, medel igenom vilka han skall sättas i stånd att framställa det sökta föremålet... Men föreställer jag mig att Herr Greven lär tänka, något måste Ni väl hava färdigt och samlat, och det är det Hans Durchlout vill veta.

Visserligen äger jag ock något av vad jag skulle benämna exakta tal och uppgifter, men de äro, jämförelsevis med det hela en obetydlighet. 9/10 av statistiken ligger uti mitt huvud och fullständiga äro inga. Fullständiga likväl kunna inga vara förr än de ingå i min skrift där de få sin rätta gestalt allt efter den åsikt och det ändamål som leder det hela.”

När Böcker något år senare för Thesleff skulle redogöra för arten av det material som han önskade för sin beskrivning, förklarade han (D XXIII 19 s.28): ”Materialierne för en noga kunskap om Finlands och dess näringars ställning ligga, efter min tanke, mera uti den nuvarande generationens minne och kännedom av landet, än uti arkiver och handlingar, och då man uti själva England, där statistiken är så ypperligen bearbetad, ofta med stor nytta tager sin tillflykt till sakkunniga mäns ungefärliga uppgifter om sina åsikter och kunskaper, eller de så kallade evidences, så är förhållandet i detta fall hos oss ännu mera sådant.”

Sin kritiska inställning till förefintliga officiella data hade Böcker framlagt redan för Zakrevski (D XXIII 19 s. 81). Han påpekade där hurusom beskattningssättet i Finland inte såsom i många andra land hade framtvingat ett sorgfälligt provat statistiskt material och han fortsatte: ”Även den mer än vanliga opålitligheten av uppgifterna uti tullspecialerna och tabellverket i allt övrigt, utom vad folkmängden beträffar, äro omständigheter som tvinga en statisticus i Finland att börja med de primära forskningarna i det stället att andra blott hava att ordna och bearbeta det redan samlade.”

Också det material som Zakrevski hade hopbragt utsatte Böcker för kritik. För Menschikoff förklarade han (D XXIII 10 s. 79): ”Då jag nu bearbetat och begagnat de av ... Zakrevski infordrade statistiska uppgifter, har jag haft tillfälle erfaru huru opålitligt och på måfå de flesta svaren blivit lämnade.” Zakrevskis material kunde efter bearbetning användas för relativa approximationer och – där det företedde osannolikt stora olikheter församlingar emellan – för att komma underfund med var närmare undersökningar var påkallade (D XXIII 19 s. 87).

8.5 Böckers plan till sin statistiska beskrivning

Böcker tvangs att forcera arbetet med sin dispositionsplan till en statistisk beskrivning. Den plan han 20.6.1832 insände till generalguvernören såg han själv som ett utkast, låt så vara att det var ytterst detaljerat. Böckers av Rabbe publicerade plan upptar inte färre än 361 §§. Den motsvarar nära, men ej helt ett koncept i D XXIII 19 s. 97.

Medan Böcker höll på med utkastet till sin plan brevväxlade han med sin vän F.P. von Knorring, som ju själv sysslade med statistiska beskrivningar (BS 19).

När Böcker sände sin plan till Menschikoff framhöll han för denne: ”Vad jag måste befara är dels att min plan skall synas för svår och vidlyftig, dels törhända att mångt och mycket anses främmande och onödigt. Jag måste i så fall utbe mig att bli bedömd, då arbetet är fulländat och min idé kan tillfullo inses och uti ett sammanhang bedömas. Då den är resultatet av en tjuguarig ått detta håll vänd uppmärksamhet och till en del en egen åsikt av vetenskapen, ett eget system, genomtänkt så gott det för mig är möjligt, kan det ej undgå att mångt och mycket skall förekomma främmande.” (D XXIII 19 s. 91). Den 11–23 juli 1832 godkände Menschikoff Böckers plan (D XXIII 19 s. 63 och 65).

8.6 Hur Böcker kompletterade sitt material

Samtidigt som Böcker brottades med sin plan och kritiskt granskade det förefintliga materialet bildade han sig en uppfattning om vilka uppgifter som ytterligare erfordrades och varifrån de kunde erhållas. När han insände sin dispositionsplan till Menschikoff angav han vad han behövde och nämnde de informationskällor som borde anlitas: forskare, myndigheter och enskilda sagesmän. Inte minst yrkade han på tillfälle till resor för självsyn för att kunna bedöma de influtna informationernas värde och sålunda veta att rätt utnyttja dem (D XXIII 19 s. 91 och 94). De beräkningar som erfordrades för en beskrivning av landets klimat hade Hällström åtagit sig att utföra. För de uppgifter som borde inbegäras av myndigheter och ämbetsmän och enskilda borde särskilda frågeformulär tryckas. I sin genomgång av de kostnader som fullbordandet av den statistiska beskrivningen skulle kräva (D XXIII 19 s. 87) räknade Böcker också med en resa till Savolax och Karelen, som han aldrig besökt, samt med ett besök hos sin vän doktor Sjögren i S:t Petersburg. Vidare ansåg han det nödvändigt att skaffa sig det nyaste som fanns i tryck om statistik.

Menschikoff (D XXIII 19 s. 63 och 65) avvisade indirekt de flesta förslagen genom att påpeka att nya statsmedel ej kunde utverkas innan Böcker hade påvisat resultat av de medel han redan uppburit. Förslaget om att ålägga olika myndigheter att insända uppgifter blev i varje fall godkänt och Böcker anmodades att utarbeta sina frågeformulär med noggrant beaktande av att myndigheterna ej fick besväras med sådana frågor som var svåra att besvara och icke alldeles nödiga. Detta önskemål fann Böcker svårt att efterkomma. Hans första utkast till svar är fullt av ändringar och tillägg (D XXIII 19 s. 76 och 71). Hans förslag gick ut på att uppgifter skulle inbegäras av alla länsmän, häradsskrivare, kronofogdar, häradshövdingar och hovrätter samt landshövdingar. Vidare föreslog Böcker att han själv skulle besöka de centrala ämbetsverkens arkiv i Helsingfors samt vända sig till städernas magistrater. Ytterligare föreslog han att generalguvernören skulle låta i Finlands allmänna tidning införa en markegångstaxa utvisande medeltalet för tio års markegångar.

Böcker var angelägen om att i förväg bemöta en väntad invändning emot att också länsmännen skulle anlitas som sagesmän: ”Det kunde synas som den ringa grad av bildning denna klass av statens tjänstemän vanligen äger, gjorde denna utväg mindre brukbar och att prästerskapet egentligen vore de, till vilka man borde vända sig. Jag tror ock, att deras råd och upplysningar bli av stor nytta, men att direkt vända sig till dem skulle ofelbart, då svaren inte kunna under ämbetsansvar avfordras, hava den följd att stora luckor skulle uppstå.” Kyrkoherdarna borde i varje fall informeras och genom konsistorium anmodas vara länsmännen till hjälp med råd och upplysningar. ”En

tjuguårig erfarenhet har lärt mig huru ytterst svårt det, då en fråga ställs till en stor mängd personer, är, att få den rätt fattad. Med de frågor som nu göras, hos en mängd medborgare, är dessutom den svårighet, att statistiken uti vårt land hittills varit så i högsta grad eftersatt, att hela dess sätt att betrakta sakerna är för de flesta alldeles nytt och ovant. Jag har därför nödgats i ödmjukhet föreslå detaljerade förklaringar för att så mycket som möjligt upplysa frågornas mening, och metodiken för forskningarna, och då frågorna, utspridda till landsorterna snart bli ett allmänt talämne, skall ock deras rätta mening fattas av så många, att länsmännen med obetydligt arbete skola vägledas och sättas i stånd att besvara de till dem ställda frågor.”

En väntad invändning emot det stora antalet frågor bemötte Böcker så här: ”Det hade för mig varit vida lättare, om jag fått uppgiva blott sådana frågor, vilkas svar kunnat direkte begagnas. Men den kännedom jag har av saken övertygar mig att på sådant sätt pålitlige underrättelser omöjligen kunna fås. Däremot har jag, genom varandra kontrollerande frågor sökt bana mig utväg att beräkna och utreda de saker jag vill söka uti statistiken avhandla.”

Vad Böcker föreslagit för Menschikoff om uppgifternas inhämtande upprepade han i memorial till dennes adjoint general Thesleff (D XXIII 19 s. 68, 70 och 28).

I en skrivelse 4.11.1833 frågade Thesleff om ej Böcker kunde bekosta tryckningen av frågeformulären med det anslag han sedan gammalt åtnjöt (D XXIII 19 s. 51). Svaret blev naturligtvis nekande och Böcker fick genom Thesleff 9.12.1833 rätt att för en kostnad av högst 240 rubel ombesörja tryckningen. Den fördröjdes av mellankommande svårigheter och först 3.9.1834 kunde Böcker till Thesleff sända de tryckta blanketterna (D XXIII 19 s. 7, 6, 9 och 9 b). Redan 20.10.1834 daterade denne det följebrev varmed han sände blanketterna för vart län till dess landshövding med anmodan att före 15.1.1835 överstyra dem ifyllda till Böcker, som också fick del av cirkuläret (D XXIII 19 s. 14, 16 och 13). Denne hade själv bett Thesleff sända ett cirkulär till landshövdingarna och gjort ett förslag till detta (D XXIII 19 s. 5 och 4), men det slutliga cirkuläret avvek från förslaget.

Samtidigt med blanketterna fick landshövdingarna 12 tryckta uppsatser, vari Böcker för vederbörande uppgiftsgivare redogjorde för sina önskemål. I band D XXIII 19 finns följande utkast

- s. 31–35 Erinran om de utvägar som i allmänhet kunna begagnas då statistiska undersökningar anställas
- 17–27 Till häradskrivarna riktade önskemål och formulär
- 36–40 ” kronofogdarna ” ” ” ”
- 41–45 ” länsmännen ” ” ” ”
- 46–48 ” domsagorna ” ” ” ”
- 49–50 Formulär för enskilda egendomar

När Thesleff sänt cirkuläret till landshövdingarna vände sig Böcker till domkapitlen (D XXIII 19 s. 11 b) och bad dem anmoda kontraktsprostarna att via landshövdingarna tillstålla honom som lån församlingarnas quinquennietabeller innefattande även året 1835.

Upplysande om det sätt på vilket Böcker själv gick till väga för att få sakuppgifter av enskilda och för att bedöma deras tillförlitlighet är ett odaterat tryckt cirkulär med begäran om uppgifter gällande arbetsförbrukning m.m. samt ett odaterat brevutkast med begäran om uppgifter gällande hushållens konsumtion (BS 16): ”Var jag vistas, ävensom under resor, vänder jag mina frågor åt detta håll och försummar sällan att

anteckna de svar jag får. Under resor har jag för detta ändamål upplinjerade blanketter, sådana som här bifogade, och inför däri varenda uppgift. För mig låter detta sig göra utan att väcka uppseende även under åkandet, emedan jag har den vana att alltid hava papper och blyertspenna till hands för att anteckna gjorda reflexioner och idéer som falla mig in.”

8.7 En fristående enkät om rior

Medan Böcker rimligtvis borde ha varit fullt sysselsatt med att bearbeta materialet för sin statistiska beskrivning sysslade han med ett arbete om ”vårt finska sätt att ria säd”. I ett 14.11.1836 daterat brev (BS 10) säger han att han ”oss emellan sagt är sinnad competera om ett i Sverige utsatt stort pris” och i ett odaterat koncept till ett brev till C.H. Anckarsvärd beklagar han att han av en svår sjukdom hindrats att inom utsatt tid avfatta en skrift om sädestorkar. Samtidigt säger han sig ha för avsikt att i varje fall fullända sitt arbete och insända det till lantbruksakademien (BS 19). Uppenbarligen stannade det vid blotta avsikten.

Det material som han i denna avsikt insamlade ansluter sig nära till det som han samlade in för sin statistiska beskrivning. Riorna nämns ju också i planen för den. Också nu utsände han ett tryckt cirkulär. Det upptog 12 frågor och sändes till ett stort antal enskilda personer runt om i landet. Cirkuläret saknar datum, men många av de bevarade ungefär 50 svaren är daterade i december 1836 (BS 10).

Enkäten måste ha gjorts i gott samförstånd med Hushållningssällskapet, eftersom den avslutas med påpekandet att svaren kunde insändas portofritt om de inneslöts i ett till sällskapet adresserat omslag. Sällskapet hade uppenbarligen gett Böcker rätt i enkätens slutord att svaren ”ofelbart bidra till upplysande utav ett för Norden högst viktigt ämne”. Tidigare hade det ställt sig reserverat till Böckers utnyttjande av dess fribrevsrätt (A I 29 – BU § 1/28.10.1834).

8.8 Hur Böckers arbete ebbade ut

Hushållningssällskapets arkiv är fattigt på uppgifter om hur Böckers arbete ebbade ut. Av okänt datum är ett memorial (D XXIII 19 s. 67) där Böcker säger sig vistas i Helsingfors för arkivforskningar och ber att få låna vissa handlingar till sitt hem i Nådendal. Den 4 juli 1835 sände han till landshövdingarna i Nylands och S:t Michels län (D XXIII 19 s. 11) en påminnelse om att han ännu saknade blanketterna från deras län.

Uppenbarligen hade Böcker vidtalat Carl Johan Lindelöf att sammanställa det influerna materialet. I ett i Nådendal 2.12.1836 daterat brev redogör denne för sitt arbete med tabeller om den sannolika livslängden och om folkhopens näring. Redan 2.3.1837 klagar han över att han lämnats utan ersättning och ber om intyg över den tid han varit Böckers biträde (BS 19).

I sällskapets arkiv kan man inte finna andra tecken på uppdragsgivarnas otålighet över dröjsmålet med de godkända planernas förverkligande än ett av Rehbinder 8.4.1837 daterat brev (BS 19). Böcker hade i början av året anhållit om ett understöd från HKMt:s ”finska handkassa” som förskott eller för att senare återgäldas. Rehbinder svarade att han inte kunde utverka något förskott, så mycket mindre som något prov på ifrågavarande arbete ännu icke blivit av herr professorn avgivet.

Det var inte endast uppdragsgivarna som väntade på resultat av Böckers arbete. Från Stockholm skrev A.I. Arwidsson 29.9.1837: ”I fall du icke snart ger ut din finska statistik önskade jag att veta om du ville meddela mig några smärre statistiska uppgifter för en ny upplaga eller rättare en fullständig omarbetning av Rühs Finland” (BS 2 a s. 11). – Självt hade Böcker redan inför Zakrevski bland sina meriter nämnt att han till den då nya upplagan av Rühs i Sverige utgivna arbete om Finland på begäran lämnat betydliga bidrag (D XXIII 19 s. 84).

I stället för att slutredigera sitt material tycks Böcker ha fortsatt med att utöka sin materialsamling. I ett i S:t Petersburg 4.3.1838 daterat brev säger Sjögren – efter att ha berättat om sin ögonsjukdom – ”Det är också orsaken varför jag måste resignera på min goda vilja att tjäna dig uti vad du av mig begär, historiska bidrag till din utgivande statistik” (BS 19). Så sent som 15.6.1840 svarade J.G. Sanmark i Vasa utförligt på en fråga av Böcker om trädgårdsskötseln i Vasa län (BS 19). Redogörelsen infördes av Böcker i *Åbo Tidningar*, men frågan kan lika väl ha haft till syfte en komplettering av det statistiska materialet.

Ingenting i Hushållningssällskapets arkiv motsäger uppfattningen att Böckers kamp för familjens uppehälle gjorde det omöjligt för honom att samla sig för den stora uppgiften att sammansmälta sitt väldiga material till den statistiska beskrivning som föresvävade honom. Till de ekonomiska bekymren kom en kanske obefogad oro för hälsan. I ett odaterat privat brev till Nådendal gav hans läkare Melart rådet: ”Jag menar att du borde med fullt allvar börja med dina arbeten för att distrahera din uppmärksamhet ifrån små krämpor, sådana du t.ex. beskrivit i ditt senaste brev och som icke förtjäna något avseende. Lev dietiskt och tag rörelse i fria luften, så skall din hälsa säkert stå bi om du också anstränger din tankekraft.” (BS 19)

8.9 Hur det material som Böcker ämnat utnyttja för sin statistiska beskrivning har hamnat på olika håll

Sitt arbete med en statistisk beskrivning över Finland utförde Böcker inte på Hushållningssällskapets, utan på generalguvernörens uppdrag. Det material för beskrivningen, som vid hans död fanns i hans hem, övertogs av myndigheterna. Den som i dag i Riksarkivet ber att få studera den Böckerska samlingen får sig framsatta de tre digra band som Mead presenterat i sin på s. 11 nämnda uppsats.

För det material som finns i Hushållningssällskapets arkiv har i det föregående redogjorts. Detta material hänför sig delvis till tiden efter det att Böcker hade lämnat sällskapets tjänst. Hans kontakt med sällskapet avbröts ej med sekreterarskapet. Såsom hans cirkulär om riorna visar kunde han utnyttja sällskapets fribrevsrätt.

Den Böckerska samlingen i Riksarkivet och en stor del av det Böckerska materialet i sällskapets arkiv har tillkommit efter det att Menschikoff 1831 hade bett Tengström gå igenom Böckers material. Enligt Rabbe rapporterade Tengström att Böckers handlingar förvarades i 50 band av blandat innehåll. En del av det material som Böcker hade avsett för sin statistiska beskrivning måste uppenbarligen finnas annanstans än i de tre banden i Riksarkivet eller i Hushållningssällskapets arkiv. I somliga fall belyser sällskapets arkiv vägen bort för Böckers material.

I några fall har material som Böcker haft och som därefter varit borta återbördats till arkivet. År 1893 meddelade friherre K.E. Palmén att han hos ett herrskap Hobin hade påträffat en större privat brev- och manuskriptsamling, som hade tillhört Böcker. Här må nämnas att släkten Hobin har behandlats av Yrjö Hormia i *Genos* 1959. Böckers svåger Gustaf Hobin hade en son, apotekaren Christian, död 1882, och denne en son

som också han var apotekare. Palmén ville veta om sällskapet gjorde anspråk på samlingen. För egen del ansåg han att den lämpligen kunde överlämnas till statsarkivet. Sällskapets sekreterare gjorde sig under ett besök i Helsingfors förtrogen med samlingen och rapporterade att den var mycket omfattande, ”men egentligen icke tycktes vara av speciell betydelse för sällskapet, utan av mera allmänt kulturhistoriskt intresse”. Också han förordade att samlingen skulle överlåtas till statsarkivet, likväl med ett undantag: i den fanns ett band med svar på frågor i ett cirkulär om förekomsten av rationellt jordbruk i olika delar av landet. Detta band hade uppenbarligen tillhört sällskapets arkiv och borde återbördas. Sällskapet gillade sin sekreterares förslag och ett motsvarande brev avläts till Palmén (A I 88 s. 33 och 47 – St § 25/20.1 och § 19/13.2 samt Kopieboken 1893 s. 567).

Det återbördade bandet är uppenbarligen det som i sällskapets arkiv har beteckningen D IV 3 och som nämnts i avsnitt 3.3.5 i detta häfte. Beskrivningen på samlingen i övrigt kunde väl gälla för den serie i sällskapets arkiv som i dag kallas Böckerska samlingen. Måhända hamnade den av Palmén påträffade brevsamlingen aldrig i det dåvarande statsarkivet, utan i sin helhet hos Hushållningssällskapet.

Av det statistiska material, som under Böckers tid funnits i arkivet men inte längre finns där, gäller en del folkmängden, en annan del väderobservationer. År 1893 överlät sällskapet till statsarkivet 13 bundna volymer innehållande tabeller över folkmängden och förändringar i den i Åbo stift 1751–1800. Tabellerna hade hösten 1892 utlånats till doktor A. Hjelt vid Statistiska Centralbyrån. Denna byrå hade redan tidigare överlåtit sina egna motsvarande tabeller till statsarkivet och föreslog nu att sällskapet skulle begå på samma sätt. Sällskapet gillade förslaget (A I 88 s. 97 och 19 – St § 5/20.6 och P § 4/7.11 samt Kopieboken 1889 s. 819 och 1893 s. 758 och 966). De överlåtna banden var nr 14, 49, 71, 198–205, 208 och 209).

Sällskapets arkivband bar oftast sitt nummer i tryck på ryggen. Sedan dess har numreringen ändrats, vilket gör det svårt att kontrollera huruvida i gamla handlingar nämnda nummer i dag finns i arkivet.

Svårare än i fråga om befolkningsstatistiken är det att utröna var det meteorologiska material har hamnat, som på Böckers tid hörde till arkivet men nu saknas där. Böcker samarbetade ju med Hällström och det ligger nära till hands att antaga att någon del av materialet hamnade hos honom. År 1830 skrev sällskapet till Hällström att det tacksamt antog hans anbud att fortfarande begagna och bearbeta de materialier till vetenskapliga arbeten som dess samling av meteorologiska observationer erbjöd, samt lovade efter hand översända dem (B I 15 s. 28). Fribrevsboken för året upptar tre försändelser till Hällström. Inalles översändes då 8 band. För 6 av dem angavs deras nr och av dem har alla utom nr 215 bevisligen återfåtts. I ett brev 28.3.1840 bad Hällström om Böckers hjälp för att ur sällskapets arkiv få framletat ytterligare uppgifter: ”Troligen äger sällskapet nu mycket mera sådana än jag fått hit” (BS 19). Följande år beviljades hans anhållan om att få låna alla meteorologiska anteckningar i arkivet (A I 36 – P § 11/14.6.1841). Sällskapets brevböcker för 1840 och följande år upptar emellertid ej arkivlån till Hällström. Efter dennes död meddelade J.A. Gadolin i ett brev 15.11.1844 (D II 5 s. 248) att bland Hällströms kvarlåtenskap fanns meteorologiska observationer och korrespondentsberättelser, som möjligen tillhörde Hushållningssällskapet, och bad om förteckningar över vad sällskapet saknade. – Brevet torde inte ha besvarats.

År 1877 underrättades sällskapet om att man i S:t Petersburg bland den nyss avlidne akademikern von Baers kvarlåtenskap hade påträffat ett handskrivet band med följande på ryggen antecknade text: ”Anteckningar afgifna till KFHSällskapet i Åbo”. Det innehöll kvartalsberättelser från Kemi socken för åren 1799–1826. Sällskapet bad att få

bandet till påseende och kunde konstatera att det otvivelaktigt hörde till dess arkiv (A I 72 – St § 16/9.6 och § 18/1.8.1878). Likväl saknas det nu i arkivet. Måhända rör det sig om ett band som Böcker 1828 hade sänt till prostén Castrén för bearbetning (B I 14 s. 17).

I sällskapets fribrevsbok (B I 15) finns för 8.12.1830 antecknat att Jac. Fellman i Helsingfors tillställts ”14 fol. af dess observat. åren 1828 och 1829 i Utsjoki”. I brev 16.3.1859 (D XXIV 6) meddelade Jac. Fellman i Lappajärvi att han 1842 vid ett besök i sällskapets arkiv fått låna ett par arkivband och att han sammanställt naturalhistoriska anteckningar. Nu frågade han om sällskapet ville publicera hans fem häften. Sällskapet ansåg att uppgiften närmare ankom på Finska Vetenskaps societeten och föreslog att det skulle få överlåta häftena åt societeten (A I 54 – St § 2/1.4, § 7/13.5 och § 11/7.10.1859 samt B I 24 och C I 6 nr 4389 och 4400).

Fellmans anteckningar skymtar åter 1890, då assistenten vid Meteorologiska Centralanstalten Axel Heinrichs bad om att få utnyttja sällskapets arkivmaterial (A I 85 s. 219 bilaga – St § 6/30.12.1890). Han hänvisade till en i häfte nr 3 av *Notiser ur Sällskapets pro fauna et flora fennica förhandlingar* införd uppsats ”Naturalhistoriska daganteckningar gjorda i Finland åren 1750–1845”. Författaren, professor A. Moberg, hade uppgivit att han för uppsatsen hade utnyttjat Finska Vetenskaps societetens, men inte Hushållningssällskapets arkiv. Nu framhöll Heinrichs att allt tillgängligt material borde nyttiggöras och bad att få låna 28 i brevet angivna numrerade band i sällskapets arkiv. Det fick han (Kopieboken 1891, s. 386 och 397). Enligt det sistnämnda brevet sände sällskapet arkivbanden nr 13, 18, 30, 34, 112, 158, 159, 166, 167, 168 B, 171, 173, 182 A och B, 183 B, 206, 211–214, 216, 221, 222, 249, 291 och därtill en onumrerad volym.

Tjugo år senare, våren 1911, bad meteorologen Oscar V. Johansson att få gå igenom sällskapets meteorologiska data från äldre tider. Då svarade sällskapets sekreterare att sällskapets alla ”handlingar som innehöll meteorologiska anteckningar befann sig i Vetenskapsakademiens förvar i Helsingfors” och bad Johansson om en förteckning över dem (A I 105 s. 70 – St § 16/13.3 och Kopieboken 1911 s. 95 och 278).

Detta gav Th. Homén anledning till ett utförligt brev 14.6.1812 (D XXIV 68 – St 21.6), där han framhöll vikten av att de meteorologiska samlingar som sällskapet hade hopbragt skulle bli tillgodogjorda, men: ”Det har emellertid visat sig att 27 volymer, som enligt förefintlig förteckning borde innehålla meteorologiska observationer (nr ---) för tillfället saknades i Sällskapets arkiv och synes den uppfattningen gjort sig gällande att Finska Vetenskaps societeten hade dessa volymer i sitt förvar. Emellertid har Societeten ej mottagit några dylika volymer. Anställda efterforskningar hava i allmänhet ej heller lett till några positiva resultat, men den 1 februari d.å. anträffades tillfälligtvis 8 av dessa volymer i 4:o format (nr ---) i Meteorologiska anstaltens bibliotek.”

De volymer Homén efterlyste bar samma nummer som de vilka sällskapet hade sänt till Heinrichs. Därtill upptog Homéns förteckning nr 74. Homén anmälde nu följande som återfunna: 211–214, 216, 221 och 222. De återfunna volymerna skulle enligt Homén förvaras hos vetenskaps societeten ”till dess Hushållningssällskapet härom annorlunda bestämmer”. Han hemställde om att sällskapet skulle vidtaga åtgärder för att återfinna och återfå de ännu saknade volymerna och därefter överlämna dem till Vetenskaps societetens disposition. Vidare gav han några ledtrådar till hur det saknade kunde återfinnas. Sällskapet gav sin sekreterare i uppdrag att i diariéer och brevböcker efterforska de försvunna volymerna (A I 107 s. 107 – St § 17/28.5.1912). Därvid torde det ha blivit.

9 Böcker som finska trädgårdsodlingssällskapets sekreterare

De fyra sista åren av sitt liv ägnade Böcker Finska Trädgårdsodlingssällskapet en stor del av sin tid och sina krafter.

När L.G. von Haartman som landshövding i Åbo genom en tidningsnotis kallat för trädgårdskulturen intresserade till sällskapets stiftande möte 10.10. 1837 satt Böcker vid protokollet. Sitt sista protokoll i sällskapet förde han 19.4.1841, ett par veckor före sitt frånfälle.

Kort efter det kallelsen till det stiftande mötet ingått i Böckers tidning framlade han där redaktionellt behovet av den tilltänkta föreningen. Böcker sysslade själv denna tid med trädgårdshandling. Månaden innan hade han i tidningen tillkännagivit att han, boende i kaptenskan Jägerhorn's gård nära Nylands tull, ämnade förmedla växter från en trädgård i Hamburg.

Böcker synes ha varit den som utarbetade sällskapets stadgar (FT 18 s. 35 – § 1/21.7.1838). En viktig uppgift hade han också i att tillsammans med Pinello förbereda valet av plats för sällskapets blivande trädgård (FT 18 s. 2 – § 6/4.11.1837). Det slutade med att sällskapet tillhandlade sig ett område kallat Stenvallska villan i Kuppis. Säljare var Böckers svåger doktor Cajander, som fått området av sin svärfar.

Den drivande kraften i sällskapet var emellertid inte Böcker, utan hans efterträdare som sekreterare i Hushållningssällskapet, Lars Arnell. Samarbetet mellan dem tycks ha löpt friktionsfritt till 1840. Då nödgades Böcker vid direktionens möte (§ 8/6.2) protokollföra direktionens önskan att han icke vidare befattade sig med den administrativa detaljen. Böcker hade anmärkt på temperaturen i orangeriet och ytterligare ogillat att trädgårdsdrängen hade en kvinnsperson boende i sitt rum. Vidare fick Böcker en anmärkning för att han utan tillstånd i sin tidning hade publicerat åtskilliga sällskapet rörande artiklar. Ett par år tidigare hade han prisats för att han i tidningen redogjort för sällskapets syften och angivit riktlinjerna för dess verksamhet (FT 18 s. 35 – § 3/21.7.1838).

Måhända kan man i en i *Åbo Tidningar* (44/1840) införd och som insänd antecknad artikel ana Böckers vilja att förbigå Trädgårdsodlingssällskapet. I artikeln uppmanades för Åbo stads förskönande genom planteringar intresserade att sammanträda en given dag i teaterhuset. Ett protokollkoncept från mötet är av Böckers hand (BS 13).

10 Böckers författarskap

10.1 Allmänt

Böcker såg som en angelägen uppgift ej blott att samla sakuppgifter och sammanställa dem för slutsatser. Han var övertygad om att resultaten av hans arbete också måste spridas i tryck för att nyttiggöras. Endast så kunde de gagna samtiden, dels omsatta i lättfattliga råd för praktikens folk, dels genom att tjäna som underlag för statsmaktens beslut och stödåtgärder. Tryckas måste sakuppgifterna också för att räddas åt framtiden undan förgängelse. Den synpunkten hävdade Böcker kort efter Åbo brand i ett brev till prosten Castrén i Kemi: ”Den bedrövlige erinran vi Åboer haft om den stora fara, varföre även allmänna samlingar äro blottställda och huru på en enda natt seklers arbeten kunna förstöras, har gjort mig omtänkt att kunna så mycket möjligt är genom tryck förvara de dyrbara samlingar av mera än två mansåldrars anteckningar sällskapet äger, från en dylik förödelse.” (B I 14 s. 17)

Trots att Böcker inte maktade med att för trycket färdigställa sin statistiska beskrivning över Finland framstår han genom det som finns i tryck som vår flitigaste författare på det ekonomiska området under förra hälften av 1800-talet. Största delen av det han skrivit finns i Hushållningssällskapets arkiv eller kan spåras där.

10.2 I sällskapets ärenden

Sällskapets tryckta skrifter finns med angivande av deras innehåll och författare förtecknade av Eric Holmberg i sällskapets årsbok 1930.

Som sällskapets sekreterare avfattade Böcker dess årsberättelse, under hans tid kallad *Redogörelse för Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapets göromål*. Böckers benägenhet att breda ut sig i vidlyftiga resonemang kom till synes också i årsböckerna och ådrog sig samtidas kritik, men den gav också hans *Redogörelser* värde för forskningen om den tidens förhållanden och tänkesätt.

När Böcker tillträdde hade sällskapets övriga publikationsverksamhet upphört. År 1816 återupptogs utgivandet av *Underrättelser från Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapet* och fortgick till 1819. År 1823 började *Underrättelserna* åter utkomma, men nu som Böcker eget företag. De borde enligt Böckers mening inte bara sprida för dagen användbar upplysning bland jordbrukets föregångsmän, utan också bli en depå av vetande om sin tids förhållanden. I ett 23.1.1826 daterat tryckt memorial vände han sig till kyrkoherdarna. Föregående vår hade domkapitlet i ett cirkulär tillstyrkt att prästerskapet med församlingens begivande på kyrkornas bekostnad prenumererade på tidskriften. I sitt memorial (D VI 3 s. 132) förklarade Böcker: ”Enligt planen för denna tidskrift utgör samlandet av underrättelser om lantbruket, årsväxten, hushållningens skick och näringarnas skiften m.m. ett av dess huvudsakligaste föremål. Mången samtida anser dem säkert upptaga alltför stort rum, men den som besinnar, huru högst viktigt och lärorikt det för oss vore, om vi ägde sådana från forna tider, huru oskattbara dessa samlingar bliva, då de oavbrutet omfatta stora tidsrymder, huru lätt de förgås, och huru otillgängliga de äro, icke blott uti den enskilda forskarens utan ock offentliga samlingar, skall säkert anse det vara av stort värde att de genom tryck förvaras från förgängelse.”

Hur motigt det var att vinna prenumeranter för Böckers tidskrift visar kyrkoherdarnas svar på Böckers hänvändelse (BS 18 s. 52).

När *Underrättelserna* upphört att utkomma började Böcker 1827 i eget namn utgiva *Tidning för landthushållare*. Den upphörde 1831 efter svårigheter åsamkade av Åbo brand. Tidningen började utkomma också på finska, *Sanomia maanviljelijöille*, men det stannade vid ett försök (Cygnaeus s. 310).

Av sällskapets anspråksfullaste publikation, dess *Handlingar*, utkom tredje tomen under Böckers tid, år 1819. Där ingår flera av de betänkanden som sällskapet avgivit, men i övrigt ingenting av Böckers egen hand.

Till gemene man vände sig sällskapet med sina almanacksuppsatser. När sällskapet 1803 åtog sig att förse almanackans utgivare, den svenska vetenskapsakademien, med folkupplysande avhandlingar ansåg det sig kunna nedlägga sina *Hushålls-Underrättelser för Menige Man* (Cygnaeus s. 189). Att sällskapet såg almanacksuppsatserna som sina egna skrifter ser man av att det någon gång utgav dem som fristående publikationer. Almanackorna utgavs ju inte av sällskapet och uppsatserna finns inte upptagna i Holmbergs förteckning. Däremot har de förtecknats av J. Vallinkoski 1957 i *Suomen almanakan juhlakirja*. Åren 1815–1840 torde uppsatserna ha haft Böcker till författare.

I Holmbergs förteckning saknas också en del av Böcker på eget förlag utgivna småskrifter. En av dem heter *Om ett widsträcktare begagnande af Thermometrar för åtskillige ekonomiska behof*. Skriften tillställdes sällskapet korrespondenter till vägledning vid deras meteorologiska observationer (Redogörelse 1823– s. 12). En annan har titeln *Några Råd för Wäfwerskor och dem som bereda eller spinna Lin*. Den utkom också på finska och utnyttjades av sällskapet i arbetet för linnelöjens främjande (D VI 3 s. 118 och Redogörelse 1820– s. 41). En tredje skrift är *Några råd för dem som uppodla Kärr och Mossar*. Den följdes av *Några uppgifter om nödfoder och boskapens utfodrande vid foderbrist*. Den skriften finns också i finsk version. Medan Böcker ännu var sällskapets sekreterare fick han 1833 imprimatur på *Några Råd för Bonden uti de af frost hemsökta Nordliga delarne af Finland*. Skriften innehåller dels råd om utfodring, dels råd om potatisens odling och användning samt råd om användningen av frostskadad säd. Sistnämnda fråga hade Böcker försökt behandla i en skrift redan 1821, då sällskapet förgäves uppställde en prisfråga i ämnet (A I 17 s. 85 och 87 –P § 14 och 17/8.11.1821 samt Redogörelse 1820– s. 62).

10.3 Prisskrift om skogshushållning

Böckers namnkunnigaste verk är *Om skogars skötsel i Norden*. I det nyttiggjorde han de insikter i skogshushållningen som han förvärvade under sitt arbete med sällskapet av KMt inbegärda betänkande. Medan han samlade material för betänkandet uppställde Sveriges konung 1819 ett pris för en skrift om en förbättrad hushållning och vård av rikets skogar. Böcker deltog i tävlan om priset och fick dela det med hovjägmästaren Israel af Ström. Böcker ansåg sig ha blivit orättvist bedömd och försökte vinna upprättelse. År 1825 utgav han i Åbo *Handlingar*, ”hörande till de öfverläggningar och den skriftvexling, som inom Kongl. Svenska Lantbruks-Akademien uppstått, angående prisgiltigheten af skrifter, hvilka till Kongl. Akademien inkommit i anledninga af den prisfråga H. Maj:t Konungen uppgifvit om den för Sverige mest tjenliga skogsskötseln”. – Böckers missnöje återkommer ständigt i breven i BS. Se även DXXIII 21 s. 25–. Sin prisskrift utgav Böcker 1829 på egen bekostnad. Hundra år senare hedrade Finska forstsamfundet hans banbrytande insats inom vår forstliga litteratur genom att i *Silva Fennica 13* med en introduktion av E.A. Hagfors införa bokens första avdelning: ”Statsekonomisk åsigt af ämnet”.

Böckers prisskrift byggde inte enbart på det för sällskapet betänkande erhållna materialet, utan hade krävt insamlande av ytterligare material och G.G. Hällströms hjälp med beräkningar (BS 15 s. 356– och 410).

Böckers bok upptar på titelbladet orden Första Delen. Enligt Cygnaeus (s. 329) beklagade Böcker att han ej hade råd att utge verkets två återstående delar. Hur han tänkt sig dem är oklart. Antydningar ger han i sitt följebrev till konungen (BS 15 s. 4). Där nämner han att han bilagt också ett förslag till en adress till bonden. Härmed avses troligen ett kapitel i BS 15 (s. 182): ”En klok bondes berättelse, hur han på 50 år av en fördärvad och usel skog fått en som tävlar med de vackraste, och kunde med flere behov förse mer än ett byalag”. Något motsvarande kapitel finns ej i boken.

Manuskriptet till Böckers bok finns i bandet BS 15, men också i ett band i mappen BS 10. I detta manuskript ingår (s. 45–47) ett avsnitt ”Om odling och uppdragande af skog för allmogen i Rikets skoglösa orter”. Vidare finns i samma mapp en bunt med påskriften ”Om skötsel och odling af skog samt om trädplantering. En skrift för

Allmogen af C.C. Böcker. Tredje delen”. Innehållet är emellertid långt ifrån ett färdigt manuskript.

10.4 I Åbo Tidningar

Forna tiders tidningar var inte utrustade med manstarka redaktioner. Så mångsidiga som Böckers intressen och kunskaper var hade han väl kunnat stå för det mesta som utan angivande av författaren under hans tid vid *Åbo Tidningar* trycktes i tidningen. Han var emellertid inte ensam om att fylla tidningen. I många fall kan man i Hushållnings-sällskapetets arkiv spåra artiklarnas författare, främst genom brev och anteckningar i BS, i synnerhet i BS 19 och där i konvolutet med påskriften Till Redactionen af Åbo Tidning.

FINSKA
HUSHÅLLNINGSSÄLLSKAPETS ARKIV OCH SKRIFTER
SOM KÄLLA FÖR FORSKNINGEN

12

G.M. Armfelt, Anders Chydenius,
F.M. Franzén, C.A. Gottlund, Elias Lönnrot,
J.L. Runeberg och J.V. Snellman
samt några av männen i Fänrik Ståls sägner

Av

Lars Zilliacus

Åbo 1981

Innehållsförteckning

FÖRORD.....	67
1 NÅGRA MÄRKESMÄN I VÅR HISTORIA.....	69
ANDERS CHYDENIUS.....	69
GUSTAV MAURITZ ARMFELT.....	72
FRANS MICHAËL FRANZÉN.....	75
CARL AXEL GOTTLUND.....	77
ELIAS LÖNNROT.....	80
JOHAN LUDVIG RONEBERG.....	82
JOHAN VILHELM SNELLMAN.....	84
2 ”FÄNRIK STÅLS MÄN” I FINSKA HUSHÅLLNINGSSÄLLSKAPETS ARKIV.....	87
KONUNGEN.....	87
LANDSHÖVDINGEN.....	87
CARL JOHAN ADLERCREUTZ.....	87
JOHAN HENRIK AFLECHT.....	88
GUSTAV AMINOFF.....	88
CARL OLOF BRAKEL.....	89
CARL OLOF CRONSTEDT.....	89
OTTO VON FIEANDT.....	89
HANS HENRIK GRIPENBERG.....	90
KARL NATANAEL AF KLERCKER.....	90
VILHELM MAURITZ KLINGSPOR.....	90
CARL JOHAN VON KONOW.....	90
GUSTAV C. VON KOTHEN.....	91
CARL HENRIK LANGE.....	91
AUGUST FREDRIK PALMFELT.....	91
TROSSKUSKEN.....	91
CARL WADENSTJERNA.....	92

Förord

Finska Hushållningssällskapets vidafamnande verksamhet under dess första mansålder och mångsidigheten hos de män, som då gjorde sig bemärkta på olika områden, låter oss vänta att sällskapets arkiv och skrifter skall kunna bidra till bilden av märkesmän i vår historia också på sådana områden, som ligger på sidan om sällskapets nuvarande verksamhetsfält. För att visa på några sådana fall, där sällskapets arkiv och skrifter kan tjäna som källa för forskningen, har första delen av föreliggande häfte sammanställts. Alla de sju som där behandlas var födda under vår svenska tid och hade fostrats i den anda som livade sällskapets grundläggargeneration och alla var de redo att tjäna sällskapets syften. – För att göra det lättare att läsa häftets första del i en följd behandlas de sju i den ordning som deras födelseår anger, trots att de i häftets rubrik nämnts i alfabetisk ordning.

Den andra delen av häftet upptas av hänvisningar till uppgifter om några av männen i Fänrik Ståls sägner. Också sådana uppgifter finns i sällskapets arkiv och skrifter. Det kommer sig dels därav att sällskapet var angeläget om att vid sig binda de högst uppsatta i samhället, dels av den ställning av ledare och föregångsmän i bygden många av indelningsverkets boställsinnehavare hade. Många officerare hade ju också egna gårdar. Arkivets uppgifter är ägnade att ge bilden av ”Fänrik Ståls män” och deras bakgrund också andra drag än dem Runeberg framhävt. – De av dessa män, om vilka arkivet inte har andra uppgifter än att de invalts i sällskapet, har ej fått plats i denna översikt.

1 Några märkesmän i vår historia

Anders Chydenius

När Hushållningssällskapet stiftades var Chydenius redan nära sjuttio år. Blott fem år fick han utnyttja detta nya forum för att föra fram sina tankar. Det gjorde han emellertid med den vitalitet att sällskapets arkiv har blivit en värdefull källa för forskningen om Chydenius och om hur samtida upplysta män såg på honom.

Den källan har blivit utnyttjad av Georg Schauman i hans *Biografiska undersökningar om Anders Chydenius jämte otryckta skrifter af Chydenius*. Boken är tryckt 1908. Sedan dess har emellertid sällskapets arkiv ordnats om i nya serier och dess enskilda band fått ny numrering. Schaumans hänvisningar till bandens nummer stämmer inte längre. Redan detta gör det motiverat att bereda Chydenius en plats också i föreliggande häfte.

Med det anseende den åldrande Chydenius åtnjöt var det naturligt att Hushållningssällskapets stiftare var angelägna om att få räkna honom bland sällskapets medlemmar. Han invaldes redan hösten 1797 och i sällskapets äldsta matrikel (E I 1 s. 16) intar hans namn det nittiofjärde rummet.

Följande sommar tillställde Chydenius sällskapet en redogörelse (D XXIII 8 s. 1) för väderleksförhållandena och årsväxten i sin hemtrakt. Den är daterad i Gamla Karleby 2.8.1798 och slutar med att påpeka hur värdefullt det varit att Österbottens städer genom import av spannmål kunnat medverka till att vinterns hotande hungersnöd avväjts: ”I synnerhet har Jakobstad varit nog lyckelig at i tid från Riga få hem flere tusende tunnor råg, den de hulptit landet med en tunna ritorr skön råg emot 2 tunnor tiära den allmogen altifrån Witasaari, Saarijärvi, Alajärvi till med Laukas boer nedsläpat efter den nya vägen genom Perhå Capell, som i år wist sin stora nytta och räddat mången menniskas lif.”

När sällskapet något år senare utsåg korrespondenter runt om i landet, blev Chydenius en av dem (A I 2 s. 67 – P § 4/15.4.1800). Deras uppgift var att insända uppgifter av den art, som ingått i Chydenius brev. Någon enhetlig korrespondentrapport torde han emellertid aldrig ha insänt.

Grundtankarna i Chydenius ekonomiska liberalism och hans syn på statsmaktens roll vid näringslivets upphjälpande finns framlagda i ett utförligt ”Förslag til Lappmarkernes uphjälpande af A. Chydenius” (D IV 7 s. 7). Det är odaterat och osignerat och finns ej upptaget i sällskapets brevdarium, ej heller nämns det i protokollen. Schauman, som infört förslaget i sin bok, förmodar att Chydenius aldrig sänt det till sällskapet, utan att hans systerson Jacob Tengström, sällskapets ordförande 1802, har fogat det till arkivet.

Chydenius välkända tankar dominerar också ett av svaren på sällskapets 1798 utlysta prisfråga: ”Hvilcka äro de hinder som fjätra Finska Landtmannens idoghet? och hvilcka

medel äro de kraftigaste och lämpeligaste at väcka honom til mera drift och omtäncka uti sin Landthushållning?" Författaren dolde sig bakom devisen "Quid dicere liceat nescimus adhuc, sed aequa licere credimus". Schauman har lyckats leda i bevis att författaren till denna prisskrift no 3 är Chydenius. Skriften blev ej belönad och återställdes sannolikt till författaren. Också den ingår i sin helhet i Schaumans bok. Sällskapetets arkiv kan endast ge uppgifter om hur skriften bedömdes (A I 1 s. 176 – P § 5/1.10.1799). Den ansågs innehålla åtskilliga för lantbruket nyttiga anmärkningar som utmärka en tänkande och i hushållningen icke okunnig man, men en del ämnen ansågs vara oskäligt vidlyftigt behandlade, medan för Finland specifika förhållanden lämnats obeaktade. Vidare ansågs flere av författarens tankar och uttryck mindre tjänliga.

Bäst känd bland Chydenius till sällskapet sända skrifter är hans "Tankar om Koppypmpningen", införd i den 1803 tryckta första tomen av sällskapetets *Handlingar* (s. 284). Manuskriptet, som inte finns i sällskapetets arkiv, var daterat 6.12.1799 (C I 1 no 372/1800). Det behandlades först av sällskapetets beredningsutskott (A I 2 s. 218 – BU § 3/22.2.1800), som genast föreslog att det skulle beredas plats i *Handlingarna* och författaren belönas med sällskapetets medalj i silver. En av utskottets ledamöter, medicineprofessorn Gabriel Haartman, fann sig emellertid föranlåten att framlägga utförliga medicinska anmärkningar (D XIII 11 s. 1), eftersom "Herr Probsten och Doctorn i åtskilliga delar synes hysa skiljaktig mening med Läkares maximer och erfarenhet". Plenum beviljade medaljen och beslöt att både Chydenius' och Haartmans tankar skulle tryckas i *Handlingarna* (A I 2 s. 75 – P § 11/15.4.1800). Samma dag daterade sällskapet ett av Porthan och sekreteraren Wallenius undertecknat brev (B I 1 s. 5) till Chydenius, där denne i försynta ordalag ombads genomläsa Haartmans bilagda anmärkningar och överväga huruvida några av hans egna idéer eventuellt kunde frångås.

Chydenius svar (D XIII 8 s. 20) är daterat 20.6.1800. Han tackar för medaljen och lovar att med det första återställa Haartmans anmärkningar jämte sina egna tankar om dem. Sina "Tankar vid genomläsandet af Herr Professoren Doctor Gabr. Er. Haartmans Memorial till Kongl. Finska Hushållnings Sällskapet rörande min berättelse om koppypmpningen" daterade han 5.7.1800 (D XIII 11 s. 37). De upptog inte mindre än 14 sidor och beredningsutskottet nödgades konstatera att saken utvecklat sig till en kontrovers (A I 2 s. 302 – BU § 4/3.9 och A I 3 s. 236 – BU § 5/13.12.1800). På förslag av Haartman beslöt man för att undgå en strid i sällskapetets *Handlingar* föreslå Chydenius förkortningar, men ej ändringar av hans text (A I 3 s. 237 – BU § 1/29.12.1800). Plenum gillade förslaget (A I 3 s. 64 – P § 23/2.3.1801) och ett nytt försonligt brev (B I 1 s. 68) avgick till Chydenius. Svaret, daterat 31.3.1801 (D XIII 11 s. 61), blev emellertid omedgörligt och sällskapet ansåg det nu bäst att frångå tanken på att införa skriften i sina *Handlingar* (A I 4 s. 77 – P § 3/1.3.1802).

Tryckningen av dessa drog emellertid ut på tiden. Först hösten 1803 antecknades (A I 6 s. 14 – P § 10/1.12.1803) att första tomen av sällskapetets *Handlingar* var färdigt tryckt. Där ingår som sagt Chydenius uppsats. Själv hade han avlidit 1.2.1803 och uppenbarligen hade man inom sällskapet utan protokollfört beslut önskat hedra hans minne. Sålunda säges i en not: "... Denna afhandling må då tjena att bevara minnet af Koppypmpningens öden i Österbotten, och af den medborgerliga anda, som der, mera än i någon annan del af Sverige, beredde den samma ingång och förtroende hos menigheten. Hvad sjelfva förfarings- och behandlingssättet angår, så är ändamålet med dess beskription icke att föreskrifva något rättesnöre till efterföljd, utan att visa huru dermed i Österbotten tillgått."

Schauman har återgett brevväxlingen mellan Chydenius och sällskapet samt påvisat att sällskapet trots allt ändrat den version, i vilken Chydenius skrift infördes i sällskapets *Handlingar*.

Mångsidigheten i Chydenius intressen och hans vilja att utforska och nyttiggöra kommer också till synes i en av honom 12.12.1800 daterad beskrivning ”Om en ny tilredning af Opium” (D XIV 1 s. 28). Han utgår från den av krigsen skapade bristen på opium och redogör därefter för hur han själv utvunnit opium ur vallmo. Sällskapet omfattade emellertid sitt beredningsutskotts uppfattning att insamlandet och tillredandet av en vara, som missbrukad förvandlar sin egenskap av läkemedel till egenskap av gift, var ett ämne för den medicinska polisen (A I 3 s. 241 och 126 – BU § 1/22.1 och P § 16/1.6.1801). I ett av Porthan och Wallenius undertecknat brev (B I 1 s. 90) lät sällskapet Chydenius förstå att det inte kunde giva spridning åt hans rön och att ärendet krävde Collegii medici prövning. – Också skriften om opium ingår i Schaumans bok.

Ännu så sent som 8.11.1802 samlade sig Chydenius för en av sällskapet inbegärd översikt av potatisodlingens införande och bedrivande i hans trakter (D V 8 s. 10). Med namns nämnande bekräftar han traditionen att potatisen införts 1760 av från Pommern hemvändande soldater, men han namnger också ståndspersoner som vid samma tid skaffat sig utsäde från Stockholm. Inte heller vill han frånkänna sitt eget föredöme under några och trettio år betydelse för att odlingen blivit spridd i trakten. Årligen hade han skördat från 30 ända till 100 tunnor. I den berättelse om potatisodlingens främjande som sällskapet 1.4.1803 avgav till konungen (B I 1 s. 258) refererades Chydenius uppgifter med ett hedersomnämnande av hans egen insats. – Schauman omnämner Chydenius redogörelse, men återger den inte.

Gustav Mauritz Armfelt

Armfelts ställning undergick under Hushållningssällskapets första årtionde sådana förändringar, att det måste ha varit vanskligt för sällskapet att bedöma när det var opportunt att kalla honom till medlem. Det skedde våren 1801 på Wibelius förslag (A I 3 s. 106 och 128 – P § 24/1.5 och § 19/1.6.1801). Armfelt sände omgående tackbrev (D XXIII 7 s. 11), daterat i Stockholm 9.6.1801. Tre år senare antecknades i protokollet (A I 6 s. 94 – P § 4/3.4.1804) att hovrättsrådet Sylvius på Armfelts vägnar inbetalat 50 riksdaler till sällskapets bestående ägo som en fond för hans ledamotsavgift. Konceptet till sällskapets tackbrev (B I 1 s. 379) börjar med orden: ”Af en frånvarande landsman och ledamot som äfven på afstånd, under mängden af bördan af viktiga värf, både önskar och i verket söker befordra jemväl sin Finska Fosterbygds uppkomst och förkofran ...”

Det dröjde åtta år tills sällskapet fick erfara Armfelts bemödanden att i verket befordra fosterbygdens förkovran. I brev av 9/21.2.1812 meddelade generalguvernören Steinheil (D II 2 s. 125) att ordföranden i kommittén för de finska ärendena, baron Armfelt tillkännagivit kejsarens önskan att sällskapet skulle förnya sin verksamhet och utsträcka den jämväl till Viborgs län. Hänvisande till Steinheils uppmaning riktade sig sällskapet 4.9.1812 direkt till Armfelt (B I 2 s. 127 och 125) med en redogörelse för sin verksamhet och för vad det redan gjort för Viborgs län. Denne, som då utsetts till t.f. generalguvernör och upphöjts till greve, lät i ett 24.9.1812 i S:t Petersburg daterat brev (D II 2 s. 126) veta att kejsaren med välbehag tagit del av sällskapets åtgärder och förväntade sig att det icke skulle försumma att med alla medel främja hushållningens uppkomst i storfurstendömet. Genom en samma dag daterad kejsarlig skrivelse (D I 1 s. 46) underrättades sällskapet om att det skulle få ett årligt anslag om tiotusen rubel för linkulturens främjande och anmodades föreslå hur anslaget borde utnyttjas.

Sällskapet hade med doktor F.W. Radloff som sekreterare redan före kriget försjunkit i en viss passivitet, ur vilken det nu ruskades upp av Armfelt. Händelseförloppet och Armfelts kritiska inställning till sällskapet klargörs av Gustaf Cygnaeus i hans historik *K. Finska Hushållningssällskapet 1797–1897* (s. 288).

Den 27 januari 1813 besökte Armfelt själv sällskapet. Två dagar tidigare hade dess beredningsutskott (A I 12 s. 89 – BU § 1/25.1.1813) färdigställt sitt förslag till hur det nya statsanslaget skulle användas. Dagen före Armfelts besök samlades sällskapet till plenum (A I 12 s. 9) enkom för att behandla förslaget. Så var man redo för ett plenum med Armfelt som gäst (A I 12 s. 10). Trots att den höge gästen i smickrande ordalag harangerades av ordföranden, drog han sig ej för att påpeka hurusom sällskapet någon tid varit nog överksam och att yrka på mera drift och hastighet vid verkställandet av det som sällskapet hade åtagit sig.

Ett par månader senare återkom sällskapet i ett brev 15.3.1813 till Armfelt (B I 2 s. 133 b) till dennes brev 24.9.1812 om kejsarens önskemål och gav en utförlig redogörelse för alla sina fonder. Kort därefter efterträddes Radloff som sällskapets sekreterare av Carl Christian Böcker. Denne hade inför sekreterarvalet uppvaktat Armfelt i S:t Peterburg och därvid åtagit sig ”att göra forskningar över Finlands hushållning och dess brister till sin huvuduppgift och sitt livs enda innehåll” (D XXIII 19 s. 81, BS 11). I sin levnadsskildring *Gustav Mauritz Armfelt* redogör Carl von Bonsdorff för Armfelts brev till Böcker, vilka inte finns i sällskapets arkiv. Själv har von Bonsdorff utnyttjat sällskapets protokoll, men ej arkivet i övrigt.

Uppenbarligen bidrog sekreterarskiftet till att göra Armfelt mera gynnsamt stämd till sällskapet. Under det enda år han dåmera hade kvar av sitt liv framstår han som sällskapets tjänstvilliga och initiativrika ombud i kejsarstaden.

Om Armfelts vilja att stimulera sällskapet vittnar också ett tjänstebrev (D VIII 7 s. 142), som han den 26 mars/7 april 1813 daterade i S:t Petersburg. I det berättade han att han fått höra att hemmansbonden Matts Jacobsson Brusila från Muikula by av Itis socken hade uppfunnit en dikesplog, som vore särskilt lämpad för ortens gamla havreländer. Och som denna plog, vilken olyckligtvis undfallit Hushållningssällskapet, fortsätter han med en kritisk gliring, vore värd uppmärksamhet och uppfinnaren värd belöning, hade han redan vidtagit anstalter för att sällskapet skulle få en modell av dikesploget och uppgifter om hur den borde användas. Kort därefter insändes modellen av överstelöjtnant von Post på Pockar gård norr om Lovisa. Denne redogjorde också för hur Armfelt hade fått höra om dikesploget (D VIII 7 s. 196). Därmed förhöll det sig så att von Post hade talat om ploget för sin granne ”landshövdingen Ramsay”, vars son tjänstgjorde vid kommittén för de finska ärendena i S:t Petersburg och denne hade kommit att nämna ploget för Armfelt. Ärendets vidare behandling är svår att följa i protokollen, då en del av dem har förkommit. I varje fall behandlades det våren 1813 (A I 12 s. 22 b – P § 2/15.4, s. 28 – P § 3.6/ 1.5 och s. 104 b – BU § 3/4.5.1813). Uppgifter om dikesploget och en ritning av den infördes 1826 i *Underrättelser från Kejsarliga Finska Hushållnings-Sällskapet* (no 7 s. 139).

I ett i konceptboken 1.12.1813 (B I 3 s. 24 b) daterat brev hade sällskapet inför Armfelt framlagt sina bekymmer över att det ej sedan 1808 kunnat utdela några medaljer, även om det fortsatt att bevilja sådana som belöning åt föredömliga jordbrukare. Medaljen med konungens bild kunde ju ej längre komma i fråga och trots att kejsaren givit sällskapet tillstånd att slå en belöningsmedalj med hans bild hade sällskapet ej ansett sig kunna låta prägla en sådan medalj utan att ha fått kejsarens stadfästelse. Nu frågade sig sällskapet till råds om möjligheterna att slå en provisorisk medalj, som skulle skilja sig från den gamla endast däri att kejsarens bild skulle ersätta konungens. Vidare undrade sällskapet vilket språk som borde användas för medaljens inskrift: latin, finska eller ryska? Den gamla medaljen hade alternativt svenska eller finsk text.

Armfelts sju sidor långa svar är daterat 7/19.3.1814 (D XXIII 3 s. 31). Han säger sig dela sällskapets bekymmer och förklarar sig villig att utverka kejsarens slutliga tillstånd så snart denne återvänt till sitt land. Texten borde enligt Armfelts åsikt vara enbart på finska. Provisoriska medaljer kunde inte komma i fråga. I de församlingar, där medaljen beviljats utan att kunna överräckas, borde prästerskapet uppmanas att kungöra att medaljen blivit beviljad och att förklara varför den ej kunnat överlämnas. – Här kan nämnas att när ärendet 1816 äntligen avgjordes förblev språket oförändrat.

I sitt brev om medaljerna nämnde Armfelt även att han hade överlämnat sällskapets kallelsebrev till greve Rumjanzov, vilken hade valts till medlem i sällskapet. Vem som föreslagit honom är okänt, emedan protokollen för året saknas. Föregående år invaldes på Armfelts förslag (A I 12 s. 23 – P § 4/15.4.1813) greve Greger Orlow och grevinnan Anna Orlow. I ett post scriptum till sitt brev om medaljerna föreslog Armfelt att också metropoliten Bohush skulle inväljas samt förklarade sig villig att överlämna kallelsebrevet. Denne var då ordförande för Det fria ekonomiska sällskapet i S:t Petersburg. Ett par veckor senare, den 21 mars/2 april 1814 sände Armfelt ett nytt brev (D XXIII 4 s. 8) och meddelade att han själv hade invalts i sällskapet i S:t Petersburg och att det yttrat sin önskan om en närmare förbindelse mellan de två sällskapen och om underrättelser om vad som gjorts för att främja hushållningen i Finland. Armfelt föreslog nu ett utbyte av

skrifter och erbjöd sig att överstyra dem. Den 15/27 april 1814 daterade han ett följebrev till metropolitens på latin avfattade tack för sitt inval (D XXIII 3 s. 20). Tyvärr saknas protokollen för detta år. I ett brev 21.5.1814 (D IV 2 s. 309) säger sig Armfelt emellertid ha överlämnat sällskapets handlingar till metropoliten, som i sin tur lovat att ofördröjligen sända det ryska sällskapets arbeten till Åbo.

Detta sitt sista brev till sällskapet avslutar Armfelt med ett till synes ovidkommande stycke: ”Finska Husholls Sällskapets financer lära ej tillåta att dess Sekreterare i år gör någon resa, dels för att skaffa sig upplysningar på stället, dels för att formera patriotiske liaisons som kunde öka våra relationer i de aflägsnare Provincerne. – Sådant vore likväl braf nyttigt, men utan pengl. tillgångar gör man intet ...” Det är kanske inte oberättigat att i dessa Armfelts ord ana en förklaring till den donation, som greve Rumjanzov samma vår gjorde till sällskapet. I ett 6.6.1814 i S:t Petersburg daterat brev (D IV 2 s. 307) meddelar L.G. von Haartman att Rumjanzov skänkt 500 rubel för resor i norra Finland. Rumjanzovs eget brev till sällskapet bifogades. Redan då Armfelt i januari 1813 bevistade sällskapets plenum föreslogs en prisfråga om hur Finlands nordligare delar kunde upphjälpas. Armfelt och sällskapets ordförande Carl Mannerheim utfäste vardera 100 rubel som pris (A I 23 s. 86 – BU § 3/1.12.1828). I sällskapets protokoll (A I 12 s. 23 och 36 – BU § 6/1.5 och § 4/15.1813) säges först endast att ”en vördnadsvärd patriot anslagit en summa av 100 rubel till belöning” och senare att Mannerheim låtit veta att priset ”av en okänd patriot” fördubblats.

I sitt i maj 1814 daterade brev till sällskapet (D IV 2 s. 303) säger sig Rumjanzov ha erfarit att sällskapet uppställt nyss nämnda prisfråga, men att den blivit obesvarad. Då återstod enligt hans åsikt endast att sända två skickliga män för att på ort och ställe studera förhållandena. Enligt vad man sagt honom skulle 500 rubel räcka för ändamålet. Han försäkrade att han skulle skatta sig lycklig om han genom att skänka detta belopp kunde rättfärdiga den heder sällskapet visat honom genom att kalla honom till ledamot. – Rumjanzovs gåva resulterade i Böckers och provincialläkaren Henrik Deutsch's välkända reseberättelser.

Trots att Armfelt verkligen dignade under mängden och bördan av viktiga värv hade han tid också för omtanke om trotjänare hemma på Åminne. Hösten 1813 beviljade sällskapet på en i Armfelts namn av bokhållaren Ljungell gjord framställning arbetsdrängen Henrik Andersson och kusken Petter Ekfors var sin silverbägare om 15 lod med tjänlig inskrift för tjugusex års trogen tjänst samt utsåg prosten B.J. Ignatius att överlämna bägarna (A I 12 s. 82 b och 87 –P § 9/15.10 och § 7/1.11.1813 samt D VIII 7 s. 185).

Frans Michaël Franzén

Franzén hörde till Hushållningssällskapets stiftare. Hans namn står som no 16 i sällskapets första matrikel (E I 1 s. 3), där stiftarnas namn infördes enligt lottning (A I 1 s. 18 – P § 5/9.12.1797). Han är antecknad som bibliotekarie vid Kungl. Åbo Academi. I en per 15.9.1845 uppgjord förteckning över äldre medlemmar (E I 5) nämnes han och tre andra som de enda ännu levande grundläggarna. Knappt två år senare gick han ur tiden.

Ända till sin överflyttning till Sverige deltog Franzén ivrigt i sällskapets verksamhet. Hösten 1799 (A I 2 s. 7 – P § 13/1.11.1799) invaldes han i det för ett halvt år i sänder valda beredningsutskottet och återvaldes titt och tätt (A I 3 s. 220, A I 4 s. 157, A I 5 s. 120, A I 6 s. 127, A I 7 s. 69, A I 8 s. 78, A I 9 s. 69 b, A I 10 s. 22, 30 och 38). Likaså invaldes han i sällskapets potatisutskott (A I 9 s. 46 b – P § 8/2.5.1807). Hans sista period i beredningsutskottet gick ut med oktober 1809. Franzéns ställning i sällskapet gör det sannolikt att han också ingick i den 24-manna deputation, som i sällskapets namn uppvaktade dess beskyddare konungen när denne åren 1800 och 1802 besökte Åbo. De deputerades namn upptas emellertid ej i protokollen.

Sitt kungatrogna och samtidigt nationella skaldestycke Finlands uppodling ägnade han sällskapet och uppläste det inför plenum 2.1.1800 (A I 2 s. 22). Därom berättar § 5 i protokollet: ”Herr Professoren Frantzén uppläste offentligen med Sällskapets tillstånd ett af honom författat och Sällskapet tillägnat Skalde Stycke Finlands uppodling kallat; och jemte det Sällskapet betygade herr Professoren sin förbindelse tillade Sällskapet såsom ett vedermäle deraf Herr Professoren ett Exemplar af Sällskapets Medaille.”

I *Utdrag af Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Dagbok* (1800 s.19) fick sällskapets över landet spridda medlemmar veta att skaldestycket införts i *Åbo Tidnings* första nummer för året och att det innehöll en poetisk beskrivning av vad Finland fordom varit, vad det genom hulda och upplysta konungars vård i senare tider blivit samt vad man med skäl hoppades att det ännu i framtiden, under en vis styrelse kunde bli. I tidningen var dikten med dess 20 åttaradiga strofer försedd med förklaringar, vilka i sin tur kommenterats av Gustaf Cygnaeus i hans historik (s. 160).

Med 1803 upphörde *Dagboken* att utkomma och sällskapet diskuterade hur det bäst kunde upprätthålla kontakten med sin spridda medlemskår (A I 6 s. 105 – P § 4/16.4.1804). Då inlämnade Franzén ett 15.5.1804 daterat memorial (D II 1 s. 56), vari han som utgivare av *Åbo Tidning* tar ställning till ett av Jacob Tengström (D II 2 s. 107) gjort förslag att sällskapet i stället för att utgiva sin *Dagbok* skulle utnyttja tidningen för sina meddelanden. Nu erbjöd sig Franzén att införa sådana meddelanden under en stående rubrik i sin tidning och ställde också i utsikt en ersättning för dem. Denna skulle bli beroende av hur tidningens upplaga, som rörde sig kring 270 exemplar, skulle påverkas av att tidningen blev organ för sällskapet. Erbjudandet antogs med tacksamhet (A I 6 s. 131 – P § 6/15.5.1804). Tidningens 8-sidiga dubbelnummer för den 30.6.1804 fylldes nästan i sin helhet av en utförlig redogörelse under rubriken Underrättelser ifrån Kongl. Finska Hushållningssällskapet.

Rubriken var till en början ofta återkommande, men efter ett par år yppades missnöje med tidningen som organ för sällskapet. Det kom till synes i ett av överdirektören Per Alfving 30.7.1806 daterat memorial (D II 1 s. 129) och ännu tydligare i ett i anslutning därtill av baron Mannerheim inlämnat memorial (D II 1 s. 161) av 1.12.1806. Missnöjet

visade sig vara allmänt och sällskapet beslöt att från och med 1807 börja utgiva en egen kvartalstidskrift *Underrättelser från Kongl. Finska Hushållningssällskapet* (A I 9 s. 11 b och 73 – BU § 6.3/17.12.1806 och P § 15.2/2.1.1807). Under den period då detta ärende behandlades var Franzén icke medlem av beredningsutskottet.

När Franzén några år efter det att Finland kommit under ryskt välde flyttade till Sverige synes kontakten med sällskapet ha blivit bruten, även om han kvarstod som medlem. Emellertid fick sällskapet 1838 anledning att ånyo söka förbindelse med Franzén, då biskop i Härnösand.

Ångermanland var känt för sin linodling och redan när sällskapet 1818 på Benvik invid Kaskö inrättade sitt institut för linodling och linnestöjd hade det förmått två familjer från Ångermanland att flytta till Benvik. Institutet där nedlades efter några år. Bestående blev däremot det lantbruksinstitut, som sällskapet på kejsarlig befallning anlade på Mustiala i Tammela. Här hade man 1838 hunnit så långt att det gällde att anskaffa lärarkrafter för det blivande institutet. Vid det för institutets förvaltning tillsatta utskottets sammanträde i augusti (A II 5 s. 8 – FU § 5/11.8.1838) beslöts att ledamöterna var på sitt håll skulle inhämta upplysningar om lämpliga personer.

I utskottet ingick sällskapets sekreterare Lars Arnell. Han hade tidigare varit landshövding och senare statsekreterare i Sverige, som han nödgats lämna för att fly från sina skulder. Efter att 1833 ha blivit sällskapets sekreterare hade han gjort en resa till Tyskland för att studera linnestöjden där. Nu vände han sig i ett brev till Franzén för att utröna möjligheterna för att få en familj från Ångermanland att flytta till Mustiala för att instruera i linodling och linnestöjd. Detta tydligen privata brev finns ej i sällskapets arkiv. Däremot finns där Franzéns 4.10.1838 daterade svar (F VII 1 s. 69). Av detta i mycket personlig ton hållna brev kan man också ana sig till hur Arnell lagt sina ord. Vad själva ärendet beträffar hänvisade Franzén till kontraktsprosten C.J. Holm i Sjalaved, också han överflyttad från Finland.

Arnell's utförliga brev till Holm finns i koncept (B I 18 s. 103) och ledde till att en familj från Ångermanland sommaren 1841 överflyttade till Mustiala. På Arnells förslag belönades Holm, som avböjt all ersättning för sitt besvär, med sällskapets större medalj i silver (A II 5 s. 239 – FU § 5/2.8.1841 och A I 36 – P § 3.9/2.9.1841 samt B I 19 s. 46). Någon vidare brevväxling med Franzén tycks ärendet ej ha givit anledning till.

Carl Axel Gottlund

C.A. Gottlunds far, prosten Matthias Gottlund i Jockas, hörde under Carl Axels uppväxt- och ynglingaår till Hushållningssällskapets ivrigaste medlemmar i landsorten. Redan när den unge Gottlund företog sina första vandringar i Sveriges finnskogar måste han ha varit väl förtrogen med sällskapets strävanden och verksamhetsformer. Det låg sålunda nära till hands att han skulle vända sig till sällskapet i sina egna strävanden att tjäna finnskogarnas folk.

Det gjorde han i en 1.7.1823 i Uppsala daterad 16 sidor lång hänvändelse (D VIII 9 s. 192). Den hade han uppenbarligen haft för avsikt att ytterligare komplettera med en muntlig framställning hos sällskapets sekreterare Böcker. Då Gottlund reste genom Åbo på sin väg till Jockas var Böcker emellertid bortrest, varför Gottlund tillställde honom sin framställning per post med ett i Jockas 28.7.1823 daterat privat följebrev (Böckerska samlingen Vol. 7 s. 149).

Sin mångordiga skrivelse till sällskapet inleder Gottlund med en förhoppning om att detta någon gång kunde utsträcka sin verksamhet utöver Finlands gränser och att då fråga blir om det finska folket det måtte stundom tagas i sin helhet och ej alltid därmed förstås någon viss och avsevärd del därav. Han skildrar känslösamt de hårda öden finnskogarnas bortglömda folk genomgått och redogör för dess levnadsbetingelser. Så kommer han till sitt ärende, en framställning om att sällskapet måtte utmärka fem namngivna finska nyrödjare med var sin belöning. Två av dem hade han tidigare föreslagit för belöning hos hushållningssällskapet i Värmland, men han hade motarbetats av kyrkoherden i Fryksände. Gottlund antyder att det skett av förtrytelse över att en utlänning anmärkte på den köld, varmed finnarna i hans församling blivit bemötta samt av grämelse däröver att dessa nu jämte finnarna i flere andra församlingar ingått till regeringen med begäran om att få skiljas från församlingen och uppbygga egna kyrkor. Och han konkluderar: "... något hederstecken med en vacker finsk inskription innefattad skulle i dessa avlägsna trakter väcka ett ej ringa uppseende. Och kanske svenskarna även därigenom väcktes att taga en närmare del än hitills i detta folks öde."

Gottlund medger att han ej sett enbart till de föreslagnas förtjänster som jordbrukare, utan önskat utmärka dem som stod liksom i spetsen för hela den gemensamma finnallmogen i 13 à 14 socknar, så på svenska som norska sidan, "de utmärktaste både till förstånd, uplysning och sedliga efterdömmen, förtjente att främst bland alla de många tusende Finnare som bebo dessa skogar, ställas till exempel för Sällskapets omdömmen och vedermälen ..."

Så långt belyser Gottlunds framställning främst hans egen inställning och verksamhet. Föresättningen ger sakuppgifter om de till belöning föreslagnas liv och gärning samt antyder hur man tänkt sig finnskogarnas framtida administration. Det största dokumentariska värdet har bilagorna, om vilka Gottlund säger att han ansett "att de såsom original-handlingar och skrefne av dessa finnar, skola, såsom vittnande om deras kulturs grad, heldre såsom sådana – äfven med sina fel och brister, intressera – än omskrefne i nutida afskrifter."

De fem till belöning föreslagna nyrödjarna är:

1. Bonden Paul Pedersen Räsänen från byn Öijen i Brandvolds socken, utsedd till den första fogden över det föreslagna finska häradet, kallat Finnskogen. Ett på norska avfattat syneinstrument av 12.10.1822 bifogas jämte en finsk version.

2. Bonden Anders Olsson Porkka från byn Runsjön i Östmark, utsedd till den första finska länsmannen i Lautasalmi socken. Som bilaga ingår en med Porkkas namn underskriven redogörelse för vad han genomgått och gjort på sitt hemman.
3. Bonden Nils Nilsson Orainen från byn Liukola eller Norra Lekvattnet i Fryksände, utnämnd till den första länsmannen i Juvaniemi socken. Ett på svenska avfattat syneinstrument av 14.8.1821 bifogas.
4. Bonden Daniel Haloversen - Lehmoinen från byn Rävhuset i Grue. Ett på norska avfattat syneinstrument av 16.9.1821 bifogas.
5. Bonden Erik Nilsson Orainen från torpet Sarvilampi under byn Järvenpää eller Södra Lekvattnet i Fryksände. Det bifogade svenska syneinstrumentet av 16.8.1821 upptar endast namnet Olof Nilsson Orainen.

Efter att ha redogjort för de fem fall, där han ansåg att sällskapets belöning för nyrödjargärning kunde komma i fråga, övergick Gottlund till att för eventuella åtgärder från sällskapets sida omnämna några föredömliga björnjägare och deras bragder. Enligt Gottlund var det finnarna man vände sig till när bygden hemsöktes av björn eller varg: ”... det första en Björn visar sig ned i bygden antingen på Svenska eller Norska sidan, och där gör skada ibland boskapen, så ser man sig vanligtvis genast tvungen att efterskicka en finne från fjällbygden – ofta på 15 till 20 milen, emedan gemenligen ingen tiltror sig att försöka vildjurets mod och styrka. Finnen kommer vanligtvis ensam eller åtföljd av en eller tvenne följeslagare, och sträcker nu den fiende till marken, som med sin närvaro oftast försatt hela bygden i förskräckelse. Och detta gör han så om vintern som om sommaren, utan vidare behof av folk eller handräckning. Derigenom blir det emedlertid en möjlighet för detta folk, att fälla ett så betydligt antal Rofdjur av alla slag, av hvilka fjällen ensamt ej engång kunde hysa fjerdedelen – hvartill den Svenska bonden tror dem blott genom sina trollkonster gjort sig skickeliga ...”

De björnjägare Gottlund nämner är:

- Pekka Huuskoinen från Rangtorpet i Dalby socken, 67 björnars bane.
- Danjel Andersson Veteläinen från Tysjöberget i Grue socken, 63 björnars bane.
- Ole Olsen Ryslöinen från torpet Kalgot i Grue socken, 94 björnars bane.
- Johan Andersson Hakkarainen från Gårdsjöberget i Ny socken, 60 björnars bane.

Gottlund bifogade i avskrift en 13 sidor lång framställning, vilken han i september 1822 hade riktat till Patriotiska sällskapet med förslag om belöning åt de två förstnämnda. Här skildrar han ett besök hos Huuskoinen. Likaså bifogar han i avskrift sin brevväxling med det värmländska sällskapet (D VIII 9 s. 206 och 214). Sin långa framställning till Finska Hushållningssällskapet avslutar Gottlund med en anhållan om att sällskapet skulle tillstålla honom några exemplar av sina på finska författade annaler och hushållsböcker för gratis utdelning.

Denna del av framställningen var den enda som ledde till åsyftat resultat. När Gottlunds skrivelse togs upp inom sällskapets beredningsutskott (A I 19 – BU § 1/31.10.1823) uppstod den ömtåliga frågan huruvida sällskapet kunde eller borde utsträcka sina belöningar utom Finland. Utskottet avrådde och sällskapet följde dess råd (A I 19 s. 38 b – P § 6/18.11.1823). Däremot föreslog utskottet att sällskapet skulle tillstålla Gottlund 100 exemplar av sina finska skrifter. Sällskapet biföll och Gottlund underrättades om beslutet (B I 12 no 148). Av någon anledning utkvitterades skrifterna först 30.7.1825 och då med en av Gottlund i Stockholm 14.7.1825 daterad fullmakt (D XXIII 9).

Ilmari Heikinheimo har för sin 1933 tryckta doktorsavhandling *Kaarle Aksel Gottlund. Elämä ja toiminta I. Ensimmäinen työkausi* ej utnyttjat sällskapets arkiv. Han

ägnar blott ett kort stycke åt dessa Gottlunds framställningar och hänvisar till kopior av dem i Finska Historiska Samfundets arkiv.

Tio år efter denna sin framställning vände sig Gottlund på nytt till sällskapet, denna gång i egen sak. Böcker hade frånträtt sällskapets sekreterarpost och Gottlund anmälde sig i ett 10.7.1833 i Stockholm daterat brev (D XXIII 16 s. 187) som sökande till tjänsten. Han påpekade att annonsen om tjänsten ej upptagit kompetensfordringar och att han ej önskat insända andras rekommendationer, då han var övertygad om att sällskapet var i sig själv alltför upplyst för att behöva vägledas av andras omdömen. Emellertid redogjorde han för sina meriter och påpekade att han visserligen ej ägnat tid och krafter för landets ekonomiska väl, men däremot sökt väcka hågen för en inhemsk litteratur för att därigenom så mycket säkrare medverka till sina landsmäns litterära bildning och moraliska förädling.

Gottlunds ansökan nådde sällskapet först efter ansökningstiderns utgång och blev därför ej beaktad (A I 28 – BU § 3/17.10 samt P § 11/5.10 och § 15/1.11.1833). Även om brevet kommit fram i tid hade Gottlund knappast blivit vald. Tjänsten sköttes då redan av Arnell, som uppenbarligen vidtalats att söka den ordinariter. Arnells ansökan (D XXIII 16 s. 179) var den enda utom Gottlunds och upptog blott en mening på tre rader. I protokollen omnämns de två sökande som förre studeranden Gottlund och som herr statssekreteraren Arnell, trots att epitetet förre med skäl hade kunnat användas om den senare.

Gottlund kom senare att som lektor i finska vid Helsingfors universitet översätta de folkupplysande uppsatser, som på sällskapets försorg ända sedan vår svenska tid införs i den av universitetet utgivna officiella almanackan, men detta har ej satt spår i sällskapets arkiv. Från denna tid finns däremot antecknat (A I 42 s. 76 –U § 7/9.7.1847) att Gottlund hade tillställt sällskapet ett exemplar av sitt arbete Sampo, vilket som en present införlivats med sällskapets bibliotek.

Elias Lönnrot

Lönnrots namn nämns första gången i sällskapets protokoll för 10.5.1837 (A I 32 – P § 9/10.5). Då föreslogs han till medlem i sällskapet av dess litterärt intresserade sekreterare Arnell, samtidigt med J.L. Runeberg och andra medlemmar av Lördags-sällskapet. Alla de föreslagna inballoterades en månad senare (A I 32 – P § 6/5.6.1837).

Lönnrot blev genast ständig medlem av Hushållningssällskapet (E I 4 s. 69). Sitt aktiva intresse för sällskapet visade han genom att fastän frånvarande ta ställning i den pinsamma åsiktsbrytning, som revisorernas berättelse 1854 gav anledning till. De hade yrkat på att ej blott sekreteraren Arnell, utan också ordföranden, styrelseordföranden och skattmästaren skulle ställas till ansvar för de oegentligheter som sekreteraren gjort sig skyldig till. Lönnrot satte liksom aderton andra sitt namn och sigill under en fullmakt (A I 49 – P § 1/10.6.1854, bilaga) att rösta för revisorernas förslag. Omröstning med fullmakt var emellertid ej tillåten och på geheimrådet L.G. von Haartmans förslag avskrevs balansen mot sällskapets enskilda fond.

Samtidigt fattade man beslut om att förnya stadgarna för att reorganisera sällskapet och förebygga olyckor av det slag som det nu drabbats av. När Utskottets förslag till nya stadgar framlades (A I 50 – P § 3/1.11.1855) meddelade ordföranden att sällskapet ett par dagar tidigare från Helsingfors fått en skrivelse av 21 där bosatta medlemmar. Dessa hade yrkat på en ny beredning av stadgeändringen, vilken framför allt borde leda till ökat inflytande för de medlemmar, som på grund av sin boningsort ej kunde delta i sällskapets plena. Bland undertecknarna fanns Lönnrot och J.V. Snellman. Emedan skrivelsen nära motsvarar Snellmans i andra sammanhang framlagda yrkanden, behandlas den närmare i avsnittet gällande honom. De i skrivelsen framlagda förslagen vann denna gång föga beaktande.

Sin största insats inom sällskapet gjorde Lönnrot som författare av en folkskrift om spädbarnsdödligheten, dess orsaker och förebyggande. Initiativet härtill togs 1856. I början av året nämnde kommerserådet Erik Julin (A I 51 – U § 16/12.2.1856), Utskottets ordförande 1856–1858, att en i Finlands allmänna tidning införd statistik över den av vanvård förorsakade spädbarnsdödligheten fått honom att under sin vistelse i Helsingfors taga saken till tals med Medicinalstyrelsens t.f. generaldirektör Törnroth och med professor Ilmoni. Dessa hade då föreslagit att Julin skulle hos Hushållningssällskapet hemställa om att detta skulle låta trycka och sprida en skrift på finska om barnavård, vilken Lönnrot hade åtagit sig att författa. Utskottet biföll och Julin åtog sig att underrätta Lönnrot om saken.

Tre månader senare beslöt utskottet (A I 51 U § 12/8.5.1856) att genom ett cirkulär (B I 23 – 8.5.1856) till prästerskap och läkare söka utforska orsakerna till spädbarnsdödligheten. Sällskapet hade redan 1802 i sina *Hushålls-underrättelser för Menige Man* infört en uppsats om späda barns uppfödande. I cirkuläret kunde sällskapet sålunda hänvisa till att det allt sedan sin stiftelse försökt att förekomma den vanvård, som var orsaken till den stora spädbarnsdödligheten och bad cirkulärets emottagare sända underrättelser om spädbarnsvården på sin hemort och om de viktigaste bristerna däri. Enligt diariet (C I 6) inflöt fram till 22.11.1856 icke färre än 79 svar på sällskapets rundfråga, därav ett av kommerserådet Julin och två av läkare. Alla andra kom från präster.

Hösten 1857 sände sällskapet hela materialet till Lönnrot (B I 23 – 21.10.1857) och bad denne med ledning därav utarbeta några råd och föreskrifter för allmogen om hur späda barn bör vårdas och uppfödas; vilka meddelanden genom utgivandet från trycket sällskapet därefter önskar såvitt möjligt i landet kringspida och menige man tillhandahålla. Lönnrot svarade 25.11.1857 jakande men var då alltför upptagen (D XXIV 4 – ej diarieförda). Ett halvt år senare skrev han (D XXIV 5 nr 4227) att han hade för avsikt att under sommarferierna skriva den önskade uppsatsen. Samtidigt översände han professor E.A. Ingmans tryckta inträdesföreläsning *Några anmärkningar om de i Finland öfliga sätten att uppföda späda barn* (A I 53 – U § 8/11.6.1858). Med ett följebrev av 19.10 (D XXIV 6 no 4476) översände Lönnrot den önskade uppsatsen. Samtidigt lät han veta att han, emedan allmogen ej läser längre avhandlingar, gjort uppsatsen så kortfattad som möjligt och att han återsände upplysningarna om barnavården i Finland och hoppades att mycket av dem kunde bekantgöras genom sällskapets tryckta *Handlingar*. Lönnrots två brev finns i sällskapets arkiv, men endast tre av enkätsvaren (D XXIV 3). För sällskapet *Handlingar* nyttjades de ej, men nog av Ingman.

Sällskapets utskott antecknade att Lönnrot sänt sin uppsats på finska och anmodade sekreteraren sörja för att den blev översatt för att utgivas också på svenska (A I 54 – U § 3/21.10.1859). Översättningen gjordes av magister Ignelius och granskades av amanuensen Rindell (A I 54 – U § 7/4.11.1859). Den finska upplagan omfattade 10.000 och den svenska 3.000 exemplar (A I 54 – U § 5/7.12.1859). För att skriften skulle bli spridd och komma i rätta händer vände sig sällskapet 8.5.1860 (B I 24) i ett cirkulär till samtliga kontraktsprostar och bad dem enligt eget förgottfinnande gratis eller till ett pris av tre kopek sprida skriften inom församlingarna. Samtidigt skrev sällskapet också till provincialläkarna och bad dem själva eller genom barnmorskorna obesörja gratis utdelning av skriften.

När skriften erhöles från trycket beslöts (A I 55 – U § 3/23.3.1860) att 1/5 av upplagan skulle sändas till provincial- och stadsläkarna. Till församlingarna skulle enligt ett av amanuensen Rindell uppgjort förslag till fördelningslista (A I 55 – U § 11/16.2 och § 3/13.3.1860, bilaga) sändas 7.975 finska och 2.030 svenska exemplar. Vidare beslöts att det som försäljningen eventuellt inbragte skulle överlämnas till respektive sockens fattigvårds- och skoldirektion för att användas för barnundervisningen, men detta synes ej ha nämnts i cirkuläret till kontraktsprostarna. I brev av 16.12.1859 (B I 24) tackade sällskapet Lönnrot för hans arbete och översände 10 exemplar av den finska upplagan samt lovade återkomma med svenska exemplar så snart de erhöles från trycket.

En ännu större spridning gav sällskapet åt Lönnrots skrift genom att erbjuda den som almanacksavhandling. Lönnrots skrift ingår i almanacken för 1865. Initiativet utgick denna gång ej från sällskapets beslutande organ, utan från sekreteraren, doktor Nils Henrik Pinello. Enligt statuterna ankom det på denne att senast femton månader före utgivningsårets ingång förelägga styrelsen ett förslag till almanacksavhandling. Detta hade Pinello nu försummat att göra och 25.4.1864 sände han Lönnrots skrift till K. Alexandersuniversitetets rektorsämbete (B I 26 no 158) med förslag om att den genom att införas i almanacken skulle givas den spridning den förtjänade. Först en vecka senare delgav han styrelsen sitt egenmäktiga förfarande (A I 59 – St. § 7/2.5.1864) och motiverade det med ärendets brådskande natur. Styrelsen var icke tillfreds, utan tog upp saken inför plenum (A I 59 – P § 11/18.6.1864), som likaså ogillade sekreterarens handlingssätt och anmodade honom att framgent noggrannare iakttaga vad på honom ankom. Någon brevväxling med Lönnrot synes ej i detta sammanhang ha förekommit.

Johan Ludvig Runeberg

Runeberg kan under sin studietid i Åbo knappast ha undgått att hos sin frände ärkebiskopen Tengström höra Hushållningssällskapet och dess angelägenheter initierat diskuteras. Denne hade då ännu ett starkt inflytande på viktiga beslut i det sällskap som han själv varit med om att stifta. Det förefaller också troligt att Runeberg under sin vistelse som informator högt bland Saarijärvis moar genom sällskapets verksamhet fick sin uppmärksamhet riktad på den nyrödjargärning, som senare skulle bli föremål för hans diktning. Sålunda hade kronofogden Danielsson 1817 (D VIII 12 s. 95) hos sällskapet gjort en utförlig framställning om belöning åt vicepastor Ahlgren för dennes föredömliga iståndsättande av Vermatsaari vanhävdade hemman i Viitasaari. – Denna framställning om belöning för tankarna till Runebergs diktfragment Midsommarfesten från några år senare.

Såsom på tal om Lönnrot nämndes invaldes Runeberg 1837 i Hushållningssällskapet på förslag av sekreteraren Arnell. – Denne hade ju som den förste recenserat Runebergs första diktsamling.

Samma vår som Runeberg blev medlem av sällskapet flyttade han till Borgå och redan på hösten utsågs han till sällskapets uppbördsman i dess fjortonde distrikt (A I 32 – P § 6/1.11.1837). Innan officiell expedition utfärdades skulle sekreteraren genom enskild brevväxling utröna om Runeberg var villig att emottaga förtroendet. Enligt sällskapets brev (B I 18 s. 67 och B I 17 – 4.8.1834) innebar uppdraget endast att emottaga och kvittera de medlemsavgifter som självmant inbetalades, medan varken krav eller påminnelser kom i fråga. Runeberg åtog sig uppdraget (A I 32 – P § 7/1.12.1837).

I aderton år kvarstod Runeberg som sällskapets uppbördsman. De brev och redovisningar han i denna egenskap sände till sällskapet finns i dess arkiv enligt följande:

31.12.1837	Redovisning för 1837	F I 99 s. 14
	Odaterat följebrev till föregående	D II 6 s. 86
	Jämför med diariet C I 6 no 159/9.12.1838	Vägrar skriva en prolog till teaterhusets invigning i Åbo (BS 19).
21.12.1839	Redovisning för 1838 och 1839	F I 103 s. 11
21.12.1839	Följebrev till föregående.	
	Innehåller uppgifter om sjukdom	D II 6 s. 105
17.12.1840	Redovisning för 1840	F I 105 s. 10
17.12.1840	Följebrev till föregående	D II 6 s. 115
30.12.1841	Redovisning för 1841	F I 107 s. 7
30.12.1841	Följebrev till föregående	D II 6 s. 127
22.12.1843	Redovisning för 1842 och 1843	F I 111 s. 8
22.12.1843	Följebrev till föregående	D II 6 s. 141
31.12.1846	Insänder avgift för de tre föregående åren och föreslår medlemmar	D XVI 1 s. 117
22.12.1848	Insänder avgifter för två år enligt förteckning	F I 121 s. 12
31.12.1849	Insänder avgifter för 1849 enligt förteckning	F I 123 s. 18

28.12.1850	Insänder avgifter för 1850 och bilägger förteckning	F I 125 s. 12 F I 125 s. 13
30.12.1851	Insänder avgifter för 1851 och bilägger förteckning	F I 127 s. 15 F I 127 s. 16
29.12.1852	Insänder avgifter för 1852 enligt förteckning	F I 129 s. 18
26.12.1853	Insänder avgifter för 1853 enligt förteckning	F I 129 s. 54
29.12.1854	Insänder avgifter för 1854 enligt förteckning	F I 133 s. 12
30.12.1855	Insänder avgifter för 1855 enligt förteckning	F I 135 s. 56
31.12.1856	Insänder avgifter för 1856 enligt förteckning	F I 137 s. 43

Av dessa följebrev och redovisningar har endast de som ingår i banden D II 6 och D XVI 1 publicerats i de av Svenska litteratursällskapet utgivna banden IX och XVII av Runebergs samlade skrifter. Där ingår också (no 16) Runebergs löfte av år 1837 att åtaga sig uppdraget som uppbördsman, vilket brev ej har registrerats i sällskapets arkiv.

Sitt sista brev avslutade Runeberg med en anhållan om att för enskilda förhållandens skull bliva entledigad från sin snart tjugu-åriga befattning. Sällskapets ledande utskott biföll givetvis denna anhållan (A I 52 – U § 14/16.1.1857). Samtidigt som sällskapet i brev (B I 23 – 2.2.1857) tackade Runeberg för hans insats översände det som uttryck för sin tacksamhet sin silvermedalj. I likhet med sällskapets övriga uppbördsmän hade Runeberg redan 1845 (A I 40 s. 26 – U § 5/6.2 och s. 2 – P § 4/3.2.1845) tilldelats sällskapets medalj i brons.

I sällskapets beslut torde Runeberg ha deltagit endast då det gällde det 1870 förrättade sekreterarvalet. Enligt brevdariet (C I 7 no 178/11.5.1870) insände sällskapets ombudsman Boije då valsedlar bl.a. för J.L. och Fredrika Runeberg.

Fredrika hörde till sällskapets få kvinnliga medlemmar. Hon invaldes 1864 (A I 59 – P § 14/18.6.1864). Vid samma plenum invaldes icke färre än 22 kvinnor, bland dem 4 grevinnor och 5 friherrinnor.

Med hänsyn till den plats, som Runebergs första lärarinna, sjömansänkan Anna Helena Westman fått i hans biografi, kan det vara befogat att här peka också på de utförliga uppgifter om henne, vilka finns i sällskapets arkiv. Vid åttio års ålder vände hon sig 1824 till sällskapet (D VIII 4 s. 46) med en anhållan om belöning för sin långvariga gärning som undervisare. Hon redogjorde för sitt liv allt ifrån det hon som trettioåring flyttat över från Västerbotten för att bli väverska hos prosten Aspegren, för hur hon undervisat i vävning och under de senaste trettio åren lärt barn att läsa. Hon bifogade intyg av kyrkoherden och utdrag ur magistratens protokoll. Av sällskapet lönades hon med en silversked (A I 20 s. 54 b – P § 15/16.11.1824).

Johan Vilhelm Snellman

I avsnittet om Lönnrot nämndes den av Hushållningssällskapets revisorer 1854 avgivna berättelsen med dess avslöjande av sekreterarens balans. För att undgå beskyllningen att dölja något lät sällskapet trycka berättelsen och likaså det ansvariga utskottets bemötande (A I 49 s. 1). Detta bidrog för sin del till att sällskapets verksamhet och framtid blev föremål för en allmän offentlig debatt.

I den debatten deltog också Snellman i sitt *Litteraturblad* för allmän medborgelig bildning. Redan tio år tidigare hade han i sin tidning *Saima* yrkat på bildandet av lokala lantbrukssällskap. Den gången hade han utgått från ett förslag i Viborgstidningen *Kanava*. Nu inledde han *Litteraturbladet* för år 1855 med en opinionsbildande uppsats ”Om Hushållningssällskapet i Finland”. Efter att ha förnyat sitt förslag om lokala lantbrukssällskap ställde han frågan om Finska Hushållningssällskapet skulle göras överflödigt. Själv gav han svaret: ”Såsom Sällskap visserligen, men icke såsom Institut”. Sitt svar motiverade han med att det i många stater fanns något institut, som utgjorde den förenande medelpunkten för alla de skilda sällskapen.

Snellmans inlägg möttes av gensagor i tidningspressen. Det antyddes bland annat att han letts av själviska motiv. Detta gav honom anledning att i sitt eget blad nämna en omständighet, som ej finns belagd i sällskapets arkiv. Han medgav att han hade låtit övertala sig att lova ansöka om sekreterarposten, men sade sig också ha återtagit löftet redan innan tjänsten anslogs ledig. Snellmans förhållande till sällskapet behandlas av Cygnaeus i sällskapets hundraårs historik (s. 407).

Medan den offentliga debatten pågick blev Snellman inballoterad som medlem i sällskapet (A I 50 – U § 3/9.11.1855). Sannolikt med hans egna ord säges att han betygade den tacksamhet och förbindelse varmed han visste att uppskatta sällskapets ynnestfulla kallelse. För egen del följde han sålunda ej det råd, som han i form av ett citat givit sin tidnings läsare som inledning till uppsatsen om hushållningssällskapet i Finland: ”Jag är så god hushållare, att jag främst inbesparar avgiften till Hushållningssällskapet.”

Som medlem av sällskapet gjorde Snellman vad han kunde för att reformera det. Det förslag till ändring av sällskapets stadgar, som i Helsingfors bosatta medlemmar inlämnade när utskottets eget förslag skulle behandlas vid plenum (A I 50 – P § 3/1.11.1855), bär icke blott hans underskrift som en av tjuguen, utan bär också i hög grad spår av hans penna i själva texten. Skrivelsen finns ej i original i arkivet, men återges in extenso i protokollet. Som orsak till att sällskapet fjärmats från sin medlemskår framhålls det faktum att de över hela landet spridda medlemmarna saknat möjlighet att följa med och påverka verksamheten. Därför borde medlemmarna helst genom ett eget medlemsblad på finska och svenska hållas underkunniga om verksamheten samt få rätt att insända utlåtanden och förslag, som efter behandling inom styrelsen skulle uppläsas vid plenum. Framför allt borde medlemmarna få rätt att genom ombud delta i omröstningar.

Förslaget om rösträtt genom ombud förkastades. Ej heller blev det något medlemsblad. Med bitterhet konstaterade Snellman i sin tidnings sista nummer för året att sällskapets beslut gjort det klart nog att all samverkan för höjande av landets ekonomi komme att saknas om man ej inrättade hushållningssällskap för de skilda landsorterna.

Inom kort höjdes emellertid sällskapetets allmänna anseende åter av det förtroende statsmakten visade det. När Alexander II vid sitt besök i Helsingfors uppmanade senaten att framlägga förslag till upphjälpande av Finlands näringsliv, anmodade Finans-expeditionen i skrivelse av 8.5.1856 (D I 2 s. 130) sällskapet att oförtövat föreslå de åtgärder, som det ansåg mest ägnade att främja jordbruket och lantmannanäringarna. ”I anseende till ärendets vidd och fosterländska syfte” tillsatte sällskapet en högt kvalificerad särskild kommission för att sköta det (A I 51 – U § 1/22.5.1856). Vidare vände sig sällskapet till en del institutioner och enskilda personer för att inhämta deras åsikt. Till dem hörde Snellman. Brevet till honom finns ej i sällskapetets konceptbok, men uppenbarligen var det i sak likadant som brevet till Viborgs läns lanthushållningssällskap (B I 23 – 22.5.1856) och innehöll en begäran om svar gällande fem preciserade punkter. De rörde behovet av en högre lantbruksutbildning, bristen på möjligheter att inhämta praktiska föredömen, bristen på lämpliga jordbruksredskap, möjligheterna att lagstiftningsvägen förbättra jordbruksarbetarnas ställning samt behovet av förbättrade kreditmöjligheter. Snellmans svar på de fem punkterna är daterat i Vichtis den 26 juli 1856. Det ingår i sällskapetets följande år tryckta *Underdåniga utlåtande angående åtgärder till befrämjande af finska landtbruket och dess binäringar, med dertill hörande bilagor* (s. 297).

Från Snellmans år som senator och chef för senatens finansexpedition finns det naturligtvis flere officiella skrivelser med hans underskrift i sällskapetets arkiv (D I 3–4). Från denna tid finns också ett brev undertecknat av Finska Hushållningssällskapetets ödmjukaste tjänare Joh. Vilh. Snellman. Det är daterat 20.11 hungeråret 1867 (D XXIV 14 no 516). Med brevet följde ett vidlyftigt tryckt frågeformulär, som en i Sverige tillsatt kommitté för främjande av hemslöjd och binäringar tillställt hushållningssällskapen där. Nu bad Snellman om ”upplysningar och förslag till någon husslöjds befrämjande, vid hvilken Hushållningssällskapet tilläfväntyr anser min medverkan kunna blifva af gagn.”

Brevet behandlades av sällskapet som om det varit en överhetlig ämbetskrivelse. Sällskapet utgick ifrån att Snellman hade vänt sig också till sällskapen i övriga län och skyndade sig att i sin tur vända sig till kommunal- eller fattigvårdsstyrelserna i sitt eget län (A I 62 – St § 8/28.12.1867 och B I 27 no 835–892). Svaren (D XXIV 15) inbegärdes till 20.2 och ärendet behandlades av bestyrelsen och plenum (A I 63 – St § 3/24.2 och § 1/27.2 samt P § 4/28.2.1868). Sällskapetets svar avgavs 28.2.1868 (B I 27 no 87) och ställdes till Chefen för Finansexpeditionen i K. Senaten i Finland. I svaret uppräknades de hemslöjdsalster som enligt sällskapetets åsikt kunde bli föremål för export. Vidare angavs de åtgärder som sällskapet ansåg påkallade för att främja färdigheten och för att trygga avsättningen. Sålunda föreslog sällskapet anställandet av kringresande slöjdinstruktörer samt förmånliga lån av statsmedel åt företagare som förband sig att uppköpa hemslöjdsalster för försäljning i hemlandet eller för export.

Till sitt svar fogade sällskapet ett sammandrag av de utlåtanden i ämnet, vilka till sällskapet från socknarna i länet inkommit samt avskrift av sekreterarens berättelse över en resa som han företagit för att utröna möjligheterna att exportera hemslöjdsalster. Båda bilagorna trycktes i sällskapetets *Handlingar* (sjätte tomen, andra häftet s. 71–102). I reseberättelsen uppger sällskapetets sekreterare Jacob Alfthan att resan anträdde den 5 oktober 1867 efter ingångna order från senator Snellman och att det enligt dennes instruktioner först gällt att utse en lämplig föreståndare för ett upplagsmagasin för finska industri- och hemslöjdsalster i S:t Petersburg.

Man skulle vänta sig att de kontakter med Snellman, som reseberättelsen förutsätter, skulle ha satt spår i sällskapetets arkiv. Så synes emellertid ej ha varit fallet. Enligt proto-

kollen var resan ett resultat av Alfthans eget initiativ (A I 62 – St § 4/13.9, P § 10/24.9 och St § 6/28.9.1867). Reseberättelsen bedömdes som mycket knapphändig av sällskapet, som hade många skäl till missnöje med Alfthan (A I 63 – St § 1/29.2.1868).

Den av Snellman stimulerade inriktningen på hemslöjdens främjande gillades ej av alla inom sällskapet, ej heller av dess ordförande löjtnanten Gustaf Silfversvan. Vid plenum 18.1.1868 höll han ett öppningsanförande, i vilket han skildrade landets olyckliga tillstånd med hunger, arbetslöshet och egendomsbrott samtidigt som han kritiserade regeringens förmyndarinställning och åtgärder: ”Sedan det icke lyckats oss att bliva bergsmän och fabriksidkare i stort utan vi ruinerat oss på dessa försök, skola vi alla och det i ett nu göras till slöjdare och hantverkare, icke så mycket för att fylla det egna behovet av slöjdalster, utan fastmer för att med fabrikaterna från kojan uppträda tävlande på världsmarknaden.” – Silfversvan ansåg att man i Finland handlade klokast och försiktigast om man strävade till att få brödet direkt från den egna jorden, i stället för genom omgångar från andras.

Silfversvans tal infördes med gillande i *Åbo Underrättelser* 23.1.1868 och gav anledning till ett bitande ”meddelande” i *Finlands allmänna tidning* (6.3.1868). Ingen tvekan tycktes råda om att det flutit ur Snellmans penna. Kritiken mot statsmakten för att ha försummat jordbrukets främjande och att ha splittrat krafterna på att upphjälpa hemslöjden var i sak densamma som Snellman 1855 hade riktat mot sällskapet. Nu fann sig Silfversvan av Snellmans meddelande omdelbart föranlåten att anhålla om befrielse från ordförandeposten (A I 63 – St § 11/31.3.1868 – bilaga). Ärendets behandling (A I 63 – P § 1/5.5.1868 – bilaga) blottade skarpa åsiktsbrytningar inom sällskapet, men Silfversvan kvarstod som ordförande.

Samma år avgick Snellman från senaten. Vittnesbörd om hans åsikter och verksamhet under slutet av hans liv torde ej finnas i sällskapets arkiv.

2 ”Fänrik Ståls män” i Finska hushållningssällskapets arkiv

Av männen i Fänrik Ståls sägner intar två en så framträdande plats i sällskapets arkiv och skrifter att de ej i denna översikt kan avfärdas med samma slags hänvisningar som de övriga. Den ene är Konungen, den andre Landshövdingen. De övriga upptas här i alfabetisk följd.

Konungen

Den bild sällskapets arkiv och skrifter ger av Gustav IV Adolf har ingenting gemensamt med nidbilden i Fänrik Ståls sägner. Han var sällskapets beskyddare och infriade i hög grad de förhoppningar, som Franzén gett uttryck åt i sitt skaldestycke *Finlands uppodling*.

Konungens välgärningar mot sällskapet finns förtecknade i arkivet band (D I 1) med kungliga skrivelser och behandlade i sällskapets protokoll (A I 1–10) och brevböcker (B I 1–2) från vår svenska tid liksom även i sällskapets tryckta *Dagbok* och *Underrättelser*. En personlig kontakt med sin beskyddare fick sällskapet när denne vid sina besök i Åbo i december 1800 (A I 3 s. 20 – P § 13/1.12.1800) och juni 1802 (A I 4 s. 135 – P § 6/1.6.1802) tog emot en 24-manna deputation av sällskapets företrädare och tillät envar att kyssa sin hand.

Landshövdingen

Olof Wibelius satt vid protokollet när Hushållningssällskapet stiftades och han kvarstod som sekreterare till 1.5.1800. Då valdes han till ordförande för följande halvårsperiod. När den gick ut inträdde han i sällskapets ekonomieutskott och omvaldes var gång ända till hösten 1802. Redan på våren det året invaldes han i det då inrättade potatisutskottet, tillsatt för tre år. I juni 1803 utsågs han till landshövding i Savolax och Karelen med säte i Kuopio.

När Wibelius frånträdde sin oavlönade sekreterarpost uppvaktades han på ordföranden, överste Palmfelts förslag av en sexmanna deputation, som överlämnade två exemplar av sällskapets medalj i silver, den ena med svensk och den andra med finsk inskrift.

Både i sällskapets ledning och som landshövding utvecklade Wibelius en sällspord uppslagsrikedom, vilja att verka och handlingskraft. De spår han satt i sällskapets arkiv och skrifter kräver ett eget häfte i denna stencilserie.

Carl Johan Adlercreutz

Den betydande förmögenhet, som sällskapet erhållit genom testamenten, förräntade det genom att bevilja lån åt enskilda. Sålunda kom det före bankernas tid att spela en viss roll som lånekälla. I detta sammanhang skymtar Adlercreutz i sällskapets arkiv. Kort före kriget anhåll han om att mot första inteckning i Gerknäs gård få låna 2.000–4.000 riksdaler och sällskapet beslöt att bevilja 2000 genast och resten så snart handlingarna inkommit (A I 9 s. 101 och 53 – EU § 1/8.6 och P § 8/15.6.1807). Till medlem i

sällskapet hade han invalts fem år tidigare på förslag av sekreteraren Wallenius (A I 4 s. 140 – P § 16/1.6.1802).

Johan Henrik Aflecht

När Aflecht ”främst i striden slöt vid Revolax sin bana” hade han i likhet med många av sina vapenbröder i indelningsverket hunnit göra en insats också på den fredliga odlingens fält. Indelningsverket med dess hierarki av jordbrukande krigsmän på olika upplysningsnivå kunde utnyttjas också som en jordbrukets rådgivningsorganisation. Så skedde vid potatisodlingens införande och i det sammanhanget skyntar Aflecht i sällskapets arkiv.

Då fienden redan gått över gränsen satt landshövdingen i Kuopio 22.2.1808 och daterade en ”Räkning och Redo åhr 1807 för potatisplanteringen”. Till den hör en av J.H. Aflecht 4.8.1807 i Piexemäki (D V 10 s. 211) daterad förteckning över de soldater i secondmajorens Piexemäki kompani Kongl Savolax infanteriregemente, vilka av kungligt majestät och kronan erhållit potatis till utsäde: ”Och kommer att kvarblifva man efter man såsom ett Inventarium vid Rotan, Enligt Högädle Herr Landshövdingen och Riddaren Webelji Höggunstiga förordnande”. Förteckningen upptar socken, by och rotehållarens namn, soldatens nummer i kompaniet och namn. Envar av de uppräknade 36 soldaterna hade erhållit fem kappar utsäde. Vidare ingår som bilaga till redovisningen en av Aflecht 20.11.1807 (D V 10 s. 220 b) i Jorois undertecknad liknande förteckning med 90 namn gällande de soldater i tredje majorens Piexemäki kompani, vilka för 1808 erhållit kontant betalning för potatisutsäde. I detta fall var avsikten uppenbarligen att soldaterna själva skulle skaffa sig utsäde. – Förteckningen upptar bland andra de välkända soldatnamnen Brask, Munter, Nord, Stålt och Svärd.

Sin omtanke om sina underhavande visade Aflecht genom en framställning (D VIII 13 s. 232) 1807 om belöning åt en dräng, som uppodlat Aflechts ödehemman Nygård i Jorois.

Gustav Aminoff

När Aminoff efter kriget blivit landshövding i Wibelius gamla län vände han sig till Kejsrerligt majestät med förslag om belöning åt några jordbrukare och blev hänvisad till sällskapet. I sitt brev till sällskapet 12.10.1810 (D VIII 13 s. 319) undrade han om han ej såsom under kongl. svenska tiden varit övligt kunde tillställas flere medaljer på en gång för att efter förekommande skäl och anledningar till förtjänta personer ibland allmogen utdelas. Wibelius hade utvecklat en viss självrådighet vid utdelandet av belöningar i sällskapets namn och sällskapet fann det nu påkallat (A I 11 s. 13 – P § 2/1.11.1810) att underrätta landshövdingen om för vilka förtjänster och på vilket sätt sällskapet utdelade belöningar. Samtidigt föreslogs Aminoff till medlem av sällskapet och inballoterades ännu samma år (A I 11 s. 19 – P § 6/1.12.1810). Sedermera kom han att insända flere tillstyrkande ämbetsmemorial med till landskontoret inlämnade framställningar om belöning (D VIII 7).

Carl Olof Brakel

Brakel framträder i sällskapets arkiv så sent som 1835. Då inbgarde kejsarligt majestät sällskapets utlåtande om möjligheterna att förbättra fåraveln i Finland och sällskapets slöjduetskott vände sig i sin tur till 28 erfarna jordbrukare. En av dem var major Brakel på Viks gård nära Tammerfors. I sitt 30.7.1835 daterade svar (D XXIII 15 s. 156) uttalar han sig för att anlägga en klädesfabrik i Tammerfors och ett stamschäferi med spanska får på Hatanpää gård strax utanför staden.

Carl Olof Cronstedt

Viceamiralen hörde till dem som sällskapet tidigt ville binda vid sig. Enligt matrikeln invaldes han redan 1798 (E I 2 s. 5). Sitt intresse för vinterns väderleksförhållanden på Sveaborg visade han genom att tillstålla sällskapet där gjorda temperaturobservationer (A I 4 s. 83 – P § 14.4/1.3.1802). Han delade också sällskapets bekymmer för folkets bärgning efter missväxtår. I början av 1802 fick sällskapet smaka på hans bröd av mjöl och potatis (A I 4 s. 59 – P § 20/1.2.1802) och ta del av hans anvisningar om hur det tillreddes. Två veckor senare insände han kapten J.W. Rotkirchs recept på liknande bröd (A I 4 s. 73 – P § 16.3/15.2.1802). Bådas anvisningar och erfarenheter refererades utförligt i sällskapets *Dagbok* (1802 s. 138).

Missväxten ledde till dyrtid och fattigdom. Hösten 1802 uppställde sällskapet på Cronstedts förslag en prisfråga om förekommandet av tiggeri och om fattigvård (A I 4 s. 188 – P § 4/15.9, s. 335 – BU § 2/24.9 och s. 224 – P § 9/1.11.1802).

Cronstedts engagemang för sina medmänniskor belyses för sin del av Linnells 22.11.1802 på Sveaborg daterade och till sällskapet riktade anhållan (D IX 1 s. 46) om att få låna 1.623 riksdaler med Cronstedt som borgensman, ävensom av ett av Cronstedt 4.12.1817 på Hertönäs skrivet brev (D IX 2 s. 199), där han som förmyndare för den unge baron Ramsay på Esbo gård berör dennes skuld till sällskapet.

Sällskapet drog sig ej för att utnyttja Cronstedts ställning för att ge glans åt sina belöningar åt de små i samhället. När det 1806 beviljade major J.G. Olanders hushållerska en silverbägare om sexton lod för femton års trogen tjänst, anförtrodde det Cronstedt uppdraget att överlämna bägaren (A I 8 s. 83 –P § 5.9/16.5.1806 och B I 2 s. 57).

Otto von Fieandt

Framom andra framstår Otto von Fieandt i sägnerna som präglad av den indelte officerens jordbrukarliv. I maj 1807 (D V 10 s. 209 b) utkvitterade han i Rautalampi som kompanichef åtta tunnor potatis, till utsäde åt soldaterna i den del av ”Rautalambi compagnie af Kongl. Tavastehus Linie Infanterie Regemente, som är belägen uti Cuppio Län och Rautalambi Sockn.”

Till dem av hans arbetsfolk, som han ville ge pris, hörde landbonden Matts Mattsson Kinnunen på Hilmo kaptensboställe i Vuoskoski by i Viitasaari. I brev av 22.10.1807 (D VIII 13 s. 241) anhöll han hos sällskapet om belöning åt Kinnunen. ”Men som Herr Majoren begärt det han måtte belönas med en Medalj och detta vore emot Sällskapets tagne beslut, så beslöt Utskottet det Herr Major Fieandt borde genom bref underrättas därom och att belöningen med ett Hattband ej torde möta några svårigheter” (A I 10 s. 49 b – BU § 1/11.12.1807). – Sällskapet jämställde landbönderna med tjänarna, vilka

belönades med hattband för trogen tjänst medan medaljer och silverbägare gavs som belöning åt skatte- och kronobönder. Sannolikt gjorde krigsutbrottet att ärendet ej har satt andra spår i sällskapetets arkiv.

Hans Henrik Gripenberg

Gripenberg invaldes i sällskapet hösten 1800 på förslag av hovrättsrådet Ehrenmalm (A I 2 s. 160 och 181 – P § 22/1.9 och § 18/15.10.1800). Följande år vände han sig till sällskapet med en begäran (D VIII 1 s. 80) om att detta måtte utverka Vasa-orden åt löjtnanten C.Chr. Bröijer på Niemelä boställe i Laukas. Samtidigt meddelade Gripenberg att han hade för avsikt att börja med biskötsel på sin gård Voipaala i Sääksmäki och bad sällskapet skaffa honom bikupor och en i trädgårds- och biskötsel kunnig man. Sällskapet rådde Gripenberg (B I 1 s. 73) att själv försöka utverka Vasa-orden samt förklarade sig icke då kunna hjälpa honom i hans planer på biskötsel. Efter kriget anhöll Gripenberg hos sällskapet om ett lån på 2000–3000 riksdaler mot första inteckning i Harstila rusthåll i Ulfby (A I 11 s. 122 b – EU § 1/8.5.1812).

Karl Natanael af Klercker

Gamle Klercker inballoterades enligt matrikeln (E I 2 s. 12) redan 1797. Hans på Sveaborg 24.4.1798 daterade tack finns bevarat (D II 7 s. B 3). Samma dag daterade han ett följebrev (D II 7 s. V 5) till en ritning till en stenkärra, påfunnen av direktören Jansson och uppritad och beskriven av Klercker själv. Uppenbarligen är denna ritning och beskrivning densamma som odaterad och osignerad ingår i ett annat band (D IV 1 s. 201) och har ovanskriften ”Ritning och Beskrifning på En sten Kärra Efter Framledne Directeuren vid Finska Strömmrensningarne Herr Jansons Invention.”

Vilhelm Mauritz Klingspor

Också Klingspor invaldes enligt sällskapetets matrikel (E I 2 s. 12) redan hösten 1797. Hans tack är daterat i Stockholm 16.2.1798 (D II 7 s. T 1). Sex år senare bevisar han sällskapetets plenum (A I 6 s. 39 – P 1/20.1.1804) och framträder i protokollet lika pompöst som i Fältmarskalken: ”Hans Exellens, En af Rikets Herrar, General en chef i Finland, Generalen, General Adjutanten, Riddaren och Kommendören af Kongl. Majts Orden, Herr Grefve Mauritz Klingspor inträdde, och emottogs, för första gången i Sällskapet närvarande, af Dess Ordförande med ett kort Tal, hvilket Hans Exellens behagade besvara och Sällskapet om sin tillgifvenhet och nit för dess yrken försäkra.”

Carl Johan von Konow

Bland ”Fänrik Ståls män” i sällskapetets arkiv framstår von Konow som den ivrigaste jordbrukaren. När han hösten 1836 vände sig till sällskapet med ett i Tammerfors daterat brev (D XXIII 16 s. 277) tecknade han sig överste och sade sig ha nära trettio års erfarenhet av jordbruket. Hans ärende var att föreslå ett av honom prövat sätt att komma tidigare i gång med vårbruket. Det gick ut på att den höstplöjda och sladdade jorden skulle plöjas upp i 5 a 6 kvarter breda bänkar, som effektivt bröts sönder av tjälen och hastigt torkade upp om våren.

Sällskapet betygade (B I 18 s. 4) von Konow sin högaktning och tacksamhet samt antecknade på sitt åkerbruks utskotts förslag (A I 31 – ÅU § 7/23.11.1836) att metoden borde prövas i försök på Mustiala. Lantbruksinstitutet på Mustiala öppnades emellertid först 1840 och då var man ingalunda genast redo att ta itu med fältförsök. Däremot inballoterades von Konow genast till medlem av sällskapet (A I 32 – P § 13/6.2.1837).

Gustav C. von Kothen

I juli 1800 föreslog prosten Mollin i Ruovesi von Kothen till medlem i sällskapet (A I 2 s. 139 – P § 18/15.7.1800). Redan föregående höst hade von Kothen föreslagit att sällskapet skulle bevilja nybyggaren Johan Lammi från Pundais by i Kuru någon belöning för hans nyodlargärning (D II 7 s. L 8). Framställningen ledde till att Lammi belönades med en förgylld silverbägare om 20 lod, som fänrik Austrell (B I 1 s. 77) anmodades att överlämna.

Carl Henrik Lange

När Lange mönstrades av Adlercreutz vid Siikajoki var han redan i sitt femte decennium. Medlem av Hushållningssällskapet var han ej, men när sällskapet 1822 hos kyrkoherden hörde sig för om föredömliga gårdar och jordbrukare, nämndes han av adjunkten i Sahalax (D IV 3 s. 14). Samtidigt insände denne en av Lange själv avfattad redogörelse för sin gård, Haapaniemi berustade säteri, och för sitt där bedrivna jordbruk. Redogörelsen omfattar 24 sidor. I den ingår färglagda teckningar av en hösläde och av en 3-grenad svedjeplog, vilka Lange själv konstruerat, samt av en av honom nyttjad kniv för lövbrott. Redogörelsen avslutas med iakttagelser och förslag gällande vaccinationen.

August Fredrik Palmfelt

Så nära Åbo som Palmfelts översteboställe Kustö gård låg, var det naturligt att han kom att höra till sällskapets stiftande medlemmar (D II 7 s. 1). Redan hösten 1799 valdes han till ordförande för en halvårsperiod (A I 2 s. 9 – P § 15/1.11.1799).

Trosskusken

Gamle Spelt finns naturligtvis inte nämnd i sällskapets arkiv. Likväl kan man där finna uppgifter om trosskuskens utrustning i fält och om hans levnadsvillkor i fredstid. Gubbens tjänstekläder finns förtecknade och likaså hans vapenmundering (D XI 3 s. 51) enligt inventarieförteckning 4.7.1800.

Förklaringen till att en sådan inventarieförteckning finns i sällskapets arkiv är den, att apotekaren Anders Svahn enligt testamente av 1800 till sällskapet överlät Pätiälä rusthåll i Hauho socken och Okerla by. Rusthållet no 93 Pätiälä hörde till secondmajorens kompani i Nylands dragonregemente och uppenbarligen var dragontorparen trosskusk. Hans villkor finns bokförda 26.8.1785 (D XI 2 s. 147). Samma år förstördes torpets byggnader av brand och 30.10.1787 (D XI 2 s. 53) gjordes en förteckning över de byggnader torpet borde förses med samt antecknades de beräknade kostnaderna härför.

I februari 1808 (D XI 3 s. 29) utkvitterade C. Herkepäus i Tavastehus 1807 års trosskuskavlöning för rusthållet med 10 riksdaler 12 skillingar och kort efter kriget ut-

kvitterade M. Ehrnrooth trosskuskvakansen enligt ½ parm hö och 15 kappar råg för ettvarvt av åren 1807 och 1808 (D XI 3 s. 27).

Carl Wadenstjerna

Major Carl Wadenstjerna i Laukas upptas i sällskapets matrikel (E I 2 s. 21 b) som invald redan 1798. Han var en av de få medlemmar som sällskapet fick betyga konungens välbehag. I sin första redogörelse till konungen för hur det använt sitt statsanslag för potatisodlingens främjande hade sällskapet nämnt Wadenstjerna som en av dem, vilka framom andra i sitt län hade verkat för odlingens utbredande (B I 1 s. 257). I Laukas hade potatisen av allmogen dittills ansetts mindre odlingsvärd än rovarna och odlats endast av ståndspersoner. Sällskapets redogörelse gav anledning till en kunglig skrivelse 7.6.1803 (D I 1 s. 10) med uppdrag att förklara de av sällskapet nämnda possessionaterna och ståndspersonerna konungens synnerliga nådiga välbehag. Sitt uppdrag fullgjorde sällskapet i brev 1.7.1803 (B I 1 s. 226). Någon belöning av sällskapet fick Wadenstjerna ej ty, såsom sällskapet avslutade sitt brev: ”Efter detta Nådiga afseende hos Monarken vore från Sällskapets sida allt vidare tillägg öfverflödigt.”

Också 1803 levererade och utdelade Wadenstjerna potatisutsäde i Laukas, såsom framgår av hans till Wibelius 11.7.1803 (D V 6 s. 143) riktade brev, åtföljt av sockenstämmoprotokoll från moderkyrkoförsamlingen och från Jyväskylä kapell. Samtidigt förklarade han sig redo att stå till tjänst också våren 1804. Den våren levererade han 5 tunnor till vardera församlingen och kunde på hösten insända sockenstämmoprotokoll med namnförteckningar över mottagarna (D V 6 s. 191 och 251). Wadenstjernas insats belyses också av sällskapets brev till honom (B I 1 s. 488 och 492). Våren 1804 skrev sällskapet till hans fru (B I 1 s. 499) och bad henne sköta utdelningen under hennes mans frånvaro.

När Gripenberg 1801 hos sällskapet gjorde sin tidigare nämnda framställning om Vasa-orden åt löjtnant Bröijer för hans förbättringar på Niemelä eller Leinonen mönsterskrivareboställe i Laukas, bifogade han ett tingsprotokoll med ett däri inskrivet detaljerat syneinstrument, som 23.10.1797 upprättats av Wadenstjerna (D VIII 1 s. 83). I slutet av 1804 vände sig Wadenstjerna själv till sällskapet med en framställning (D VIII 1 s. 353) om belöning åt en soldat på hans torp, åt en bonde och åt en dräng för trogen tjänst, men handlingarna befanns ofullständiga (A I 7 s. 19 – P § 9.6/2.1.1805) och torde ej ha kompletterats. Protokollen för 1814 saknas, men i sällskapets tryckta *Redogörelse* för året (s. 20) säges att pigan Lisa Johansdotter på sin husbondes bekostnad i sällskapets namn beviljats en silversked med tjänlig inskrift för tjugtu års trogen tjänst hos överstelöjtnanten Carl Wadenstjerna.

FINSKA
HUSHÅLLNINGSSÄLLSKAPETS ARKIV OCH SKRIFTER
SOM KÄLLA FÖR FORSKNINGEN

7-8

Åland 1797–1917 i sällskapets hävder

Av

Lars Zilliacus

Åbo 1980

Innehållsförteckning

FÖRORD.....	99
1 UPPGIFTER FRÅN TIDEN FÖRE 1850.....	101
1.1 KORRESPONDENTERNAS RAPPORTER OCH MOTSVARANDE UPPGIFTER.....	101
1.2 POTATISODLINGENS FRÄMJANDE.....	106
1.3 SMITTKOPPORNAS BEKÄMPANDE.....	106
1.4 SOCIALA FÖRHÅLLANDEN.....	107
1.4.1 <i>Tiggeri och fattigvård</i>	107
1.4.2 <i>Brännvinets inverkan på folkets seder</i>	108
1.5 STRÖDDA UPPGIFTER.....	108
2 UPPGIFTER FRÅN PROSTEN VON KNORRINGS TID.....	109
2.1 VON KNORRINGS BESKRIVNINGAR ÖVER ÅLAND.....	109
2.2 VON KNORRINGS KORRESPONDENS MED BÖCKER.....	109
2.3 VON KNORRING SOM SÄLLSKAPETS KORRESPONDENT.....	110
2.4 ÅLÄNSKA ÖNSKEMÅL OM HANDELN OCH SAMFÄRDSSELN.....	110
2.5 VON KNORRINGS SKOLOR.....	111
2.5.1 <i>Bakgrund och tillkomst</i>	111
2.5.2 <i>Kort översikt av skolornas öden</i>	112
2.5.3 <i>Sällskapets årsböcker som källa till kunskap om skolorna</i>	113
2.5.4 <i>Kompletterande uppgifter i sällskapets arkiv</i>	113
2.5.4.1 Inspektörer och inspektioner.....	114
2.5.4.2 Examensprotokoll, årsberättelser och räkenskaper.....	115
2.5.4.3 Sällskapets berättelser om skolorna.....	118
2.5.4.4 Skolornas omorganisation och avvecklande.....	118
2.5.4.5 Skolornas finansiering.....	120
2.6 "ENGELSKA VÄNNERNA" FRÄMJAR FISKET EFTER KRIMKRIGET.....	121
2.7 HUNGERÅREN PÅ ÅLAND.....	123
3 UPPGIFTER FRÅN OCH MED 1860-TALET.....	124
3.1 DE FÖRSTA LANTBRUKSTJÄNSTEMÄNNEN.....	124
3.1.1 <i>Män i statens tjänst</i>	125
3.1.2 <i>Länedejorna</i>	126
3.2 AV SÄLLSKAPET AVLÖNADE RESANDE RÅDGIVARE.....	126
3.2.1 <i>Stationerade utom Åland</i>	126
3.2.2 <i>Stationerade på Åland</i>	127
3.3 UTBILDNINGEN PÅ LANTHUSHÅLLNINGENS OMRÅDE.....	128
3.3.1 <i>De första initiativen</i>	128

3.3.2 Jordbrukskolan på Haga	129
3.3.3 Mejeriskolan på Haga	129
3.3.4 Kreaturskötareskolan på Haga	130
3.3.5 Ålands lantmannaskola	131
3.3.6 Önskemål om en trädgårdsskola	132
3.3.7 Sällskapets stipendiater lär sig lantbruk och mejerihantering	133
3.4 LANTBRUKETS SAMLINGSSTRÄVANDEN	134
3.4.1 De första initiativen	134
3.4.2 Ålands lantbruksgille	134
3.4.3 Ålands lantmannaförening, Ålands lantmannaförbund och Ålands lantbrukssällskap	136
3.4.4 Delegationen för Ålands lantmannagillen	138
3.4.5 Gillena	139
3.4.6 Ålands trädgårdsvänner	140
3.5 DE FÖRSTA LANTBRUKSUTSTÄLLNINGARNA	140
3.5.1 Lantbruksmötet i Godby 1887	140
3.5.2 Senare utställningar	141
3.6 JORDBRUKETS FÖRSÖKSVERKSAMHET	142
3.7 GÅRDSBRUKET	142
3.7.1 Premieringar belyser förhållandena på enskilda gårdar	142
3.7.2 Ytterligare uppgifter om vallodlingen	143
3.7.3 Ladugården skulle ge inkomsten	143
3.7.4 Husdjursskötselns övriga grenar	145
3.7.5 Skogsbruket	145
3.8 SENARE UPPGIFTER OM FISKET	146
3.8.1 Åland som föredöme	146
3.8.2 Godby-utställningens initiativ	146
3.8.2.1 Instruktion i fiskkonservering	146
3.8.2.2 Fiskavfalllets tillgodogörande	148
3.8.2.3 Bättre bragder och strömmingskärl	148
3.8.3 Åland får en fast anställd fiskeriinstruktör	148
3.9 HEMSLÖJDEN	149
3.9.1 Enkäter	149
3.9.2 Utbildningen	149
3.10 HEMHUSHÅLLNINGEN	150
4 VÄRLDSKRIGET BRINGAR SÄLLSKAPETS VERKSAMHET ATT TYNA	150
5 FRAMSTÄLLNINGAR OM BELÖNING	151

Förord

Den som forskar i Ålands historia från slutet av vår svenska tid fram till självständighetstiden har många källor att ty sig till. Så är fallet vare sig hans intresse är inriktat på näringslivets utveckling eller på kulturhistorien eller det kretsar kring enskilda personers liv och gärning. En hitills föga utnyttjad källa till kunskap om Åland under denna tid ligger i Finska Hushållningssällskapets arkiv och skrifter.

När detta sällskap år 1797 stiftades, angavs som föremålet för dess verksamhet den enskilda hushållningen i allmänhet och lanthushållningen i synnerhet, med vad därtill hörer eller därmed i någon måtto gemenskap äger. Verksamhetsfältet var vagt avgränsat och blev vidafamnande. Sålunda arbetade sällskapet ej blott för jordbrukets, husdjurskötselns, trädgårdsodlingens, skogsbrukets, fiskets och hemslöjdens främjande, utan också för handelns och kommunikationernas upphjälpande, för smittkoppornas bekämpande och för folkhälsans förbättrande, för undervisning och folkupplysning m.m.

Långsamt och småningom avgränsades sällskapets verksamhet till att gälla enbart lanthushållningens förkovran och även inom denna ram begränsades uppgifterna med tiden genom tillkomsten av statliga organ och av specialorganisationer.

Smånigom avgränsades också sällskapets geografiska verksamhetsområde så att det när första världskriget bröt ut åtnjöt statligt stöd endast för verksamhet i den svenskspråkiga skärgården i landets sydvästra hörn. Krigstidens undantagsförhållanden och främst restriktionerna i rörelsefriheten bragte sällskapets verksamhet på Åland att tvina. När Finland i krigets slutskede vann sin självständighet och när Åland några år senare fick sin självstyrelse, följde härav icke några omedelbara förändringar i sällskapets verksamhet på Åland. Smånigom skulle likväl den ena efter den andra av sällskapets uppgifter här övertagas av landskapets egna organ.

Föreliggande utredning av Finska Hushållningssällskapets arkiv och skrifter som källa för forskningen rörande Åland gäller de tolv årtiondena 1797–1917. Materialet är så omfattande att det av tekniska skäl måste fördelas på två häften i denna stencilserie och den tid det berör är så lång, att redan kravet på överskådlighet förutsätter en indelning i två perioder. Några skarpt framträdande gränslinjer i utvecklingen kan emellertid ej urskiljas. För att uppdelningen i avsnitt ej skall förefalla konstlad måste dessa därför tidsmässigt delvis få gripa in i varandra.

Det första häftet berör tiden fram till och med hungeråren på 1860-talet och är uppdelat på två huvudavsnitt. Det första av dem belyser förhållandena fram till 1850-talet. Uppgifterna från denna första tid gäller i mycket en kartläggning av förhållanden och förslag till avhjälpande av missförhållanden.

Det andra avsnittet i det första häftet belyser den märklige Finströmsprosten von Knorrings tid på Åland. Den har blivit ingående behandlad av L.W. Fagerlund i hans år

1929 tryckta studie *Frans Peter von Knorring*. Detta standardverk har blivit den naturliga utgångspunkten för alla som närmare vill lära känna förhållandena på Åland kring halvsekelskiftet. Det har därför fallit sig naturligt att också i nu föreliggande utredning ägna hans tid ett särskilt avsnitt. Emedan Fagerlunds bok saknar hänvisningar till sällskapets arkiv med dess fylliga material gällande von Knorrings verksamhet, har det syntts motiverat att här i detalj presentera materialet. von Knorrings namn är främst knutet till de av honom grundade skolorna. Till avsnittet gällande hans tid har här också hänförts den av Fagerlund berörda verksamheten för fiskets främjande kort efter Krimkriget. Däremot har hans initiativ på andra områden hänförts till följande avsnitt.

Det andra häftet gäller främst lantmannanäringarna inklusive fisket och hemushållningen från och med 1860-talet. Detta källmaterial belyser början av utvecklingslinjer, som mer eller mindre obrutna leder fram till våra dagar.

Det material gällande Åland, som ingår i sällskapets arkiv och skrifter, är givetvis av varierande värde för forskningen och somt har jag alls ej funnit värt att låta betunga denna redogörelse. Få av de förhållanden och skeenden, som materialet är ägnat att belysa, kan fylligt och allsidigt skildras med stöd av enbart detta material. Lika visst är att få av dem kan ges en allsidig skildring med förbigående av dessa källor.

1 Uppgifter från tiden före 1850

1.1 Korrespondenternas rapporter och motsvarande uppgifter

I sällskapets första tryckta stadgar, antagna den 1.1.1799, förutsattes (§ 37) att sällskapet skulle anmoda vissa ledamöter i varje landsort att brevväxla med sällskapet. De första korresponderande ledamöterna, inalles 37, utsågs vid plenum den 15.4.1800. För Åland utsågs landskamrer Lars Jung.

Vid samma plenum (A I 2 s. 67) fastslogs de ämnen, om vilka korrespondenterna kvartalsvis borde insända uppgifter. För ärendets behandling redogörs utförligt i *Utdrag af Kongl. Finska Hushållnings Sällskapets Dagbok* (1800 s. 67–71). De önskade uppgifterna gällde följande punkter:

1. Väderleksförhållandena och fenologiska iakttagelser
2. Märkliga naturfenomen
3. Årsväxten
4. Skördeutsikterna
5. Jakt och fiske och andra binäringar
6. Förändringar i stadsnäringarna
7. Nya företag och försök
8. Kreaturssjukdomar och odjursskador

Vid samma tid gav J.P. Bladh i en prisskrift några uppgifter om Åland (*Handlingar* 1 s. 71 och 140).

Jungs första kvartalsberättelse (D XXIII 8 s. 25) ingår i utdrag i nyssnämnda *Dagbok* (1800 s. 166–169). De närmast följande rapporterna från Åland har inarbetats i översikter från olika orter och ingår i *Dagboken* för åren 1801–1803 (1801 s. 18–32, 35–48 och 54–57, 1803 s. 3–16, 30–32, 40–48, 51–64 och 68–80, 1803 s. 7–16, 20–32, 35–48, 51–64, 93–96 och 99–111).

I *Dagboken* för 1801 (s. 163) ingår också av Jung och av prosten Olof Hambræus insända upplysningar om salthalten i vattnen kring Jomala, Vårdö och Kökar (A I 3 s. 185 och D IV 5 s. 88). Frågan hade aktualiserats genom den av Napoleon-krigen framkallade saltbristen.

Med år 1803 upphörde *Dagboken*. Den efterträddes inom kort av *Underrättelser från Kongl. (Kejsarliga) Finska Hushållningssällskapet*. De utkom åren 1807–1809 och 1816–1828 samt fick i sin tur en efterföljare i *Tidning för Landthushållare* (1827–

1831). I nedannämnda häften ingår sammandrag av korrespondenternas berättelser med uppgifter från Åland:

År	1807	häfte	1	s.	40–42
	1808		3		24–28
	1816		6		47–74
	1817		7		49
	1818		9		56–83
	1822		3		99–114
	1823		4		124–126
	1824		5		115–126
	1825		6		104–114
	1826		7		107–139

Korrespondenternas rapporter har ej kunnat återfinnas i arkivet. Ett undantag utgör de för åren 1817–1823 influtna rapporterna. Dessa rapporter gavs på tryckta frågeformulär. Från Åland inflöt rapporter från Saltvik år 1817 och de följande åren från Jomala (D IV 6 s. 5, 16 b, 42, 62, 81, 100 och 114). Bifogade kopia visar att frågorna gällde i stort sett detsamma som frågorna av år 1800.

Dagsmejjan begynte den 22da Mars

Islofsning uti hafsvägarne den 10 Maji

Värfloden

Ifen försvinner uti Saltfjorden den 17 Maji, uti mindre insjöar d. 13.

Jorden öppen för arbeten den 9 Maji

tillfrusen

Boskapen utfläppes på bete 16de do

intages den

Höbergningen börjas den 20 Julli

flutas den 5 Augusti

Väderleken undertiden växer och efter öfnan

Afkastningen af hårdvullsdungar ganska dålig, af kärnbullen medelmättig.

Utsikten för nästa år någorunda god

Boskaps sjukor kupa intet varit gängse, utom Svarta hos kaffan i vår tiden. Ett och annat Boskaps förtärligt föges öfren kupa varit angripit af Rotföt

Skada af Odjur ingen

Afkastning af Binäringar.

Fiske någorunda förmånligt.

Djurfänget

Fogelfänget } Vitas ganska litet

Medelpriser.

Råg under våren och Sommaren 13 Rpl 24, 0 Rpl. Näst efter skörden, och under vintern 13 Rpl 24.

Korn — — — — 15. 24. 20

Hafra finns icke till affalu

Potäter 5 Rpl 24.

Allmänna anmärkningar om Väderleken.

Detta år började, öfren som det föröfwande slutats, med föröfwig köld. Thermometern föll den 2 Januari om morgonen litet under 30te graden. Efter d. 8de i Januari månad varierade väderleken emellan köld och blida. Februari månad utmärktes af blid och snöfall. Snön, som under Mars månad öktes, gjorde vinter kisterna bepröfne. Efter äldre personers berättelse skall inom några öfr och 20 års tid icke hafva fallit så mycket snö på Åland, som denna vinter. Ennu dagsmejjan började verka i Mars månad, befunns en den 13de April på öfren föllt snö till 16 toms högd. Några blida dagar och nätter, som inträffade vid d. 7de Maji med snölig blid, befordrade snöns öfsmältning förmöneligen hastigt. Fortan, som under vår- och sommar månaderna var rådanke, förekom gräs växten och gjorde, att afkastningen af all slags vår-fäde och Rotfrukter blev högt knapp. De flöste Brunnenar voro uttorkade och vatten bristen nog allmän. Näst föfren continuerade väl föfren delen af Maji månad, och inhållde sig åter med början af September: af dem, som likväl icke i år har varit någon menlig verkkan på veaterna.

Från denna tid finns ett svar av kyrkoherden Elias Stadius i Jomala också på en fråga om biskötsel. Enligt svaret sysslade ingen på Åland därmed (D XXIII 6 s. 93).

I *Underrättelserna* för år 1824 (5 s. 1–7) ingår en till korrespondenterna ställd promemoria med anvisningar i synnerhet om önskade meteorologiska data. Ännu utförligare anvisningar ges i sällskapets årsbok (1823–1824 s. 9–17).

År 1826 (A I 21 s. 47) godkändes ett av sällskapets sekreterare C.C. Böcker uppgjort förslag till nytt frågeformulär. Detta torde ej finnas i arkivet, men i följebrevet (B I 13 s. 47 b) till korrespondenterna säges att de nya blanketterna innehåller små ändringar.

Strödda uppgifter från korrespondenter på Åland ingår också i den Böckerska samlingen. Från prosten Stadius i Jomala finns brev daterade:

10.10.1820	i volym	7	s. 25
18.10.1821	”	7	s. 45
24.6.1824	”	1	s. 232
27.9.1826	”	4	s. 223
25.10.1827	”	3	s. 101

Från provinsialläkaren J.P. Granberg i Godby finns brev daterade:

29.1.1824	i volym	1	s. 243
12.5.1825	”	1	s. 264

Uppenbarligen fick sällskapets nät av korrespondenter småningom förfalla efter Böckers avgång år 1833 och sällskapet torde aldrig själv ha genomarbetat det av korrespondenterna insända materialet. År 1844 fick sällskapet emellertid av prosten Jacob Fellman i Lappajärvi (D VI 3 s. 190–) ett sammandrag av korrespondenternas skörde-m.fl. observationer jämte Fellmans kommentarer, inalles 18 sidor.

Under Böckers tid efterfrågades uppgifter också om annat än det som upptogs i korrespondenternas direktiv. I början av år 1817 vände sig sällskapet i ett cirkulär (D VI 3 s. 127) till kyrkoherdarna i landet och bad om uppgifter om sockenmagasinen. Från Jomala svarade Stadius (D XIII 8 s. 60) att inget sockenmagasin fanns på Åland och från Föglö meddelade Matts Enegren (D III 4 s. 52) att något magasin ej heller önskades. Samma år fick sällskapet av Stadius (D XX 1 s. 125) ett knapphändigt svar på en rundfråga om skogsvården. I sitt svar stödde sig Stadius på samtal med jägmästare Fogelholm. I samma brev svarade Stadius också på ett annat av sällskapets cirkulär. Detta cirkulär hade föranletts av att senaten bett sällskapet utlåta sig om ett förslag att med allmänna medel uppodla kärr och mossar. Till sitt korta svar fogade Stadius en av bokhållare Aimelaus på Germundö gård uppgjord förteckning över träskan i Saltvik kompletterad med synpunkter på deras värde.

Våren 1822 godkände sällskapet (A I 18 s. 47) Böckers förslag om att tillställa alla för insikter kända lantbrukshållare ett frågeformulär. Cirkuläret med dess 30 frågor om lantbruket ingår tryckt i D V 11 s. 24. I D IV 3 s. 12 ingår en av Stadius insänd förteckning över de åtta största gårdarna på Åland jämte uppgifter om deras ägare, storlek och avkastning. Samtidigt gav Stadius korta upplysningar om landskapets ängs-skötsel, potatisodling, linskötsel, fårskötsel och jordbruksredskap. – Det förefaller sannolikt att de åtta gårdarna tillställdes de 30 frågorna, men svaren finns ej i sällskapets arkiv.

1.2 Potatisodlingens främjande

Kort efter sin stiftelse började sällskapet verka för potatisodlingens främjande och från och med år 1801 kunde det häri stöda sig på ett av konungen beviljat anslag. När sällskapet i april år 1803 inför konungen första gången redogjorde för anslaget användning, sade det (B I 1 s. 233): ”På Åland, där även planteringen längre tid varit känd och idkad och varest sistlidne höst efter ett medium emellan åttonde och nionde kornet 5095 tunnor potäter blivit inbärgade, behövdes icke heller någon egentlig eller allmän anstalt. Men i Kumlinge socken och Brändö kapell måste dock de fattigaste till ett antal av 53 understödas inalles med 4 tunnor 27 kappar till utsäde, vartill sällskapet utgivit 20 riksdaler.”

Den av länsmannen uppgjorda namnförteckningen (D V 6 s. 98) över detta utsädes fördelning och sällskapets ovan anförda uppgifter står ej i överensstämmelse med de rekvisitioner, som kronofogden E.J. Taxell (D V 3 s. 110) i maj 1802 hade tillställt sällskapet med bifogande av namnförteckningar över rekvisiterna i Kumlinge, Lemland och Saltvik. Enbart förteckningen från Kumlinge socken upptar inemot nittio namn och gäller 68 tunnor.

De följande åren synes sällskapet ej ha förmedlat utsäde till Åland. Ett omnämnande av potatisodlingen vid denna tid ingår i vaccinatören J.D. Linds rapport av år 1806 (D XIII 11 s. 133) om en resa på Åland. De utförligaste uppgifterna om potatisodlingen fick sällskapet som svar på ett år 1814 till kyrkoherdarna sänt tryckt cirkulär (D VI 3 s. 112) med sex konkreta frågor om odlingens första införande, omfattning, bedrivande och eventuella utsädesbehov. Från Åland inflöt svar av C.M. Jung i Hammarland, M. Enegren i Föglö, G.A. Hjerpe i Lemland, E. Stadius i Jomala, J.N. Snellman i Saltvik och G.J. Öhman i Finström (D V 13 s. 198, 200, 204, 206, 208 och 210).

I sällskapets årsbok (1815– s. 30) säges att bl.a. följande jordbrukare för driftighet vid potatisodlingen belönats med ett exemplar av sällskapets skrifter: Johan Carlsson i Björsboda, Johan Petter Blomberg, Johan Sjöberg och Johan Englund i Kalsö i Föglö. Sällskapets potatisutskott (A III 3 – PU § 9/20.12.1815, D VIII 10 s. 131) hade ansett en sådan belöning tillfyllest i trakter, där odlingen redan var införd.

I ett år 1823 sänt cirkulär (D VI 3 s. 114) till prästerskapet framhöll sällskapet att det ännu fanns orter där det behövdes åtgärder för potatisodlingens främjande och bad om uppgifter gällande odlingen. På Åland tycks man ej ha ansett sig beröras av detta cirkulär.

1.3 Smittkoppornas bekämpande

Under sällskapets första kvartsekel spelade dess med statsmedel stödda arbete för koppornas bekämpande en framträdande roll och gav upphov till ett omfattande arkivmaterial. I detta ingår uppgifter också om Åland.

Sjukdomens förekomst belyses av prosten Isaac Hoeckerts brev av år 1805 (D XIII 5 A s. 157) gällande Kumlinge, av doktor J. Törngrens rapport år 1808 (D XIII 11 s. 152), av landskansliets brev år 1814 (D XIII 5 A s. 340) om smittan på Åland samt av flera brev av år 1821 om kopporna i Sottunga (D XIII 9 s. 260–266).

De första vaccinatörernas åligganden framgår av den för studiosus J. Hoeckert av sällskapet den 1.2.1805 utfärdade instruktionen (D XIII 1 s. 237). Detaljerade redogörelser för sällskapets åtgärder på olika orter ingår i dess till KMt avgivna årsberättelser över vaccinationsfondens användning (B I 1 s. 439–, B I 2 s. 40– och 81– eller D XIII 1 s. 223–, 229– och 240–).

Uppgifter om vaccinationens omfattning ingår vidare i protokollet från rekryteringsmötet år 1805 med Ålands och Södra Finlands båtsmanskompani (D XIII 5 A s. 180), i memorial samma år av prosten Hambræus i Jomala (D XIII 11 s. 89 och 103) och av studiosus Hoeckert i Kumlinge (D XIII 11 s. 93), i doktor Törngrens nyssnämnda rapport, i prostarna Enegrens och Stadius brev av år 1817 från Föglö och Jomala (D XIII 8 s. 59–60), i den senares brev av år 1818 (D VIII 10 s. 162), i hans och provinciallärkaren Granbergs brev av år 1821 (D XIII 9 s. 275 och 258) samt i Granbergs brev av år 1823 (D XIII 14 s. 84). Även vaccinatörernas ansökningar om den utlovade belöningen belyser vaccinationens omfattning. Sådana ansökningar, ibland endast följebrev till förteckningar, ingår i D XIII 7 s. 95, D XIII 10 s. 162, D XIII 11 s. 94 och D XIII 15 s. 5. Från år 1813 finns en namnförteckning över i Kökar vaccinerade (D XIII 16 s. 209).

De intyg, som utfärdades åt vaccinatörerna över deras kompetens, visar vilka människor som utövade konsten att vaccinera. Sådana intyg finns från år

- 1805 för kaptenen J.M. Brummer och för klockaren E. Sjöblom i Brändö-Kumlinge, för klockaren O. Lindeman i Sund samt för nådårspredikanten J.G. Ahrenberg i Geta (D XIII 2 B s. 19, 22, 23 och 25 samt D XIII 10 s. 12). – Också Lindemans dotter utmärkte sig sedermera som vaccinator (D XIII 14 s. 222).
- 1806 för koppslagaren T. Markström (D XIII 4 s. 3).
- 1809 för bondesonen J. Englund i Föglö, Brättö och för bondesonen Erik Fogelström (D XIII 10 s. 19–20).
- 1812 för klockaresonen A. Andersson i Kökar (D XIII 4 s. 34).
- 1813 för klockaresonen Fr. Silander i Kumlinge (D XIII 2 B s. 81) och för klockaren J.E. Wessman i Saltvik (D XIII 4 s. 12).
- 1815 för pastorsadjunkten G.F. Fraser och för herr G.E. Lindqvist i Finström (D XIII 2 B s. 174 och 146) samt för klockaren J. Silander i Kumlinge (D XIII 2 A s.) och för stud. F.H. Grahn i Lemland (D XIII 2 B s. 171).
- 1816 för klockaresonen J.P. Öberg i Eckerö (D XIII 2 B s. 193).
- 1822 för kungsgårdsskräddaren M. Blomqvist (D XIII 2 A s.).
- 1824 för klockaren A. Snellman i Föglö samt för klockaren och extra lotsen M. Eklund i Sottunga (D XIII 2 A s.).

Strödda uppgifter också om andra vaccinatörer och om deras arbete står att hämta i vaccinationsutskottets väl registrerade protokoll för åren 1813–1821 (A II 1–2) och i brevdariet. Som exempel må nämnas diariet för år 1824 (C I 4 no 1667, 1670, 1727, 1759 och 1794).

Vaccinatören J.D. Linds rapport av år 1806 (D XIII 11 s. 133) om en resa till Åland berättar också om spädbarnsvård och om folkets välmåga och kantor Lindemans brev av år 1818 (D XIII 7 s. 70) om föräldrarnas avoga inställning i Sund - Vårdö.

Våren 1825 upphörde sällskapets befattning med vaccinationen.

1.4 Sociala förhållanden

1.4.1 Tiggeri och fattigvård

År 1802 uppställde sällskapet en prisfråga om utvägar att förebygga och avskaffa tiggeriet (A I 4 s. 224). Den 30.3.1803 daterade prosten Hambræus i Jomala ett fyra sidor långt memorial om tiggeri och fattigvård, särskilt på Åland (D IV 5 s. 117). Memorialet hänsköts till beredningsutskottet (A I 5 s. 249), som däri fann många nyttiga

och upplysande uppgifter om fattigvården på Åland. Några åtgärder föranledde memorialet ej.

1.4.2 Brännvinets inverkan på folkets seder

År 1816 uppställdes en prisfråga om brännvinsbränningens inverkan på industrin och på nationernas seder. Det bästa svaret infördes i sällskapet tryckta *Underrättelser* (9/1819 s. 1–) och sällskapet bad i ett tryckt cirkulär (D VI 3 s. 94) sina korrespondenter delgiva sin erfarenhet. För att underlätta uppgiften formulerade sällskapet flera frågor, som det önskade få besvarade. Från prosten Stadius i Jomala fick sällskapet ett den 26.4.1819 daterat 8-sidigt svar (D II 1 s. 177). Samma svar ingår osignerat och odaterat i D XXIII 4 s. 24. I svaret uppgives att av församlingens 549 män över 15 år 30 alls icke nyttja brännvin och att 9 bragt sig till fattigdom genom missbruk, medan av de återstående 510 omkring 2/3 är måttliga i sitt nyttjande av brännvin och 1/3 tillfälligt omåttliga. Stadius framlägger också kalkyler över den totala produktionen och konsumtionen samt uttalar sig även om förhållandena i övriga församlingar på Åland. – Sällskapet memorial och bl.a. Stadius svar ingår i *Tidning för Landthushållare*, 5:te årgångens bilagor s. 1–12.

Senare framlade också prosten von Knorring sina bekymmer (BS 2a s. 101 och 102). År 1858 föreslog han att ett kronomagasin skulle anläggas på Åland och angav som ett syfte att motverka brännvinsbränning och superi (D XXIV 5 no 4328).

1.5 Strödda uppgifter

De medlemmar sällskapet hade på Åland finns nämnda i dess tryckta medlemsförteckningar och i arkivets serie E. En av de tidigast invalda från Åland var prosten Olof Hambræus (D II 7 s. D). Som sällskapet sekreterare drog sig Böcker inte för att be medlemmarna om hjälp. År 1827 hade Stadius svårigheter med att uppfylla Böckers önskemål om enträdsvirke (BS 3 s. 101). Genom medlemmarna blev sällskapet känt på Åland och även andra fann skäl att ta kontakt. Sålunda kom nämndemannen Erik Eriksson från Jomala Ytterby med ett förslag till förbättrad brännvinsbränning (A I 16 s. 152 – BU § 2/17.8.1820 och A I 17 s. 14 – P § 9/1.11.1820).

Också kyrkoherdarna kunde intressera sig för bränningstekniken. År 1839 berättade kyrkoherden i Jomala J.G. Chydenius i ett brev till Böcker om sitt bränneri och följande år sände prosten P.U. Sadelin i Hammarland sin bränningsjournal (BS 19).

År 1837 gav kyrkoherde Lundenius i Kumlinge uppgifter om postföringen (BS 2 s. 106). Informativ var också Sadelin. Han gav en beskrivning på en förbättrad kvarn och på förbättringar i smide (A I 44 s. 61 – U § 15/25.10.1849 och D XXIII 17 s. 310). År 1842 sände han sin och Eckerö församlings tack för sällskapet gåva till det nyss inrättade sockenbiblioteket (D II 5 s. 199).

Strödda uppgifter om Ålands lantbruk vid mitten av 1800-talet finns i den tryckta berättelse *Handlingar hörande till Finska landbruksmötet i Åbo 1847* som sällskapet utgav efter att ha anordnat det första allmänna landbruksmötet i vårt land. De i det följande givna hänvisningarna avser den tryckta redogörelsen. Bland de ca 250 anmälda mötesdeltagarna fanns Sadelin. Han uttalade sig om veteodlingen (s. 70), om kornsådden (s. 79), om potatisens odlingsteknik och förvaring (s. 81, 84, 91, 93, 95 och 99), om klöverodlingen (s. 102 och 109), om ängsmasken (s. 111), om kärrodling (s. 127) och om torpare (s. 219). Han bemödade sig emellertid inte om att giva en skildring av Åland, utan av sina egna erfarenheter; han hade tidigare verkat i Österbotten.

2 Uppgifter från prosten von Knorrings tid

2.1 von Knorrings beskrivningar över Åland

Arkivets äldsta sammanfattande översikt av förhållandena på Åland är av Finströmsprosten Frans Peter von Knorring. Ingen annan av sällskapetets medlemmar har genom sin i arkivet dokumenterade verksamhet lika mångsidigt och i lika hög grad belyst sin samtid på Åland, ingen annan har heller lika kraftigt påverkat den. Till medlem i sällskapet inballoterades von Knorring år 1835 (A I 30 – P § 11/11.4) och han kvarstod till sin död 1875.

von Knorrings beskrivning över Åland är daterad den 22.9.1839 och ingår i D VI 3 (s. 187), där den 4-sidiga skriften föregås av ett fem dagar senare daterat 3-sidigt följbrev. I detta omnämner han egna försök med olika växter och framhåller nödvändigheten av att lantbruket uppmuntras på Åland. I själva beskrivningen fäster han sällskapetets uppmärksamhet vid brister som borde avhjälpas och föreslår åtgärder från sällskapetets sida. Han avslutar sin vädjan med tankar, som går igen i hans senare framställningar:

”Åland är ett litet land, förr gynnat, numera vanlottat, men jämfört med andra länder bidrager det mångdubbelt emot dess förmåner att skatta till det allmänna bästa, väntar därför med billiga anspråk en åtgärd, i sig själv ringa, men dock mäktig och tjänlig att upplysa det om utvägar för näring för att bringa börda och förmån, arbete och utsikt i jämvikt med varandra.” – Fagerlund har avtryckt von Knorrings beskrivning i dess helhet.

Denna von Knorrings första vädjan synes ej ha satt spår i sällskapetets protokoll. Hösten 1841 återkom han (D II 5 s. 122) till förhållandena och förutsättningarna på Åland samt insände materialprov för att påvisa förekomsten av kalksten.

Våren 1853 insände von Knorring till sällskapetet manuskriptet till en statistisk beskrivning över Åland. I sitt följbrev (D XXIII 18 s. 116 och 432) hänvisade han till *Finlands Allmänna Tidning* no 113/17.5.1853. Sällskapet konstaterade (A I 48 – U § 14/10.6) att det ej haft någon befattning med det i tidningen införda programmet för en tävlingsskrift gällande statistiska beskrivningar samt sände manuskriptet till initiativtagaren Vetenskapliga kommittén vid ministeriet för riksdömänerna i S:t Petersburg (B I 22 – s. 161, D XXIII 18 s. 544 och 599). von Knorring återfick sitt manuskript (B I 22 – s. 173).

2.2 von Knorrings korrespondens med Böcker

När von Knorring blev medlem i sällskapet hade Böcker redan frånträtt sekreterarposten. De två stod i nära förbindelse med varandra och brev från Knorring finns bland Böckers papper. Ett 6.5.1832 daterat brev (BS 19) låter veta att det var på Böckers förslag som von Knorring sökt sig till Finström. Några av breven var tydligen avsedda för den av Böcker redigerade *Åbo Tidning*.

År 1837 meddelade von Knorring om fynd av snäckmylla på Bolstaholm i Geta (BS 2 s. 99). Följande år föreslog han att en badinrättning skulle inrättas i Jomala Övernäs (BS 2 s. 100). Hösten 1839 berättade han att han nyss fått en trädgårdsmästare från

Sverige (BS s. 101). von Knorring framlade också ett förslag om en bondetidning ”för ålänningar och svenskar i Finland” (BS 19).

2.3 von Knorring som sällskapets korrespondent

År 1859 återuppväcktes den avsomnade korrespondentinstitutionen. I sällskapets tryckta *Handlingar* (IV 4 s. 66–69) infördes ett utdrag ur utskottets protokoll för den 25.11.1859 och ett memorial till de 38 utsedda korrespondenterna. För Åland utsågs von Knorring. Han var en av de få som verkligen insände rapporter. Det gällde att regelbundet insända underrättelser om åtta i memorialet angivna punkter:

1. väderleksförhållandena
2. märkliga naturföreteelser
3. fiske och jakt
4. folkbildning
5. sockenbeskrivningar
6. statistiska uppgifter
7. anmärkningsvärda företag
8. husdjursskötseln

I arkivet finns följande rapporter från von Knorring, anförda enligt sin datering:

27.9.1860 i D XXIV 7 no 4670

20.3.1861 i A I 56 före utskottets protokoll 12.1.1861, om sjöfarten

22.2.1862 i D XXIV 9 no 36

25.2.1863 i D XXIV 10 no 51

16.2.1864 i D XXIV 10, icke diarieförd

Stundom gav von Knorring också i brev gällande hans skolor uppgifter som belyser några av de ovan angivna åtta punkterna.

2.4 Åländska önskemål om handeln och samfärdseln

Den 15.12.1853 (D I 2) anmodade KMt sällskapet att utlåta sig om en av invånarna i Ålands härad gjord ansökan om rätt att med egna fartyg utifrån införa varjehanda varor samt om ”åtskilliga andra personers” ansökan om att på Åland få upplägga och till ortens inbyggare föryttra salt och andra förnödenheter. I samma skrivelse nämndes liknande önskemål också från andra håll och hänvisades till den handelsfrihet som förunnats Salo köping. Sällskapet anmodades ej blott uttala sig om nyttan för jordbruket och lantmannagärningarna av en större handelsfrihet och om den skada därav kunde åsamkas städerna, utan också föreslå regler för handlandes antagande.

Uppdraget gav anledning till en lång och i protokollen utförligt relaterad principdiskussion (A I 49 – U § 2/9.3 och P § 2/15.3 samt A I 51 – U § 2/25.4 och P § 7/17.6). Under ärendets gång förändrades sällskapets inställning och i sitt utlåtande (B I 23) ansåg det att en köping vore särskilt behövt på Åland ”i anseende till denna ögruppens avskilda läge och avstånd från stad”. Vidare ansåg sällskapet att guvernören borde få tillställa några personer att på från städer och köpingar avlägsna orter tillhandahålla allmogen salt och andra förnödenheter.

Vid denna tid tog sällskapet ställning också till åländska önskemål om förbättrade sjöförbindelser inom Åland. De önskemålen hade formulerats av von Knorring i hans den 20.3.1861 insända korrespondentrapport. I fem punkter sammanfattade han vad som

för jordbruket, fisket och kommunikationerna kunde vinnas genom kanaler och torrlägningsföretag. Detta föranledde utskottet (A I 56 – U § 7/5.4) att sända en skrivelse (B I 24 no 114) till senatens jordbruksexpedition. I sitt svar av den 11.10.1861 (D I 3 s. 31) lät jordbruksexpeditionen veta att såväl guvernören som kronofogden utlåt sig om sällskapets framställning och att vardera förordat en kanal genom Lemströms näs, men att ärendet lämnats vilande i väntan på överstyrelsens för väg- och vattenkommunikationer vidare utredning. – För ärendet redogöres i sällskapets *Handlingar* (V 1 s. 22–24).

2.5 von Knorrings skolor

2.5.1 Bakgrund och tillkomst

Nära nog sedan begynnelsen hade sällskapet ägnat skolfrågor stort intresse. Assessor Ahlmans testamente av år 1798 gav det ej blott betydande resurser, utan också uppdraget att i Tammerforstrakten grunda och upprätthålla folkliga skolor med praktisk syftning. Ett par årtionden senare grundade sällskapet sin första skola för linnelöjdens främjande och efter ytterligare ett par årtionden lantbruksinstitutet på Mustiala. Sällskapets årsböcker höll medlemskåren underrättad om skolorna. Samtidigt pågick i olika fora en offentlig diskussion om behovet av folkskolor.

Hösten 1852 vände sig von Knorring till sällskapet med förslag om att grunda en folk - realskola på Åland. Också nu utgick han från skattetungan, som tvang ålänningen att vara både bonde och borgare, vilket i sin tur ställde krav på utbildning. I ett samtidigt till sällskapets ordförande ställt brev utvecklade han ytterligare sina planer. Till sin framställning fogade han en förbindelse av fem bönder i Godby att ställa husrum till förfogande samt sockenstämmoprotokoll från Finström, Hammarland och Lemland ävensom ett protokoll från ärkebiskopens möte den 10.3.1851 med Ålands prästerskap (D XXIII 18 s. 213–223).

När framställningen behandlades av sällskapets utskott (A I 47 s. 108) fann detta likväl bäst att föreslå sällskapet att von Knorring skulle hänvisas till länsstyrelsen och domkapitlet. Vid plenum var emellertid ordföranden av annan mening (A I 47 s. 24) och von Knorring uppmanades (B I 22 – 1.11.1852) att hos generalguvernören utverka tillstånd att grunda en skola. Då utskottet återkom till ärendet (A I 47 s. 113) hade von Knorring följt rådet och också kontraktsprosten Sadelin hade tillstyrkt hans planer.

Uppenbarligen erhöll von Knorring inom kort rätt att grunda sin skola. Redan vid utskottets sammanträde den 10.6.1853 (A I 48 § 5) talas om ”den numera tillåtna skolans inrättande” och den 26.8 bad von Knorring (D XXIII 18 s. 536) sällskapet hos domkapitlet utverka förordnande för pastorsadjunkten J.W. Fontell att förestå skolan. Dennes förbindelse och meritförteckning bilades. Sällskapet samtyckte (A I 48 – U § 6/30.8) men fick av domkapitlet beskedet att detta ej kunde giva det önskade förordnandet eftersom skolan ej underställts domkapitlet. Utskottet beslöt då (A I 48 – U § 10/10.10) att själv utfärda förordnandet och att utse kontraktsprosten till inspektör (B I 22). I brev av den 1.11.1853 kunde så von Knorring (D XXIII 18 s. 599) underrätta sällskapet om att den allmänna åländska folk - real - skolan i Godby den 4.10 högtidligen invigts med 41 gossar anmälda. Samtidigt redogjorde han för de tillämpade inträdesfordringarna.

Tanken på en skola för flickor på Åland skymtar första gången i ett den 5.8.1841 daterat brev från von Knorring (D II 5 s. 122). Då gällde den utbildning i kvinnlig hemslöjd. Enligt brevet hade länsman Lignell lovat inrätta en sådan skola på Haga.

Det skulle emellertid dröja innan utbildningen kom i gång. År 1844 gav sällskapets sekreterare utskottet till känna (A I 39 –U § 5/13.6) att von Knorring i ett enskilt brev meddelat att en tidigare elev från sällskapets skola i Åbo önskat etablera en spinnskola på Åland och att det enligt von Knorrings uppfattning med hänsyn till den totala bristen på slöjder och näringar på Åland vore av största vikt att skolan kunde etableras, så att man kunde avhjälpa den penningbrist som följt av att handeln med Sverige avtynat. Utskottet ställde sig emellertid avvisande.

Åtta år senare återkom von Knorring i ett memorial av den 1.9.1852 (D XXIII 18 s. 208). Nu föreslog han en skola med 2 vävstolar och 4–6 spinrockar. Samma person som senast varit aktuell skulle förestå skolan. Denna gång ställde sig utskottet positivt, men beklagade att sällskapet ej hade medel disponibla för det goda ändamålet (A I 47 s. 102 och B I 22 – 16.9.1852).

År 1856 meddelade von Knorring emellertid i ett memorial av den 25.2 att han fått guvernörens tillstånd att inrätta en kvinnofolkslöjdskola i Godby och bad att sällskapet skulle taga skolan under sitt beskydd, utse inspektör och meddela sina åsikter om hur skolan borde arbeta samt yttermera dels skänka utrustning för skolan, dels tillåta att sådan förfärdigades vid den redan etablerade slöjdskolan i Godby. Detta memorial har ej påträffats i arkivet. Utskottet ansåg att ledandet av den nya skolans öden ej ankom på sällskapet (A I 51 – U § 8/4.4). Skolan fick emellertid den utrustning som sällskapets hemslöjdsskola i Åbo kunde avvara och i september 1856 öppnades skolan på Finströms gård (A I 51 – P § 10/17.6 och U § 4/13.8, § 5/12.9 och § 12/12.12 samt B I 23).

En teckning av skolornas bakgrund borde rimligtvis också ge en översikt av hur deras grundare såg på ändamålet med sådana skolor och på vilka krav de borde fylla. Hösten 1854 uppställde sällskapet en prisfråga att besvaras före februari 1856 (A I 49 – U § 6/23.10). Frågan lydde: Huru böra sockenskolor i Finland organiseras för att motsvara ändamålet och allmänhetens rättvisa fordringar i detta avseende? Det som nästbäst bedömda svaret hade insänts av von Knorring. Också det ansågs värd en belöning och att införas i sällskapets *Handlingar* (A I 51 – P § 11/17.6.1856). Där finns det emellertid inte, men väl i sällskapets boksamling (Diverse 39) under titeln ”Förslag till Folkskolor och Ensaksskolor, samt Beskrifning om Ålands Under-wisningswerk”.

2.5.2 Kort översikt av skolornas öden

Den hösten 1853 i Godby öppnade folkskolan utvidgades redan i januari följande år med en skola för träslöjd och litet senare med en skola för metallslöjd. Till en del hade alla skolor samma elever. I början av år 1855 öppnades ytterligare en navigationsskola i förening med folkskolan. I den från skolorna i Godby fristående kvinnliga folkskolan på Finströms gård, vanligen kallad flickskolan, hade undervisningen i hemslöjd en framträdande plats. Våren 1856 startades också en ambulerande barnskola och våren 1857 talas det ytterligare om söndagsskolor i byalagen.

Hösten 1857 flyttades den två-åriga lägre elementärskolan på Åland, vilken före kriget hunnit verka i tio år på Skarpans, till Godby och dess lägre klass förenades med von Knorrings folkskola. Detta visade sig emellertid olyckligt och skolorna skildes år 1863 åter från varandra. Sedan förordningen om organisation av folkskoleväsendet den 11.5.1866 emanerat, bestämde senaten i mars 1867 att navigationsskolan skulle flyttas

till Mariehamn och statsanslaget för de två folkskolorna jämte slöjdskolor indragas per den 1.7.1867. Sommaren 1867 upphörde sällskapet befattning med dessa skolor. Den till Mariehamn överflyttade navigationsskolan stod ytterligare ett år under sällskapets inseende.

2.5.3 Sällskapets årsböcker som källa till kunskap om skolorna

Sällskapet var angeläget om att de erfarenheter som vanns vid de åländska skolorna i deras banbrytande arbete skulle bli till gagn för strävandena att skapa ett allmänt folkskolväsende i landet. För den skull ägnades skolorna stort utrymme i sällskapets årsböcker, t.o.m. år 1854 kallade *Redogörelser*, därefter *Handlingar*. I dessa lätt tillgängliga källor finns uppgifter om von Knorrings skolor att hämta enligt följande:

- Redogörelse 1852–1854 s. 9–10 berör skolornas första skeden.
- Handlingar, fjärde tomen, häfte 1 s. 25–26 omnämner helt kort skolornas stiftande och deras svårigheter under kriget.
- Handlingar, fjärde tomen, häfte 3 s. 16 ägnar skolorna sex rader.
- Handlingar, fjärde tomen, häfte 4 s. 6–7 nämner skolornas anslag.
- Handlingar, fjärde tomen, häfte 4 s. 70–96 återger den vidlyftiga berättelse, som den 15.8.1859 avgavs av Torsten Renvall och A.G. Rindell på basis av en inspektionsresa i maj. Berättelsen återger utförligt von Knorrings tankar och redogör för skolornas tillkomst.
- Handlingar, femte tomen, häfte 1 s. 21–22 berör skolornas anslag.
- Handlingar, femte tomen, häfte 1 s. 34–36 gäller läsåret 1861–1862.
- Handlingar, femte tomen, häfte 2 s. 17–20 gäller läsåret 1862–1863 och skolornas omorganisation.
- Handlingar, femte tomen, häfte 3 s. 18–20 gäller läsåret 1863–1864.
- Handlingar, femte tomen, häfte 3 s. 49–81 återger den vidlyftiga berättelse, som avgavs av Wilh. Neovius och K.E. Granquist efter deras visitation den 18–24.3.1864.
- Handlingar, sjätte tomen, häfte 1 s. 9–12 relaterar sällskapets årsberättelse till senaten.
- Handlingar, sjätte tomen, häfte 2 s. 18–24 redogör för skolornas sista år och för deras avvecklande samt återger sällskapets framställning hos Kejsarligt Majestät om navigationsskolans framtid.
- Handlingar, sjätte tomen, häfte 3 s. 16 nämner sällskapets framställning om gratifikation åt skolornas lärare.
- Handlingar, sjätte tomen, häfte 4 s. 27 anger resultatet av denna framställning.

Härutöver ingår i årsböckernas sammandrag av sällskapets räkenskaper också uppgifter om Åländska folkskolefonden åren 1858–1869.

2.5.4 Kompletterande uppgifter i sällskapets arkiv

Årsböckernas uppgifter finns dokumenterade i arkivet, som också innehåller detaljer, vilka ej ansetts värda eller lämpliga att införas i årsböckerna. Materialets rikedom gör att ej allt kan beaktas heller i denna redogörelse. I det följande upptages endast sådant som är ofullständigt belyst av de tryckta källorna och som kan anses vara av större intresse. Ytterligare uppgifter kan fås fram genom en genomgång av protokollen för åren 1852–1870 (A I 47–65) och av inkomna skrivelser från Åland och från statliga myndigheter.

De förstnämnda ingår i regel i bandet D XVIII 18 eller i mapparna D XXIV 2–15, de senare i banden D I 2–4.

2.5.4.1 Inspektörer och inspektioner

Skolornas första inspektör, kontraktsprosten Sadelin, dog hösten 1858. Då hade KMt redan i reskript av den 9.6.1858 anmodat sällskapet att utöva inspektion över skolorna (A I 53 – P § 2/15.9) och i maj 1859 utsågs kontraktsprosten J.G. Chydenius i Jomala på von Knorrings förslag (D XXIV 5 no 4328) till inspektör (A I 54 – U § 2/6.5 och B I 24). Han kvarstod till sin död 1863 och efterträddes av prosten N.F. Kurten i Hammarland (A I 58 – U § 3/17.9 och B I 25 no 399). När denne efter ett par år bad om befrielse (D XXIV 12 no 153/2.10.1865) vände sig sällskapet till prosten M. Forsström i Saltvik (A I 60 – P § 2/29.12 och B I 26 no 800), men då också han vägrade (D XXIV 13 no 22/18.1.1866) och då skolorna redan stod inför sitt avvecklande, fann bestyrelsen för gott att själv fungera som inspektör (A I 61 – St § 23/30.1).

Prostarnas uppdrag gällde samtliga skolor, men till särskild inspektör för navigationsskolan utsågs därjämte lotsuppsyningsmannen Axel Palmfelt (A I 54 – U § 9/11.11 och B I 24). År 1862 flyttade han från orten och sällskapet vände sig till lotsuppsyningsmannen J.F. Nordberg (A I 57 – U § 5/5.12), som emellertid vägrade (D XXIV 10 no 16). Uppdraget övertogs av kapten V. Mesterton (A I 58 – U § 5/7.3 och § 8/16.5). Han avled redan följande år och kyrkoherden A. Eklöf i Lemland utsågs att tillsvidare handha uppdraget (A I 59 – St § 10/1.12).

Sällskapet nöjde sig ej med att utöva inspektion genom sina fasta inspektörer. I januari 1859 anmodade utskottet (A I 54 – U § 10/22.1) sin ordförande domprosten Torsten Renvall och sin ledamot konsistorieamanuensen A.G. Rindell att besöka skolorna. I maj (A I 54 – U § 8/27.5) fick det en muntlig redogörelse för inspektionen. Den slutliga redogörelsen trycktes i *Handlingarna*.

I början av år 1861 genomgick teol. lic. A.J. Hornborg på utskottets begäran von Knorrings berättelse över skolorna. Hans kommentarer ingår som en fyra sidor lång bilaga till utskottets protokoll (A I 56 – U § 6/1.3) och blottar de svårigheter von Knorring och hans skolor hade att kämpa med. I maj samma år anmodade utskottet (A I 56 – U § 6/17.5) sällskapets sekreterare, doktor N.H. Pinello att besöka skolornas avslutning. – När han efter sin återkomst (A I 56 – U § 7/14.6) redogjorde för sina positiva intryck beslöt utskottet sända två exemplar av Ahlmanska jettongen för att överlämnas till flickskolans skickligaste elever.

Den grundligaste inspektionen utfördes år 1864. Den beslöts av plenum (A I 59 – St § 10/23.1 och P § 7/23.2). För uppdraget utsågs lektor W. Neovius med amanuensen von Essen som sekreterare och deras uppgift koncentrerades i tolv punkter (A I 59 – St § 10/11.3). Då von Essen fick förhinder ersattes han med amanuensen C. Granquist (A I 59 – St § 5/1.4 och B I 26 no 46–47) för att resan skulle kunna företas medan isarna bar. Den i sällskapets *Handlingar* sedermera tryckta inspektionsberättelsen togs upp i plenum (A I 59 – P § 2/20.12 samt A I 60 – P § 9/20.2).

Inspektionsberättelsen och de samtidigt granskade redovisningarna gav anledning till frågor, som uppenbarligen väckte irritation på Åland. En av frågorna (B I 26 no 73) gällde läraren Bergströms religiösa åsikter. Även om inspektören förklarade sällskapets farhågor obefogade (A I 60 – St § 10/31.3) blev det ett byte på lärarposten och svårigheter att få inspektörsposten besatt. Värst tog von Knorring vid sig. Den 15.4.1865 daterade han ett brev (D XXIV 12 no 55), där han beklagade att sällskapet

uppenbarligen icke ansåg skolorna motsvara sitt ändamål. Hänvisande till sina 72 år förklarade han sig önska lämna all befattning med skolorna. Bestyrelsen försökte med plenums gillande blidka von Knorring (A I 60 – St § 5/13.5 och P § 11/16.6 samt B I 26 no 30). Ett brev den 13.5.1865 från von Knorring (D XXIV 12 no 122) gjorde uppenbarligen sällskapet rentav betänkt på att hos Neovius föreslå en ändring av visitationsprotokollet (B I 26 no 233). Konzeptboken (B I 26 no 234 och 284) upptar en överstruken och en slutlig version av ett brev till von Knorring. När sällskapet ej kunde godta von Knorrings yttranden (D XXIV 12 no 122) om redovisningarna, gjorde det likväl allt vad det kunde för att tillmötesgå honom (B I 26 no 288 och 319). Sålunda frångick det också ett tidigare krav (A I 59 – St § 2/13.12) på att redovisningsåret skulle sammanfalla med kalenderåret. Den 18.8.1865 (D XXIV 12 no 122) medgav von Knorring att sällskapet hade haft rätt beträffande räkenskaperna samt förklarade att han övertygats om att han åtnjöt sällskapets förtroende och därför var villig att fortsätta sitt arbete med skolorna (A I 60 – St § 15/2.9). Vid bestyrelsens sammanträde i maj 1867 var sällskapets ordförande, guvernören greve Creutz närvarande och meddelade att han övervarit flickskolans sista examen och varit särdeles tillfreds. Särskilt vitsordade han lärarinnan Gröndahls nit och skicklighet (A I 62 – St § 14/19.6).

2.5.4.2 Examensprotokoll, årsberättelser och räkenskaper

I början av maj 1854 tog utskottet (A I 49 – U § 4/6.5) del av examensprotokollet från terminsavslutningen den 12 april och granskade insända skrivprov. Senare antecknades (A I 49 – U § 3/17.7) att von Knorring insänt av eleverna förfärdigade korgar, skedar och modeller av åkerbruksredskap. I oktober (A I 49 – U § 8/7.10) protokollfördes hans besked om lärarna och om att höstterminen skulle pågå 3.10–15.12. Innan terminen gått till ända måste han emellertid meddela att krigsfara och farsot gjort att eleverna blivit få och undervisningen oregelbunden.

Tyvärr har breven av år 1854 från Åland gällande skolorna ej påträffats i arkivet. Detsamma gäller en del i protokollen nämnda brev av år 1855. Ett av dem har emellertid återgivits i protokollet (A I 50 – U § 5/27.2). Det gäller lärare och elever under vårterminen.

Till sällskapet från Åland insända examensprotokoll, årsberättelser och liknande handlingar finns i arkivet enligt följande:

1855	D XXIV 2 no	3515	Sadelins brev 22.4.1855
		”	Protokoll från avslutning 4.4.1855
		”	Vitsordstablå
		”	von Knorrings brev 7.4.1855
		”	Räkenskaper 3.10.1854–4.4.1855
1855	D XXIV 3 no	3668	Sadelins följebrev 16.1.1856
		”	Protokoll från avslutning 19.12.1855
		”	Vitsordstablå
		”	Prov på elevernas skrivkonst givna i form av kopierade kontrakt och testamenten
1856	D XXIV 3 no	3722	Sadelins brev 12.4
		”	Navigationsskolans vitsordstablå

1858	D XXIV 5 no	4328	von Knorrings brev 8.12 om inspektör
1859	D XXIV 6 no	4395 4496	von Knorrings brev 19.3 om skolorna von Knorrings brev 12.11 om skolorna
1860	D XXIV 7 no	4560 4668 " 4668b " " " 4669 4671	von Knorrings berättelse 2.2 von Knorrings berättelse 14.8 om slöjdskolan Folkskolans räkenskaper von Knorrings berättelse 14.8 om flickskolan Flickskolans examensprotokoll 5.6 Flickskolans vitsordstablå Flickskolans räkenskaper Chydenius berättelse 22.9 von Knorrings berättelse 27.9 med synpunkt- er på grundskolans uppgift
1861	D XXIV 8 no	105 124 " " " " " 133	von Knorrings betänkande 14.6 om skol- väsendet och bildningsmedlen på Åland. Se också hans brev 16.2, icke diariefört Chydenius berättelse 14.9 Flickskolans examensprotokoll 7.6 Flickskolans räkenskaper Navigationsskolans vitsordstablå 12.4 Navigationsskolans räkenskaper Folkskolans räkenskaper Chydenius brev 12.10
1862	D XXIV 9 no	83 " 109 " " " " " " 151 "	Palmfelts inspektionsberättelse 19.4 Navigationsskolans examensprotokoll 12.4 Chydenius berättelse 25.7 von Knorrings brev 24.7 Navigationsskolans examensprotokoll 14.4 Navigationsskolans vitsordstablå Flickskolans examensprotokoll 27.5 Flickskolans vitsordstablå Flickskolans räkenskaper Folkskolans räkenskaper 1861–1862 von Knorrings brev 22.11
1863	D XXIV 10 no	127 " " " 169 183 "	von Knorrings brev 8.6 Protokoll från auktion på slöjdskolornas alster 30.3 flickskolornas alster 22.5 Verifikat visande bl.a. arten av inköpt under- visningsmaterial von Knorrings berättelse 12.10 Kurtens brev 20.11 om elevantalet Folkskolans räkenskaper och verifikat

1864	D XXIV 11 no	165	von Knorrings berättelse 2.9
		200	von Knorrings brev 25.11 om skolhuset
			Se också icke diarieförda brev
	D XXIV 12 no	49	von Knorrings brev 28.3.1865
		"	Skolornas räkenskaper 1863–1864
		122	Navigationsskolans examensprotokoll 8.4
		"	Bottenskolans examensprotokoll 2.6
		"	Flickskolans examensprotokoll 3.6
		"	Skolornas vitsordstablåer
1865	D XXIV 12 no	50	Kurtens berättelse 3.4
		55	von Knorrings brev 15.4
		57	Eklöfs berättelse 26.4
		"	Navigationsskolans examensprotokoll 12.4
		"	Navigationsskolans vitsordstablå
		"	Navigationsskolans provuppgifter
		122	von Knorrings brev om redovisningen, daterade 13.5, 30.5, 27.6, 5.7 och 18.8
		170	Bottenskolans examensprotokoll 26.5
		"	Bottenskolans vitsordstablå
		"	Bottenskolans elevteckningar
		"	Bottenskolans räkenskaper 1864–1865
		"	Flickskolans examensprotokoll 10.6
			Se också icke diarieförda brev
1866	D XXIV 13 no	123	Eklöfs följebrev 21.4
		"	Navigationsskolans examensprotokoll 13.4
		"	Navigationsskolans vitsordstablå
		"	Navigationsskolans provuppgifter
		272	von Knorrings brev 15.10
		"	Flickskolans examensprotokoll 1.6
		"	Flickskolans vitsordstablå
		"	Flickskolans räkenskaper
		"	Protokoll från auktion 1.6 på elevarbeten
		"	Slöjdskolans räkenskaper
1867	D XXIV 14 no	30	von Knorrings brev 17.1 om skolorna
		361	Eklöfs följebrev 27.4
		"	Navigationsskolans examensprotokoll 16.4
		"	Navigationsskolans vitsordstablå
		372	Kapten Stenius kritik av den 15.5
		472	von Knorrings brev 15.10 bl.a. om framtida skolor
		496	Folkskolans examensprotokoll 7.6
		"	Folkskolans vitsordstablå
			Se också icke diarieförda brev

1868	D XXIV 15 no	82	von Knorrings brev 11.2 om navigations- skolan och om skolhusen
		154	von Knorrings anmälan 18.3 av fem elever till examen
		249	Eklöfs följbrev 15.4
		”	Navigationssskolans examensprotokol 8.4
		”	Navigationssskolans vitsordstablå
		”	Navigationssskolans provuppgifter
		275	von Knorrings brev 29.4 Folkskolans räkenskaper
		405	von Knorrings brev 21.11 om slutredovis- ningen
1869	D XXIV 16 no	62	Eklöfs följbrev 24.2 och navigationsskolans elevförteckning 1867–1868
		64	von Knorrings brev 22.2 om överlåtandet av skolornas egendom

2.5.4.3 Sällskapetets berättelser om skolorna

Enligt KMt:s reskript av den 9.6.1858 och den 5.3.1863 (A I 53 – P § 2/15.9.1858 och D I 3) ålåg det sällskapet att årligen avge en berättelse om skolorna. Dessa till KMt avlätna skrivelser återfinns enligt följande:

1860–1861	daterad 14.6.1861 i B I 24 no 221
1862–1863	daterad 2.11.1863 i B I 25 no 507
1863–1864	daterad 4.4.1865 i B I 26 no 134 återger Neovius inspektions- berättelse. Se även no 80 som överkorsats. Enligt A I 60 – P § 1/4.4.1865 godkändes en under St § 19/18.3.1865 införd berättelse, vilken emellertid ej återfinns i konceptboken B I 26. Under St § 34/18.3.1865 påtalas sekreterarens försumlighet i fråga om berättelserna om skolorna.
1864–1865	daterad 12.4.1866 i B I 26 no 368 och A I 61 – St § 14/30.1
1865–1866	daterad 14.3.1867 i B I 27 no 155
1866–1867	daterad 28.2.1868 i B I 27 no 77 och A I 63 – St § 2/21.2
1868	daterad 26.2.1869 i B I 28 no 82 och A I 64 – St § 3/5.2

2.5.4.4 Skolornas omorganisation och avvecklande

Redan i Renvalls inspektionsberättelse diskuterades för- och nackdelarna av folkskolans förening med lärdomskolan. Ett par år senare återkom von Knorring till saken i ett den 14.6.1861 daterat utförligt betänkande (D XXIV 8 no 105) om skolväsendet och bildningsmedlen på Åland. Sällskapetets utskott (A I 56 – U § 4/21.6 och § 4/19.7) beslöt sända det till KMt (B I 24 no 243) för att fogas till sällskapetets den 14.6 (B I 24 no 221) insända redogörelse (A I 56 – P § 4/18.6) för skolornas verksamhet. Också skolornas inspektör tog givetvis ställning till frågan. I sin den 14.9.1861 daterade berättelse yrkade

han på skolornas skiljande från varandra och knappt en månad senare återkom han till frågan (D XXIV 8 no 124 och 133, samt icke diarieförda).

I skrivelse av den 9.10.1861 (D I 3) gav senaten sitt samtycke till att den högre elementarskolan skildes från slöjd- och navigationsskolorna. Den lägre elementarskolans verksamhet borde ordnas i överensstämmelse med gymnasii- och skolordningen av den 7.4.1856. Sällskapet anmodade nu (A I 56 – U § 4/25.10 och B I 24 no 347) von Knorring och Chydenius att gemensamt göra upp förslag till undervisningens ordnande. Deras gemensamma betänkande gavs till teol.lic. Hornborg (A I 57 – U § 2/24.1) för utlåtande. Först ett halvt år senare kunde Hornborgs den 14.6.1862 daterade utlåtande fogas till utskottets protokoll och i protokollet för plenum ägnades ärendet sex sidor (A I 57 – P § 2/30.7 och U § 1/18.7). Så när som på förslaget om en klockarskola rådde enighet. Ärendets behandling resulterade i en fyra sidor lång framställning till KMt (B I 25 no 239), som gav sitt bifall den 5.3.1863 (D I 3). Ärendet relaterades utförligt inför utskottet (A I 58 – U § 4/21.3), vilket anmodade von Knorring och Chydenius att i samråd ordna undervisningen (B I 25 no 169).

Chydenius tid var emellertid ute. När sommaren 1863 gick ut antecknades att han avlidit (A I 58 – U § 3/17.9). Samma dag riktades till von Knorring en förfrågan (B I 25 no 400) om vad som på Åland gjorts för att ordna upp den nya bottenskolan. Redan i juni hade von Knorring redogjort för skolornas svårigheter (D XXIV 10 – 8.6.1863) och nu insände han en utförlig redogörelse för förberedande åtgärder för det åländska folkskolväsendet (D XXIV 10 no 169). Den 16.2.1864 antecknade han helt kort i sina upplysningar för år 1863 rörande Åland (D XXIV 10) att en botten- eller folkskola med 39 gossar den 16.9 öppnats i Godby, där de tidigare inrättade biskolorna fortsatte sin verksamhet.

Statsmaktens besked om skolornas förflyttning och om sällskapets befriande från sin befattning med dem gavs av senatens kansliexpedition den 24.7.1866 och av senatens finansexpedition den 28.11.1867 (D I 4 samt A I 61 – St § 13/14.8 och P § 4/2.10 och A I 61 – St § 9/28.12).

Avvecklandet av sällskapets befattning med skolorna inträffade under hungeråren. I ett brev av den 15.10.1867 berörde von Knorring hur vintern 1867 påverkat skolarbetet. Vidare framlade han reflexioner om hur folkskolväsendet på Åland borde ordnas. Främst sysslade han dock med de praktiska åtgärder skolornas avvecklande förutsatte (D XXIV 14 no 472). Redan den 23.7.1866 (D XXIV 13 no 207) hade han berört skolornas och skolbyggnadernas förflyttning samt ritat en skiss av skolhusets gavel (A I 61 – St § 15/14.8).

Sitt största intresse ägnade von Knorring i avvecklingsskedet navigationsskolans framtid. Den 21.7.1866 (D XXIV 13 no 206) föreslog han att sällskapet skulle utverka rätt åt skolan att utexaminera Östersjöskeppare. Sällskapet avböjde emellertid då hans förslag (A I 61 – P § 5/2.10). Den 15.10.1866 föreslog han att skolan skulle ställas på fast publik grund (A I 61 – St § 16/31.10 och C I 7 no 273). Bestyrelsen uppgjorde förslag till motsvarande framställning, vilken omfattades av plenum (A I 62 – St § 17/26.2 och P § 9/14.3 samt B I 27 no 148) med av föreståndaren för navigationsskolan i Åbo, kaptan K.E. Stenius, gjorda tillägg gällande utbildningen. Då hade bestyrelsen redan på von Knorrings förslag utsett medlemmar i en styrelse för skolan samt ombett honom att som självskrivnen inträda i denna styrelse (A I 62 – St § 6/30.1 och B I 27 no 18–26).

Den av von Knorring våren 1867 insända årsberättelsen över navigationsskolan överlämnade sällskapet till kaptan Stenius för utlåtande (A I 62 – St § 6/10.5). Det starkt

kritiska utlåtandet (D XXIV 14 no 372) ansågs ej giva anledning till åtgärder, då skolan i varje fall stod inför sin omorganisation (A I 62 – St § 7/25.5 och P § 10/19.7).

Då sällskapet ännu ej i juni 1867 fått svar på sin framställning om att befrias från sin befattning med navigationsskolan, anmodade bestyrelsen länsman Scheffer att upphyra en lokal för skolan i Mariehamn, vilket han också gjorde (A I 62 – St § 13/19.6 och § 24/13.9 samt A I 63 – St § 15/29.9 och D XXIV 14 no 435).

Ännu våren 1868 bad von Knorring (D XXIV 15 no 154) sällskapet utverka att lärare från navigationsskolan i Åbo skulle besöka Åland för att utexaminera fem elever där, men sällskapet avböjde hänvisandet till att det saknade befogenhet (A I 63 – St § 4/31.3).

Sedan sällskapet av statsmakten befriats från sin befattning med skolornas inskränkte sig sällskapet till att avgiva redogörelser för skolornas tidigare verksamhet (A I 63 – St § 2/21.2 och A I 64 – St § 3–7/5.2 och P § 8/26.2) och till att avveckla sitt ekonomiska engagemang (A I 63 – St § 3/17.6) samt till att försöka utverka gratifikationer åt lärarna Gröndahl och Sjögren (A I 64 – P § 8/26.2 och B I 27 no 642). Finansexpeditionen avtog den 24.7.1869 (D I 5 no 13) framställningen gällande Sjögren, men beviljade Gröndahl en gratifikation, som nådde henne i Nystad dit hon överflyttat (A I 64 – St § 6/26.10). Sin uppskattning av Sjögrens arbete visade sällskapet år 1866 genom att bevilja honom sin mindre silvermedalj (A I 61 – P § 9/28.2).

På von Knorrings framställning (D XXIV 15 no 405) beslöt bestyrelsen att av sällskapet skänka böcker och vävstolar liksom av enskilda till skolorna givna gåvor skulle fördelas mellan blivande sockenskolor på Åland (A I 64 – St § 21/25.3).

2.5.4.5 Skolornas finansiering

När sällskapets utskott år 1853 (A I 48 –U § 4/31.3) granskade sällskapets möjligheter att ekonomiskt stöda von Knorrings skolprojekt kom det till att varken Ahlmans eller Swahns fond kunde anlitas och föreslog anslag ur sällskapets enskilda fond. Vid protokolljusteringen gjordes en reservation (A I 48 – U § 2/27.4) och i enlighet med den beslöt plenum (A I 48 s. 7) att skolan först borde startas och ställas under sällskapets inseeende. Först därefter skulle 75 rubel utanordnas (B I 22 – 12.6.1853).

I början av år 1854 fick sällskapet ta ställning till von Knorrings ansökan om ökat anslag. Utskottet (A I 49 – U § 2–3/15.2) förordade på fyra principiella villkor. Ett av dem innebar att sällskapet skulle få se läsordningen för att kunna bedöma huruvida skolan var en förberedande skriftskola eller en skola för vilken sällskapet enligt sina stadgar kunde bevilja understöd. Trots sitt tidigare ställningstagande föreslog utskottet nu anslag ur Ahlmans fond och plenum beviljade (A I 49 – P § 5/15.3). Från och med år 1855 till och med år 1862 beviljade sällskapet skolorna 150 rubel i året ur Ahlmans fond.

I juni 1858 tog utskottet (AI 53 – U § 2/22.6) del av KMt:s reskript av den 9.6.1858 med svar på von Knorrings ansökan om statsanslag för de tvenne hemslöjdsskolorna och för navigationsskolan. Skolorna beviljades från och med år 1858 gemensamt ett anslag om 400 rubel i året att utgå tillsvidare. Anslaget ställdes till sällskapets disposition och sällskapet ålades att årligen inberätta om anslaget fortfarande kunde anses befogat. Genom senatens brev av den 5.3.1863 (D I 3) ökades anslaget med 500 rubel i året, vartill kom ett engångsanslag om 300 rubel för bottenskolans grundande. Samma dag (D I 3) beviljades ytterligare 450 rubel för amortering av tidigare skulder.

Hösten 1857 avslag sällskapets utskott (A I 52 – U § 6/7.10) von Knorrings ansökan om att också flickskolan skulle få anslag ur Ahlmans fond. Ett år senare bad han att det anslag, som ur fonden tidigare utgått till de manliga skolorna i Godby, skulle överföras på flickskolan på Finströms gård och plenum godkände utskottets tillstyrkande förslag (A I 53 – U § 3/24.9 och P § 16/2.11). Hösten 1860 frågade von Knorrings sällskapet huruvida detta ansåg skolan böra fortsätta sin verksamhet när dess anslag vid årets utgång tog slut. Sällskapet (A I 55 – U § 3/12.10 och P § 3/1.11) erkände skolans vikt och nödvändighet och lovade fortsatt understöd ur Ahlmans fond (B I 24). En redogörelse för det stöd flickskolan fått ur fonden ingår i bestyrelsens protokoll (A I 59 – U § 3/1.12).

I augusti 1864 tog bestyrelsen (A I 59 – St § 2/12.8) del av en av von Knorrings och 25 ståndspersoner och bönder gjord framställning om att flickskolans framtid måtte tryggas med statsmedel. Plenum beslöt göra en framställning (A I 59 – P § 2/16.9 och B I 26 no 368) om 600 mark i året, vilken bifölls den 19.10.1864 och den 13.7.1865 (D I 4 och A I 59 – St § 3/10.11). I väntan på detta anslag hade flickskolans arbete för en tid upphört.

Inför skolornas avvecklande anmodade finansexpeditionen den 19.11.1866 (D I 4) sällskapet att redogöra för hur det dittills åtnjutna statsanslaget om 4200 mark i året varit fördelat mellan skolorna och resolverade den 13.3.1867 (D I 4) att av detta anslag 3000 mark skulle användas för navigationsskolan och 1200 mark indragas.

Skolornas statsanslag upptogs enligt beslut av plenum (A I 53 – P § 2/15.9) i sällskapets bokföring och redovisningar under ”åländska folkskolefonden”.

Sällskapet stödde skolorna ekonomiskt också genom att år 1860 bevilja dem ett lån om 500 rubel (A I 55 – U § 4/12.10 och B I 24). Däremot såg sällskapet (A I 55 – P § 3/1.11 och B I 24) inga möjligheter att delta i uppförandet av en skolbyggnad för flickskolan, vilket det ansåg ankomma på Ålands egen befolkning. – För skolorna i Godby uppfördes ett skolhus med statens medel år 1859 och år 1863 ett hus med bostäder för personal och elever.

Uppenbarligen understöddes skolorna också av andra än staten och sällskapet. Sålunda kunde sällskapet när det vid skolornas avvecklande till lantränteriet inbetalade återstående medel påpeka att i dem ingick också 29 rubel, som år 1854 i Bomarsund insamlats till förmån för Godby folkskola samt 132 rubel, som år 1856 sammanskjutits för flickskolan av ståndspersoner på Åland (A I 64 – St § 3/5.2).

Självfinansiering förekom i så måtto att eleverna, utom de fattigaste, till dess skolorna övertogs av staten erlade en avgift. Vid skolavslutningen anordnades auktion på elevarbeten och intäkterna tillföll skolan. Försäljningen av elevarbeten skedde också genom industridepoten i Åbo. Däremot vägrade sällskapet (A I 54 – U § 6/11.2) att själv inlösa vid slöjdskolan förfärdiga vävskedar.

2.6 ”Engelska vännerna” främjar fisket efter Krimkriget

För att gottgöra befolkningen vid Finlands kuster för de skador, som den engelska örlogsflottan under Krimkriget åsamkat, insamlades i England ett betydande belopp och Englands konsul i Åbo, kommerserådet Erik Julin svarade för medlens användning. Åren 1856–1858 var han Hushållningssällskapets viceordförande och samtidigt ordförande för dess utskott.

Sommaren 1858 föreslog Julin för sällskapets utskott (A I 53 – U § 6/13.8) att sällskapet skulle övertaga förvaltningen av de då återstående medlen och använda dem

för att från utlandet införskryva någon lämplig person med uppgift att resa omkring i skärgården och undervisa i hur man insaltar och förvarar fisk. Ett år senare framlade han ett utförligt memorial (A I 54 – U § 4/7.12, 2 bilagor) och sällskapet antog hans förslag (A I 55 – P § 8/21.2). I sällskapets årsböcker för åren 1862–1867 redovisas för ”Engelska Vännernas Fond”.

Redan våren 1860 hölls i Godby ett möte för att bilda en kommitté med uppgift att göra förslag till hur de engelska pengarna borde användas. Protokollet från detta möte (D XXIV 11 no 127) namnger medlemmarna i kommittén, bland dem von Knorring. Han sände protokollet till sällskapet (A I 55 – U § 4/8.6), som gav det vidare till Julin.

Tanken att låta Ålands fiskare ta lärdom av svenska yrkesbröder var icke ny för von Knorring. Redan i ett brev av den 19.3.1859 (D XXIV 6 no 4395) om skolorna i Godby hade han nämnt att där fanns en skåning, som var mycket skicklig i fiske och som undervisade i att göra krokare och revar samt i att fiska på ett annat sätt än vad som var övligt.

I ett brev av den 27.9.1860 (D XXIV 7 no 4671) meddelade von Knorring att den väckta frågan om fisksaltning komme att tas upp vid ett möte ännu samma höst och förutsatte att förslaget om att sända män från Åland utomlands för att inhämta konsten säkerligen komme att gillas. Ett utlåtande från Åland fick sällskapet emellertid först följande vår, då den åländska kommittén sammanträdde med anledning av en studieresa, som statens fiskeriinspektör M.J. Holmberg stod i beråd att företaga till Holland och Norge. Enligt kommitténs protokoll av den 3.4.1861 (D XXIV 11 no 127) överlät man åt motsvarande kommitté i Åbo att uppgöra instruktion för resan, men önskade att inspektören skulle åtföljas av två lämpliga karlar med uppgift att själva lära sig fiskesätt och saltning. Sällskapets utskott antecknade (A I 56 – U § 3/5.4, § 6/21.6 och § 4/30.11) att inspektör Holmberg räknade med medverkan av de holländska myndigheterna för de angelägenheter, som han ombetrotts med av kommissionen för det åländska fisket, att han erhållit 850 rubel av ”Engelska Vännernas Fond” samt slutligen att han avgivit redogörelse för sin resa. Däremot framgår ej av sällskapets protokoll att någon annan än Holmberg skulle ha deltagit i resan. I sällskapets *Handlingar* (V 1 s. 24) konstateras att Holmbergs berättelse låtit sällskapet inse att lärdomarna från Holland ej var tillämpliga i Finland. – När senatens jordbruksexpedition vintern 1863 tillställde sällskapet 50 ex. av Holmbergs tryckta berättelse över sin tjänsteverksamhet, beslöt sällskapet (A I 58 – U § 10/21.3) låta utdela dem i länets södra delar.

När sällskapet våren 1864 beslöt sända inspektörer till skolorna på Åland, uppmanade det inspektörerna (A I 59 – St § 11/11.3) att före sin avresa kontakta Julin ”i händelse han såsom varande ordförande för en av sällskapet genom honom på Åland bildad kommitté för handläggning av ärenden rörande fångst och insaltning av strömming och annan fisk i förnämligast den åländska skärgården, hade något uppdrag att överlämna åt dem”.

Samma vår framlade Julin inför sällskapets bestyrelse ett förslag till de då disponibla medlens användning (A I 59 – St § 2/8.6). Det gick ut på att från Gotland och Bornholm inkalla fiskare som instruktörer till Åland. Sällskapet bad von Knorring (B I 26 no 215 och 239) låta den åländska kommittén yttra sig om förslaget. Denne lät förslaget jämte sitt eget utlåtande cirkulera inom kommittén. Själv ansåg han att instruktionsarbetet borde inriktas på norra Åland och det redan därför att lärdomarna sålunda lättare skulle få spridning. På samma papper som hans eget utlåtande antecknade kyrkoherdarna i Lemland och Saltvik, befallningsmannen Lignell och bonden C.J. Boman från Saltviks Ryssö och bonden Eric Bengts från Eckerö Storby sin uppfattning. De av von Knorring

den 15.8.1864 insända utlåtandena ingår som lös bilaga i protokollboken (A I 59 – St § 5/13.9).

I ett den 10.5.1864 daterat memorial (D XXIV 11 no 85) redogjorde Julin för Kökarbornas inställning och för vad han önskade få gjort på Kökar. På hösten tog bestyrelsen (A I 59 – St § 7/18.10) del av hans utförliga berättelse (D XXIV 11 no 172) över vad som blivit gjort. En genom förmedling av konsul J.P. Stare i Visby vidtalad fiskare Liljegren hade under sommaren instruerat på Kökar och avgivit sitt omdöme om vad som kunde och borde göras. Berättelsen relateras utförligt i sällskapets *Handlingar* (V 3 s. 21–23). Då var det främst fiske på driv samt torsk- och ålfiskets möjligheter man intresserade sig för, medan utsikterna för laxfiske bedömdes som mindre goda.

Hösten 1864 framlade Julin en åtta sidor lång arbetsplan för följande år (A I 59 – St § 6/10.11, bilaga och § 12/1.12 samt P § 3/20.12). Bland annat föreslog han att från Gotland skulle införskaffas en modellbåt, modellnät och ålmjårdar.

Någon berättelse över verksamheten 1865 finns ej i sällskapets arkiv. I årsboken (*Handlingar* VI 1 s. 29) säges att Julin icke funnit skäl att avgiva en berättelse ensamt för året 1865. Följande sommar föredrogs i hans egen närvaro inför plenum (A I 61 – P § 4/5.7) hans berättelse över fondens utnyttjande, och hans förslag om att 4000 mark av fonden skulle användas för nödlidande i norra Finland bifölls (B I 27 no 845). – Samtidigt sände sällskapet ett brev till England med förfrågan om fonden kunde utnyttjas av sällskapet också efter utgången av den 8-års period, för vilken den år 1859 anförtrots sällskapet (B I 27 no 872).

Berättelserna över instruktionsverksamheten åren 1866 och 1867 infördes åter i sällskapets *Handlingar* (VI 2 s. 213–226). Sommaren 1866 var tre instruktörer i arbete. En av dem (Johansson) började i Eckerö men flyttade snart till Geta, där också den andra (Jakobsson) var stationerad, medan den tredje (Laugren) instruerade i Nagu. Nu ägnade man sig särskilt åt försommarfiske ute till havs. Sommaren 1867 verkade Laugren åter öster om Åland. Johansson började på Väderskär i Vårdö, men flyttade till Rankoskär, medan Jakobsson vistades på Dånö och i Finnbo (D XXIV 14 no 526).

Sällskapets befattning med de engelska donationsmedlen upphörde hösten 1867. En redogörelse för avvecklandet infördes i sällskapets *Handlingar* (VI 2 s. 42–43). Ärendet belyses närmare av sällskapets protokoll (A I 62 – St § 5/12.8 och P § 4/24.9) och brevbok (B I 27 no 845 och 872).

Julin belönades med sällskapets större silvermedalj (A I 62 – P § 4/14.3) för sin berömliga verksamhet i allmänhet i fosterländska syften och särskilt för sitt utmärkta nit för fiskeriets upphjälpande. På hans framställning tilldelade sällskapet samtidigt samma medalj kontraktsprosten A.J. Lyth på Gotland för hans intresse, beredvillighet och nit när det gällt att få instruktörer till Åland. Ytterligare invaldes såväl Lyth som Stare till hedersmedlemmar i sällskapet (A I 62 – P § 12/14.3).

År 1871 skymtar de engelska pengarna än en gång i sällskapets protokoll. Då föreslog Julin (A I 66 – St § 15/26.1) att sällskapet skulle låta göra ritningar av sina båtmodeller och fotografera dem för distribution till lågt pris. Sällskapet konstaterade emellertid att det saknade pengar för ändamålet, men att Julin icke torde sakna medel härför i sällskapet ”Vännernas” donation för det finska fiskeriets främjande.

2.7 Hungeråren på Åland

Missväxten på 1860-talet drabbade också Åland. Sällskapet inriktade sina stödåtgärder på hjälp till självhjälp. Sina uppgifter om förhållandena på Åland fick det främst genom

prästerskapet. Den dystraste bilden gav kyrkoherden i Sund (D XXIV 15 no 77), som i början av år 1868 framhöll faran av att många där komme att dö i svält om ej staten hjälpte.

Redan hösten 1866 diskuterade man i sällskapets läseklubb (Handlingar VI 2 s. 26) åtgärder för att trygga tillgången på potatisutsäde och sällskapet beslöt (A I 61 – St § 2/18.12 och B I 27 no 1085) sända en rundfråga till samtliga pastorer i landet. Svaren från Åland ingår i mappen D XXIV 14 enligt följande:

no 98	från Kumlinge	no 152	från Föglö
130	från Brändö	166	från Hammarland
146	från Saltvik	209	från Geta
148	från Lemland	214	från Jomala
149	från Sund	215	från Finström

I mars 1867 (B I 27 no 62) utgick brev med begäran om bindande beställningar till några församlingar, bland dem Geta, Kumlinge, Brändö och Föglö. De tre sistnämnda svarade (D XXIV 14 no 304, 305 och 369). När sällskapet fått en bild av läget beslöt det importera utsäde från Stettin (A I 62 – St § 18/26.2). En utförlig redogörelse för hela detta ärende infördes i sällskapets *Handlingar* (VI 2 s. 204–212).

I samma häfte (s. 36–37) redogjorde sällskapet för sina åtgärder för att genom gratis utdelning av en folkskrift om rabarber (A I 61 – P § 7/28.1) och en redan år 1861 utgiven folkskrift om ätliga svampar lindra hungersnöden. Till sistnämnda skrift fogades en *Beskrivning över det vid kommittén för moss- och svampberedning i Åbo begagnade sätt för svampars användande* (A I 62 – St § 2/12.8 och § 3/23.8 samt P § 1/23.8, B I 27 no 418 och D I 4 – 5.9.1867).

Vintern 1868 bad länets guvernör sällskapet införskriva rovfrö, för att han skulle kunna göra det möjligt också för de fattigaste att beså sina fält. Sällskapet omfattade tanken (A I 63 – St § 2/31.3). Till Åland torde rovfrö ha rekviderats endast av prosten Kurten för Hammarland (D XXIV 15 no 192). En redogörelse för importen av rovfrö gavs i sällskapets *Handlingar* (VI 3 s. 18).

I vad mån sällskapets åtgärder påverkade förhållandena på Åland under hungeråren har ej dokumenterats. Uppgifter om dessa förhållanden ingår också i de svar, som sällskapet fick på en i början av år 1868 gjord rundfråga om hemslöjden. För denna utredning redogöres närmare i avsnittet om hemslöjdens främjande.

3 Uppgifter från och med 1860-talet

3.1 De första lantbrukstjänstemännen

Från och med 1860-talet blir uppgifterna om Åland i sällskapets arkiv och skrifter alltmer begränsade till lantbruket och dess binärningar. Samtidigt blir den verksamhet och den utveckling uppgifterna gäller alltmer påverkade av för lantbrukets främjande avlönade personer. Det är därför på sin plats att här ge en kort översikt av denna personal och av uppgifterna om dess verksamhet.

3.1.1 Män i statens tjänst

Våren 1859 utsågs på sällskapetets initiativ de två första statsagronomerna i Finland. De underställdes sällskapet. Den ene var den i Skottland födda och vid Degeberga jordbruksskola i Sverige verksamma Henry Gibson. Våren 1881 gick han ur tiden. Därefter hade landet blott en statsagronom, österbottningen K.G. Forsberg, tills denne år 1892 blev lantbruksöveringeniör vid den nyinrättade Lantbruksstyrelsen. Båda dessa insiktsfulla män besökte också Åland.

År 1860 erhöles KMt:s tillstånd att anställa ett par plogkarlar, senare kallade instruktörer, vilka som lägre lantbrukstjänstemän skulle gå enskilda jordbrukare till handa. Också plogkarlarna underställdes sällskapet. Den ene av dem, Gustav Wallgren från Sverige, kvarstod till sin död år 1913, varefter tjänsten indrogs. Också han besökte Åland. År 1865 förordade sällskapet förgäves en av Herman Lignell gjord ansökan om att bli anställd som ploginstruktör på Åland (A I 60 – St § 20/2.9 och D I 4 – 7.12).

Under 1860-talet tillsattes också läneagronomer. Dessa var ej underställda sällskapet. År 1865 avgav sällskapet utlåtande (B I 26 no 80) om en av agronomen J.R. Chydenius gjord ansökan om att bli anställd på Åland. Hans betyg finns i arkivet (D XXIV 16 no 93). Han var stationerad på Åland till sin död år 1871. I slutet av år 1876 antecknade sällskapetets styrelse jordbruksexpeditionens skrivelse av den 9.11.1876 (D I 6 och A I 71 – St § 2/19.12) med besked om att några kommuner på Åland anhållit om tillsättandet av ett läneagronombiträde på Åland, men att framställningen avslagits. I stället borde Gibson årligen vistas 2–3 veckor på Åland (Handlingar 1874–1876 s. 60). På dennes framställning ändrades bestämmelsen den 16.8.1877 (D I 6) att gälla endast fasta Åland.

Sin första resa till Åland gjorde Gibson sommaren 1877. För sitt arbete där och för sina intryck redogjorde han utförligt i sin verksamhetsberättelse (Handlingar 1877, bilaga s. 37–41 och 45), där han med tillfredsställelse kunde konstatera: ”På varje ställe där jag vistades, med undantag för Föglö prästgård, blev jag uppvaktad av hela byalag, som nästan med våld förde mig ut på sina ägor, där jag lämnade dem råd i ett och annat beträffande deras jordbruks och lantbruks skötsel.”

Följande sommar besökte Gibson femton namngivna jordbruk på Åland (Handlingar 1878–1883, bilagor s. 116), men år 1879 uteblev det påbjudna besöket. Sin sista sommar reste han åter till Åland och föreslog då att några föredömliga bönder i Vårdö och en torpare i Jomala skulle premieras.

Forsberg besökte Åland åren 1885 och 1886 samt Wallgren år 1881. Alla dessa besök redovisas i sällskapetets tryckta årsböcker.

Önskemålet om att en biträdande läneagronom skulle stationeras på Åland återupptogs hösten 1886, då sällskapetets sekreterare Ernst Rönnbäck (A I 81 s. 141, bilaga) vann bestyrelsens gillande av ett förslag till framställning hos Jordbruks-expeditionen. Innan året var till ända fick sällskapet utlåta sig om gränserna för den förslagne ”skärgårdsagronomens” distrikt (A I 81 s. 164). Fem år senare fick sällskapet utlåta sig om guvernörernas framställning om att agronomen C.F. Lindholm skulle stationeras på Åland (A I 86 s. 179 – St § 3/10.9).

Redan år 1860 hade von Knorring i sin korrespondentrapport påtalat att det ej fanns någon på Åland stationerad veterinär. År 1867 insände kronofogden C.O. Lignell till sällskapet några sockenstämmoprotokoll, där man efterlyste sällskapetets åtgärder för att få bristen avhjälpt (D XXIV 12). Ärendet ägnades en utförlig behandling (A I 62 – St § 7/29.10 och § 10/28.12), men sällskapet ställde sig avvisande (B I 27 no 137 och Handlingar VI 3 s. 23). Tjugu år senare fanns det emellertid en länsveterinär på Åland (D XXIV 36 no 260).

3.1.2 Länedejorna

De första länedejorna tillsattes år 1865 i Kuopio län. Två år senare beviljades på sällskapets framställning statsanslag för tvenne länedejor i Åbo och Björneborgs län, vilka underställdes sällskapet. Befattningarna i länet indrogs år 1906.

Länedejornas uppgift var att på rekvisition besöka enskilda gårdar för att undervisa i ladugårdsskötsel, mjölkhushållning och smörberedning. Den första länedejan för länets södra del blev mamsell Erika Wahlroos, väl kvalificerad för uppgiften (A I 63 – St § 3/18.7 och D XXIV 15 no 302). Hennes första tjänsteresa gällde enligt von Knorrings förslag Åland (A I 63 – St § 3/28.4 och D XXIV 15 no 85 och 145), där hon besökte tio gårdar, bland dem sex prästgårdar. År 1874 bad von Knorring om ett nytt besök (D XXIV 21 no 182). Nu besökte Wahlroos Finströms prästgård och Bastö säteri (A I 69 – St § 12/8.6.1874). Ända från hennes tid infördes i sällskapets *Handlingar* detaljerade uppgifter om länedejornas besök på olika gårdar, vad de gjort och vad de erfarit.

3.2 Av sällskapet avlönade resande rådgivare

3.2.1 Stationerade utom Åland

Den första av sällskapets tjänstemän som i dess ärenden besökte Åland var sekreteraren Pinello, vilken våren 1861 inspekterade von Knorrings skolor. Sekreteraren var ju länge sällskapets enda tjänsteman med uppgifter också utanför Åbo.

Våren 1875 anställde sällskapet sin första resande rådgivare. Det var i trädgårds-skötsel och tjänsten blev bestående. Åland besöktes första gången av sällskapets trädgårdsinstruktör år 1878.

År 1881 inledde sällskapet en ny form av upplysningsverksamhet. Då vidtalade det läraren vid Mustiala lantbruksinstitut, agronomen Uno Bremer, att hålla populära föredrag i lantbruk på olika håll i bygderna. År 1886 utsträckte denne, dåmera biträdande läneagronomen i Åbo och Björneborgs län, sin föreläsningsverksamhet också till Åland. Redan i april redogjorde han muntligt för sitt första besök på Åland (A I 81 s. 60) och efter ytterligare ett besök avgav han en utförlig årsberättelse, daterad 15.1.1887 (D XXIV 34 och Handlingar 1886 s. 53–58). År 1887 höll han blott ett föredrag på Åland och följande år meddelade han att han ej längre komme att hinna med denna verksamhet på Åland, trots att sällskapet redan godkänt av honom själv framlagda planer på utökad verksamhet (A I 83 s. 32).

År 1886 utverkade sällskapet ett särskilt statsanslag för att för tre år anställa en mejerikonsulent (A I 81 s. 57). Denne, Oskar Molander från Sverige, besökte Åland följande år (Handlingar 1887 s. 92).

År 1899 erhöll sällskapet statsanslag för nötboskapsstammens förbättrande och anställde som kreaturskonsulent agronomen Oskar Olsoni. Redan samma år besökte han Åland. Hans efterträdare, agronomen J.E. Rosenberg, besökte Åland åren 1902–1905. Sistnämnda år efterträddes han i sin tur av agronomen Ruben Bremer, som kvarstod till år 1913 och besökte Åland åren 1907–1912. Åren 1907–1909 besöktes Åland ofta av sällskapets rotfruktsodlingsinstruktör Johannes Sundell.

Åren 1908–1910 avlönade sällskapet en manlig instruktör i kreatursskötsel, som också han besökte Åland, men uppgifterna härom är mycket knapphändiga. Han

efterträddes år 1911 av instruktisen Elin Salokannel, som utförligare relaterat sina intryck från Åland.

Åren 1899–1904 och 1909–1911 avlönade sällskapet en maskininstruktör, montören V.U. Holmström, som åren 1900, 1903 och 1910 besökte Åland. Från år 1909 hade sällskapet också en byggnadsinstruktör, byggmästaren Bruno Gunell. Denne besökte Åland åren 1909–1912.

År 1899 tilldelades sällskapet statsanslag också för skogsbrukets främjande och dess härför anställda fackmän besökte Åland åren 1900–1914 med undantag för året 1906.

Mer eller mindre utförliga redogörelser för de resande rådgivarnas tjänsteresor infördes regelbundet i sällskapets tryckta årsböcker. Tjänstemännens egna årsberättelser ingår i regel i mapparna i serien D XXIV.

3.2.2 Stationerade på Åland

Med hänsyn till Ålands isolerade läge var det naturligt att sällskapet skulle sträva till att anlita här bosatta fackmän för sin lokala upplysnings- och rådgivningsverksamhet. När sällskapets resande föredragshållare hösten 1888 lät sällskapet veta att han ej längre komme att hinna besöka Åland, föreslog han att sällskapet skulle vidtala lanthushållaren Herman Lignell på Haga (A I 83 s. 132, bilaga). När denne avböjde vidtalades agronomen Harald Fock att hålla föredrag på Åland (A I 84 s. 60 bil. och s. 185). Han var då lärare vid Haga jordbruksskola (Handlingar 1890 s. 93 och 1891 s. 49 samt D XXIV 39 no 137). År 1892 övertogs verksamheten av den på Åland stationerade biträdande läneagronomen C.F. Lindholm (Handlingar 1892 s. 88 och 1893 s. 32).

År 1896 anmodade Lantbruksstyrelsen (A I 91 s. 54) sällskapet att vidtala kompetenta personer att hålla föredrag i kreatursskötsel och följande år (A I 92 s. 125, bilaga) antecknades Haga-läraren agronomen August Wickströms åtta föredrag på Ålands folkhögskola. När skolans föreståndare följande år (A I 93 s. 83) bad att såsom tidigare få anslag för föredrag i lantbruk för eleverna, svarade sällskapet att det ej beviljade medel för sådant som hörde till skolans ordinarie verksamhet.

År 1896 erhöll sällskapet statsanslag för avlönande av rotfruktsinstruktörer. Först år 1901 utsträcktes verksamheten till Åland. Där sköttes den först av förre fångknekten Paul Sääski, vilken som sällskapets stipendiat i Skåne och Danmark fått lära sig rotfruktsodling. Från år 1902 var han bosatt på Åland, men avgick från sällskapets tjänst hösten 1904 (A I 99 s. 180). Uppgifter om hans verksamhet ingår i sällskapets årsböcker (1901 s. 152–159, 1902 s. 162–169, 1903 s. 165–168 och 192). År 1903 var Albert Jansson från Hammarlands Strömma anställd som extra instruktör (A I 98 s. 67). Också han hade fått utbilda sig i Skåne (D XXIV 55 – 18.2). Hans utförliga redogörelse ingår i sällskapets tryckta årsberättelse (1903 s. 177–185).

År 1910 ombildades rotfruktsinstruktörsbefattningen till en jordbruksinstruktörstjänst och till instruktör på Åland utsågs Fridolf Sundberg på Örnäs i Finström. Han skötte tjänsten till slutet av år 1918. Hans utförliga redogörelser ingår i sällskapets årsböcker (1910 s. 256–258, 1911 s. 250–252, 1912 s. 104–105). Hur högt hans mångsidiga verksamhet uppskattades framgår av att han på framställning från Åland tilldelades sällskapets stora silvermedalj (A I 106 s. 34).

Åren 1898–1909 hade sällskapet en på Åland bosatt trädgårdsinstruktör, trädgårdsmästaren Y.A. Lindholm

3.3 Utbildningen på lantushållningens område

3.3.1 De första initiativen

Hösten 1840 öppnades Mustiala lantbruksinstitut, som ju var underställt Hushållnings-sällskapet. Ett år senare vände sig von Knorring (D II 5 s. 119) till sällskapet med förslag om att sällskapet ”för att befordra näringsgrenarna och för att väcka slumrande krafter till uppmuntran för boskapsskötseln på Åland” skulle utlova inspektoren på Grelsby, H.P. Silvius, en viss ersättning för var och en som han tog i lära för att undervisas i boskapsskötsel, ost- och smörberedning. Silvius var svensk undersåte, men hade intyg över att han skött schäferiet och osttillverkningen på Jockis. Nu hade han erbjudit sig att undervisa ”utan minsta fördöljande av något”. Sällskapet ansåg det vara bra med undervisning, men ej till det begärda priset då ju ”ostkonsten kunde inhämtas också på Mustiala” (A I 37 – ÅU § 3/25.2). En uppmaning till von Knorring (B I 19 s. 76) att försöka nedbringa priset torde ej ha lett till önskat resultat.

Hösten 1856 var lantbrukets skolfråga åter aktuell inom sällskapet. Den 24–26.10.1856 lade sällskapet sista handen vid ett senare i tryck utgivet utlåtande till KMt (B I 23) om jordbrukets och lantmannagärningarnas upphjälpande, vilket berörde också skolfrågor. Samma höst öppnades på sällskapets initiativ en närmast för blivande fogdar avsedd skola på Västankärr gård i Kimito. Den 1.10.1856 anhöll prosten Sadelin (D XXIV 3 no 3935) att sällskapet skulle ihågkomma Åland ”då Finland genom KMt:s nåd skulle huggas med flere lantbruksskolor”. Sällskapet lät prosten veta (A I 51 – U § 7/12.12 och B I 23) att det hoppades att dess i oktober avgivna utlåtande skulle leda till att Åland i sinom tid fick sin skola.

I sina den 27.9.1860 daterade statistiska uppgifter över Åland framhöll von Knorring, efter att ha uppgivit att ett hushållsgille blivit stiftat, att en större båtнад skulle tillskyndas om en lantbruks- eller rättare skola kunde inrättas. Helst borde den ställas i samband med elementarskolan i Godby (D XXIV 7 nr 4670). ”Lära med tillämpning i göra böra alltid förenas.” Sitt odaterade förslag till en lantbruksskola insände han emellertid först 16.2.1864 och nämnde då att han för ett par år sedan sänt det till senator Gripenberg (D XXIV 11 – inte diarieförda). – Av berättelserna om von Knorrings flickskola framgår att i den undervisades också i husdjursskötsel.

År 1880 inbegärde senaten sällskapets utlåtande om en av 33 personer till KMt riktad ansökan om inrättande av en jordbruksskola på Åland, förslagsvis i Bomarsund. Framställningen och Gibsons förordande utlåtande samt sekreteraren Rönnbäcks förslag till avstyrkande ingår som bilaga till bestyrelsens protokoll (A I 75 – St § 2/27.10). Gibson, som under sommaren besökt Bomarsund, gav en skildring av förhållandena på det efter kriget försummade fästningsområdet och föreslog att där skulle anläggas en jordbruksskola för 10–12 manliga och 4–6 kvinnliga elever. Också fiske borde ingå i undervisningen. Rönnbäck åter ansåg att det först gällde att åstadkomma en större skola i varje län. Först därefter kunde man börja tänka på små lokala skolor. Plenum omfattade hans åsikt (A I 75 – P § 2/1.11). Sällskapets yttrande ingår i konceptboken (B I 32 no 899) och infördes i *Handlingar* (1878–1883 s. 67–69). När så sällskapet i slutet av år 1884 anmodades (A I 80 s. 133) att föreslå plats för en jordbruksskola i länet angav det Tuorla utanför Åbo och Koivisto utanför Björneborg.

3.3.2 Jordbruksskolan på Haga

I början av år 1886 anmodade Jordbruksexpeditionen (D I 7 s. 82) sällskapet att sända Forsberg till Åland för att uttala sig om platsen för en jordbruksskola (A I 81 s. 58). I en framställning gällande ett annat ärende nämner Rönnbäck samma år (A I 81 s. 141) att förberedande åtgärder som resultat av en lantdagspetition vidtagits för en jordbruksskola på Åland. Forsbergs berättelse är fogad till bestyrelsens protokoll för den 30.11 (A I 81 s. 147). Han beskriver ingående Bomarsund, Grelsby, Haga och Kastelholm. Själv finner han Haga lämpligast, men arrendatorn Lignells anspråk alltför höga, varför han framkastar tanken att Åland ej skulle få en egen skola, utan ålänningarna erbjudas stipendier för att besöka Tuorla. Denna gång ansåg emellertid sällskapet att Åland borde få en egen skola och skrev till Lignell (Kopiebok 1886 s. 289) för att få ned kostnaden. Svaret är fogat till bestyrelsens protokoll för den 23.12.1886 (A I 81 s. 161). I sitt utlåtande till Jordbruksexpeditionen (B I 33 no 1046) föreslog sällskapet en jordbruksskola för högst 8 elever på Haga. I reskript av den 7.10.1887 (D I 7 s. 131) utlovade KMt 6.000 mark i året i tio års tid från och med år 1888. Senaten beslöt att skolan skulle förläggas till Haga och öppnas den 1.11.1888. En utförlig redogörelse för ärendet ingår i sällskapets *Handlingar* (1886 s. 47–49 och 1887 s. 82).

Föreståndare för skolan på Haga blev kungsgårdens arrendator Herman Th. Lignell. Hans betyg finns i sällskapets arkiv (D XXIV 11 no 147).

Skolan fick uppenbarligen genast en ställning jämförbar med övriga jordbruksskolors och besöktes av elever också från annan ort. Mycket står emellertid ej att inhämta om skolan i sällskapets arkiv. Den var ej underställd sällskapet och uppgifter om skolan skymtar endast i förbigående, främst i samband med uppgifter om val av direktionsmedlemmar och om lärarkåren. Lignell synes emellertid ha bemödat sig om att göra skolan till en härd för bygdens upplysningssträvanden. När sällskapet under skolans första år bad honom övertaga Bremers föreläsarverksamhet svarade han (A I 84 s. 59 - bilaga) att han ej hade erforderlig vana för uppgiften men att han redan låtit i kyrkan kungöra sin avsikt att alla söndagseftermiddagar anordna läseförening i skolan. Då skulle lämplig litteratur hållas framme och själv ämnade han inleda diskussionsfrågor i aktuella lantbruksämnen. – Sällskapet svarade med att översända litteratur.

Hösten 1896 anmodade Lantbruksstyrelsen sällskapet att utlåta sig om skolan borde bibehållas som ettårig (A I 91 s. 127) och följande år bad skolans dåvarande föreståndare agronom O.F. Mesterton sällskapet att enligt Kungörelsen av den 13.3.1896 om omorganisation av jordbruksskolorna i landet utse representanter i skolans direktion (A I 92 s. 157). Våren 1912 meddelade Jordbruksexpeditionen att kontraktet av den 24.11.1903 med kapten Kuffschinoff om skolan på Haga icke komme att förnyas när det löpte ut hösten 1913 (D I 12 s. 86).

3.3.3 Mejeriskolan på Haga

Vid samma tid som Haga blev säte för den första jordbruksundervisningen på Åland började där ges utbildning också i mejerihantering. Jordbruksexpeditionen (D I 7 s. 53) hade tagit fasta på lantbruksmötets i Helsingfors initiativ av år 1883 om att bereda kvinnor av allmogeklassen praktisk undervisning i ladugårdsskötsel och mejerihantering genom praktik på enskilda gårdar. Sällskapet förfrågade sig på dess anmodan bl.a. på Haga och Germundö om man där var villig att taga emot praktikanter (A I 80 s. 187 och A I 81 s. 32). På Germundö ställde man villkor som sällskapet fann oantagbara och på Haga svarade Lignell (D XXIV 34 no 8) att han haft dåliga erfarenheter av elever från

landets tre mejeriskolor. Våren 1887 meddelade han emellertid (D XXIV 35 no 183) att han anställt en duglig mejerska från Skåne och var villig att mot arvode ta emot elever. Hösten 1890 ingick beskedet (D XXIV 38 no 275) att han undervisat två kvinnliga elever från Saltvik 3–4 månader i Haga mejeri och samma höst berättigades han (A I 85 s. 210) att antaga tre elever från Nagu.

I ett brev av den 9.2.1903 (D XXIV 55 icke diarieförd), där dåvarande arrendatorn på Haga, K.J. Karlsson framlägger sina synpunkter på skolan, nämner han att den existerat från år 1895 om ock under de tre första åren helt privat. Officiellt inrättades skolan först hösten 1898. Då meddelade Lantbruksstyrelsen (D I 9 s. 60) sällskapet att senaten på framställning av föreståndaren för Haga jordbruksskola, Mesterton, bemyndigat sällskapet att träffa avtal om inrättandet per den 1.11.1898 jämväl av en ettårig mejeriskola på Haga. Skolan kom till stånd och kontraktet förnyades att gälla till hösten 1903 (D I 9 s. 61, 80, 85 och 92). Statsanslaget förutsatte att skolan hade fyra kvinnliga elever.

I slutet av år 1900 meddelade magister Karlsson (A I 95 s. 153) att ett nytt läsår inletts den 1 november med två kvinnliga elever och en manlig extra elev samt bad om att utfå statsanslaget. Sällskapet konstaterade att kontraktet tecknats med Mesterton och ej med Karlsson samt att elevantalet var otillräckligt. Lantbruksstyrelsen (D I 10 s. 20) godkände emellertid att kontraktet överfördes på kungsgårdens nya arrendator samt ansåg med hänsyn till de speciella förhållandena på Åland att anslag kunde beviljas också för tre elever.

Den 24.7.1902 emanerade en kungörelse om inrättandet av mejeri- och kreaturskötareskolor och Lantbruksstyrelsen (D I 10 s. 41) anmodade sällskapet att uttala sig om behovet av sådana skolor bl.a. på Åland. Sällskapet tillsatte en kommitté som ansåg det önskvärt att det även framgent på Åland och helst på Haga skulle finnas en ettårig mejeriskola för kvinnliga elever. Sällskapets svar infördes i dess *Handlingar* (1903 s. 32–40 och 68–73) och innehöll statistiska uppgifter år för år om eleverna i mejeriskolan på Haga. Våren 1903 lät Lantbruksstyrelsen (D I 10 s. 46) veta att den önskade se en mejeriskola förlagd till något andelsmejeri på Åland. Önskemålet torde emellertid ej ha förverkligats och i början av år 1904 (A I 99 s. 93) anteckande sällskapets bestyrelse helt kort i protokollet att berättelsen över den per den 1.11.1903 indragna mejeriskolan på Haga insänts.

Uppgifter om skolan ingår i sällskapets *Handlingar* för åren 1900–1903 och inspektionsprotokoll för åren 1900 och 1903 i mapparna D XXIV 49 och 55.

3.3.4 Kreaturskötareskolan på Haga

Hösten 1903 öppnades på Haga den av sällskapet (A I 98 s. 65) föreslagna kreaturskötareskolan. Kontrakt tecknades med gårdens arrendator kaptan Kuffschinoff (D XXIV 31 s. 36) och läsordningen fastställdes (D I 10 s. 58 och 63). Sällskapets skyldigheter i fråga om skolan angavs i Lantbruksstyrelsens cirkulär 1567/6.8.1903 (D I 10 och A I 98 s. 150). Till inspektör för skolan utsåg sällskapet godsägaren J.J. Rotz på Bolstaholm (A I 98 s. 213), vilken även utsetts till inspektör för jordbruksskolan. När denne år 1909 flyttade från orten efterträddes han av Fridolf Sundberg (A I 104 s. 189).

Som villkor för statsanslaget gällde att skolan hade 4 elever och att det i ladugården fanns 12 kor per elevplats. I fråga om båda dessa villkor visade det sig brista redan från början, då sällskapets bestyrelse (A I 98 s. 213 och 221) antecknade att föreståndaren för Haga jordbruks- och kreaturskötareskola, agronom Olsoni, insänt elevförteckning, läseordning och uppgifter om ladugården. Enligt dessa uppgifter var eleverna 3 och

korna 34 (D XXIV 55 – 31.12). Innan läsåret var slut antecknades (A I 99 s. 169) att en av flickorna avbrutit på grund av sjukdom. I maj 1905 anmodade Lantbruksstyrelsen (D I 10 s. 87) sällskapet att uppsäga kontraktet emedan sällskapet anmält att på Haga fanns blott 37 kor. Lantbruksstyrelsen hade med hänsyn till de säregna förhållandena på Åland och till att kreatursskötareskolan på Haga var den enda ettåriga svenskspråkiga i landet och därtill i mycket gott skick hos Jordbruksexpeditionen hemställt om att kraven för skolans del måtte mildras, men Jordbruksexpeditionen hade i bilagt brev ej önskat göra något undantag. Sedan Kuffschinoff (A I 100 s. 96) förklarat att det ej beredde någon svårighet att öka besättningen till 50 kor eller att få 4 elever återtogs emellertid uppsägningen (D I 10 s. 102). Likväl nödgades sällskapet när året led mot sitt slut konstatera (A I 100 s. 127 och 230) att det fanns blott 43 kor på Haga och Lantbruksstyrelsen (D I 10 s. 108) infortrade en förklaring. En sådan avgavs av Kuffschinoff (D XXIV 59 9.1) och ansågs godtagbar (A I 101 s. 51).

I slutet av år 1909 anmälde Lantbruksstyrelsen (D I 11 s. 77) att den ej kunnat godkänna förslaget till arbetsordning emedan detta lämnade eleverna alltför litet fritid och ej motsvarade kraven på en god utfodring (A I 104 s. 191). Ej heller Sundberg var som inspektör nöjd med förhållandena på skolan (A I 105 s. 64). Hösten 1911 dimitterades endast tre elever sedan två relegerats för dåligt uppförande (A I 106 s. 155). När skolans föreståndare agronom Barsas samma höst bad sällskapets rekvirera statsanslaget, vägrade sällskapet med hänvisning till att skolan fått endast två elever. Vid slutet av året nåddes likväl minimiantalet fyra och anslaget rekvirerades (A I 106 s. 134 och 159). Ännu följande höst fastställde Lantbruksstyrelsen (D I 12 s. 118) skolans läs- och arbetsordning, men innan året gick ut meddelade den (D I 12 s. 128) att den på grund av att skolan haft så få elever ämnade föreslå att skolan skulle indragas samtidigt som jordbruksskolan på Haga hösten 1913. Våren 1913 meddelade Lantbruksstyrelsen (D I 12 s. 140) att kontraktet uppsagts och att skolan komme att upphöra den sista oktober. Ett förslag (A I 107 s. 145) om att i stället för skolan på Haga inrätta en ambulerande kreatursskötareskolan för småbrukares hustrur och döttrar förkastades av Lantbruksstyrelsen (D I 12 s. 192).

Emedan skolan var underställd sällskapets inseende finns i arkivet fler handlingar om denna än om de övriga skolorna på Haga. Förslag till läs- och arbetsordning samt årsberättelser med uppgifter om eleverna och ladugårdsbesättningen insändes årligen till sällskapet och ingår i serien D XXIV. Redogörelser för skolan infördes i sällskapets *Årsberättelser* för åren 1906–1913.

3.3.5 Ålands lantmannaskola

Redan innan sällskapet fått besked om att skolorna på Haga komme att indragas föreslog sekreteraren år 1911 (A I 106 s. 124) att man skulle göra försök att på Åland inrätta en lantmannaskola enligt förordningen om den lägre lantbruksundervisningen, eftersom det visat sig att jordbruksskolan ej kunde draga till sig elever. Styrelsen anmodade sekreteraren att vid sitt förestående besök på Åland vid gillenas höstmöten utröna inställningen där och vid höstplenium antecknades (A I 106 s. 33) att tanken på en ambulerande lantman- och fiskarskola understöts av alla gillen.

År 1912 fick sällskapet Lantbruksstyrelsens (D I 12 s. 86) uppdrag att inkomma med förslag till program för en lantmannaskola på Åland (A I 107 s. 86). Sällskapet stannade för att föreslå tvenne skolor, en fast och en ambulerande (A I 107 s. 126 och 135). Det

utförliga förslaget till Lantbruksstyrelsen (B I 36 s. 86–94) är daterat den 19.11.1912 och presenterades i sällskapets *Årsberättelse* 1912 (s. 48–51).

Jordbruksexpeditionen (D I 12 s. 166) förkastade emellertid förslaget om två skolor och anslag beviljades för en fast lantmannaskola med en vinterkurs, likväl så att en kortare fiskekurs kunde anordnas på vårsidan. Nilsas i Ämnäs bestämdes av Lantbruksstyrelsen till plats för den nya skolan och de avvecklade Haga-skolornas föreståndare Barsas utsågs till t.f. föreståndare. Olika gillen och även Sunds kommun hade föreslagit andra platser för skolan (A I 107 s. 137, 141 och 148 samt D XXIV 68). Skolan öppnades den 1.11.1913, vilket gav sällskapet anledning att i sin *Årsberättelse* (1913 s. 6 och 46) beteckna året som ett märkesår för Åland.

Avsikten var att skolans lärare även skulle utnyttjas som konsulenter av sällskapet. För att förebygga de konflikter som kunde föranledas av att lärarna hade olika arbetsgivare framlade föreståndaren ett förslag till instruktion (A I 109 s. 89 och 106 samt D XXIV 719 – 21.4). Helt synes missnöje ej ha kunnat undvikas. Sålunda framförde medicinalrådet Fagerlund åländskt missnöje med att lärarna i så hög grad bands av konsulentuppdrag (A I 110 s. 71).

På Nilsas i Ämnäs arbetade skolan ända till år 1921. Skolan var ej underställd sällskapet men detta hade två representanter i skolans direktion och enligt Lantbruksstyrelsens direktiv (A I 110 s. 77) tillställdes sällskapet skolans årsberättelser (D XXIV 72 – 29.4 och D XXIV 74 – 25.5).

3.3.6 Önskemål om en trädgårdsskola

Den 9.4.1898 daterade magister Karlsson, då föreståndare för Ålands folkhögskola, ett brev (D XXIV 46) där han framhöll att någonting borde göras för att utnyttja Ålands goda förutsättningar för trädgårdsskötsel och förklarade sig sinnad att på sitt nyförvärvade Strömsvik grunda en trädgårdsskola. Ärendets behandling har ej satt spår i protokollen.

I mars följande år anmodade Lantbruksstyrelsen (D I 9 s. 73) sällskapet att utlåta sig om en av fru Hausen på Germundö gjord ansökan om anslag för en trädgårdsskola. Sällskapet förordade (A I 94 s. 52 -bilaga och Handlingar 1899 s. 23). Några månader senare beklagade emellertid kommunalrådet C.G. Rosenberg (A I 94 s. 20 -bilaga) att denna ansökan blivit förbigången. Han framhöll att Ålands kvinnor var vana vid hårt arbete och borde få utbildning. Männen var till sjöss eller hade emigrerat. Nu yrkade han på att sällskapet skulle göra en framställning om inrättandet av en lägre trädgårdsskola för kvinnliga elever på Åland.

Detta gav sällskapet anledning att höra sig för hos Ålands lantbruksgille om den lämpligaste platsen för en sådan skola (A I 95 s. 54). Gillet svarade att man helst såg en ettårig skola för manliga och kvinnliga elever (D XXIV 48 no 330) och att skolan kunde beredas plats på Strömsvik eller ännu hellre hos trädgårdsmästaren Y.A. Lindholm utanför Mariehamn. Denne verkade då som sällskapets trädgårdsinstruktör. Gillets brev var avfattat av magister Karlsson, som i ett annat brev (D XXIV 48 no 2) framhöll Strömsviks företräden. Sällskapet beslöt ansöka om statsanslag för en skola med fyra kvinnliga elever, förlagd hos Lindholm (A I 95 s. 6). – Någon sådan framställning återfinns emellertid ej i handlingarna.

Våren 1913 väckte sällskapets sekreterare förslag om en trädgårdsskola på Åland (A I 108 s. 66 – St § 22/28.3.1913). Intresset på Åland gällde emellertid en skola med ett vidare program. På Ålands folkhögskola hölls 3.5.1913 ett möte av företrädare för

ungdomsföreningarna, Marthaföreningarna och lantmannagillena på Åland. Mötet tillsatte en kommitté med uppgift att åstadkomma en hushålls- och trädgårdsskola. Kommittén utarbetade förslag till läroplan och budget och vände sig 18.6 till sällskapet och bad detta inrätta den önskade skolan. Sällskapet beslöt anhålla om statsanslag för skolan och sammankallade ett möte på Åland för att diskutera närmare planer (A I 108 s. 96 och 118 – St § 3/5.8 och § 8/8.11.1913, D XXIV 70 nr 255/27.9). Enligt sällskapets Årsberättelse 1913 (s. 73) var avsikten att förlägga skolan till Saltvik. År 1914 insände sällskapet till lantbruksstyrelsen en av lantmannagillena i Östra Saltvik och Sund gjord framställning om grundandet av en hushålls- och trädgårdsskola på Åland (A I 109 s. 73 – St § 9/18.2.1918). – Världskriget bragte planerna att förfalla.

3.3.7 Sällskapets stipendiater lär sig lantbruk och mejerihantering

Insikter och praktiskt kunnande tillfördes det åländska lantbruket också genom de ungdomar, vilka som sällskapets stipendiater fick göra sig förtrogna med lantbruket utanför hembygden. Några stipendiaters berättelser om vad de sett och hur de sett på det de sett säger också något om förhållandena på Åland.

År 1899 beslöt sällskapet (A I 94 s. 4, 49 och 53) sända sex stipendiater för sommarmånaderna till Skåne för att lära sig sockerbetsodling. En av dem var Albert Jansson från Hammarlands Strömma. Sin ansökan stödde han med olika intyg (D XXIV 47 no 105). År 1903 var Johan Albin Karlsson från Hammarlands Drygsböle sällskapets stipendiat i Skåne (A I 98 s. 95 och 171 samt D XXIV 53 – 1.4 och 55 – 6.10 och D XXIV 59 – 16.5). Våren 1906 tilldelades Alfred Henrik Andersson från Hammarlands Mörby ett liknande stipendium (A I 101 s. 102 och D XXIV 59 – 4.4) och på hösten samma år bad den likaså i Hammarland hemmahörande August Alfred Andersson (A I 101 s. 182 och 188), som då vistades i Skåne, om ett stipendium för att också kunna besöka Danmark. Han fick sitt stipendium efter att ha insänt sina betyg (D XXIV 59 – 22.12). Samma år beviljades också Karl Felix Karlsson från Sunds Tranvik ett stipendium (A I 101 s. 117 och D XXIV 59 – 16.5) för att kunna förlänga sin vistelse i Sverige. År 1903 praktiserade Erik Karlsson från Finström och Ernst Felix Söderlund från Saltvik som sällskapets stipendiater i Skåne (A I 103 s. 103, 110 och 197). Deras berättelse är daterad den 12.11.1908 (D XXIV 62 – 29.12).

År 1911 anhöll Johannes Holmberg från Geta (A I 106 s. 155 och D XXIV 66 – 17.11) om stipendium för studier i Sverige. Det beviljades följande år, då också Fridolf Sundberg från Finströms Örnäs och Carl Johansson från Saltviks Näsby tilldelades stipendium för en studieresa till Danmark (A I 107 s. 18 och 83). Holmberg och Johansson avgav var sin reseberättelse (A I 108 s. 59 och 65 samt D XXIV 69 – 28.2 och 28.3).

Redan innan sällskapet sände sina första stipendiater för att praktisera på betfälten i Skåne och Danmark hade det beviljat stipendier åt blivande mejerister. År 1887 (A I 82 s. 168 -bil.) biföll sällskapet sju bönders begäran om understöd åt bondedottern Julia Kock från Saltviks Sonröda för utbildning vid något mejeri i Sverige. Resan blev emellertid inte av. I stället fick hon praktikantplats på Runa gård i Sagu (A I 83 s. 40 och 59). I maj 1890 bad Ida Engblom, hemma från Kimito men i arbete på mejeriet i Kumlinge, om ett stipendium för praktik i Danmark och i september skrev hon från Östeds andelsmejeri i Vejle (D XXIV 38 no 169 och 290). År 1899 tilldelades Erik Mattsson från Godby (A I 94 s. 72) ett stipendium för utbildning i Danmark och följande år utökades stipendiet för att låta honom fortsätta sin utbildning (A I 95 s. 69).

3.4 Lantbrukets samlingssträvanden

3.4.1 De första initiativen

År 1860 gav senatens finansexpedition ett positivt svar (D I 2 no 4597) på en av sällskapet den 7.11.1857 (B I 23) gjord framställning om att få åvägbringa lantbrukssällskap i olika delar av landet och genom dem hushållsgillen. Tanken hade gjorts känd också på Åland genom ett i sällskapets år 1859 tryckta *Handlingar* (IV 4 s. 37–43) infört memorial om nödvändigheten av s.k. hushållsgillens allmänna införande i Finland.

Den 28.1.1860 daterade von Knorring en hemställan om att inrätta ett ”filialhushållningssällskap” på Åland. Hans memorial ingår i A I 55 före bestyrelsens protokoll av den 19.4.1860. Befallningsman Scheffer hade åtagit sig att bli sekreterare och mötena kunde hållas i skolhusets i Godby biblioteks- och samlingsrum. von Knorring hoppades att Hushållningssällskapets ordförande, t.f. guvernören J.H. Cedercreutz vid sitt förestående besök på Åland skulle inviga filialsällskapet. På von Knorrings begäran tillställde sällskapet honom olika stadgar för att tjäna som grund för filialsällskapets stadgar (A I 55 – U § 4/9.2 och B I 24 – 8.3.1860).

I ett brev av den 27.9.1860 (D XXIV 7 no 4671) uppgav von Knorring att det genom guvernörens ynnestfullhet invigda bihushållningssällskapet eller gillet skulle börja sin verksamhet den 31.10 i det nya skolhuset, då regler för sällskapet skulle uppgöras. Det är emellertid uppenbart att guvernören vid sitt besök endast tillstyrkt planerna på ett blivande åländskt sällskap. Sålunda säger prosten Chydenius i ett brev den 12.10.1861 (D XXIV 8 no 133): ”Då vi genom guvernören erhöilo uppmaning att inrätta ett hushållningssällskap på Åland hava åtskilliga sammanträden blivit hållna och skriftligt förslag till stadgar blivit uppgjorda.” Man hade tänkt sig att det åländska sällskapet också skulle ha övertagit ansvaret för von Knorrings skolor. Avsikten hade enligt Chydenius varit att behandla förslaget till stadgar den 2.10, men då hade endast 3–4 personer infunnit sig, varför intet blivit åtgjort och Chydenius befarade att planerna skulle gå i stöpet. Troligen besannades hans farhågor, även om Hushållningssällskapet i sina *Handlingar* (V 1 s. 13–14 och 19) uppgav att ett sällskap blivit bildat på Åland.

3.4.2 Ålands lantbruksgille

När året 1886 gick in väckte Hushållningssällskapets sekreterare Ernst Rönnbäck förslag om åtgärder för att åstadkomma ett lantbruksgille på Åland (A I 81 s. 34). Utan att föreläggas plenum godkändes förslaget av bestyrelsen och ett cirkulärbrev ”Till Ålands Jordbrukare” expedierades i 40 exemplar (B I 33 no 58). Ärendet fördes snabbt vidare och redan den 16.4.1886 stadfäste senaten stadgarna för Ålands lantbruksgille (D I 7 s. 88–93). Till intresset för att skapa gillet bidrog sällskapets kringresande föredragshållare Bremer, som enligt sin egen berättelse (D XXIV 34 och *Handlingar* 1886 s. 53–57) försökt ”uppmuntra lantmännen till att sammansluta sig till dylika fackföreningar”.

Den i juni 1887 på sällskapets initiativ anordnade lantbruksutställningen i Godby gav det åländska gillet konkreta arbetsuppgifter och möjligheter till en etablerad position. Emellertid förefaller det som om tiden för ett eget gille på Åland ännu ej varit innte. I brev av den 27.1.1889 meddelade Lignell (A I 84 s. 59) att han tvenne gånger förgäves

försökt få gillet samlat till möte och sällskapets bestyrelse antecknade sitt beklagande av den brist på livaktighet, som syntes vara rådande inom gillet på Åland, vilket också delgavs Lignell (Kopieboken 1889 s. 431). Vid denna tid började sällskapet bevilja de första lantmannagillena i länet ekonomiskt stöd för deras verksamhet. Gillet på Åland nämnes ej bland dem.

Först år 1893 lät gillet höra av sig. I ett den 8.3 daterat brev, undertecknat av den på Åland stationerade biträdande läneagronomen Lindholm som ordförande och av Julius Sundblom som sekreterare, hänvisade gillet till det fem år tidigare anordnade lantbruksmötet i Godby och bad att sällskapet midsommartiden skulle anordna ett nytt möte i Godby. När framställningen slutligt behandlades av sällskapets bestyrelse, bifogade Rönnbäck ett betänkande, där han påpekade att sällskapet år 1887 lovat ålänningarna hjälp till självhjälp och offrat drygt 3.000 mark på mötet i Godby. Nu måste han konstatera att ålänningarna ingenting gjort för att hjälpa sig själva, utan lämnat sällskapets framställningar efter det föregående mötet utan åtgärd. Ej heller hade sällskapet nu medel disponibla för ändamålet. Framställningen avsågs (A I 88 s. 10 och 83) och gillet underrättades genom protokollsutdrag (Kopieboken 1893 s. 750).

Gillet hade emellertid vaknat till ny livaktighet. Tanken på en utställning togs åter upp och förverkligades. År 1894 (A I 89 s. 76) anhöll gillet om anslag för en kurs i vävnad, men ansökan avsågs i brist på medel.

Uppenbarligen var man på Åland ej tillfreds med det ekonomiska stöd sällskapet gav. År 1896 meddelade den år 1891 inrättade Lantbruksstyrelsen (D I 9 s. 25) att Ålands lantbruksgille bett om anslag för en ambulatorisk rådgivare i kreatursskötsel, men uppmanats att hos sällskapet anhålla om att den ena av de två länedjorna skulle biträda dem som behövde hjälp på Åland. Sällskapet i sin tur uppmanade gillet (Kopieboken s. 832) att annonsera eller kungöra hur önskade besök borde rekvireras och gillet förmedlade det årets rekvisitioner (D XXIV 44 no 205).

I början av år 1898 meddelade Lantbruksstyrelsen att Ålands lantbruksgille åter bett att få anslag direkt av Lantbruksstyrelsen och efterlyste sällskapets inställning. Sällskapet (A I 93 s. 49 -bilaga och Handlingar 1897–1898 s. 57) framhöll att Åland utgjorde ett alltför litet område för att kunna giva full sysselsättning åt fast anställd rådgivningspersonal och ansåg att Åland borde stödas via sällskapet. I ett brev av den 6.4.1898 meddelade gillet (D XXIV 46 no 166) att det av Lantbruksstyrelsen hänvisats till sällskapet och bad om anslag, som också beviljades (A I 93 s. 81).

År 1899 beslöt sällskapet (A I 94 s. 4 och Handlingar 1899 s. 28–31) indela hela sitt distrikt i områden för 17 hushållsgillen, ett av dem Ålands Hushållsgille. I de samtidigt godkända mallstadgarna kallas gillena lantmannagillena (A I 94 s. 42 bilaga).

Kring sekelskiftet tycks gillet ha haft en livlig verksamhet. Därom vittnar ej blott de av sällskapet årligen beviljade anslagen för premieringar, utan också ett brev av den 13.2.1901 (D XXIV 49 – 22.5), där gillet säger sig föregående år ha avlönat en vandringslärare, som opåkallad besökt gårdarna för att bistå med råd och praktisk handledning. Vidare hade gillet till hälften bekostat tidskriften Pellervo åt tidningen Ålands alla läsare.

År 1901 hölls ett möte med ombud för samtliga med sällskapet samverkande gillen (Handlingar 1901 s. 22 och 80). De var då 13, bland dem Ålands Landtbruksgille. Alla andra har ordet Landtmannagille i sitt namn. När det åländska gillet i juni 1901 bad om understöd för sina premieringar och för att åter kunna anordna ett allmänt lantbruksmöte, bifogade det ett protokollsutdrag (D XXIV 49 – 19.6) utvisande att gillet beslutat ändra sina stadgar så att de särskilt nämnde en nära samverkan med sällskapet

innefattande bl.a. årligen insända berättelser om gilletts verksamhet och om lantbruksförhållandena på Åland. Något meddelande om nya stadgar fick sällskapet ej.

3.4.3 Ålands lantmannaförening, Ålands lantmannaförbund och Ålands lantbrukssällskap

Emellertid ersattes Ålands lantbruksgille med Ålands lantmannaförening. Denna blev bestående ända till år 1914, trots att den fick se medtävlare vid sin sida.

Husdjurskonsulenten Rosenberg nämner i sin i januari 1903 daterade verksamhetsberättelse för året 1902 att han den 29 december hållit föredrag vid Ålands lantmannaförenings lantmannadagar på folkhögskolan (Handlingar 1902 s. 191 och 198). Formellt föddes föreningen först följande år. I sällskapets arkiv (D XXIV 55 – 18.2) ingår ett protokollsutdrag med ingressen Protokoll fört vid Ålands Landtmannaförenings konstituerande sammanträde den 24 januari 1903. Det är undertecknat av K.J. Karlsson som ordförande och O. Olsoni som sekreterare. Utdraget upptar endast § 17, vilken innehåller ett beslut att hos Hushållningssällskapet föreslå att Åland måtte avskiljas till ett särskilt distrikt med egen instruktör i rotfruktsodling, för vilken post förordades Albert Jansson från Hammarland. Ett par månader senare insände Olsoni ett brev med tryckt brevhuvud: Sekreteraren i Ålands Landtmannaförening (D XXIV 53 – 17.4). Brevet innehöll rekvisition av trädgårdsinstruktör och beskedet att föreningen för att förebygga missnöje hos rekvisitenten ämnade övervaka det arbete som utfördes av sällskapets instruktörer. Samma år fick sällskapet en på föreningens vägnar av Kuffschinoff, Rotz och Fridolf Sundberg undertecknad framställning (D XXIV 55 – 4.9) om att sällskapet måtte utverka statsanslag åt föreningen för avlönande av en sekreterare. Sällskapet ställde sig positivt (A I 98 s. 159) och sade i ett tillstyrkande följebrev till Lantbruksstyrelsen (Kopieboken 1903 s. 834): ”Som känt står jordbruket på Åland, oaktat möjligheter till storartat uppsving förefinns, ännu på en jämförelsevis primitiv ståndpunkt, beroende till stor del uppå bristande håg och fackkunskap hos befolkningen och anser bestyrelsen att ifrågakvarande lokalförening i detta avseende har en stor uppgift att fylla”. Framställningen ledde emellertid ej till resultat.

I sällskapets *Handlingar* för 1903 (s. 21) uppräknas under rubriken ”Med sällskapet samverkande lantmannagillen” 18 lantmannagillen samt Ålands Landtmannaförening omfattande fasta Åland samt alla därtill hörande ökommuner. Uppenbarligen var föreningen ett slags centralorganisation för lokala gillen. Sålunda uppgav föreningens sekreterare Olsoni i ett följebrev av den 6.2.1904 (D XXIV 56) att han översände föreningens stadgar i tre exemplar och att särskilda stadgar icke fanns för ”filialerna eller de s.k. lantmannagillena”. Så snart infordrade uppgifter för samtliga 11 gillen ingått lovade han insända föreningens årsberättelse. – Varken stadgarna eller årsberättelsen har återfunnits.

År 1904 såg sig sällskapet på grund av att det tilldelats 3.000 mark mindre i statsanslag än tidigare tvunget att entlediga sin på Åland stationerade rotfruktsodlingsinstruktör. Detta föranledde Ålands lantmannaförening (D XXIV 56 – 26.4) att anhålla om ett statsanslag om 3.000 mark för avlönande av en instruktör på Åland. Sällskapet tillstyrkte (A I 99 s. 130) och framhöll i en följeskrivelse till Lantbruksstyrelsen (Kopieboken 1904 s. 514) hurusom klimatet och jordmånen på Åland vore särskilt gynnsamma för rotfruktsodlingen och att det skulle innebära ett bakslag för Ålands ekonomiska utveckling om dessa förutsättningar skulle lämnas

outnyttjade på grund av bristen på handledning av en ”vanderlärare”, som om somrarna skulle undervisa i odling av foderrotfrukter och om vintern i kreatursskötsel.

Framställningen villfors och Ålands lantmannaförening beviljades för åren 1904 och 1905 3.000 mark i året (D I 10 s. 76).

Under årtiondenas gång hade det distrikt, inom vilket Hushållningssällskapet kunde verka med stöd av statsmedel, småningom krympt så att det år 1905 omfattade endast Åbo och Björneborgs län och även här verkade vid sidan av sällskapet tre finskspråkiga sällskap. Detta år ville Jordbruksexpeditionen åstadkomma en klar gränsdragning inom länet och anmodade Lantbruksstyrelsen att – efter att ha hört de fyra sällskapen och Ålands lantmannaförening – inkomma med förslag till distriktsindelning. När sällskapets bestyrelse i augusti behandlade ärendet, var magister Karlsson närvarande som företrädare för Ålands lantmannaförening (A I 100 s. 159). Några veckor senare beslöt styrelsen höra gillena ”under antagande likväl att ett nytt lantbrukssällskap skulle omhänderta de åländska kommunernas intressen” (A I 100 s. 170). I september beslöt bestyrelsen föreslå att sällskapet skulle överta de åländska ökommunerna tills det nya, för Åland tillsatta lantbrukssällskapet hunne konstituera sig (A I 100 s. 71). Sällskapets svar till Lantbruksstyrelsen är daterat 28.9.1905 och ingår i B I 35 s. 478).

Innan året gick ut förelåg statsmaktens besked om distriktsindelningen (D I 10 s. 104 och A I 100 s. 209). Enligt beskedet skulle sällskapets distrikt innefatta hela Ålands härad.

Sällskapet rättade sig givetvis efter statsmaktens beslut, men på Åland väckte beslutet missnöje. I sällskapets *Årsberättelse* för år 1907 (s. 5) konstaterades att sällskapet inom Ålands kommuner utsatts för systematiskt driven motagitation och att detta var så mycket märkligare som självverksamheten ingenstädes varit så liten som här, medan självuppskattningen stått i motsatt förhållande härtill. I samma årsbok (s. 208–210) ingår första gången Ålands lantmannaförenings årsberättelse. Där nämnes att förslag redan år 1904 väckts om att ombilda föreningen till ett självständigt sällskap ”Ålands landtmannaförbund” med direkt statsanslag, men trots att stadgar redan antagits för detta sällskap hade svårigheter fördröjt planernas förverkligande. Kort därefter synes man emellertid från Åland ha vänt sig till Lantbruksstyrelsen med begäran om ett årligt statsanslag om 16.200 mark åt Ålands lantmannaförbund. I april 1908 behandlade sällskapets styrelse (A I 103 s. 109) Lantbruksstyrelsens begäran om utlåtande om det åländska anslagsyrkandet. I sitt långa avstyrkande utlåtande (B I 36 – 1908 s. 18–23) redogjorde sällskapet för sin verksamhet på Åland och för sitt förhållande till Ålands lantmannaförening. En av sällskapet 29.6.1908 till lantmannaföreningen riktad skrivelse (Kopieboken s. 636) visar hur spänt förhållandet var mellan de två organisationerna.

I sin berättelse för året (*Årsberättelse* 1908 s. 216–218) konstaterade föreningen att dess anhållan om direkt statsanslag avböjts av senaten och att föreningen beslutat fortsätta sin verksamhet och hoppades på sällskapets förtroende. Sällskapet å sin sida antecknade i sin årsberättelse (s. 5) att t.o.m. på Åland den agitation som bedrivits mot sällskapet begynt förlora fotfäste. Lantmannaföreningens två följande årsberättelser (*Årsberättelse* 1909 s. 306–308 och 1910 s. 345–349) bär likväl vittne om fortsatt irritation.

Den 20.11.1910 daterade föreningens sekreterare, t.f. läneagronomen Lönegren ett personligt brev till sällskapets sekreterare (D XXIV 65 – 29.12) där han talade om föreningens tynande verksamhet och om sina fåfänga försök att få en ändring till stånd. Sällskapets styrelse (A I 105 s. 170) fann det önskvärt att sekreteraren skulle besöka Åland och i början av år 1911 (A I 106 s. 48) beslöts på dennes förslag att i slutet av mars anordna lantmannadagar i Mariehamn, varvid också frågan om samarbetet skulle

tas upp. Så blev också fallet, men innan man hunnit så långt hade ivrarna för ett fristående sällskap på Åland hållit ett möte den 3.2, följt av Ålands lantbrukssällskaps konstituerande möte den 18.3. Det nya sällskapet skrev till KMt, bifogade stadgar och budget och bad om direkt statsunderstöd (D I 12 s. 44–46). Jordbruksexpeditionen inbegärde genom Lantbruksstyrelsen (D I 12 s. 34–36) sällskapets utlåtande. Sällskapet bad att få se den åländska framställningen (A I 106 s. 115). När ärendet den 9.11.1911 togs upp i sällskapets förstärkta styrelse var också företrädare för åländska gillen med (A I 106 s. 147). Sällskapet ställde sig avvisande (B I 36 – 1912 s. 22–28). Sekreterarens förslag till utlåtande godkändes i princip, men skulle genomses av ordföranden (A I 107 s. 60). För ärendet redogjordes utförligt i sällskapets *Årsberättelse* 1911 (s. 8–9 och 63–65). Enligt ett brev av den 9.7.1911 från Vårdö lantmanna- och fiskargille hade kommunalstyrelsen tillfrågats om kommunen ville förorda Ålands lantbrukssällskap, vilket givit gillet anledning att vända sig till Hushållningssällskapet med en anhållan om att få kvarstå i sällskapet (D XXIV 66 – 25.7). – Samma inställning hade man i Kumlinge (D XXIV 66 – 9.11).

Medan sällskapet förberedde sitt avvisande utlåtande inleddes på Åland ett händelseförlopp, som skulle bringa den segslitna frågan till ett positivt avgörande. Interimstyrelsen för Ålands lantbrukssällskap inbjöd Hushållningssällskapet (D XXIV 66 – 25.7) till ett diskussionsmöte den 30.7.1911 i Godby (A I 106 s. 115). Protokollet från detta möte, vid vilket sällskapets sekreterare var med, finns i D XXIV 68 – 20.2. Vid mötet föreslog redaktör Julius Sundblom att frågan om misshälligheterna mellan sällskapet och Åland skulle överlämnas till en jämningskommitté, där utom de båda parterna också Lantbruksstyrelsen och de svenska lantbrukssällskapens förbund skulle vara företrädare. Så blev beslutet. Ålands lantmannaförening utsåg den 6.11 agronomerna Lönegren och Rosenberg till sina företrädare samt bad i brev av den 4.1.1912 sällskapet bestämma tid och plats för sammanträdet. Hushållningssällskapet utsåg sin ordförande och sekreterare (A I 107 s. 52) till medlemmar i kommittén. Häremellan hade interimstyrelsen för det åländska sällskapet (A I 106 s. 144) gjort en liknande hänvändelse till sällskapet, som likväl förklarar att den ej hade någon talan.

3.4.4 Delegationen för Ålands lantmannagillen

Trots att Hushållningssällskapet omfattat tanken på en jämningskommitté dröjde det innan det sammankallade denna (Kopieboken 1912 s. 460, 489, 696 och 839). Den 3.11.1912 kunde kommittén äntligen sammanträda. Protokollet finns i D XXIV 69 – 8.12. Man enades om att särförhållandena på Åland betingade en organisation som kunde tillvarata och bevaka Ålands intressen och att en delegation därför på sällskapets initiativ borde bildas bestående av ombud för samtliga på Åland verkande och under sällskapet stående gillen. Likaså var man överens om att Ålands lantmannaförening icke längre behövdes. Tanken på en dylik delegation hade tidigare förts fram av den på Åland lika väl som av sällskapet betrodde Fridolf Sundberg (A I 107 s. 58).

Först till den 29.9.1913 sammankallade sällskapet (B I 37 – 1913 s. 57) företrädare för gillena till ett möte. Protokollet finns i D XXIV 69 – 6.12. Sällskapets styrelse (A I 108 s. 118 och 124 bilaga) godkände stadgar för den blivande gillesdelegationen. I dessa uteslöts de öståländska skärgårdskommunerna utom Vårdö. Innan året gick ut kunde sällskapet (A I 108 s. 131) konstatera att de vid mötet den 3.11.1912 formulerade önskemålen blivit förverkligade. Delegationens för Ålands lantmannagillen konstitu-

erade möte hölls likväl först den 18.1.1914 (A I 109 s. 68 och 77 och D XXIV 71 – 25.2). Platsen var Ålands lantmannaskola. Ordförande blev kaptén J. Mannerström och viceordförande kaptén M. Jansson, båda från Finström. Delegationens första årsberättelse (A I 110 s. 96 och D XXIV 72 – 29.4) vittande ej om livlig verksamhet, men väl om intresse för långt syftande initiativ: ett eget hem för lantmannaskolan och ett fast försöksfält.

3.4.5 Gillena

Kring sekelskiftet började sällskapet tillmäta lantmannagillena ökad betydelse och införde i sina *Handlingar* (1899 s. 29) förslag till stadgar för dem. Hösten 1906 sammankallade det representanter för gillena till ett möte (D XXIV 59 – 29.11). Vid detta uppställde man som mål ett gille i varje kommun. Åland var ej företrätt vid mötet, även om Ålands lantmannaförening hade anmält Sundberg och Olsoni (A I 101 s. 183 och D XXIV 59 – 24.11) samt föreslagit diskussionsfrågor.

Närmare uppgifter om de inom denna förening utan egna stadgar verkande lantmannagillena finns ej i sällskapets arkiv. I föreningens årsberättelse för år 1907 (Årsberättelse 1907 s. 208) säges att den räknade ca 100 medlemmar fördelade på de skilda lantmannagillena, av vilka en del förde ett mycket tynande liv. Som de livaktigaste nämndes gillena i Finström, Geta och västra Saltvik. Uppenbarligen fanns det också andra gillen och främst på fasta Åland.

Nu började i den östra skärgården bildas gillen med direkt anslutning till sällskapet. Våren 1907 meddelade Karl Nordberg från Brändö att guvernören nyss fastställt stadgar för ett där bildat gille (A I 102 s. 96 och D XXIV 60 – 24.4) och på hösten föredrogs en anmälan om att Kumlinge lantmanna- och fiskargille bildats (A I 102 s. 167 och D XXIV 60 – 6.11). Den 24.5.1908 stiftades Sottunga lantmanna- och fiskargille och den 16.8 samma år Vårdö lantmanna- och fiskargille (A I 103 s. 177 och 197 samt D XXIV 62 – 22.8 och 17.10).

I brev av den 28.11.1908 bad Fridolf Sundberg som ordförande för Finströms lantmanna- och fiskargille att gillet skulle få medlemskap i sällskapet (A I 103 s. 214 och D XXIV 62 – 15.12). Sällskapet önskade emellertid att dess medlemsföreningar skulle omfatta var sin kommun och ej endast delar därav (A I 104 s. 124 och D XXIV 63 – 27.5). Våren 1909 godkände sällskapet Sunds lantmannagille samt Föglö lantmanna- och fiskargille som medlemmar (A I 104 s. 125 och D XXIV 63 – 27.5). Samma år bildades fiskargillen i Saltvik och i Lemland (A I 104 s. 189 och D XXIV 63 – 11.11) och sällskapet godkände deras stadgar.

I sin berättelse för år 1909 (Årsberättelse s. 306) antecknade Ålands lantmannaförening: ”Vid början av året skilde sig oförmodat, utan föregående anmälan, Finströms, Sunds, Väster-Jomala och Föglö lantmannagillen för att direkt ansluta sig till K. Finska Hushållningssällskapet, huvudsakligast till följe därav, att detta sällskaps konsulenter förespeglat dem större årliga understöd än Ålands lantmannaförening kunde giva.” Med verkan från årets början hade sällskapet ändrat sina stadgar så att medlemsgillena fick rösträtt vid plena och plats i sällskapets förstärkta styrelse.

Sin princip att godkänna blott ett gille för var socken frångick sällskapet år 1911, då man i Enklinge ansåg att man ej kunde ha någon nytta av Kumlinge lantmanna- och fiskargille. Samtidigt godkändes också Geta lantmanna- och fiskargille som medlem i sällskapet (A I 106 s. 62, 85 och 97 samt D XXIV 66 – 16.5). Våren 1912 (A I 107 s. 86 och 96 samt D XXIV 68 – 28.5) godkände sällskapet flera gillen, vilka insänt sina

stadgar: Eckerö lantmanna- och fiskargille, Hammarlands lantmanna- och fiskargille, Västra och Östra Jomala lantmanna- och fiskargillen samt Västra och Östra Saltviks lantmanna- och fiskargillen. På hösten tillkom ytterligare Kökars lantmanna- och fiskargille (A I 107 s. 128 och 149 samt D XXIV 68 –28.12). År 1915 godkändes stadgar för det då bildade Brändö norra fiskargille (A I 110 s. 116 samt D XXIV 72 – 27.5) och år 1916 tillkom slutligen Lumparlands lantmanna- och fiskargille (A I 111 s. 115 samt D XXIV 74 – 24.5). – Den drivande kraften bakom gillenas bildande eller ombildande var uppenbarligen Fridolf Sundberg.

År 1916 fanns det sålunda i varje åländsk kommun åtminstone ett gille och flere blev de ej före 1918. Uppgifter om gillenas verksamhet och strävanden finns i deras årsberättelser och i deras hos sällskapet gjorda framställningar om understöd. Dessa nämnes i sällskapets protokoll och finns på motsvarande plats i serien D XXIV. Ofta infördes verksamhetsberättelserna också i sällskapets tryckta årsberättelser.

3.4.6 Ålands trädgårdsvänner

Hösten 1917 fick sällskapet från guvernörsämbetet för utlåtande föreningen Ålands trädgårdsvänners stadgar. ”Då föreningens ändamål måste anses allmännyttigt för det område där den komme att verka och befrämjande av välståndet därstädes” tillstyrkte styrelsen att stadgarna skulle fastställas (A I 112 s. 139 – St § 3/14.9.1917). Kort därefter anhöll föreningen om statsanslag. Lantbruksstyrelsen bad sällskapet utlåta sig (A I 113 s. 32 – St § 3/9.2.1918). Protokollet från föreningens konstituerande sammanträde 18.11.1917 och stadgar finns i arkivet (D XXIV 77 – 9.2.1918). Efter tvekan avstyrkte sällskapet och ansåg att det självt borde få ökat statsanslag för att tillgodose Ålands behov (A I 113 s. 42 – St § 5/3.5.1918).

3.5 De första lantbruksutställningarna

3.5.1 Lantbruksmötet i Godby 1887

Sedan Hushållningssällskapet år 1847 enligt mönster från Sverige anordnat det första allmänna lantbruksmötet i Finland hade dessa lantbrukssammansammaningar från att ha varit rena diskussionsdagar börjat ägna allt större utrymme åt att visa upp föredömliga husdjur, lantbruksprodukter och -förmödenheter. När sällskapet år 1886 vände sig till Ålands jordbrukare med en uppmaning att sluta sig samman i ett lantbruksgille, utfäste det sig att följande år föranstalta ett med utställningar förenat lantbruksmöte på Åland, vilket kunde ställas i samband med gilletts årsmöte. Innan året gått till ända antecknade bestyrelsen (A I 81 s. 152) att gillet bildats och bad om förslag till plats, tid och bestyrelse för det blivande lantbruksmötet (Kopieboken s. 392). Svaret kom i form av ett protokollsutdrag (A I 82 s. 36). Platsen blev Godby och tiden 28–29 juni 1887.

Sällskapet lovade ställa högst 1.800 mark till förfogande för pris vid utställningen samt bad om förslag till diskussionsfrågor och program (Kopieboken s. 484). Förberedelserna fördes vidare i bästa samförstånd (A I 82 s. 81, 92, 104, 105, 115 och 116 samt Kopieboken s. 85, 109, 166, 167, 171–174). På våren besökte sällskapets sekreterare Åland.

Handlingarna från mötet finns i mappen D XXIV 35. De omfattar inledningsanföranden samt prislistor från utställningen och från dikningstävlingen med dess 28 deltagare. I mappen D XXII b 5 finns förteckningar över utställningsföremålen med

uppgift om utställare och hemort ävensom promemorior för dem som anförtrots att bedöma de olika utställningsavdelningarna. Vidare finns där några brevkoncept. För mötet och dess förberedelser redogörs utförligt också i sällskapet *Handlingar* (1886 s. 111 och 1887 s. 129–134 och 228–267).

Särskilt intresse tilldrar sig de sex diskussionsfrågorna och främst de två som inleddes av ålänningar. Lanthushållaren C.G. Rosenberg inledde frågan om den åländska ladugårdsskötselns inriktning och mötets ordförande Lignell frågan om vad som speciellt på Åland vore att iakttaga vid strävandena att införa ett rationellt jordbruk. Agronom Bremer var inkallad för att föreslå åtgärder för boskapsskötselns främjande. Inspektören för fiskerierna, professor Malmgren, belyste ingående frågan om behovet av en konserveringsanläggning på Åland samt frågan om fiskavfallets utnyttjande. Statsagronomen Forsberg sökte svaret på frågan om vad som borde göras för hemslöjdens upphjälpande. – Utställningen hade en betydande avdelning för slöjdsalster.

Mötet i Godby ansågs framgångsrikt och Lignell tackades för arrangemangen (Kopieboken s. 320). Så återstod att reda upp kostnaderna och att föra vidare mötets resolutioner (A I 82 s. 132 och 153 samt 170–172). Endast resolutionerna gällande fisket ansågs kräva åtgärder och dessa hänsköts till de åländska mötesarrangörerna, som emellertid lämnade dem därhän.

3.5.2 Senare utställningar

Också på Åland ansåg man att 1887 års utställningar i Godby länt jordbruket och dess binärningar till nytta och uppsving. Det åberopade Ålands lantbruksgille när det år 1893 bad att sällskapet midsommartiden skulle anordna en ny utställning i Godby. Även om begäran då avslogs beviljade sällskapet redan följande år gillet 300 mark för premier vid en utställning den 5 juli (A I 89 s. 86). Samma år beviljades åtta andra gillen i länet anslag om 100–200 mark för liknande ändamål.

I mars 1896 vände sig Ålands lantbruksgille åter till sällskapet med begäran om understöd för en större utställning, men sällskapet svarade att det ej kunde disponera mera än några hundra mark för ändamålet. I ett brev av den 23.5 (A I 91 s. 91 bil.) förklarade gillet att det vågat hoppas på minst tvåusen mark men var tacksamt för vad det kunde få, då det var övetygat om att en utställning skulle vara av stor betydelse sedan sjöfarten, som varit Ålands egentliga inkomstkälla, nu trätt i bakgrunden. Denna gång beviljades gillet 400 mark mot redovisningsskyldighet. Några andra vittnesbörd om en utställning på Åland 1896 finns ej i sällskapet arkiv. Säkert är att en utställning anordnades i Godby i september 1897. Sällskapet sekreterare besökte utställningen och redogjorde inför sin styrelse för sina positiva intryck (A I 92 s. 144 och 152). Utställningen hade visat att man på Åland energiskt hade tagit itu med arbetet på jordbrukets och mejerinäringens uppbyggnad och sekreteraren yrkade på kraftigare stöd från sällskapet sida. När gillet följande år åter bad om understöd av de för premier vid gillenas utställningar avsedda medlen, påpekade det (D XXIV 46 no 166) att det ej ämnade anordna någon utställning förrän år 1899, för att dessa ej skulle bli alldagliga, men att det likväl hoppades på anslag för vardera året. Anslagen beviljades och sommaren 1899 antecknades (A I 94 s. 80) att sekreteraren inbjudits till utställningen på Åland.

I början av seklet anordnades uppenbarligen små lokala utställningar mångenstädes på Åland. De vid denna tid bildade lokala gillena erhöll anslag för ändamålet.

En större, hela Åland omfattande utställning torde ej ha anordnats förrän år 1910 och då i Mariehamn den 23–25 september med Ålands lantmannaförening som arrangör och med inemot sextusen besökare. Uppgifter om utställningen ingår i sällskapets *Årsberättelse* (1910 s. 347).

3.6 Jordbrukets försöksverksamhet

Våren 1907 tog Finlands Utsädesförening initiativ till lokala fältförsök och sortförsök med havre och rotfrukter utlades också på Haga (A I 102 s. 112, D XXIV 60 – 22.5 och *Årsberättelse* 1907 s. 44). År 1908 anordnades inga försök, men år 1909 utlades några demonstrationsfält (*Årsberättelse* 1908 s. 49 och 1909 s. 64). I början av år 1910 antecknades att Fridolf Sundberg insänt redogörelse för på Örnäs utlagda försök (A I 105 s. 57 och D XXIV 65 – 21.1). För utställningen i Mariehamn samma år utlade Sundberg 65 demonstrationsrutor med potatis och lucern. En utförlig redogörelse infördes i sällskapets *Årsberättelse* 1910 (s. 82–84).

Sommaren 1910 meddelade professor Gösta Grotenfelt (D XXIV 65 –5.10) att han och professor Arthur Rindell erhållit förordnande att föreslå platser för blivande filialer till den statliga försöksstationen på Ånäs i Dickursby och hörde sig för om lämpliga platser på Åland (A I 105 s. 125 och 138). Efter att ha besökt Åland föreslog sällskapets sekreterare alternativt Fahlers ängar i Mariehamn och Grelsby kungsgård (*Årsberättelse* 1910 s. 64).

I sin verksamhetsberättelse för år 1910 redogjorde Fridolf Sundberg (D XXIV 66 – 13.5) för de resultat som erhållits på det i anslutning till lantbruksutställningen i Mariehamn anlagda försöksfältet och fastslog framsynt: Det är ändå en början till ett åländskt försöksfält. I sin berättelse för år 1912 föreslog han att sällskapet tills planerna på en stor åländsk försöksstation kunde förverkligas skulle anlägga försöks- och demonstrationsfält hos enskilda jordbrukare (A I 108 s. 65). Två år senare togs frågan om ett försöksfält åter upp, nu på framställning av de åländska lantmannagillenas delegation (A I 110 s. 103 och D XXIV 72 no 271), men sällskapet lämnade frågan vilande i väntan på att planerna på en statlig försöksstation skulle klarna och på att den slutliga platsen för lantmannaskolan skulle bli bestämd (Kopieboken 1915 s. 273).

3.7 Gårdsbruket

3.7.1 Premieringar belyser förhållandena på enskilda gårdar

Detaljerade uppgifter om förhållandena på enskilda föregångsgårdar insamlades vid av sällskapet anordnade premieringar. År 1876 biföll Jordbruksexpeditionen (D I 6 s. 19) till sällskapets framställning om att få anlita statsmedel för premiering av foderväxtodlingen och i sällskapets *Handlingar* (1878–1883 s. 107) angavs de 14 punkter, som beaktades vid premieringen. År 1881 godkändes ett tryckt formulär för bedömningen. På dessa formulär införda bedömningsresultat finns för tre åländska gårdar (A I 78 s. 300, A I 79 s. 340 och D XXIV 36 no 249). Från tiden innan formulären togs i bruk finns intyg för fyra gårdar (D XXIV 24 no 209, 223, 224 och 292). – Dessa premieringar upphörde med år 1890 (A I 86 s. 194).

År 1909 inledde sällskapet (*Årsberättelse* 1909 s. 64) en vart tredje år återkommande småbrukspremiering. Två av de tre premieringsdistrikten berörde Åland. Här anmäldes varje premieringsår flere småbruk för bedömning, men det är tydligt att de åländska

gårdarna under krigsåren måste lämnas obeaktade på grund av det för sällskapets tjänstemän gällande förbudet att besöka Åland. På tryckta formulär införda bedömningsprotokoll gällande småbruk på Åland finns för åren 1910, 1911, 1913 (D XXIV 65 – 10.11, D XXIV 66 – 9.11 och D XXIV 69 – 6.11) och för år 1914 nämns bedömningsresultatet i sällskapets protokoll (A I 109 s. 159).

År 1899 erhöll sällskapet ett statsanslag för premiering av sockerbetsodling. Detta gav sällskapet dess första uppgifter om sockerbetsodlingen på Åland (Handlingar 1899 s. 69).

År 1909 inledde sällskapet också en vart tredje år återkommande pokaltävling i rotfruktsodling gillena emellan (Årsberättelse 1909 s. 70). Tävlingsresultatet belysande rotfruktsodlingen på enskilda åländska gårdar ingår i sällskapets *Årsberättelse* (1909 s. 74 och 1913 s. 53).

3.7.2 Ytterligare uppgifter om vallodlingen

Utöver de uppgifter om vallodlingen, som erhöles i samband med premieringarna, insamlade sällskapet särskilda uppgifter gällande den år 1881, då Jordbruksexpeditionen inbegärt uppgifter om odlingen av vallväxtfrön (D I 6 s. 80). Sällskapet sände ett cirkulär till kommunalnämnderna (A I 76 – P § 5/31.1). Svaren från Åland finns i D XXIV 28 (no 60, 71, 85, 114, 123, 144, 145, 166–170, 191, 192, 228, 229 och 232).

Vallodlingen belyses också av ett brev (D XXIV 32 no 180), som C.A. Sundman, bonde i Grundsunda och befälhavare på skonerten Arthur, i juli 1884 skrev till sällskapet medan hans fartyg lastade i Skellefteå. Brevets intresse ligger likväl främst i att det visar på en av de vägar, som bragt innovationer till kaptensböndernas Åland. – Hans förslag lämnades obeaktade (A I 79 s. 232).

3.7.3 Ladugården skulle ge inkomsten

Arbetet för en förbättrad foderväxtodling syftade till ökad inkomst genom ladugården. Länedejornas rapporter ger uppgifter om förhållandena på enskilda gårdar.

År 1897 erhöles sällskapet statsanslag för att genom premiering enligt det s.k. Skaraborgs-systemet av uppvisade tjurar och kor förbättra nötboskapsstammen (Handlingar 1897 s. 82–88). År 1899 utsträcktes premieringen till Åland (Handlingar 1899 s. 117–124), där den leddes av husdjurskonsulenten Olsoni. Trots att denne betecknat (Handlingar 1901 s. 169) dessa enbart på djurens exteriör baserade premieringar som fullkomligt meningslösa, upprepades premieringen på Åland år 1902 (Handlingar 1902 s. 194–197). Följande år avgav sällskapet ett positivt utlåtande om premieringssystemet (Handlingar 1903 s. 79) och en premiering anordnades ännu i juni 1905 (A I 100 s. 21 och Handlingar 1904–1905 s. 174).

År 1895 uppmanade Lantbruksstyrelsen (D I 8 s. 108) sällskapet att försöka åstadkomma tjurföreningar och sällskapet utarbetade och spred stadgar för statsunderstödda föreningar (A I 90 s. 118 -bilaga). Följande år förde Ålands lantbruksgille fram tanken på en tjurförening (D XXIV 44 no 212) och ett par år senare sände Fridolf Sundberg till sällskapet protokoll och tryckta stadgar för Tjur- och avelsföreningen på Åland (D XXIV 48 – 16.11) samt bad om understöd för inköp av en föreningstjur av finsk ras, avsedd att betjäna tio namngivna gårdar med 64 kor. Ansökan beviljades (A I 95 s. 146 och 164), men en följande år gjord ansökan om ett årsunderstöd avslogs (D XXIV 49 – 22.5 och A I 96 s. 120). Tjur- och avelsföreningen på Åland hade filialer i Östra Saltvik

och i Hammarlands Boda, vilka också de beviljades inköpsbidrag (A I 98 s. 186 och D XXIV 55 – 9.11 samt A I 99 s. 147 och D XXIV 56 –25.5). Vid denna tid föreslog Olsoni (D XXIV 56 – 27.12), som år 1901 flyttat till Haga och blivit lantmannaföreningens sekreterare, att de till år 1905 utsatta premieringarna på Åland skulle inställas och de därför avsedda medlen överlämnas till föreningen att användas för stiftandet av tjurföreningar, för premiering av hela ladugårdar med flera ändamål för kreatursskötselns främjande. Sällskapet ställde sig emellertid avvisande (A I 99 s. 262).

I sin verksamhetsberättelse för år 1906 konstaterade sällskapets husdjurskonsulent att tjur- och avelsföreningen på Åland med dess filialer fört en tynande tillvaro och i sin berättelse för följande år att två tjurföreningar på Åland upphört med sin verksamhet medan fyra arbetade med växande framgång (Årsberättelse 1906 s. 50 och 1907 s. 158). Några år senare skymtar nya föreningar bland dem som ber om sällskapets understöd.

Intresset för nötboskapsaveln var ej inriktat enbart på lantrassen. År 1911 (A I 106 s. 160) fick sällskapet för stadfästelse stadgar för Ålands Ayrshireförening. De hade antagits vid ett möte i Godby den 21.5.1911 (D XXIV 66 – 29.12), men ansågs av sällskapet tarva komplettering.

Hösten 1904 meddelade Ålands lantmannaförening (D XXIV 57 – 22.6) att på Åland bildats en kontrollförening, men att den tilltänkta assistenten sökt sig en annan tjänst. I brev av den 5.12 bad Fridolf Sundberg och M. Jansson i kontrollföreningens namn om ett understöd för följande år. Föreningen omfattade då 13 gårdar med 249 kor. Anslaget beviljades (A I 100 s. 147). I lantmannaföreningens berättelse för år 1907 (Årsberättelse 1907 s. 209) säges att kontrollföreningsverksamhet pågått åren 1904–1906 och efter ett avbrott åter vidtagit. I sällskapets egen berättelse för år 1908 (s. 146) säges att föreningen på Åland är den enda som arbetat jämnt, men i följande berättelser nämnes en kontrollförening endast i Bjärnä. År 1915 rapporterades från Åland att man flerstädes umgicks med planer på en kontrollförening och sällskapet beviljade 200 mark för en assistenskurs, som emellertid ej blev av.

För att kunna marknadsföras måste mjölken beredas till smör eller ost. Att visa hur det borde göras var mamsell Wahlroos främsta uppgift när hon hösten 1868 som läne-deja gjorde sitt första besök på Åland. Föglö låg utanför hennes rutt, men följande år bad kyrkoherde A. Kurten (D XXIV 15 no 322) sällskapet om ett lån för att anlägga ett mejeri på Föglö prästgård. Lånet beviljades (A I 63 – St § 10/18.7.1868). I sällskapets *Handlingar* (VI 4 s. 9) för följande år säges att det i sin strävan att åstadkomma smörberedning för export gratis utdelat modeller till smörkärl. På Åland mottogs sådana åtminstone av kyrkoherdarna i Jomala och i Saltvik (D XXIV 16).

I sällskapets *Handlingar* för åren 1874–1876 (s. 80) konstaterades att de små understöd, som sällskapet kunnat utgiva för inrättande av bymejerier endast föga påverkat utvecklingen och att sällskapet upphört med att på sådant sätt försöka främja mjölkhanteringen. Samtidigt hade staten börjat bevilja lån för inrättande av mejerier med minst 20.000 kannors mjölktilgång. År 1888 fick sällskapet för utlåning tvenne ansökningar från Åland om sådana lån. Den ena gällde ett blivande mejeri på Grelsbj, den andra ett bymejeri i Kumlinge (A I 83 s. 57 och 87). Båda förordades (B I 33 no 243 och 446). Också i Kvarbo planerades ett mejeri.

Sina intryck av förhållandena på Åland vid denna tid avgav mejerikonsulent Molander (A I 82 s. 146 -bilaga och D XXIV 35 no 20 samt *Handlingar* 1887 s. 92) efter sin medverkan vid lantbruksmötet i Godby och sina i samband därmed gjorda besök på enskilda gårdar. Han talade för inrättandet av bolagsmejerier och förmodade att det skulle visa sig lätt att få mejerskor från Sverige. Tre år senare nämnde agronom Fock (D XXIV 38 no 254) i sin redogörelse för sin föredragsverksamhet att på kungsgårdarna

visserligen fanns mejerier, men att det fanns endast ett bolagsmejeri. De följande åren förändrades läget så, att när sällskapets sekreterare efter sitt besök på Godbyutställningen 1897 redogjorde för sina intryck kunde han meddela att elva bolags- eller andelsmejerier var i verksamhet på Åland (A I 92 s. 152). – Våren 1895 hade Lantbruksstyrelsen (D I 8 s. 105) anmodat sällskapet skaffa säkra uppgifter om antalet mejerier och sällskapet hade vänt sig till fem personer på Åland (A I 90 s. 76), men de inkomna svaren sändes till Lantbruksstyrelsen (Kopieboken s. 687) utan att införas i sällskapets handlingar.

År 1909 vände sig Föglö lantmanna- och fiskargille till sällskapets och bad att dess konsulent skulle besöka orten för att åstadkomma ett andelsmejeri (A I 104 s. 111).

Efter ett besök på Åland år 1913 påpekade sällskapets sekreterare (A I 108 s. 66) svårigheterna att få mejerister till de tolv mejerierna där.

3.7.4 Husdjursskötselns övriga grenar

I januari 1907 konstituerades Egentliga Finlands Hästavelsförbund (Redogörelse 1906 s. 52). Det omfattade även Åland. Redan under sitt första år anordnade förbundet en stamboksintagning också här och prisdombarna blev positivt överraskade av vad de såg (Årsberättelse 1907 s. 54). Även de följande åren anordnades stamboksintagningar eller utställningar på Åland (Årsberättelse 1908 s. 59, 1909 s. 88, 1910 s. 106, 1911 s. 97, 1912 s. 55 och 1913 s. 62).

I sin verksamhetsberättelse för år 1907 (Årsberättelse s. 157) nämner konsulent Bremer korsningar med cheviotbagge på Åland och påtalar de vanligaste felen vid fårskötseln. I sin berättelse för år 1909 (s. 209) beklagar han att planerna på en fåravelsstation på Åland strandat.

År 1904 förordade sällskapet en framställning om anslag för ett blivande svinavelscentrum på Grelsby, men senaten förkastade framställningen (Årsberättelse 1904–05 s. 86).

I sin berättelse för år 1907 uppger Bremer att hönsskötseln tagit fart på Åland tack vare att försäljningen ordnats genom äggringar (Årsberättelse 1907 s. 157).

3.7.5 Skogsbruket

Vid lantdagen 1897 petitionerades om statsanslag åt hushållnings- och lantbruks-sällskapen för skogsbrukets främjande. Sällskapet anmodades inkomma med ett utlåtande, vilket infördes i dess *Handlingar* (1898 s. 67–69). Följande år tilldelades sällskapet ett statsanslag för skogskulturens främjande och anställdes en forstmästare och en skogvakt.

De viktigaste uppgifterna om sällskapets verksamhet gällande skogsbruket på Åland finns lätt tillgängliga i sällskapets tryckta årsböcker. Ytterligare uppgifter ingår i tjänstemännens rapporter i serien D XXIV.

År 1901 besökte forsmästare Lång Brändö och Kökar för att undersöka möjligheterna för skogsplantering (*Handlingar* 1901 s. 102 och 192). Följande år (*Handlingar* 1902 s. 122 och 214) planterades i Lappo 3.000 plantor tall, 50 cembratall och 50 lärkräd. År 1903 efterträddes Lång av forstmästare Broberg. Det året såväl som de två följande besökte båda han och skogvakten Wägg Åland. År 1907 fick sällskapet i sin tjänst Erik Olsson från Sverige som skogsvårdsinstruktör. Han kvarstod till sin död år 1913 och avgav i sällskapets årsböcker införda utförliga redogörelser för varje gård han besökt.

Varje år besökte han också Åland. Från och med år 1909 besöktes Åland årligen också av forstmästaren Hedman. Hans verksamhet rapporterades i årsböckerna endast i tabellform.

I årsböckerna för åren 1909–1911 redogörs för på Åland anordnade tävlingar i husbehovsavverknig och i skogsvård samt för vid flere folkskolor anordnade skogsplanteringsdagar.

Uppenbarligen började man på Åland känna behov av ständig tillgång till fackmannahjälp i skogen. År 1910 beviljade sällskapet (A I 105 s. 107) Finströms lantmannagille 300 mark för avlönande av en skogvakt. Hösten 1916 motsatte sig den åländska gillesdelegationen sällskapets planer på att indraga den instruktörstjänst, som även berörde Åland, och att överföra motsvarande uppgifter på sällskapets forstmästare (A I 111 s. 160 och D XXIV 74 – 30.11). Följande sommar (A I 112 s. 137) utsåg sällskapet Herman Ginlund från Dragsfjärd till skogsvårdsinstruktör och beslöt att han så vitt tillstånd under rådande undantagsförhållanden kunde utverkas skulle bosätta sig på Åland.

3.8 Senare uppgifter om fisket

3.8.1 Åland som föredöme

På 1860-talet hade Gotland fått stå som föredöme för det åländska fiskets utvecklande. Nästa gång fisket på Åland nämnes i sällskapets handlingar framstår Åland som den plats, där fiskare från andra trakter i landet hade någonting att lära sig.

Jordbruksexpeditionen hade i en skrivelse av den 28.1.1886 (D I 7 s. 81) berört nyttan av undervisning i fisksaltning och inspektören för fiskerierna, professor Malmgren, hade föreslagit att andra orter skulle sända stipendiater till Åland för att lära sig konsten (A I 81 s. 41). Sällskapet hörde sig för på Åland och fick av det åländska lantmannagillet interimstyrelse (A I 81 s. 83 och D XXIV 34 no 230 och 430) förslaget att stipendiaterna skulle sändas till Ryssö för en månad midsommartiden. Sällskapet lät förslaget gå vidare till socknarna Töfsala, Gustafs, Rimito och Karuna, av vilka de två sistnämnda utsåg var sin stipendiat (A I 81 s. 106). Likväl torde endast Rimito ha sänt någon (A I 81 s. 114 och 153). När sällskapet följande vår anslog stipendiatplatser lediga på Åland, svarade ingen på annonsen (A I 82 s. 99).

Hösten 1886 vände sig Uleåborgs läns hushållningssällskap till Åbo och bad att en fiskare skulle sändas som instruktör till fiskelägena på Malören och Sandskär i juli-september. Åter rådfrågades Lignell (Kopieboken s. 397). Han föreslog fiskaren Jonas Fredriksson från Geta (A I 82 s. 41). Sällskapet i Uleåborg tackade ja (A I 82 s. 65) och Lignell ombads se till att Fredriksson kom i väg. Innan året gick ut kunde man i Åbo protokollföra beskedet från Uleåborg att Fredriksson fullgjort sitt uppdrag till belåtenhet (A I 82 s. 179).

3.8.2 Godby-utställningens initiativ

3.8.2.1 Instruktion i fiskkonservering

Det första åländska lantbruksmötet i Godby hade som huvudtalare professor Malmgren. Han belyste först frågan: Vore det för fiskerinäringen på Åland av någon större betydelse, om därstädes inrättades en tidsenlig konserveringsanstalt? och i så fall huru

skulle en sådan lämpligast fås till stånd? (Handlingar 1887 s. 238–245). Han föreslog att stipendier skulle utverkas för personer, vilka ville resa utomlands för att lära sig fiskkonservering och som förband sig att efter sin återkomst inrätta och driva konserveringsanstalter.

Mötet fann förslaget gott och hänsköt det till sällskapet, som i sin tur vände sig till Jordbruksexpeditionen (A I 82 s. 170 och B I 33 no 1066/1887 samt Handlingar 1887 s. 98). I februari 1888 meddelade Jordbruksexpeditionen (D I 7 s. 199) att den beviljat 1.000 mark som reseunderstöd för studier i ansjovisberedning och liknande på villkor att stipendiaten efter sin hemkomst undervisade på Åland. Redan den 20.8.1888 kungjorde sällskapet i tidningen om stipendier för utrikesstudier i ansjovisberedning. Bland sökandena fanns också länsveterinären Axel Berg i Mariehamn (D XXIV 36 no 260), men sällskapet utsåg litteratören Ossian Reuter (A I 83 s. 113 och D XXIV 36 no 236 och 274). Resan skulle gå till norra Tyskland, Bohuslän och Norge, anträdas i november och vara 5–6 månader. Villkoren återges i sällskapets *Handlingar* (1888 s. 68).

Vid styrelsens möte i mars 1889 (A I 84 s. 69) förelåg Reuters reseberättelse, senare införd i sällskapets *Handlingar* (1889 s. 208–223) och i maj hans arbetsplan för den informationsresa till Åland, som han förbundit sig till (A I 84 s. 93). I februari 1890 (A I 85 s. 56) tog bestyrelsen del av Reuters berättelse över hans resa till Åland föregående höst. Berättelsen som ingår *Handlingar* (1889 s. 224–231), insändes till Jordbruksexpeditionen med en vädjan om åtgärder för vassbuksfiskets främjande (B I 34 no 163). I skrivelse av den 3.10.1890 (D I 8 s. 13 och A I 85 s. 167) meddelade Jordbruksexpeditionen om premier för vassbuksfiske med skötar åren 1891–1893 (Handlingar 1890 s. 111).

I februari 1891 inlämnade Reuter en redogörelse (D XXIV 39) över sina försök med insaltningsmetod och den 27.4 tog styrelsen (A I 86 s. 124) del av hans förslag till hur hans insaltningsmetod skulle ges spridning. Styrelsen hörde sig för hos kronofogden om den lämpligaste tiden för en instruktionsresa till de åländska fiskelägena och beviljade slutligen Reuter bidrag för en sådan resa, under vilken han skulle åtföljas av en person som skötte insaltningen (A I 86 s. 134 och 142). För denna insaltningsredogjordes i sällskapets *Handlingar* (1890 s. 112 och 1891 s. 80).

Reuters tio sidor långa berättelse för resan 1891 är fogad till bestyrelsens protokoll för den 29.3.1892 (A I 87 s. 69). Resan gick via Korpo till Kökar och Föglö. Berättelsen infördes förkortad i sällskapets *Handlingar* (1891 s. 162–165). Under resan hade Reuter intresserat sig för möjligheterna till laxfiske med rev och för plantering av bandpil i syfte att få virke till strömmingskaggar.

Också sommaren 1892 företog Reuter med sällskapets stöd en instruktionsresa i den åländska skärgården. Denna gång besöktes Saggö, Brändö från Lappo till Hullberga, Kumlinge, Sottunga, Föglö och Kökar. Reseberättelsen infördes i sällskapets *Handlingar* (1892 s. 196–198).

Samtidigt som Reuter inlämnade sin berättelse för år 1892 bad han om ett stipendium för ytterligare en resa i skärgården i syfte att utarbeta en handbok i hur man insaltar strömming. Vidare anhöll han om 1.500 mark för att anlägga ett mönstersalteri, förslagsvis på Vänö i Hitis. Denna gång ansåg sig bestyrelse (A I 88 s. 60) likväl tvungen att uppmana Reuter att vända sig till senaten med sin anhållan.

3.8.2.2 Fiskavfallets tillgodogörande

Vid Godbymötet 1887 inledde professor Malmgren också en annan fråga. Den gällde fiskavfallets tillgodogörande. Inledningsanförandet, som infördes i sällskapets *Handlingar* (1887 s. 245–251), utmynnade i förslaget att utföra försök med fiskavfall som foder åt mjölkboskap. När sällskapets bestyrelse (A I 82 s. 171) behandlade mötets resultat, beslöt den vända sig till Ålands lantbruksgille med en uppmaning att ombestyrta sådana försök (Kopieboken s. 387). Svaret dröjde (A I 83 s. 137) och sällskapet hörde sig för om resultatet, men fick beskedet att ingenting gjorts åt saken på Åland (A I 84 s. 59).

3.8.2.3 Bättre bragder och strömmingskärl

Fisket berördes vid Godbymötet också i den av statsagronom Forsberg inledda frågan om slöjdkunnigheten och om någonting borde göras för att få fram bättre fiskbragder och strömmingskärl. Frågans behandling relaterades utförligt i sällskapets *Handlingar* (1887 s. 251–254). Också i denna fråga vände sig sällskapet efter mötet till gillet på Åland (A I 83 s. 138 och Kopieboken s. 340 /1888) för att få konkreta åtgärder till stånd. Från Åland erhöles emellertid beskedet (A I 84 s. 60) att fiskarena var ointresserade, att det var svårt att få virke och att ingenting gjorts åt saken.

3.8.3 Åland får en fast anställd fiskeriinstruktör

Den 10.5.1907 meddelade Lantbruksstyrelsen (D I 11 s. 32) att sällskapet kunde tilldelas statsanslag för fiskets främjande. Sällskapet tillsatte en kommitté för att uppgöra förslag till en sådan verksamhet. I den ingick bonden Anders Forsberg från Brändö. Kommittén sammanträdde den 11.7.1907. Det nio sidor långa protokollet ingår i A I 102 (s. 125 - bil.) och innehåller förslag om anställande av en fiskeriinstruktör, anordnande av kurser, ordnande av transporter och försäkring av fiskarens utrustning. Sällskapet gjorde en motsvarande framställning hos Lantbruksstyrelsen och den 19.11.1907 meddelade denna (D I 11 s. 41) att sällskapet för de tre följande åren beviljats ett årligt anslag för fiskets främjande (Årsberättelse 1907 s. 84–86). Anslaget blev bestående.

För år 1911 anhöll sällskapet hos KMt (B I 36 s. 73) om anslag för utställningar av fiskeriprodukter och för uppförande av ishus för fiskargillena. Den utförliga framställningen stöddes med uppgifter om fiskets betydelse.

Den 21.1.1908 (A I 103 s. 77) utsågs bonden Karl Nordberg från Brändö till sällskapets första fiskeriinstruktör. Resultatet av hans arbete skildras utförligt i sällskapets *Årsberättelser* (1908 s. 96–101, 1909 s. 150–154 och 258–259, 1910 s. 172–178 och 301–304, 1911 s. 149–159 och 288–301, 1912 s. 71–74 och 122–123) och ger en bild av rådande förhållanden och strävandena att påverka dem. År 1910 behandlade styrelsen (A I 105 s. 128) Nordbergs förslag om ett fiskeriutskott. Samtidigt framlades en byavis uppgjord översikt av fiskets betydelse för hushållen (D XXIV 65 – 30.8).

3.9 Hemslöjden

3.9.1 Enkäter

När sällskapet hösten 1866 förfrågade sig om behovet av potatisutsäde visade det sig att behovet var allmänt, men att penningbristen avskräckte från att rekvirera det som behövdes. Ett medel att avhjälpa bristen såg man i hemslöjd till avsalu. Inte minst chefen för senatens finansexpedition, J.V. Snellman, ivrade härför. På hans tillskyndan företog sällskapets sekreterare Jacob Alfthan hösten 1867 en resa i Östersjöprovinserna för att utröna avsättningsmöjligheterna. Hans reseberättelse infördes i sällskapets *Handlingar* (VI 2 s. 71–89). Samma höst tillställde Snellman sällskapet ett i Sverige använt frågeformulär (D XXIV 14 no 516) och bad sällskapet utreda hemslöjds-situationen genom en liknande enkät. Detta föranledde sällskapet (A I 62 – St § 8/28.12) att sända en rundfråga till alla socknar i länet (B I 27 no 835). Svaren från Åland finns i mappen D XXIV 15 enligt följande:

no	28	Kumlinge	76	Jomala
	74	Saltvik	77	Sund
	75	Hammarland	83	Finström, von Knorring

Ett sockenvis gjort sammandrag av enkätsvaren ingår i *Handlingar* (VI 2 s. 90–102).

År 1887 genomförde sällskapet på Finansexpeditionens anmodan en ny enkät gällande hemslöjden. För dess uppläggning, frågor och resultat redogörs i *Handlingar* (1887 s. 103–107 och 193–209). För att på Åland sköta enkäten utsåg sällskapet där 14 ombud, av dem sex kyrkoherdar (A I 82 s. 86). Materialet ingår i D XXIV 35 och A I 82 s. 181 -bilaga.

3.9.2 Utbildningen

År 1894 nödgades sällskapet i brist på medel avslå Ålands lantbruksgilles ansökan om anslag för en kurs i vävning (A I 89 s. 76).

Kort efter 1910 års utställning i Mariehamn med dess stora avdelning för kvinnlig hemslöjd beslöt sällskapet göra en hänvändelse om statsanslag för en ambulering handarbetskola på Åland, där färdighet i och intresse för handarbete syntes finnas men ledning saknas (A I 106 s. 44). Framställningen (B I 36 s. 28) ledde till resultat (A I 106 s. 128 och D I 12 s. 308). I brev av den 19.9.1911 (D XXIV 66 – 7.10) meddelade sällskapets instruktör Sundberg att han vidtalat ungdomsföreningarna att diskutera var handarbetskolan kunde placeras och nämnde som en lämplig lärare Amalia Eriksson i Gölby, vilken föregående år upprättat en privat vävskola, som likväl blivit nedlagd i brist på elever.

Samtidigt som sällskapet protokollförde statsmaktens positiva besked antecknades att fröken Greta Dahlström vidtalats som lärarinna, att lokal ordnats i Mariehamn och att utrustning anskaffats. Överstinnan P. Hjelt, kaptenskan Alice Ekblom och konsulinnan Elin Nylund ombads verka som en lokal styrelse för skolan så länge den fanns i Mariehamn (A I 106 s. 155). Vid höstplenium 1911 antecknades att skolan varit i verksamhet från mitten av oktober med maximalt antal elever (A I 106 s. 31). En redogörelse infördes i sällskapets *Årsberättelse* (1911 s. 164).

Följande år fastställdes program och ordningsregler för skolan (A I 107 s. 125 och D XXIV 68 – 30.10). År 1915 efterträddes Dahlström av Tyra Johansson (A I 110 s. 149 och 155) och denna i sin tur följande år av Olga Blomquist (A I 111 s. 159).

Uppgifter om skolans verksamhet till redogörelseperiodens slut ingår i sällskapets protokoll (A I 109 s. 117, A I 110 s. 81, A I 111 s. 81 och A I 112 s. 145) samt i sällskapets *Årsberättelser* (1912 s. 76, 1913 s. 83, 1914 s. 92, 1915 s. 97 och 1916 s. 78). Ålands handarbetsskolas elevmatrikel 1911–1922 finns i sällskapets arkiv (E II 2). Alla dessa år verkade skolan på landsbygden.

År 1916 förstod militärmyndigheterna lärarinnan att lämna Åland (A I 111 s. 81). Följande år beviljade sällskapet Lumparlands lantmänna- och fiskargille av inbesparingarna i anslaget ett understöd för en sex veckors vävkurs.

3.10 Hemhushållningen

I fråga om hemhushållningen på Åland har sällskapets arkiv inte mycket att erbjuda. År 1887 ägnades senatens remiss om hushållsskolor en ingående behandling (A I 82 s. 181), men ärendet gällde ej speciellt Åland. Så var ej heller fallet när sällskapet år 1906 (B I 35 s. 485) gjorde en framställning om anslag för anställande av lärarinnor i matlagning, hushållsgöromål och köksväxtodling.

Hösten 1909 insände Julius Sundblom som ordförande för Ålands ungdomsförbund en anhållan om 1.000 mark för att anställa en instruktis i matlagning och köksväxtodling (D XXIV 64 – 29.12). Sällskapet fann ändamålet behjärtansvärt, men beviljade endast 300 mark (A I 104 s. 204).

I början av år 1914 insände sällskapet lantmannagillenas i Sund och Östra Saltvik tidigare nämnda framställning om grundandet av en hushålls- och trädgårdsskola på Åland (A I 109 s. 73).

4 Världskriget bringar sällskapets verksamhet att tyna

I början av 1900-talets andra decennium syntes förutsättningarna vara de bästa för ett resultatrikt arbete för det åländska lantbrukets förkovran. De långvariga miss-hälligheterna mellan sällskapet i Åbo och ivrarna för ett fristående sällskap på Åland hade bragts ur världen, överallt på Åland verkade lokala lantmannagillen med en för gillena gemensam delegation och många långt syftande initiativ väntade på att förverkligas. Världskriget medförde emellertid mångahanda svårigheter och bragte också verksamheten för lantbrukets främjande att tvina.

Våren 1915 klagade Eckerö lantmänna- och fiskargille hos sällskapet över att marinmyndigheterna lagt beslag på fiskebåtarna (A I 110 s. 95, 104 och 111). Också sällskapets tjänstemän fick se sin rörelsefrihet starkt begränsad (A I 110 s. 93 och 100 samt D I 12 s. 274) och vintern 1916 beordrades som nämnt lärarinnan vid sällskapets handarbetskola att lämna Åland (A I 111 s. 81 och A I 112 s. 145).

Hösten 1916 hemställde bonden Johannes Eriksson (A I 111 s. 158) om åtgärder för att säkerställa Ålands kreatursskötsel, vilken enligt honom hotades av förintelse då den där förlagda militären komme att äta upp kostammen om dess försörjning ej ordnades på annat sätt. Sällskapet gjorde en framställning om vintertrafik till Åland eller transport med marinens fartyg.

Hösten 1917 bad guvernören om sällskapets hjälp för värdering av de skador som militären förorsakat (A I 112 s. 148 och 159).

Världskriget försvårade och fördröjde utvecklingen. Det skapade också ett nytt utgångsläge för den framtida utvecklingen. Den skulle emellertid ledas av landskapets egna organ och för forskningen gällande den har Hushållningssällskapets arkiv och skrifter en mycket mindre betydelse än i fråga om de tolv föregående decennierna.

5 Framställningar om belöning

Redan år 1798 utfäste sig sällskapet att utgiva belöningar till uppmuntran av flit och idoghet hos allmogen. Belöningen kunde utgivas i form av sällskapets medalj eller i form av värde- och nyttoföremål eller i kontanter. Medaljen hade ursprungligen instiftats som belöning för svar på prisfrågor och för andra föredömliga skrifter samt för särskilda förtjänster om sällskapet. Under tidernas lopp fick medaljen en gradering i storleksklasser. Också bestämmelserna för sällskapets belöningar förändrades så småningom och vid slutet av den här berörda tiden utgav sällskapet sällan andra belöningar än sina medaljer och vid deras utgivande beaktades i allt högre grad förtroendeuppdrag och allmännyttig verksamhet. – Framställningarna om belöning ledde ingalunda alltid till åsyftat resultat, vilket emellertid ej minskar deras informativa värde.

Det finns ej någon skarp gräns mellan framställningarna om belöning för lantmannaförtjänst och ansökningarna om av sällskapet utlysta premier. I följande översikt av framställningar om belöning upptages även ansökningar om premier av olika slag, likväl med förbigående av i samband med utställningar, uppvisningar och tävlingar utgivna pris och premier.

Föreliggande förteckning över till sällskapet inlämnade framställningar om belöning är uppgjord i tidsföljd. Årtalet anger när sällskapet tog ställning till ärendet. Efter årtalet följer den till belöning föreslagnes ställning, namn, socken och by eller gård samt hänvisas till sällskapets protokoll och till de viktigaste ansökningshandlingarna. Däremot anges av utrymmesskäl ej vad framställningen gällde eller till vad den ledde. – En utförlig förteckning över arkivmaterialet gällande fram till år 1851 hos sällskapet gjorda framställningar om belöning publiceras länsvis i denna stencilserie.

Ända från år 1799 utger sällskapet också belöningar för långvarig och trogen tjänst. De första på Åland utdelade belöningarna av denna art tillföll år 1801 gårdsfogden på Haga kungsgård Anders Hagström och hans hustru Anna Henriksdotter (A I 3 s. 208 och D VIII s. 112) samt överlämnades den 22.8.1802 i Saltviks kyrka (A I 4 s. 189).

I föreliggande översikt har belöningarna för långvarig och trogen tjänst lämnats obeaktade.

1798	Bonden Henrik Mattson, Saltviks Fremmanby	A I 1 s. 71 och D VIII 1 s. 3 och D II 7 s. 212
1803	Bonden Johan Mattsson, Lemlands Norrboda	A I 5 s. 241 och D VIII 1 s. 255
1813	Bonden Matts Mattsson, Jomala Björnsby	B I 13 s. 129b, D VIII 7 s. 165 och 205, D VIII 10 s. 162
1846	Sockenskomakaren Erik Danielsson Sjöblom, Lemlands Knutsboda	A I 42 s. 54 och D VIII 22 s. 69
1857	Bonden Carl Erik Mattsson, Saltviks Dagleösa	A I 52 – U § 5/ 22.5 och D XXIV 3 no 3997

1865	Bonden Petter Andersson, Kumlinge Aljes	A I 60 – P § 6/ 14.9 och D XXIV 12 no 58
1865	Bonden Anders E. Eriksson, Finströms Emkarby	A I 60 – P § 6/ 14.9 och D XXIV 12 no 62
1865	Bonden Matts Mattsson, Jomala Önningeby	A I 60 – P § 6/ 14.9 och D XXIV 11 no 182
1868	Bonden Anders E. Eriksson, Finströms Emkarby	A I 63 – P § 10/30.9, D XXIV 15 no 319, 363, 389 och D XXIV 16 no 64
1868	Torparen Johan Mårtensson, Saltvik, Haga	A I 63 – St § 3/1.9 och D XXIV 15 no 333
1870	Bonden Johan Erik Rosenberg, Lumparlands Lumpo	A I 65 – P § 5/ 27.9 och D XXIV 17 no 336
1870	Bonden Johan Erik Lifwendahl, Föglö Sonboda	A I 65 – St § 14/ 20.6 och D XXIV 17 no 166
1870	Bonden Erik Erlandsson, Finströms Emkarby	A I 65 – P § 8/ 28.2 och D XXIV 16 no 260
1870	Bönderna Matts W. Jansson, Anders Kairenius, Karl Anders Lundell och Johan Erik Michelsson, alla från Lumparlands Lumparby	A I 65 – St § 15/ 15.11 och D XXIV 17 no 371
1877	Bonden J.G. Mattsson, Finströms Pålsböle	A I 72 – St § 7/ 25.9 och D XXIV 24 no 223
1877	Bonden Johan Erik Rosenberg, Lumparlands Lumparby	A I 72 – St § 3/ 30.10 och D XXIV 24 no 224
1877	Bonden Erik Erlandsson, Finströms Emkarby	A I 72 – St § 3/ 30.10 och D XXIV 24 no 209
1877	Torparen Karl G. Eriksson, Hammarlands Lillbollstad	A I 72 – St § 6/ 28.12 och D XXIV 24 no 292
1879	Skepparen Johan Jonsson, Hammarlands Kattby	A I 74 – P § 11/ 26.2
1880	Torparen Johan Klerck, Jomala Gottby	A I 75 – St § 10/ 28.9 och D XXIV 27 no 329
1880	Häradsdomaren Olof Lindeman, Vårdö, Vårdö by	A I 75 – St § 12/ 31.8 Sign. A–B
1883	Bonden Olof Eriksson, Jomala Möckelö	A I 78 s. 287 och 300
1884	Bonden Erik Alfred Nordström, Hammarlands Torp	A I 79 s. 325 och 340
1886	Torparen Johan Hjerpe, Eckerö kyrkoby	A I 81 s. 50 och D XXIV 34 no 48
1887	Nämndemannen Matts Eriksson, Finströms Svartmara	A I 82 s. 24 och 164, D XXIV 35 no 260
1888	Bonden Johan Erik Rosenberg, Lumparlands Lumparby	A I 83 s. 107, D XXIV 36 no 249
1891	Bonden Erik Viktor Jansson, Saltviks Borgboda	A I 86 s. 39 och A I 87 s. 65 samt D XXIV 39 no 322
1892	Torparen Edvard Nylund, Finströms Tjudö	A I 87 s. 22, 137 och 160–Signum

1905	Nämndemannen Erik Julius Andersson, Saltviks
Lagmansby	A I 100 s. 39 och 165,
A I 101 s. 96 och
D XXIV 58 no 381
1911	Bonden Fridolf Sundberg, Finströms Örnäs	A I 106 s. 34 och 138,
D XXIV 66 – 8.11
1911	Kyrkvärden Johan August Jansson, Finström	A I 106 s. 34 och 139
samt A I 107 s. 72

FINSKA
HUSHÅLLNINGSSÄLLSKAPETS ARKIV OCH SKRIFTER
SOM KÄLLA FÖR FORSKNINGEN

28

Det förlorade Karelen i sällskapets hävder

Av

Lars Zilliacus

Åbo 1995

Innehållsförteckning

FÖRORD.....	161
1 HUR VIBORGS LÄN INORDNADES I SÄLLSKAPETS VERKSAMHETSOMRÅDE...	163
2 SÄLLSKAPETS KARTLÄGGNING AV FÖRHÅLLANDENA.....	164
3 STRÖDDA UPPGIFTER OCH FÖRSLAG.....	165
4 MISSFÖRHÅLLANDEN I GAMLA FINLAND.....	166
5 HUR SÄLLSKAPETS VERKSAMHET FÖR KONKRETA MÅL GAV INFORMATION OM FÖRHÅLLANDENA	168
5.1 KAMPEN MOT KOPPORNA	168
5.2 POTATISODLINGENS FRÄMJANDE.....	169
5.3 LINNESLÖJDENS FRÄMJANDE.....	171
5.4 SOCKENMAGASINEN.....	174
6 LANTBRUKSSÄLLSKAP I VIBORGS LÄN OCH MAASKOLA MODELLFARM	174
7 DE ALLMÄNNA LANTBRUKSMÖTENAS VITNESBÖRD.....	175
8 RESANDE RÅDGIVARES RAPPORTER	176
9 BELÖNINGAR FÖR LÅNG OCH TROGEN TJÄNST.....	177
10 BELÖNINGAR FÖR FÖREDÖMLIG JORDBRUKARGÄRNING	178
ANTREA - S:T ANDREA.....	178
HEINJOKI.....	179
HIITOLA.....	179
IMPILAHTI.....	182
JAAKKIMA	182
JÄÄSKI MED KIRVU	183
KAUKOLA.....	187
KIVENNAPA - KIVINEBB	188
KUOLEMAJÄRVI.....	189
KURKIJOKI - KRONOBORG.....	189
KÄKISALMI - KEXHOLM	192
MUOLAA - MOHLA.....	192
PARIKKALA	192

PYHÄJÄRVI.....	196
RAUTJÄRVI.....	196
RUSKEALA.....	197
RÄISÄLÄ.....	197
SAKKOLA.....	199
SORTAVALA - SORDAVALA.....	200
SUISTAMO	204
SUOJÄRVI	205
SUURSAARI - HOGLAND.....	205
SÄKKIJÄRVI.....	205
TERIJOKI.....	206
VALKJÄRVI.....	206
VIIPURI - VIBORGS LANDSFÖRSAMLING.....	206

The ceded Karelia

Förord

Finska Hushållningssällskapet är i dag främst en organisation för lantbrukets rådgivning i det svenska Åboland. När sällskapet år 1797 stiftades var det som ett sällskap för hela den östra riksdelen i konungariket Sverige, och när konungen tog sällskapet under sitt beskydd var det som ett sällskap "vars föremål skulle bliva att utsprida nyttiga kunskaper i alla delar av Finlands hushållning", ej blott inom lantushållningen.

Under slutet av vår svenska tid gick den år 1743 draga gränsen vid Kymmene älv och över Saimen österut till den gräns som dragits vid Nystadsfreden 1721. Städerna Fredrikshamn, Villmanstrand och Nyslott låg alltså då öster om gränsen. När Finland år 1809 skildes från Sverige och fogades till Ryssland som ett autonomt storfurstendöme trädde kejsaren i konungens ställe som sällskapets beskyddare, och när Gamla Finland år 1812 som Viborgs län återförenades med storfurstendömet anmodade kejsaren sällskapet att utsträcka sin verksamhet att omfatta även detta län. Sålunda kommer det sig att sällskapets arkiv och tryckta skrifter utgör en källa till kunskap också om den del av Karelen som gick förlorad år 1944.

Tidigare har jag i denna stencilserie redogjort för sällskapets arkiv och skrifter som källa till kunskap om olika ämnesområden som berörts av sällskapets verksamhet. Härvid har jag i princip hållit mig till det nuvarande Finland. Den principen har inte alltid helt kunnat följas. Det kommer sig främst av att många kommuner illa sargades då den nuvarande gränsen drogs. Uppgifterna i sällskapets arkiv har vanligen erhållits sockenvis och det skulle ha varit alltför tidsödande att utreda på vilken sida om gränsen de platser ligger som uppgifterna gäller. I de tidigare häftena har därför uppgifterna från de av gränsen sönderskurna kommuner som fick fortleva under tidigare namn beaktats utan gränsgång. Föreliggande häfte är avsett att gälla hela det förlorade Karelen. Dess kommuner och deras grannkommuner visas av bifogade karta, som ställts till förfogande av Karjalan Liitto.

Redogörelsen gäller tiden 1797–1917. Under största delen av denna tid talade de som i olika ärenden vände sig till sällskapet inte om kommuner, utan om socknar, församlingar och kapell. Några av de gamla storsocknarna omfattade delar på båda sidor om den nuvarande riksgränsen, delar som med tiden kanske blev självständiga kommuner. Uppgifter som i tiden lämnats om sådana storsocknar kan sålunda också gälla kommuner som i sin helhet förlorades år 1944. Även andra socknar spjälktes under utvecklingens gång och nya sockennamn började uppträda i handlingarna.

Svenskan var ju längre förvaltningens språk i vårt land och har alltid varit sällskapets språk. Ortnamnen framträder därför i sällskapets arkiv vanligen i sitt svenska namnskick, låt så vara med växlande ortografi.

För att underlätta identifieringen anføres nedan de svenska namnen vid sidan av deras finska namnformer:

Björkö = Koivisto

Hogland = Suursaari

Ilomantz = Ilomantsi

Imbilax = Impilahti

Jachimvara = Jaakkima
Jäskis = Jääski
Kackis = Johannes
Kexholm = Käkisalmi
Kides = Kitee, omfattade tidigare också Ruskeala
Kirvus = Kirvu
Kivinebb = Kivennapa
Kronoborg = Kurkijoki
Mohla = Muolaa
Nykyrko = Uuskirkko
Pelgjärvi = Pälkjärvi
Rautus = Rautu
Ruokolax = Ruokolahti med Rautjärvi
Räiselä = Räisälä
S:t Andrea = Antrea
Uguniemi = Uukuniemi
Vederlax = Virolahti
Viborg = Viipuri

I häftets avslutande förteckning över framställningar om belöning för lantmannaförtjänster har kommunerna i rubrikerna upptagits enligt det år 1944 gällande namnskicket.

1 Hur Viborgs län inordnades i sällskapets verksamhetsområde

Knappt hade Gamla Finland som Viborgs län inlemmats i det autonoma storfurstendömet förrän generalguvernören 9.2.1812 lät sällskapet veta att Hans Kejslerliga Majestät genom ordföranden i kommittén för de finska ärendena G.M. Armfelt i nåder velat förstärka sällskapet att uppgiva och vidtaga alla av dess åtgärd beroende mått och steg till förbättrande av jordbruket och övriga grenar av nationalhushållningen i Viborgs län (D II 2 s. 125).

Beskedet var knappast oväntat. När det föredrogs inför plenum (A I 11 s. 49 – P § 4/1.4.1812) befann sig sekreteraren, professor F.W. Radloff redan på resa i länet och sällskapet antecknade att det av honom inföväntade ”underrättelser om hushållningens och slöjdernas m.m. allmänna tillstånd i besagde för sällskapet i nyssberörde avseende ännu obekanta län, jämte uppgift på innevänare därstädes, vilka kunna till ledamöter uti sällskapet antagas”. Några månader senare föreslog Radloff till inval fyra prostar och tre ämbetsmän från Viborgs län (A I 11 s. 58 – P § 8/15.6.1812). Vid följande plenum beslöt sällskapet att till länet sända sina tidigare utfärdade kungörelser om belöningar och om vaccinationen, vilken ju då ålåg sällskapet (A I 11 s. 59 b och 60 b – P § 6/1.7 och § 4/1.8.1812).

Sin beredvillighet att efterkomma KMt:s önskemål betygade sällskapet 4.9.1812 i ett brev till Armfelt (B I 2 s. 127). I brevet redogjorde sällskapet för vad det gjort gällande Viborgs län och hoppades att Armfelt ”täcktes benäget underställa HKMt dessa av sällskapet vidtagna åtgärder”. Sällskapet uppgav att det redan haft fägnaden att belöna åtta lantbrukare inom länet och att det följande vår skulle lämna understöd till potatisodlingens främjande.

Vad belöningarna beträffar gick sällskapet händelserna i förväg. Samma dag som det daterade brevet till Armfelt remitterade det till sitt beredningsutskott en av landshövdingen Carl Stjernvall – påverkad av Armfelt – gjord framställning om belöningar (D VIII 13 s. 363). Av kontraktsprosten Slottmans i Kronoborg 4.7.1812 daterade brev till landshövdingen (D VIII 13 s. 364) framgår att Stjernvall redan 20.5.1812 hade anmodat kontraktsprostarna att till belöning föreslå föredömliga jordbrukare. Utskottet behandlade Stjernvalls framställning 14.9 (A I 12 s. 100), och 1.12.1812 meddelade sällskapet att belöningarna beviljats, men att medaljerna ännu inte var färdiga (B I 2 s. 128). Redan vid plenum 2.11.1812 fick sällskapet ta del av Armfelts besked om HKMt:s nådiga välbehag med sällskapets verksamhet i Viborgs län (D II 2 s. 126, A I 11 s. 126).

2 Sällskapets kartläggning av förhållandena

År 1813 frånträdde Radloff sekreterarposten. Till hans efterträdare utsågs Carl Christian Böcker, också han senare hugnad med professorstitel. Vid sidan av sitt sekreterarvärv sysslade Böcker med arbetet på en statistisk beskrivning över Finland. I somliga fall kunde han insamla materialet för detta i sällskapets namn, i andra fall gjorde han i eget namn hänvändelser (A I 18 s. 47 – P § 12/22.6.1822). I en egen promemoria utbad han sig 19.1.1822 uppgifter om de förnämsta lantushållarna på olika orter. Från Viborgs län fick han häradsvis givna uppgifter och dessutom avskrift av landshövdingens 16.7.1822 daterade och till senatens ekonomidepartement ställda utförliga berättelse om landskulturens, handelns och näringarnas tillstånd i länet (D IV 3 s. 71–100).

I ett 7.9.1822 daterat cirkulär vände sig så sällskapet till landets förnämsta lantushållare med en begäran om upplysningar gällande lantbruket och dess förutsättningar på deras hemort. Cirkuläret upptog 30 koncisa frågor (D V 11 s. 24). Svar på dessa frågor infördes i sällskapets tryckta Underrättelser. Från Nykyrko socken och Kuolemajärvi kapell gavs uppgifter av prosten A.B. Hornborg (4/1824 s. 45), från Walkjärvi av prosten J.J. Stråhlman (6/1824 s. 10) och från Ruokolax med Rautjärvi kapell av prosten A.G. Castegren (6/1824 s. 14). Manuskriften finns inte i arkivet. Däremot finns där en av Stråhlman 21.10.1825 insänd ”Topograf-historisk Beskrifning öfver Walkjärvi socken” (D VII 4).

För att fortlöpande få in uppgifter om förhållandena på olika orter byggde sällskapet tidigt upp ett nät av korrespondenter. Av sekreterarna visade sig endast Böcker angelägen om att vidmakthålla och utnyttja nätet. År 1824 föreslog han att kyrkoherdarna i Ruokolax, Pyhäjärvi, Jaakkimvaara, Kronoborg och Walkjärvi – Castegren, J.H. Wolter, H. Mechelin, Slotzman och Stråhlman – skulle kallas till korrespondenter. Endast Mechelin och Stråhlman antog kallelsen. De andra kom med undanflykter (A I 20 s. 32 b, 45 b och 59 b – P § 8/10.9, § 5/16.11 och § 3/7.12.1824, B I 12 nr 1679, D V 11 s. 224).

För åren 1817–1823 finns korrespondenternas på tryckta formulär avgivna rapporter. De gav uppgifter om väderleksförhållandena, flyttfåglarna, fiskarnas lektid, jakt och fiske, örternas blomningstid, grödornas utveckling och skörd samt om priset förhållandena. Från Tohmajärvi rapporterade prosten P. Wallenius och gav beskedet att ”förhållandena är ungefärligen enahanda i Kides, Pelgjärvi och Kesälax” (D IV 6 s. 21 och 66, Underrättelser 6/1817 s. 42). Vidare finns prosten A. Molanders rapporter från Ilomantz (D IV 6 s. 20 och 44) samt uppgifter från Valkjärvi (Underrättelser 8/1826 s. 77–81).

Under Böckers tid utförde sällskapet ett omfattande utredningsarbete gällande landets skogar, kärr och mossar. Det skedde dels på eget initiativ, dels till följd av KMt:s uppdrag att inkomma med betänkanden (D I 1 s. 79 och 81). För att få in sakuppgifter och synpunkter vände sig sällskapet till sina medlemmar och till landshövdingarna. Sitt svar om skogarna daterade landshövdingen Carl Wallén i Viborg 6.3.1818 (D XX 1 s. 156). I det gav han uppgifter också om vattendrag, sjöfart och industrier. Några månader senare avgav han direkt till KMt ett vidlyftigt memorial om skogarna i sitt län. Också det finns i sällskapets arkiv (D XX 1 s. 4). Från Walkjärvi svarade Stråhlman och från Tohmajärvi Wallenius (D XX 1 s. 84 och 113). Svar om kärren finns i bandet D XX 2 (s. 56–61 och 78).

År 1887 lät sällskapet på senatens uppdrag statsagronomen K.J. Forsberg undersöka Leipäsuu mosse i Mohla. Handlingarna i ärendet finns inte i sällskapets arkiv. De sändes av sällskapet 9.5.1887 under nr 378 till Jexp. (B I 33).

3 Strödda uppgifter och förslag

Här må nämnas en diskussion som sällskapetets redskapsutskott år 1814 förde med anledning av landshövding Stjernvalls påstående att det värsta hindret för lantbrukets upphjälpande i Viborgs län var bristen på dugliga åkerbruksredskap (A II 3 – RU § 1/31.12.1814 och § 2/9.3.1815). Vid samma tid klagade han över att jordbruket i länet försumrats och bad om sällskapetets skrifter (D II 5 s. 235–237). Frågan om för Karelen lämpliga åkerbruksredskap togs åter upp 1845 då guvernör von Kothen efterlyste bättre redskap och bad om sådana som kunde tjäna som modell vid tillverkningen på korrektionsinrättningen i Viborg. Sällskapet sände en Stjärnsundsplog, en harv och en mullfösa från Mustiala (A I 40 s. 41 – U § 3/10.4.1845).

Sommaren 1818 inberättade prosten Stråhlman att Suvanto sjö den fjortonde maj hade genombrutit åsen vid Taipale och fått sitt utlopp direkt i Ladoga. Han fäste sällskapetets uppmärksamhet vid de fördelaktiga följder detta kunde få, dels genom att ny odlingsmark kunde utvinnas, dels genom att kommunikationerna kunde förbättras (A I 14 s. 94 b – P § 5/1.8.1818). Sällskapet beslöt uppmärksamgöra direktionen för strömnings- och kanalarbetet på saken samt att i *Åbo Allmänna Tidning* införa utdrag ur Stråhlmans brev. Skildringen ingår i nr 127/31.10.1818).

Följande höst föreslog E. Sederholm på Koitsanlax i Parikkala att Simpele sjö skulle sänkas genom en upprensning av Kivijärvi fors halvvägs vid landsvägen mellan Viborg och Sordavala (D XXIII 3 s. 178). Förslaget har inte satt spår i protokollen.

I akrivet skymtar också uppgifter om missväxten år 1818. I slutet av följande år lät handlanden i Kexholm Wasili Andrejeff sällskapet veta att tvenne handlande i S:t Petersburg, Nikolaj Kosulin och Ivan Warvarin, på våren hade tillställt honom pengar och spannmål för utdelning bland nödlidande (D XXIII 3 s. 187 och 217). Han bifogade intyg över utdelningen utfärdade av kyrkoherdarna i Hiitola, Jaakkima, Kexholm, Parikkala och Räisälä samt av länsmannen i Kronoborg. Sällskapet beslöt att genom tidningarna bringa givarnas välgörenhet till allmän kännedom samt att kalla de två till medlemmar i sällskapet (A I 16 s. 127 och 80, B I 8 s. 153).

Någon gång hände det att välvilliga personer i Ryssland ville upphjälpa det i deras tycke efterblivna jordbruket i Karelen. Sålunda vände sig Friedrich Bahl till KMt med förslag i detta syfte och 3.2.1827 sände generalguvernören framställningen på remiss till sällskapet (D II 3 s. 21). Vad Bahls förslag innebar framgår av behandlingen i sällskapet (A I 22 s. 86 och 20 – ÅU § 1/22.2 och P § 2/2.3.1827). Bahl hade uttalat sig om hela landet, men sällskapet fann det uppenbart ”att han ej sett vidare än den till S:t Petersburg närmast gränsande delen av Finland och efter den bedömt allt det övriga av ett vidsträckt land”. Sällskapet medgav att lantbruket här stod vida lägre än i de flesta andra landsorter, men ansåg att Bahls förslag inte var någonting att ta fasta på. – Konceptboken vittnar om svårigheter att hovsamt formulera denna uppfattning (B I 13 s. 106).

Också de prisfrågor som sällskapet uppställde kunde ge svar som innehöll uppgifter av lokalhistoriskt intresse. Så var fallet med de år 1830 inlämnade svaren på frågan om hämmandet av missväxternas följer. Svaret nr 3 var anonymt och finns inte i arkivet, men det refererades utförligt i protokollet (A I 25 s. 77 och 40 b – BU § 1/27.9 -bil. och P § 6/3.11.1830). Författaren visade förtrogenhet med den karelska gränsmarken och dröjde vid de förutsättningar som närheten till S:t Petersburg erbjöd. Skriften ansågs emellertid inte prisgill.

I början av år 1835 fick sällskapet ett anonymt svar (D X 13 s. 165) på sin prisfråga om de Ahlmanska skolorna. Författaren föreslog inrättandet av lantbruksinstitut i varje

län och erbjöd sig att på sin gård nära Viborg inrätta och leda ett sådant institut. De detaljerade uppgifter han gav om sig själv och om sin gård gör det tydligt att författaren var kaptenen Carl von Fieandt och gården Kananoja i Nuijamaa. Samma prisfråga fick också ett annat svar (D X 13 s. 180). I det nämns som ett föredöme ett i Viborg bildat kärrodlingssällskap ”till kärrens och mossarnas successiva upptagning”.

Utan känt samband med sällskapets verksamhet finns i arkivet C. Lundströms berättelse över hans på senatens uppdrag år 1814 företagna resa i syfte att klarlägga förekomsten av värdefulla mineral. Ett särskilt kapitel ägnade han socknevis Viborgs län (D VII 6 s. 17).

År 1836 framlade förvaltaren av Pällilä donationsgods i Mohla, apotekaren H.J. Kjöllnerfeldt ett förslag om odling av vårråg (D XXIII 16 s. 264). – Följande år återkom han som författare i jordbruksfrågor (D XXIII 16 s. 289).

Personuppgifter från år 1841 om donationsgodsförvaltaren Paul Puputti i Kronoborg ingår i bandet D II 6 s. 112).

År 1844 uttalade sig guvernören Casimir von Kothén om lantbruket i Viborgs län (D II 5 s. 235).

Av okänd anledning finns i sällskapets arkiv (D XXIII 30) av Intendenturkontoret för allmänna byggnaderna 28.4.1851 daterade material- och kostnadsförslag gällande gymnasiehuset i Viborg. Måhända har de inbegärts i anslutning till av sällskapet vid denna tid initierade byggnadsföretag på Mustiala.

4 Missförhållanden i gamla Finland

De oftast påtalade missförhållandena hörde nära samman med donationsgodsen. Donationsböndernas ställning får i sällskapets arkiv sin utförligaste behandling i Stråhlmans redan nämnda beskrivning över Valkjärvi socken (D VII 4).

Den dynamiske Böcker såg det som en uppgift för sällskapet att påverka och frambära den allmänna opinionen och att med sin sakkunskap tjäna landets beslutande organ i deras strävan att avhjälpa missförhållanden (Redogörelse 1814– s. 4, D II 1 s. 102, A II 1 s. 123 och A I 17 s. 185). Så sent som år 1816 räknade han med att lantdagarna skulle bli återkommande och framhöll att det var ”huvudsakligen såsom en ekonomisk beredning, där de ärenden som förutses eller supponeras skola fästa ständernas uppmärksamhet, på förhand utarbetas, som sällskapet kan vara för landet gagneligt” (Redogörelse 1815– s. 4).

De tongivande i sällskapet var emellertid angelägna om att sällskapet inte genom sina ställningstaganden skulle väcka kejsarmaktens missshag (A I 13 s. 182 och 188 b – BU § 2/9.10.1817). Till de ömtåliga frågorna hörde ogensägligen den om donationsböndernas ställning. Uppenbarligen hade Böcker önskat tillföra diskussionen sakkunskaper genom att låta översätta och trycka ett av det Kejsarliga Fria Ekonomiska Sällskapet i S:t Petersburg år 1814 belönat svar på en prisfråga ”Om det för ägaren är förmånligare att låta bearbeta sin jord av livegna bönder eller av fria arbetare, där tillgång till sådana finnes”. Frågan hade väckts av rikskanslern greve Rumänzoff och kejsaren själv hade utlovat en medalj för det bästa svaret. Priset vanns av professor Ludvig Henric Jacob. Hans skrift fick vid översättningen titeln *Afhandling om Livegna och Fria Bönders Arbete med afseende på Egendomsinnehafvarens nytta, förnämligast i Ryssland*.

När Böcker sommaren 1820 berättade för sällskapet vad han hade gjort hade hoppet om frisinnade reformer redan börjat falna. Sällskapet biföll emellertid Böckers begäran

att denna i tiden kejsrerligt belönade bok skulle få kringspridas genom sällskapets korrespondenter på samma sätt som dess egna skrifter (A I 16 s. 118 – P § 5/25.7.1820). Uppenbarligen hade Böcker tänkt sig att boken skulle utges i sällskapets namn och på dess bekostnad. I sitt cirkulär till korrespondenterna (D VI 3 s. 136 b) sade han att skriften blivit särskilt tryckt ”emedan tillfälle icke gavs att densamma uti sällskapets egna skrifter intaga”.

I Jacobs bok påvisas hurusom arbetet fås billigare och bättre utfört av fria bönder och av bokens 127 sidor upptas 36 av en ”Berättelse om lifegna bönders förvandling till fria jordbrukare på ett gods i H”.

När allmogen i Gamla Finland från predikstolen och på annat sätt fick höra om Hushållningssällskapet och dess löften att med kejsarens stöd bringa hjälp i dess betryck väckte det på sina håll förhoppningar om att sällskapet skulle avhjälpa också sådant osm upplevdes som förtryck. Sålunda vände sig stadsnotarien Gabriel Holmberg i Sordavala år 1817 till sällskapet i en skrivelse där han beskyllde brofogden på orten för att ”plåga och preja allmogen” (A I 13 s. 74 b – P § 7/16.6.1817). Holmberg ville att sällskapet skulle utverka fullmakt åt honom att beivra missförhållandena. Sällskapet sände hans brev till prokuratorn C.E. Gyldenstolpe och framhöll att ”ehuru sällskapet på den ena sidan ser den begärda åtgärden ligga utom kretsen för dess verksamhet har det då uppå den andra sidan icke velat utan uppmärksamhet lämna en skrift som synes hos författaren röja en uppriktig välmening” (B I 5 nr 2264).

När sällskapet tog upp ärendet var ett annat brev från Holmberg redan på väg (D XXIII 3 s. 123). I det klagade han över att han själv hade utsatts för sådana obehag att han nödgades se sig om efter annan tjänst. Vidare meddelade han att landshövdingen redan hade tagit itu med en del av de påtalade missförhållandena. Kort därefter fick sällskapet från bonden Johan Peter Heikurin i Nukutanlax by i Sordavala ett brev som stödde Holmbergs framställning (D XXIII 3 s. 115). Också Heikurins brev översändes av sällskapet till prokuratorn (A I 13 s. 191 b – BU § 4/5.11 och A I 14 s. 3 b – P § 7/1.12.1817, B I 6 s. 99).

Som en orsak till att lantbruket i Viborgs län var så försummat såg man allmänt böndernas benägenhet att ägna sig åt körslor och köpenskap. I anonyma kommentarer till sällskapets tryckta förslag om en fri lanthandel (D III 1 – 801/4.3.1819) varnades för att ”bönderna i likhet med invånarna i Viborgs län småningom drogos ifrån skötsel av deras hemman för att släpa kramvaror ifrån ett ställe till ett annat. Denna makliga födkrok skall bliva dem mera välkommen än det tunga arbetet vid åkerbruket”.

Samma synsätt går igen i det skriftliga inlägg som hovrättsrådet Carl Procopé gjorde när sällskapet skulle utlåta sig om guvernör von Kothens förslag om ett eget lantbruks-sällskap i länet (A I 39 – U § 5/24.10.1844). Procopé var övertygad om att allmogens i länet ”benägenhet för resor och övriga fallenheter, som uppgivits bestå i maklighet samt tröghet och ovilja för sådana arbeten, vartill ihärdighet och ansträngning erfordras, utgöra främsta orsaken till jordbrukets vanvård”. Grundorsaken trodde han låg i att lägenheterna för det mesta utgjordes ”av kronohemman och så kallade donationsgods, förvaltade av arrendatorer som till godsägarna erlägga arrendet i kontant”. Detta tvang godsens underhavande att ”genom skjutsfärder och varjehanda andra företag” skaffa sig pengar medan jordbruket försumrades. – Godsförvaltarnas svårigheter skymtar i Pällilä-förvaltaren Kjöllersfeldts utlåtande av år 1842 om förslaget till ny skogsordning. Han bifogade ett utslag av Viborgs hovrätt för att visa på hur domstolen tog parti för godsets självsvåldiga underhavare (D II 5 s. 134).

De olägenheter som följt av donationsväsendet får sin belysning också i ”Handlingar hörande till fjerde allmänna Finska Landtbruksmötet å Mustiala 1857”. Mötet leddes av

Sebastian Gripenberg, som hade lämnat sitt chefskap på Mustiala lantbruksinstitut för att övertaga skötseln av Tervus donationsgods i Kronoborg. Vid mötets diskussion av skogshushållningsfrågor påtalade han (s. 132) allmogens i Viborgs län vårdslöshet och i ett vid mötet refererat skriftligt diskussionsinlägg framhölls Ladogastrandens skogar som varnande exempel (s. 122). Dessa omdömen gav magister C.A. Zitting anledning att ta till orda: ”Ledd av känslan för det landskap, där jag uppvuxit, skall jag söka framhålla några omständigheter, varigenom måhända de omdömen kunna mildras, som här nyss blivit fällda över Viborgs län” (s. 132). Därefter redogjorde han för donationsväsendet och dess följder. En annan förklaring till allmogens sinnesstämning fann han i landsdelens undermåliga ämbetsmän, ”som begagnade sig av allmogens okunnighet och ovana vid de nya förhållandena, för att missleda och preja den”.

Vid samma tid framlade Magnus Lavonius på Tali fakta och synpunkter gällande förhållandena i länet, därtill uppmanad av sällskapet. Hans skrift ingår i *Kejserliga Finska Hushållningssällskapets underdåniga utlåtande angående åtgärder till befrämjande af finska landtbruket och dess binäringar, med dertill hörande bilagor*, tryckt 1857 (s. 247). Med gillande bifogade han i tidningen införda anonyma kritiska ”Tankar om tjänstefolket i Wiborgs stad och socken” (s. 200), tankar som omfattades också av länets lantbrukssällskap (s. 309).

5 Hur sällskapets verksamhet för konkreta mål gav information om förhållandena

5.1 Kampen mot kopporna

Sällskapets första konkreta åtgärder i Viborgs län gällde smittkoppsvaccinationen. Redan när sällskapets verksamhet utsträcktes till länet fanns där en koppymningsinrättning, och dess fonder ställdes nu till sällskapets förfogande (D I 1 s. 47, 55 och 62). Från år 1803 hade sällskapet med stöd av ett av konungen beviljat anslag handhaft smittkoppsbekämpningen i Finland. År 1825 överfördes åliggandena gällande den från sällskapet till collegium medicum (D I 1 s. 119).

Sällskapets arkiv bevarar mycket material om kampen mot kopporna. Det mesta finns i serien D XIII med dess sjutton band. Härtill kommer vaccinationsutskottets protokoll i serierna A I och A II, brevkoncept i serien B I och brev inströdda i serierna D V och D VIII.

Uppgifterna gällande Gamla Finland kan sägas börja med landshövding Stjernvalls redogörelse för utgångsläget och hans vädjan om åtgärder (D XIII 11 s. 162) samt sluta med det utdragna avvecklandet av sällskapets ekonomiska engagemang. Genom att plocka ur de olika källorna kan man sammanställa en ganska detaljerad bild av den framgångsrika kampen: vem som vaccinerade var och vilka, hurudana svårigheter vaccinatörerna mötte och hur vaccinatörerna lönades. Belysande är den instruktion och de brev som sällskapet skrev då det våren 1818 sände magistrarna Fortelius och von Knorring som resande vaccinatörer till Karelen (B I 6 – 2.5.1818).

Svårast att överblicka är materialet i serien D XIII. Där innehåller

- banden 2 A–B vaccinatörernas kompetensbevis, några av dem utfärdade av provinsialläkaren i Viborg Johan Wolter, några av M. Relander i Pelgjärvi och några av magister Reinhold von Becker i Säkkijärvi.
- bandet 5 A, som har löst inneliggande namnregister, rapporter och förteckningar från bl.a. J. Wolter, von Becker, Andreas Halinius i Kirvus och J.R. Winter i Uuguniemi.

- bandet 5 B s. 95 länsstyrelsens 1816 daterade översikt.
 - bandet 6 von Beckers och Abr. Poppius dagböcker (s. 52) och rapporter från resor 1813. G. Fortelius (s. 107) reseberättelser 1816 samt Sam. Ceders och G. Pihls berättelser 1817 (s. 118, 121, 123, 125 och 127).
 - bandet 7 redogörelser av Winter och av J. Stråhlman 1817 (s. 10 och 12) och av H.W. Wolter i Pyhäjärvi 1818 (s. 30 och 64), Pihls kritik av prästerskapet (s. 34) samt hans (s. 37) och Fortelius (s. 54, 58 och 72) reseberättelser 1818, arkiater Bonsdorffs reseberättelser 1818 (s. 90), Halinius brev från Kirvus (s. 88, 115 och 167), K. Tapenius brev från Rautjärvi (s. 165) och H. Mechelins från Jaakkima (s. 172) samt J. Wolters uppgifter 1817–1821 (s. 69, 97, 125, 155 och 163).
 - bandet 8 Stråhlmans brev från Valkjärvi (s. 167), Sederholms från Parikkala (s. 169), Castegrens från Ruokolax (s. 173), Hornborgs från Nykyrko (s. 178), Brunows från Joutseno (s. 175), Wolters från Pyhäjärvi (s. 179), Strandmans från S:t Andrea (s. 180) och Åkersteds från Rautus (s. 188), alla från åren 1816–1817.
 - bandet 9 G.H. Ignatius 5.12.1820 daterade tio sidor långa reseberättelse från flera socknar (s. 177) och hans brev 1828 från Sordavala (s. 166), Hougbergs brev 1821 från Kides (s. 215), Wolters från Pyhäjärvi (s. 218), Winters från Räisälä (s. 224), Hornborgs från Nykyrko (s. 226), Halinius från Kirvus (s. 228), Tapenius från Rautjärvi (s. 230), Mechelins från Jaakkima (s. 256), Rönholms från Parikkala (s. 154 och 277) och Brunows från Mohla (s. 284).
 - bandet 10 åren 1816–1821 utfärdade kompetensbevis.
 - bandet 13 en framställning av år 1824 om medalj åt klockaren Vasiljev i Kyyrölä i Mohla (s. 13–24) samt uppgifter från S:t Andrea (s. 8), Rautus (nr. 310), Ruskeala (s. 13) och Valkeala (s. 32).
 - bandet 14 uppgifter från Hiitola (s. 187), Jääskis (s. 243), Kirvus (s. 20, 174 och 229) och Rautjärvi (s. 240) samt J. Wolters och landskansliets uppgifter (s. 158 och 182–184) och J.R. Winters ersättningsanspråk (s. 17a, 236).
 - bandet 15 saknar paginering. Där finns uppgifter från J. Wolter, från Jääskis, Kirvus och Nykyrko.
 - bandet 15 har namnregister och innehåller Winters och Tapenius segslitna ersättningsanspråk stödda på förteckningar (s. 83 och 125–192).
- I bandet D V 9 (s. 246) finns vicepastor Saelans brev om vaccinationen i S:t Andrea 1817.

Det är rimligt att det bland den stora mängden vaccinatörer fanns också sådana osm genom sin vårdslöshet bragte vaccinationen i vanrykte. Så tycks ha varit fallet inte minst i Viborgs län (A I 17 s. 28 – P § 7/3.1.1821), vilket föranledde sällskapet att i ett cirkulär till prästerskapet i länet (D VI 3 s. 106) be om dess övervakande medverkan. Också landshövdingen varskoddes (B I 9 – 29.1.1821).

5.2 Potatisodlingens främjande

När sällskapet stiftades var potatisodlingen redan införd här och var i kustbygderna och hos ståndspersoner i inlandet. Så tycks ha varit fallet också i Gamla Finland. År 1814 vände sig sällskapet till kyrkoherdarna och bad om uppgifter inte bara om odlingens utbredning och teknik utan också om hur den införts på orten (D V 11 s. 22). De utförliga svaren ingår i bandet D V 13. Det har ortnamnsregister. – Här må också nämnas Abr. Poppius brev av föregående år (D V 9 s. 181).

För ärenden gällande potatisodlingen hade sällskapet redan år 1802 tillsatt ett särskilt utskott (PU). Dess protokoll för tiden 1813–1819 ingår i bandet A II 3. År 1822 förenades detta utskott med redskapsutskottet (RU) till ett åkerbruksutskott (ÅU). Handlingarna gällande potatisodlingen samlades i princip i en särskild serie D V, men sådana finns också i andra serier. För potatisodlingens främjande åtnjöt sällskapet statsanslag från år 1801 till år 1858, men började småningom använda anslaget också för andra ändamål.

I en översikt konstaterade Böcker år 1818 att potatisodlingen bl.a. i Säkkijärvi nått en sådan omfattning ”att icke allenast folket under största delen av året därav har sin förnämsta föda, utan besparas även spannmål därigenom att potäter används till brännvinsbränning, ja! en och annan har lärat sig inse det de med god uträkning kunna odlas för att givas åt boskapen” (D V 5 s. 86).

Sällskapets konkreta åtgärder för potatisodlingens främjande i Viborgs län inleddes år 1813. I ett brev 13.9.1813 (D V 9 s. 217) tackade landshövdingen för att han redan fått 1000 rubel och ytterligare utlovats 500 rubel för att sprida potatisutsäde och utbad sig rådrum med redovisningens (B I 3 s. 36). Den daterade han 10.5.1814 (D V 10 s. 56), då han samtidigt gav en översikt av odlingen (D V 10 s. 58–83). År 1817 avgav den nye landshövdingen Carl Wallén en redovisning för de tre föregående åren (D V 9 s. 239 och 241). Också han bifogade från socknarna insamlade uppgifter (D V 9 s. 213–238). Vad sällskapet väntade sig av landshövdingarna och av sina medhjälpare ute i bygderna framgår av dess brev i januari - april 1815 (B I 4 s. 149–156) till kyrkoherdarna i Hiitola, Kronoborg, Nykyrko, Pyhäjärvi och Säkkijärvi samt till landshövdingensämbetet i Viborg. Från samma tid finns brev som berättar om svårigheter att köpa utsäde (D V 9 s. 253 och D V 14 s. 236 och 261, A II 3 – P § 4–5/29.12.1815) och ett brev om odlingens i S:t Andrea (D V 9 s. 246).

Våren 1817 diskuterade PU grundligt vad som kunde göras för odlingens främjande och föreslog i det sammanhanget att förtjänstfulla medhjälpare skulle belönas med den Ahlmanska jettongen. Förslaget godkändes (A I 13 s. 46 – P § 9/2.5.1817, B I 5 nr 2203). Bland de belönade fanns guvernementssekreteraren Ivan Krugloi och änkefru J. Winter i Räisälä, kollegiregistratorn Petter Lambin från Kronoborg och vicepastorn Daniel Saellan från S:t Andrea. I sitt tackbrev redogjorde Saellan för odlingen (D V 9 s. 246).

Sällskapets åtgärder visade sig verksamma och snart kunde det protokollföra att vidare utdelning av utsäde inte behövdes i Hiitola, Kides och Sakkola (A II 3 – PU § 3/10.12.1816, § 8/23.10.1817 och § 6/22.1.1819). Utdelningen av gratisutsäde väckte också betänkligheter då den befarades kväva den egna omtanken (A II 3 – P § 3/5.2.1818).

Redan år 1821 gjorde sällskapet en framställning om att anslaget för potatisodlingens främjande finge användas för andra ändamål. Framställningen avslogs (D I 1 s. 109) och sällskapet forsatte sina bemödanden. År 1827 föreslog ÅU att dessa särskilt skulle inriktas på Viborgs län (A I 22 s. 87 b – ÅU § 2/22.2.1827). Först gällde det att socknevis klarlägga läget, och sällskapet vände sig i ett tryckt cirkulär till kyrkoherdarna (B I 13 s. 114). Svaren finns i bandet D XXIII 2 (s. 193–210) och en sammanfattning i D XVII s. 6 och i protokollen (A I 23 s. 149 – ÅU § 1/25.10.1828). De tillfrågade avrådde från gratisutdelning av utsäde och föreslog i stället premiering av föredömliga odlare. Sällskapet tog fasta på förslaget (A I 23 s. 69 b – P § 12/19.11.1828, B I 14 s. 44). För den första premieringen för 1829 fick sällskapet informativa framställningar från Kronoborg och Hiitola (D XVII s. 44 och 60, A I 25 s. 145 b – ÅU § 4/21.4.1830), för följande år från Hiitola och Parikkala (D XVII s. 66, D VIII 16 s. 233, A I 26 – ÅU §

2/30.2 och § 3/24.10 -bil., P § 9/1.11.1831) samt likaså för 1831 års odling (D XVII s. 93 och 95, D V 15 s. 149, A I 27 – ÅU § 2/6.6 och § 2/29.10.1832).

År 1835 drabbades inte minst Viborgs län av svår missväxt, och landshövding Mannerheim bad sällskapet sända råd om nödbrödsämnen. Här och var i länet hade man redan insamlat isländsmossa (D XXIII 16 s. 263). Sällskapet lät översätta utdrag ur Gustava Schartaus *Wälmenta råd i Misswextår* (A I 31 – P § 7/18.1.1836, B I 17 s. 151). Viktigast ansåg sällskapet det vara att trygga tillgången på potatisutsäde och bad landshövdingarna utreda behovet (D V 15 s. 125). Mannerheim svarade (D V 15 s. 176) att betydande mängder behövdes, men att de knappast kunde uppböras inom länet och att de inte skulle hinna fram före sättningsstiden om de infördes utifrån. Redan innan svaret nådde sällskapet reserverade sällskapet 1000 rubel för att trygga tillgången på utsäde i länet (A I 31 – P § 12/31.3 och ÅU § 1/18.4.1836) och Mannerheim underrättades om saken (B I 17 s. 184). Nu lyckades han genom handelshuset Hackman i tid skaffa fram utsädet och före årets slut sände han sin med talrika kvitton styrkta redovisning (D V 15 s. 178 och 186–272).

Också år 1837 blev skörden så dålig att sällskapet inbegärde uppgifter om utsädesbehovet (B I 18 s. 66). Mannerheim dröjde så länge med svaret (D V 15 s. 370) att sällskapet lämnade det obeaktat (A I 33 – ÅU § 3/29.3.1838).

När potatispesten år 1846 hotade landet bad sällskapet länsstyrelserna om information. Guvernör von Kothen i Viborg kunde 27.2.1846 dementera ryktet om att sjukdomen redan nått hans län (D XVIII s. 42). I mars 1847 anmodade sällskapet alla guvernörer att om potatispesten uppträtt i länet genast underrätta sällskapet därom (A I 42 s. 42 – U § 5/11.3.1847, B I 20 s. 71). På hösten meddelade guvernören i Nyland att sjukan var allmän i länet (D XVIII s. 73) och följande höst lät guvernören i Åbo veta att sjukdomen plötsligt och häftigt uppträtt i Reso (A I 43 s. 108 – U § 5/10.10.1848). Uppgifter om sjukdomens första framträdande i Viborgs län saknas emellertid i arkivet.

Hösten 1855 bad sällskapet Viborgs läns lantbrukssällskap om uppgifter gällande bl.a. potatisodlingen och fick ett utförligt svar som infördes i protokollet (A I 50 – U § 2/9.11.1855).

Hungeråret 1867 förfrågade sig sällskapet om behovet av potatisutsäde. Från Hogland fick det beskedet (D XXIV 14 nr 39) att ”jordmånen å utöarna Hogland och Tytterskär är så beskaffad, att här ej något jordbruk kan idkas och således kommer ej heller utsädespotäter här i fråga. Invånarne härstädes leva av strömmingsfiske, som de i Estland utbyta emot råg och andra jordbruksalster.” Fastlandssocknarna trodde sig ha utsäde för eget behov eller kunna skaffa sig utsäde från Estland. Bristen på pengar tycktes vara större än bristen på potatis.

5.3 Linnelöjdens främjande

Fram till 1870-talet ägnade sällskapet mycken möda åt att driva fram en inkomstbringande hemslöjd. Det största intresset ägnades linhanteringen. År 1812 fick sällskapet löfte om ett betydande statsanslag för ”lin- och hamplanterings samt linnevävnadernas befrämjande” (D I s. 46) och tillsatte snart ett särskilt utskott (SU) för hithörande ärenden (A II 4 s. 1 och D XV 4 B s. 1). År 1861 omdisponerades anslaget för andra ändamål (D I 3 s. 23).

För att kartlägga lin- och hampodlingens omfattning och teknik samt hemslöjden vände sig sällskapet i ett cirkulär med koncisa frågor till kyrkoherdarna (A II 4 s. 3 – SU § 2/7.4.1815 -bil.). Svaren ingår i bandet D XV 5 B (s. 168–). De gäller bl.a. Hiitola,

Imbilax, Kronoborg, Pyhäjärvi, Rautus, Sakkola, S:t Andrea och Walkjärvi. Sannolikt som en följd av sin förfrågan hos kyrkoherdarna fick sällskapet hösten 1815 mottaga ett på finska avfattat anonymt förslag om åtgärder till linnehanteringens främjande i Gamla Finland (D XV 4 B s. 410).

I sin första till KMt riktade redogörelse för anslagets användning sammanfattade sällskapet (B I 4 s. 128): ”Uti Viborgs län idkas linplanteringen överallt till eget behov; endast ifrån Jääskis härad avsätter man vävnader och färdiga kläder till bönderna uti S:t Petersburgska guvernementet, likaväl endast de år då brist på spannmål inträffar. I allmänhet synes denna provins, igenom det tillfälle flera personer därifrån haft att under resor inhämta andra orters erfarenhet, äga bättre insikt i lin- och hampplanteringen än det övriga Finland – om de egentliga linsocknarna undantagas – så att det endast torde behövas att industrin igenom en lönande avsättning väckes och uppmuntras, för att bringa denna näringsgren igång.”

Våren 1818 (B I 6 – 11.5) skrev sällskapet till landshövdingen att det hade ”anledning att förmoda det inbyggarna uti detta län igenom sitt grannskap med S:t Petersburg och sin livligare kommunikation med de ryska kustorterna äger tillfälle att förse sig med linfrö till bättre priser än det sällskapet kan presteras”. Landshövdingen svarade (D XV 4 B s. 409) att linfrö inte behövdes, emedan ”länets innevånare med mindre kostnad kunna erhålla lin och linnevävnader från nästgränsande ryska guvernementer”.

År 1831 (A I 26 – P § 2/1.2) diskuterade sällskapet hampodlingens betydelse och vände sig till landshövdingarna för att bringa klarhet i läget (B I 15 s. 65). De häradsvis angivna svaren (D XVI 3 s. 1–10 och 17–22) visade att varken hamp- eller linodlingen då hade nämnvärd betydelse i Karelen (A I 27 – SU § 13/6.4.1832). – År 1834 meddelade landshövdingen att han hade träffat överenskommelse med urmakaren Elfström i Viborg om förmedling av linfrö (D XXIII 15 s. 117, B I 20 s. 4).

För att utbilda sådana som kunde undervisa i linnelöjd grundade sällskapet år 1818 ett institut på Bennvik utanför Kaskö. Sällskapets redogörelse härför gav KMt anledning att uppmana sällskapet (D I s. 103) att inrätta skolor också i landets östra och södra delar och sällskapet bad landshövding W. Klinckowström i Viborg skriva till åtgärder (B I 11 s. 49). Uppgifter om hur han reagerade saknas. År 1829 föreslog emellertid arrendatorn på Pukinniemi gods i Hiitola, kaptan G. Ullner, att sällskapet skulle på godset anlägga en hemslöjdsskola (D XXIII 15 s. 1). Sällskapet tog fasta på förslaget och lovade bekosta undervisningen och i två års tid årligen med 200 rubel understöda skolan om Ullner ville grunda en sådan (A I 25 s. 124 och 35 – SU § 7/2.6 och P § 3/9.10.1830, B I 15 – 26.10.1830). Ullner var inflyttad till orten och fann den mycket efterbliven (D XV 2 A s. 1) och i behov av stödåtgärder. Så snart han fått sällskapets löfte återkom han med närmare förslag (D XV 2 A s. 49, A I 26 – SU § 2/5.3.1831) och snart kunde han fylla av förväntningar öppna sin skola (D XV 2 A s. 66 och 184). Han blev likväl sviken i sina förhoppningar (D XXIII 15 s. 3). Eleverna uteblev och han nödgades meddela som sin övertygelse att skolan var meningslös (A I 27 – SU § 4/18.10 och P § 13/1.11.1832). Sällskapet bad landshövdingen höra sockenborna i saken (B I 15 s. 145).

Den nye landshövdingen C.G. Mannerheim lät uppdraget gå till kronofogdarna och dessa till kyrkoherdarna (D XXIII 15 s. 109–114). Hiitolaborna bekräftade vid sockenstämman att de gott kunde undvara skolan. Däremot visade kyrkoherden E.R. Sylvén i Säkkijärvi stort intresse för att hemslöjden skulle upparbetas och erbjöd sig att ta hand om skolan i fall att den flyttades till socknen. Landshövdingen tillstyrkte att skolan skulle flyttas. SU ville snabbt föra ärendet vidare, men sällskapet överlät åt sekreteraren att genom enskild brevväxling ytterligare bereda ärendet (A I 29 – SU §

15/28.11 och P § 8/1.12.1834). Den vägen visade sig inte framkomlig och om ett par år fann sig sällskapet föranlåtet att påminna landshövdingen om ärendet (A I 31 – SU § 2/26.8.1836 och B I 17 s. 199). Påstöten fick intet gensvar.

Hösten 1844 gjorde länets nye hövding, numera med titeln guvernör, C. von Kothen själv en framställning om en hemslöjdsskola i länets östra del och helst i Jaakkima, där han väntade sig effektivt stöd av kyrkoherde och länsman (D XVI 3 s. 334). Sällskapet ansåg sig ”med tillfredsställelse böra omfatta detta tillfälle att inom Viborgs län väcka hågen för nyttiga hemslöjder” och beslöt att vid vinterföre sända en lärarinna med nödig utrustning till socknen (A I 39 – U § 3/17.10.1844). Samtidigt bad sällskapet guvernören efterhöra vad det blivit av den utrustning som i tiden placerats på skolan i Hiitola (B I 19 s. 231). Det visade sig att det inte fanns mycket att ta till vara, och sällskapet avstod från denna utrustning (D XVI 3 s. 345, A I 39 – U § 5/12.12.1844).

Redan 7.2.1845 kunde kyrkoherden J.F. Bergh meddela att lärarinnan lyckligen anlänt efter endast åtta dagars resa och att skolan redan inlett arbetet med sex elever (D XVI 3 s. 355 och 356, A I 40 s. 15 och 32 – U § 8/16.1 och § 4/13.2.1845).

Skolans vidare öden kan inte i detalj följas i arkivet. År 1848 flyttade den och lärarinnan Wiik till Parikkala (D XIV 4 s. 127–129), men fyra år senare lät bondesonen J. Nukarinen i Jaakkima veta att han, ”som med henne ämnat ingå äktenskap”, skulle ”anskaffa och underhålla nödig lokal med värme för minst fyrtio elever” om sällskapet återflyttade skolan till Jaakkima. Hösten 1854 såg sig Bergh i sin egenskap av skolans inspektor tvungen att föreslå att Nukarinen skulle tilldelas en varning för att han inte till alla delar infriat sitt löfte (D XXIV 1 nr 3443, och D XXIV 2 nr 3505). Sällskapet hotade med att indraga skolan (A I 50 – U § 3/12.4.1855, B I 23 s. 18).

Hösten 1856 vände sig sällskapet till de församlingar där det understött lanneslöjdskolor och frågade hur skolornas verksamhet kunde förbättras (B I 23 s. 110). Bergh svarade med att redogöra för vad man i Jaakkima redan gjort för saken (D XXIV 3 – ej diarief.). Samma höst vädjade kyrkoherden i Impilahti om sällskapets åtgärder för att åvägabrunga en hemslöjdsskola i socknen (D XXIV 3 nr 3960), efter att han förgäves hade vänt sig till länets lantbrukssällskap. Han beskrev hemslöjdens tillstånd i socknen och fortsatte: ”Fattigdom och håglöshet är okunnighetens följeslagare. Allmogen varken kan eller vill bekosta en slöjdskolas underhåll, varför jag ödmjukast anhåller att detta härad, i likhet med Jaachimvaara, Parikkala med flera socknar, gratis erhåller lärarinna samt dessutom några spinnrockar, vävstolar och skedar.” Sällskapet ansåg emellertid att hemslöjdsskolorna i synnerhet i Viborgs län visat sig vara till så ringa gagn att nya skolor inte borde grundas förrän hela skolformen översetts (A I 51 – U § 15/12.12.1856, B I 23 s. 197).

Någon reorganisation av skolorna blev det inte. Skolan i Jaakkima tycks ha blivit slutligt indragen hösten 1859. Då lät pastor Jäderholm i ett brev 21.10 (D XXIV 6 nr 4481) veta att lärarinnan Wiik fått ut sin lön för tredje kvartalet och att skolan vid dess utgång enligt guvernörens besked av 29.8 tillsvidare nedlagts (A I 54 – U § 2/4.11.1859).

Sommaren 1860 konstaterade sällskapet att den framväxande textilindustrin gjorde att ”den finare linnevävnaden såsom folkslöjd småningom komme att upphöra” samt utverkade att statsanslaget för lanneslöjdens främjande framgent fick användas för andra ändamål (A I 55 – P § 3/19.6, U § 8/11.5 och P § 1/1.11.1860, B I 24 s. 213). I överensstämmelse därmed beslöt sällskapet att de återstående skolorna skulle upphöra vid utgången av år 1860.

Medan skolan ännu verkade i Jaakkima inriktades sällskapet på att främja hemslöjden främst på att premiera föredömen i linnslöjd (D XVI 4 s. 21 – 134). Ofta var de premierade elever vid sällskapet skolor.

5.4 Sockenmagasinen

Missväxterna under sällskapet första år riktade intresset på sockenmagasinen, och redan på sin ettårsdag utlyste sällskapet en prisfråga om hur magasinerna kunde fås att bättre tjäna sitt syfte. Det material som då samlades i sällskapet arkiv gällde ju inte Gamla Finland. Men missväxterna kom igen, och knappt hade den förlorade landsdelen återförenats med storfurstendömet innan KMt 28.1.1813 anmodade (D I 1 s. 48) sällskapet att i hela landet verka för sockenmagasinsinrättningens förkovran. I skrivelsen underrättades sällskapet om att kyrkoherdarna hade ålagts att till sällskapet årligen insända uppgifter om magasinens tillstånd. Från många håll uteblev emellertid uppgifterna (A I 12 s. 100 och 30 – BU § 1/27.4 och P § 5/1.5.1813).

Ett fast grepp om sitt uppdrag tog sällskapet då det 14.1.1817 i ett cirkulär vände sig direkt till prästerskapet med konkreta frågor (B I 5 s. 112 b). Dessa gällde också sådant som magasinens historia och statuter. De flesta svaren finns i bandet D III 4. Dess ortnamnsregister upptar femton socknar i det nu aktuella området. I bandet D III 3 finns åren 1818–1823 daterade uppgifter från Kides.

På basis av det influtna materialet utarbetade Böcker ett ”Förslag till ett underdånigt Betänkande om Sockne Magazinerne i Finland” (D III 2). Det tillställdes sällskapet korrespondenter för utlåtande, varefter det bearbetades av BU och slutligen godkändes av sällskapet (A I 16 s. 180 och A I 17 s. 28 b – BU § 1/30.10.1820 och P § 9/3.1.1821). Enligt konceptboken är det till KMt ställda betänkandet expedierat 22.2.1821 (B I 9). Sällskapet ansåg att de små sockenmagasinen hade svårt att fylla sin ursprungliga uppgift att genom lån trygga utsädesbehovet efter missväxtår. Det som landets jordbruk behövde var större magasin som kunde utjämna spannmålsprisen. Samma år – 3.10.1821 – emanerade KMt:s Nådiga kungörelse angående en allmän magazinsinrättning i Finland och en fond till spannmåls utlåning i vissa län. Kungörelsen undantog Viborgs län, ”som förut äger sin enskilda magasinfond”.

6 Lantbrukssällskap i Viborgs län och Maaskola modellfarm

Hösten 1844 fick sällskapet på remiss guvernör von Kothens förslag om ett hushållningssällskap och en fogdeskola i Viborgs län (A I 39 – U § 2/17.10 och § 5/24.10 samt P § 3/1.11.1844). Guvernörens text återges utförligt i protokollet, likaså sällskapet överväganden. Sällskapet tillstyrkte (B I 19 s. 238). Det bästa sättet att påverka allmogen vore enligt sällskapet övertygelse att grunda en ekonomiskt driven modellfarm på ett hemman av medelmåttig storlek.

Tre år senare stiftades Viborgs län lantbrukssällskap, utan initiativ eller åtgärder från Hushållningssällskapet sida. Också frågan om en modellfarm bragtes, tack vare en privat donation, snart till en lycklig lösning. Donatorn var handlanden i Villmanstrand Michaila Bälöff. Om händelseförloppet berättade borgmästaren i Viborg, Samuel Henrik Antell, som 26.10.1849 tillställdes sällskapet en ”Beskrifning öfver Bälöffska modellfarmen invid Viborgs stad” (D XXIII 17 s. 43). Han målade upp bakgrunden: den svåra missväxten 1845 och dess följder. Rörd av tiggarskarornas nöd hade Bälöff till guvernören överlämnat 3.000 rubel för utdelning. Då var den värsta nöden redan förbi

och för att ge donationen varaktig verkan tog guvernör von Kothen fram sitt gamla förslag om en modellfarm. Bälloff gick med på förslaget och guvernören valde Maaskola hemman om 60 tunnland till plats för modellfarmen. Inför den lovande skörden 1848 besökte Bälloff Maaskola och utlovade ytterligare 3000 rubel.

Antell föreslog att sällskapet skulle hedra Bälloff med en belöning och kalla honom till ledamot (A I 44 s. 15 – P § 8/1.11.1849). Sällskapet frågade von Kothen till råds (B I 21 – 1.11.1849) och denna tillstyrkte (D XXIII 17 s. 42). Bälloff kallades till medlem i sällskapet och belönades med dess stora medalj i silver, varom också von Kothen och Antell underrättades (B I 21 s. 106).

År 1856 gjorde Viborgs läns lantbrukssällskap hos KMt en framställning om en lägre lantbruksskola i länet och Hushållningssällskapet fick ärendet på remiss (A I 51 – U § 1/13.8.1856). Kort förut hade sällskapet efter Alexander II:s tronbestigning av senaten anmodats föreslå åtgärder för lantbrukets främjande och tillsatt en kommission för att utarbeta ett betänkande. Till denna kommission hänsköts framställningen från Viborg. Utlåtandet om planerna på en skola i Viborgs län ingår i det tryckta betänkandet (s. 9) och upptar en hänvisning till KMt:s förordning av 18.9.1856 angående inrättandet av jordbruksskolor och anläggande av nya städer i Finland.

I början av år 1894 lät ett nytt lantbrukssällskap, Itä-Karjalan Maanviljelysseura i Sordavala, Hushållningssällskapet veta att det fått sina stadgar fastställda och hoppades på gott samarbete (A I 89 s. 54 – St § 20/20.2.1894 -bil.). Hushållningssällskapet svarade med att översända sina skrifter, men något närmare samarbete blev det inte.

7 De allmänna lantbruksmötenas vittnesbörd

En förbisedd källa till kunskap om erfarenheter och strävanden inom lantbrukshushållningen ligger i berättelserna från de allmänna lantbruksmötena. Det första av dessa hölls i samband med sällskapets halvsekeljubileum i Åbo hösten 1847, det trettonde och sista år 1932 i Viborg. Då hade mötena småningsom förändrats från att ha varit diskussionsmöten till riksomfattande lantbruksutställningar med enstaka föredrag.

De fem första mötena anordnades av Hushållningssällskapet, och från fyra av dem – från åren 1847, 1850, 1857 och 1860 – finns tryckta berättelser. När nya sällskap bildades började dessa anordna regionala möten av liknande art, ofta utförligt skildrade i tidningspressen.

Trots de besvärliga kommunikationerna räknade de allmänna, landsomfattande mötena deltagare från landets olika delar. Vid mötet i Åbo år 1847 var bland annat pärttaken föremål för diskussion. De var då en sådan nyhet att löjtnant G. Silfversvan från Kimito (s. 210) påstod att han ägde det äldsta pärttaket i Finland, eller ett som var sexton år. Det gav kapten G. Ullner anledning att berätta att han i Viborgska Karelen sett pärttak allmänt begagnas. Med detta Karelen förstod han ”Kexholms södra och medledels samt Sordavala och Salmis härader”. – Vid samma möte gavs också uppgifter om kapten C.F. von Fieandts Kanoja i Viborgs socken (s. 126 och 256–268).

Vid mötet i Mustiala år 1857 märktes bland dem som deltog i diskussionerna sekreteraren i Viborgs läns lantbrukssällskap, major F.W. Edelsvärd, och löjtnant Carl Thesleff med erfarenheter från Hanhijoki i Viborgs socken, samt den tidigare nämnde magister C.A. Zitting. Uppgifter gavs också om Thesleffs Kavantholm i Viborgs socken (s. 104, 116–118). Inte mindre än 30 sidor av mötesberättelsen upptas av Thesleffs inlägg om stängselskyldigheten (s. 16). Vid mötet i Fredrikshamn år 1860 berättade

löjtnant W. Baeckman från Wederlax och ryttmästare Frey från Kakkis om sina erfarenheter av täckdikning med tegelrör (s. 123, 129 och 133).

8 Resande rådgivares rapporter

Sommaren 1859 fick Finland sina första statsagronomer – dansken Carl Hornbostel och den från Sverige komne skotten Henry Gibson – samt följande år sina första plog-instruktörer, Sven Hassellöf och Gustav Wallgren, båda från Sverige. Alla underställdes de Hushållningssällskapet och verkade som resande rådgivare. Senare fick sällskapet egna konsulenter och instruktörer, men deras verksamhet kom inte att utsträckas till Karelen.

Gibson fick inleda sin verksamhet i landet med att åtfölja senator Langenskjöld på en resa Kuopio-Viborg-Tohmajärvi. I sin reseberättelse (D XXIV 7 nr 4535) antecknade han att svedjebruket skapat ödemarker och att ingenting gjorts för att uppodla kärren. Åkerlapparna var i tvåskiftesbruk och åkerbruket försummat. ”Under hela denna väg förekom mig åkerbruket i det mest menliga skick man kan tänka sig, man ser utsvultna och magra kreatur betande i skogarna, och det på en tid av året, då man med skäl väntar sig att de ska vara, om ej feta så åtminstone vad man kallar hulliga. Man kan lätt föreställa sig hur dessa arma djur komma att se ut på våren, när de om hösten insätts i sådant skick, efter att ha varit stående inne uti 7 á 8 månaders tid på den magra kost som allmänheten har att bestå dem.”

Hornbostel fick sina första intryck (D XXIV 7 nr 4535) på herrgårdar i östra Finland: Harjus i Wederlax, Kauvala och Oravala i Walkeala.

När Hornbostel dog år 1867 överläts hans tjänst tillfälligt till agronomen Th. Forssell tills den besattes med agronomen K.J. Forsberg. Denne blev vår siste statsagronom. – Gibson fick ingen efterträdare.

De resande rådgivarnas rapporter ger ibland detaljerade uppgifter om de besökta gårdarna, ibland anger de endast vad besöket gällt. För somliga år finns inga rapporter bevarade, endast reseplaner. Översiktsuppgifter om rådgivarnas arbete finns i sällskapets årsböcker, några rapporter i mapparna i serien D XXIV och reseplaner i protokollen. Diarieförda men saknade rapporter har sannolikt insänts till Jordbruksexpeditionen.

Om de resande rådgivarnas arbete berättar dessa källor bl.a. att:

1860 besökte Hornbostel	Kaislax i Kakkis, Harjus i Wederlax, Liimata och Autio samt Åstrands och Lilles gårdar i Viborgs socken (D XXIV 8 nr 23).
1862 upptog Hornbostels	plan A. von Etter i Kronoborg, A. Nymander på Yxpää i Viborgs socken och Harjus i Wederlax (A I 57 – U § 4/21.3.1862).
1863 upptog Hornbostels	plan Kronoborg i Jaakkima, Hovinmaa i Rokkolanjoki by, Koitsanlax i Parikkal, Kesälax i Kakkis samt Liimata och Yxpää i Viborgs socken (A I 58 – U § 4/18.4.1863).
1865 besökte Hornbostel	Sordavala samt Naulasaari i Viborgs socken (Handlingar 6.1 s. 56).
1867 besökte Forssell	Äikäis i Viborgs socken och Kirjola i Kakkis (Handlingar 6.2 s. 186).

1871 besökte Forsberg	Tervus i Kronoborg (Handlingar 1871 s. 70).
1873 besökte Forsberg	Alahovi i Pälkjärvi (Handlingar 1873 s. 62).
1877 besökte Forsberg	Pällilä i Mohla (Handlingar 1877 s. 16).
1878–1883 besökte Forsberg	Herttula och Lyykylä i Viborgs socken, Arokallio i Kronoborg, Oravala i Valkeala och Taubila i Pyhäjärvi (Handlingar 1878–1883, s. 33, 58, 80–81).
1878 besökte Wallgren	Kronoborg och Valkjärvi (Handlingar 1878–1883, bilagor s. 121–126).
1884 besökte Forsberg besökte Wallgren	Anttila i Valkeala och Siitoinen och Pukiniemi i Hiitola samt prästgården i Kronoborg (Handlingar, s. 127 och 151).
1886 besökte Forsberg	Leipäsuo i Mohla (D I 7 s. 83 och Handlingar 1886, s. 133).
1887 besökte Forsberg	det allmänna lantbruksmötet i Viborg (Handlingar 1887, s. 170).
1888 besökte Wallgren	prästgården i Pyhäjärvi (Handlingar 1888, s. 121).
1889 besökte Forsberg	Salmis för att utse platsen för en jordbruksskola samt Perkjärvi Mäkelä i Mohla och Harjus (Handlingar 1889, s. 166 och 171).
1891 besökte Wallgren	Valtola i Hiitola (Handlingar 1891, s. 132).
1893 besökte Wallgren	Kronoborg (Handlingar 1893, s. 98).
1895 besökte Wallgren	Kronoborg och Harjus (Handlingar 1895–1896, s. 108).

Även om också Forsberg var underställd sällskapet tills han överflyttades till den år 1892 inrättade lantbruksstyrelsen finns hans av Jexp. inbegärda utlåtanden inte i sällskapets arkiv. Sålunda vet arkivet endast att berätta (D I 7 s. 169, A I 84 s. 81 – St § 4/17.4.1889 och A I 85 s. 53 – St § 6/18.2.1890) att han först ändigats att sommaren 1889 besöka Salmis härad för att inhämta kännedom om ortsförhållandena och om var en skola i jordbruk och kreatursskötsel kunde placeras.

9 Belöningar för lång och trogen tjänst

Redan under vår svenska tid började sällskapet att i likhet med sin närmaste förebild, det Patriotiska sällskapet i Stockholm, utdela belöningar för lång och trogen tjänst. Belöningarna utgavs på arbetsgivarens framställning och bekostnad, men i sällskapets namn. Ursprungligen utgavs de i form av hederstecken eller av värdeföremål med inskription; numera belönas trotjänare med sällskapets medalj.

Sällskapet har alltid varit angeläget om att ingen ovärdig skall belönas i dess namn. Ansökningshandlingarna måste därför utöver intyg över tjänsteförhållandet också omfattas bevis över oförvitligt leverne. Ansökningshandlingarna har bevarats och ger uppgifter av personhistoriskt intresse inte bara om de belönade, utan också om deras arbetsgivare.

Alla belöningsärenden protokollfördes. Med undantag för några år infördes namnen på de belönade och deras arbetsgivare också i sällskapets årsböcker. Det lättaste sättet att få fram ansökningshandlingarna och beslut är att i årsböckerna leta fram året och med ledning därav gå till diariet för inkommande brev, till protokollen och dess bilagor.

10 Belöningar för föredömlig jordbrukargärning

För att få fram sporrande föredömen bland allmogen och för att fästa den allmänna uppmärksamheten vid dem började sällskapet tidigt att under högtidliga former utge belöningar för föredömlig jordbrukargärning. Med tiden tillmättes också väl skötta medborgerliga värv allt större betydelse som belöningsgrund. Den värdefullaste belöningen var sällskapets medalj med konungens, senare med kejsarens bild. Sedan år 1844 har sällskapet också haft en mindre version av sin belöningsmedalj. Oftast bestod belöningen i en silverbägare eller -sked med inskription. Någon gång gavs belöningen i pengar.

För att belöningen skulle fylla sin uppgift måste sällskapet förvissa sig om att den som anhållit om eller föreslagits till belöning inte bara hade utfört en föredömlig gärning, utan också var allmänt aktad för vankfri vandel. För den skull fordrade sällskapet syneinstrument, prästbetyg och sockenstämmoprotokoll. Tack vare belöningsärendena har sålunda ett omfattande material av lokal- och personhistoriskt intresse hopats i sällskapets arkiv. När nya sällskap bildades upphörde Hushållningssällskapet småningom att utdela belöningar i deras distrikt.

Tidigare har i denna stencilserie publicerats kommunvis uppgjorda förteckningar över fram till år 1918 utdelade belöningar inom Finland av idag. I föreliggande häfte har jag velat kommunvis förteckna de belöningar som utdelats i det sedermera förlorade Karelen. Bristande lokalkännedom gör att somliga belöningar, som bort få en plats i detta häfte, måhända har upptagits i förteckningarna gällande det nuvarande Finland och tvärtom.

I förteckningen upptas det år då belöningsärendet avgjorts samt den till belöning föreslagnes namn och så vitt möjligt hans gård och by. Därefter anges varför han föreslagits till belöning. Det som upptagits som belöningsgrund är inte alltid det viktigaste som gjorts, utan det som förefallit mig lättast att spåra. Sist anges handlingarna i ärendet och deras plats i arkivet samt uppges resultatet av framställningen. Alla framställningar ledde inte till belöning. Namnskicket återges sådant det är i handlingarna. Ofta var det vacklande.

Antrea - S:t Andrea

- 1829 Bonden Matts Johansson Paajain
 från Randapajala hemman
 Hade uppfört 355 famnar stengärde och anlagt
 25 famnar stenfyllda löndiken.
 – BU § 4.5/21.10.1829 A I 24 s. 53
 – P § 8.5/17.12.1829 A I 24 s. 46
 Belönades med en silversked

- 1892 Inhysesmannen Thomas Lempinen
från Kämärä by
Hade fällt 18 björnar, 63 vargar, 6 lodjur, 30–40 rävar
”utom ett stort antal mindre skadedjur”
– Viborgs läns lantbrukssällskap framst.
27.11.1892 2 s. D XXIV 40
– Kom.st. prot. 28.5.1892 2 s. D XXIV 40
– Prästbevis 5.10.1892 1 s. D XXIV 40
– St § 43/23.2.1892 A I 87 s. 64
– P § 7/26.2.1892 A I 87 s. 4
Belönades med den mindre medaljen i silver.

Hiitola

- 1813 Bonden Eric Myyrä
från Hiitolanjärvi by
Hade för 18 år sedan flyttat till Hiitola bys utmark och i
grov skog upptagit ett nybygge som nu födde fem hästar.
– Sockenst. prot. 2.6.1812 2 s. D VIII 7 s. 160
– BU § 2/11.10.1813 A I 12 s. 110
– P § 5/15.10.1813 A I 12 s. 79
Ingen belöning.
- 1830 Nämndemannen Jacob Mattsson Parckali
från hemmanet nr 1 i Haukkavaara by
Hade 15 år tidigare mottagit hemmanet i ödesmål och sedan
dess försett det med nya byggnader och uppodlat 20
tunnland, varav 16 i kärr. Lett fällningen av Kuoxjärvi träsk.
– Kapten Ullners brev 10.1.1830 2 s. D XV A 2 s. 1
– - ” - odaterat 2 s. D XV A 2 s. 184
– Syneinstr. 10.8.1829 3 s. D VIII 16 s. 96
– Prästbevis 17.5.1830 1 s. D VIII 16 s. 98
– BU + ÅU § 1/28.9.1830 A I 25 s. 184
– P § 8/3.11.1830 A I 25 s. 49 b
Belönades med silvermedalj.
- 1830 Häradshövdingen Matts Pösö
med hemman i Hännilä och Alakekkola byar
Hade uppodlat 24 tunnland, varav 16 i kärr, samt uppfört
flera hus och två vattenkvarnar.
– Kapten Ullners brev 10.1.1830 2 s. D XV A 2 s. 1
– - ” - odaterat 2 s. D XV A 2 s. 184
– Syneinstr. 10.8.1829 4 s. D VIII 16 s. 93
– Prästbevis 17.5.1830 1 s. D VIII 16 s. 95
– BU + ÅU § 1/28.9.1830 A I 25 s. 184 b
– P § 8/3.11.1830 A I 25 s. 49 b
Belönades med silvermedalj.

Vid samma tid framhölls Pösö som ett föredöme i potatisodling.

- Kapten Ullners brev 10.1.1829 3 s. D XVII s. 60
 - Sockenst. prot. 24.11.1829 2 s. D XVII s. 62
 - ÅU § 4/21.4.1830 A I 25 s. 145 b
 - P § 3/28.4.1830 A I 25 s. 13 b
- Premierades med 50 rubel.

1830 Torparen Jakob Bragge
från kyrkoby

Hade utmärkt sig i sin potatisodling.

- Kapten Ullners brev 7.1.1830 3 s. D XVII s. 60
 - Sockenst. prot. 24.11.1829 2 s. D XVII s. 62
 - ÅU § 4/21.4.1830 A I 25 s. 145 b
 - P § 3/28.4.1830 A I 25 s. 13
- Premierades med 25 rubel.

1830 Torparen Petter Joronen
från Hännilä by

Hade utmärkt sig i sin potatisodling.

- Kapten Ullners brev 7.1.1830 2 s. D XVII s. 60
 - Sockenst. prot. 24.11.1829 2 s. D XVII s. 62
 - ÅU § 4/21.4.1830 A I 25 s. 145 b
 - P § 3/28.4.1830 A I 25 s. 13 b
- Premierades med 25 rubel.

1831 Bonden Anders Andersson Ahokas
från Kaukoniemi by

Hade utmärkt sig i sin potatisodling.

- Kapten Ullners brev 21.1.1831 3 s. D XVII s. 66
 - Sockenst. prot. 22.8.1830 2 s. D XVII s. 67
 - ÅU § 2/30.3.1831 A I 26
 - P § 2/2.5.1831 A I 26
- Premierades med 50 rubel.

1831 Bonden Johan Keskinen
från Kaukoniemi by

Hade utmärkt sig i sin potatisodling.

- Kapten Ullners brev 21.1.1831 3 s. D XVII s. 66
 - Sockenst. prot. 22.8.1830 2 s. D XVII s. 67
 - ÅU § 2/30.3.1831 A I 26
 - P § 2/2.5.1831 A I 26
- Premierades med 25 rubel.

- 1831 Nämndemannen Paukkunen
Hade utmärkt sig i sin potatisodling.
– Kapten Ullners brev 21.1.1831 3 s. D XVII s. 66
– Sockenst. prot. 22.8.1830 2 s. D XVII s. 67
– ÅU § 2/30.3.1831 A I 26
– P § 2/2.5.1831 A I 26
Premierades med 25 rubel.
- 1832 Torparen Ernst Iliäinen
från Hännilä by
Hade utmärkt sig i sin potatisodling.
– Kapten Ullners brev 1 s. D XVII s. 93
– Syneinstrument 27.9.1831 1 s. D XVII s. 94
– ÅU § 2/6.6.1832 AI 27
– P § 13/14.6.1832 A I 27
Premierades med 50 rubel.
- 1832 Bonden Anders Parkali
från hemmanet nr 2 i Kuoxjärvi by
Hade utmärkt sig i sin potatisodling.
– Kapten Ullners brev 1 s. D XVII s. 93
– Syneinstrument 27.9.1831 1 s. D XVII s. 94
– ÅU § 2/6.6.1832 A I 27
– P § 13/14.6.1832 A I 27
Premierades med 25 rubel.
- 1832 Bonden Gabriel Pirhonen
från hemmanet nr 5 i Vavoja by
Hade utmärkt sig i sin potatisodling.
– Kapten Ullners brev 1 s. D XVII s. 93
– Syneinstrument 27.9.1831 1 s. D XVII s. 94
– ÅU § 2/6.6.1832 A I 27
– P § 13/14.6.1832 A I 27
Premierades med 25 rubel.
- 1884 Lantbrukaren Sigfrid Ryösä
Hade i 15 år varit kommunalnämndens ordförande och
självvuppoftande förvaltat kommunens gemensamma
egendom.
– Kom.stämmans framst. 6.5.1884 1 s. D XXIV nr 142
– Kom.st.prot. 2.4.1884 1 s. D XXIV nr 142
– Prästbevis 2.5.1884 1 s. D XXIV nr 142
– Intyg 6.5.1884 1 s. D XXIV nr 142
– Besked om överlämn. 29.9.1884 1 s. D XXIV nr 240
– St § 1/28.5.1884 A I 79 s. 178
– P § 6/4.6.1884 A I 79 s. 28
– St § 26/29.10.1884 A I 79 s. 322
Belönades med den mindre medaljen i silver.

Impilahti

- 1855 Bonden Feodor Petroff Judin
från hemmanet nr 3 i Kurila by
Hade försatt ett vanhävdad hemman i gott skick och bedrivit
brytning av fältspat, idkat garverirörelse och sjöfart.
– Guvernörens mem. 6.10.1854	1 s.	D XXIV	nr 3398
– Sockenst. prot. 17.9.1854	1 s.	D XXIV	nr 3398
– Kronofogdens brev 5.10.1853	1 s.	D XXIV	nr 3398
– Syneinstr. med sockenst.int. 26.8.1853	4 s.	D XXIV	nr 3398
– U § 9/21.5.1855		A I 50	
- Belönades med den större medaljen i silver.

Jaakkima

- 1818 Bönderna Jonas Thomasson Homan
och Johan Mattsson Wäisänen
från Iijärvi by
Anmäldes av landshövdingen som föredömliga jordbrukare,
särskilt inom sin potatisodling
– Landshövd.mem. 21.1.1817	4 s.	DV 9	s. 239
– Sockenst. prot. 18.5.1817	2 s.	D V 9	s. 244
– Prästbevis 4.12.1817	1 s.	D V 9	s. 245
– PU § 2/30.4.1818		A III 3	
– P § 12/2.5.1818		A I 14	s. 70 b
- Redogörelse 1817– s. 34
Belönades med var sin silversked.
- 1822 Häradshövdingen Clemens Johansson Saikoin
från hemmanet nr 8 i Reuskula by.
Hade inom 15 år uppodlat 5½ tunnland åker och röjt 25
lassland äng samt årligen satt över två tunnor potatis.
– Pastors framst. 6.12.1821	2 s.	D VIII 6	s. 167
– Syneinst. 5.11.1821	3 s.	D VIII 6	s. 168
– Prästbevis 6.12.1821	1 s.	D VIII 6	s. 170
– Sockenst. prot. 2.12.1821	2 s.	D VIII 6	s. 171
– BU § 2.30/12.10.1822		A I 18	
– P § 3.21/15.10.1822		A I 18	s. 55 b
- Belönades med en silverbägare om 10 lod.
- 1824 Gjordes en ny framställning om belöning sedan Saikoin
hade uppfört en gråstensladugård om 15 x 13 x 4 alnar.
– Pastors framst. 25.11.1824	2 s.	D VIII 5	s. 65
– Prästbevis 25.11.1824	1 s.	D VIII 5	s. 67
– Syneinstr. 6.11.1824	3 s.	D VIII 5	s. 68
– P § 8/7.12.1824		A I 20	s. 64
- Sällskapet resolverade att Saikoin blivit tillräckligt belönad.

- 1824 Bonden Thomas Aronsson Hyvärinen
från hemmanet nr 2 i Oppola by
Hade uppodlat 13 tunnland, varav 10 i kärr, röjt äng
och uppfört flera byggnader, bl.a. en gråstensladugård
om 23 x 10 x 4½ alnar.
– Pastors framst. 25.11.1824	2 s.	D VIII 5	s. 65
– Prästbevis 25.11.1824	1 s.	D VIII 5	s. 66
– Syneinst. 27.10.1824	3 s.	D VIII 5	s. 70
–P § 8/7.12.1824		A I 20	s. 64
- Belönades med en silversked.

- 1851 Nämndemannen Carl Mattsson Sihvonen
från Reuskula by
Hade uppfört en gråstensladugård om 35 x 13 alnar med 2½
alnar tjocka väggar och på dem en 4 alnar hög vind av trä
med brädtak samt invid ladugården ett kokhus om 6 x 7
alnar, likaså av gråsten.
– Syneinst. med färglagd ritning
17.2.1850	3 s.	D XXIII 17	s. 135
– Sockenst. prot. 24.2.1850	2 s.	D XXIII 17	s. 134
– Prästbevis 8.5.1850	1 s.	D XXIII 17	s. 136
– Länsmans int. 13.5.1850	3 s.	D XXIII 17	s. 132
– Guvernörens mem. 28.5.1850	1 s.	D XXIII 17	s. 131
– U § 2/12.4.1851		A I 46	s. 51
- Belönades med den mindre medaljen i silver.

Jääski med Kirvu

- 1813 Landshövdingen gjorde en framställning i vilken han namngav
21 föredömliga jordbrukare. Framställningen motsvarade inte
sällskapetets krav på utredning av de till belöning föreslagnas
meriter, men upptogs likaväl till behandling.
– Pastor Bergströms brev 12.7.1812	1 s.	D VIII 7	s. 80
– Sockenst.prot. 7.7.1812	3 s.	D VIII 7	s. 81
– BU § 2/11.10.1813		A I 12	s. 113
– P § 5/15.10.1813		A I 12	s. 80 b
– Spts svar till landsh. 1.11.1813		B I 3	s. 21 b

Bonden Anders Hanski
från Kiurula by
Hade inom 18 år uppodlat 10 tunnland.
Fick ingen belöning.

Bonden Johan Huuhtain
från Järvenkylä by
Hade inom 3 år uppodlat 5 tunnland.
Fick ingen belöning.

Bonden Johan Johansson Hämläinen
från Merojärvi by
Hade inom 6 år uppodlat 15 tunnland.
Belönades med silvermedalj.

Bonden Jöran Hämläinen
från Merojärvi by
Hade inom 7 år uppodlat 6 tunnland.
Fick ingen belöning.

Bonden Olof Ikävalko
från Näträmä by
Hade inom 6 år uppodlat 10 tunnland
och uppfört 13 famnar stengärde.
Ingen belöning.

Bonden Peter Karjalain
från Kirvus by.
Hade inom 6 år uppodlat 6 tunnland.
Ingen belöning.

Landbonden Eljas Karpus
från Kostia by.
Hade 6 tunnland under uppodling.
Ingen belöning.

Bonden Anders Kurki
från Laitila by.
Hade inom 6 år uppodlat 5 tunnland.
Ingen belöning.

Bonden Matts Kärkäs
Hade under 5 år uppodlat 9 tunnland.
Ingen belöning.

Torparen Peter Nykrä
från Pelpola by.
Hade uppodlat 4 tunnland.
Ingen belöning.

Bonden Eskil Näräin
från Kirvus by
Hade inom 6 år uppodlat 8 tunnland.
Ingen belöning.

Bonden Matts Mattsson Okkoin
från Lappala by.
Hade inom 6 år uppodlat 13 tunnland.
– P § 7/22.6.1824 A I 20 s. 27
– Förfrågan om medaljen D II 3 s. 1
Belönades med silvermedalj.

Bonden Johan Petersson Piepoin
Hade inom 6 år uppodlat 10 tunnland.
Erhöll ingen belöning.

Bonden Matts Esajasson Piepoin
från Järvekylä by
Hade inom 6 år uppodlat 4 tunnland.
Erhöll ingen belöning.

Bonden Matts Eskilsson Pulkki
Hade inom 5 år uppodlat 10 tunnland.
Erhöll ingen belöning.

Bonden Bertel Rossi
från Räikölä by
Hade inom 6 år uppodlat 12 tunnland.
Erhöll ingen belöning.

Bonden Anders Snikkari
från Kuurmanpohja by
Hade på sitt nybygge inom 6 år uppodlat 16 tunnland.
Belönades med 25 rubel.
Prosten Renwalls tal vid överlämnandet 3 s. D VIII 10 s.65

Bonden Matts Suikki
från Bengtilä by
Hade inom 6 år uppodlat 7 tunnland
och uppfört 25 famnar stengärde.
Erhöll ingen belöning.

Bonden Anders Jöransson Weijalain
från Tietämälä by
Hade inom 6 år uppodlat 18 tunnland, varav 6 i ”morass”.
Belönades med 25 rubel.
Prosten Renwalls tal vid överlämnandet 3 s. D VIII 10 s. 65

Bonden Thomas Welling
från Kirvus by
Hade inom 6 år uppodlat 3 tunnland och röjt 6 lassland äng.
Erhöll ingen belöning.

Bonden Ernst Wirolain
från Kirvus by
Hade inom 6 år uppodlat 12 tunnland.
Erhöll ingen belöning.

- 1856 Häradshövdingen Matts Mattsson Paajanen
från hemmanet nr 1 i Laukkala by
Hade genom nyodling så förkovrat ett vanhävdad hemman
att det födde 30 nö. Hade särskilt ivrat för hästaveln.
– Landssekr. Ekbooms framst. 14.5.1856 1 s. D XXIV 3 ej diarief.
– 11:te hushållsgillet i Viborgs län
– lantbrukssällskaps framst. 6.5.1856 1 s. D XXIV 3
– Prästbevis 7.5.1856 1 s. D XXIV 3
– U § 2/22.5.1856 A I 51
– Spts brev till prosten Tesche B I 23 s. 93
Belönades med den stora medaljen i silver.

- 1888 Bonden Tuomas Wirolainen
från Kärättilä by
Hade uppfört en bostadsbyggnad av tegel.
– Kom.st. framst. 29.11.1887 1 s. A I 83
– - ” - prot. 10.9.1887 1 s. A I 83
– St § 11/13.1.1888 -bil. A I 83 s. 32
Ansågs ej värd belöning.

- 1888 Bonden Tuomas Wiskari
från Orvala by
Hade uppfört en gråstensladugård.
– Kom. st. framst. 29.11.1887 1 s. A I 83
– Kom.st. prot. 10.9.1887 1 s. A I 83
– St § 11/13.1.1888 -bil. A I 83 s. 32
Ansågs ej värd belöning.

- 1888 Bonden Heikki Patjaa
från Kärniemi by
Hade uppfört en stenladugård.
– Kom.st. framst. 29.11.1887 1 s. A I 83
– Kom.st. prot. 10.9.1887 1 s. A I 83
– St § 11/13.1.1888 -bil. A I 83 s. 32
Ansågs ej värd belöning.

- 1815 Landshövdingen hade år 1812 hos kontraktsprostarna efterlyst uppgifter om föredömliga jordbrukare och sänt uppgifter till sällskapet.
Landshövdingens framställning motsvarade inte sällskapets krav på utredning av de till belöning föreslagnas meriter, men den behandlades likväl enligt följande:

– Sällskapets brev till landshövdingen 1.2.1815		B I 3	s. 103
– Landshövdingens svar 10.4.1815	2 s.	D VIII 7	s. 341
– Pastor Schwindts brev 29.3.1815	3 s.	D VIII 7	s. 316
– Sockenst. prot. 30.6.1812	6 s.	D VIII 7	s. 318
– Frejdebevis 29.3.1815	1 s.	D VIII 7	s. 325
– P 2.1.1815, protokollet saknas			

Bonden Olov Arpoin
från Kaarlax by
Hade uppodlat 6 tunnland, varav 3 i kärr.
Ingen belöning.

Bönderna Henric, Jacob och Matts Ilo
från Säpää by
Hade gemensamt uppfört 50 famnar stengärde
och Jacob Ilo ensam 70 famnar.
Ingen belöning.

Bonden Matts Korde
från Koskenhauta hemman i Ylä Kaukola by
Hade nybyggt och i ett kärr uppodlat 1 tunnland.
Ingen belöning.

Bonden Paul Korte
från Ylä Kaukola by, Pitkäjärvi
Hade jämte sina styvsöner Johan och Simon Pavilain
för 17 år sedan utflyttat till ett nybygge i skogen,
vilket de försatt i sådant skick att det födde deras hushåll.

Bonden Georg Kuisma
från Ylä Kaukola by
Hade jämte sina sytningssöner Henric Rasilain och
Paul Silvendoin utflyttat till ett nybygge i skogen
och försatt det i stånd att föda deras familjer.
Ingen belöning.

Bonden Matts Nännimäin
från Säpää by
Hade i skog upptagit 2 tunnland åker.
Ingen belöning.

Bonden Thomas Pavilain
från Ylä Kaukola by
Hade utflyttat till ett nybygge och försatt det i stånd
att föda hans tio personers hushåll.
Ingen belöning.

Bönderna Lars och Mathias Sinckoin
från Ylä Kaukola by
Hade utflyttat till ett nybygge i skogen och försatt det
i sådant skick att det födde deras hushåll.
Ingen belöning.

Nämndemannen Henric Teräväin
från Warixela by
Hade med sin brorson Peter Teräväin
i ett kärr uppodlat 2½ tunnland.
Ingen belöning.

Lantmätaren Johan Åkerstedt
Hade i ett kärr uppodlat 3 tunnland.
Ingen belöning.

Kivennapa - Kivinebb

- 1905 Skräddarmästaren Tobias Hammar
Målarvärdens Karl Mauritz Saario
Tullexpidören Wilhelm Törnroos,
alla tre från Terijoki by
Hade självuppfodrade verkat inom kommunens samhällsliv.
– K. Väänänens framst. 2.11.1903 med 2 s. D XXIV 55
tidningsurklipp
– Väänänens brev till Reuter 1 s. D XXIV 55
– Prästbetyg 1 s. D XXIV 55
– Kom.nämndens framst. 15.12.1904 1 s. D XXIV 57–14.1
– S. Roslins följebrev 16.12.1904 1 s. D XXIV 55
– Prästbevis 25.11.1904 3 st D XXIV 55
– P § 6/13.11.1903 A I 98 s. 43
– St § 19/10.11.1904 A I 99 s. 240
– St § 2/31.5.1905 A I 100 s. 122
Ingen belöning beviljades.

- 1814 Bönderna Anders Kipenoin,
Christer Lerki och Anders Murinen
alla från Kipenola by
Hade gemensamt grävt en kanal som var 2.700 alnar lång, 5–39
alnar bred och ställvis 12 alnar djup och sålunda sänkt Kipenola
sjö med 3 alnar varigenom de vunnit 25 tunnland odlingsmark.
– Landshövd.framst.23.5.1814 2 s. D VIII 7 s. 224
– Sockenst.prot. 11.4.1814 2 s. D VIII 7 s. 225
– Landshövd.brev 9.12.1814 1 s. D VIII 7 s. 228
– Prästbevis 22.11.1814 3 x 1 s. D VIII 7 s. 229
– Pastor Hornborgs brev 7.12.1817 2 s. XXIII 3 s. 174
– Spts protokoll saknas för år 1814
– Belöningsförteckningen E III 3 s. 137
– Redogörelse 1814– s. 14 och 21
Belönades med var sin silvermedalj och silversked.
- 1871 Bonden Anders Mikkelssohn Kukko
från Karjalais by
Betecknades som en flitig och omtänksam jordbrukare.
–Pastor N.E. Tengens framst. 17.3.1871 1 s. D XXIV 18 nr 101
– St § 9/6.4.1871 A I 66
Framställningen lämnades såsom ofullständig vilande.
- 1871 Bonden Salomon Petersson Sinkkonen
från Yläkirjola by
Betecknades som en flitig och omtänksam jordbrukare och hade
i många år varit anlitad i allmänna värv.
–Pastor N.E. Tengens framst. 17.3.1871 1 s. D XXIV 18 nr 101
– St § 9/6.4.1871 A I 66
Framställningen lämnades såsom ofullständig vilande.

Kurkijoki - Kronoborg

- 1813 Landshövdingen gjorde en framställning med uppgifter om
tolv föredömliga jordbrukare. Framställningen motsvarade inte
sällskapets krav på utredning av de till belöning föreslagna
meriter men upptogs likväl till behandling enligt följande:
– Landshövdingens framst. 19.6.1813 3 s. D VIII 7 s. 163
– Kontraktsprostens brev 15.8.1812 3 s. D VIII 7 s. 103
– Kontraktsprostens intyg 15.8.1812 1 s. D VIII 7 s. 105
– Sockenst. prot. 21.7.1812 3 s. D VIII 7 s. 106
– Länsmans intyg 16.8.1812 1 s. D VIII 7 s. 108
– BU § 2/11.10.1813 A I 12 s. 109
– P § 5/15.10.1813 A I 12 s. 78 b
– Spts svar till landsh. 1.11.1813 B I 3 s. 21 b

Bonden Peter Bengtsson Heinonen
från Rungonsuo by
Hade uppodlat 3 tunnland och röjt äng till 250 pud.
Ingen belöning.

Bonden Stephan Jacobsson Heinonen
från Rungonsuo by
Hade uppodlat 5 tunnland och röjt äng till 150 pud.
Ingen belöning.

Bonden Henric Jussilain
från Otzanlax by
Hade inom 8 år uppodlat 5 tunnland.
Ingen belöning.

Bonden Anders Kesseli
från Särkijärvi by
Hade uppodlat 4 ½ tunnland och röjt äng till 300 pud.
Ingen belöning.

Bonden Eric Gabrielsson Kuntzi
från Ihojärvi by
Hade utflyttat, nybyggt, dikat 200 famnar i kärr, uppodlat
6 tunnland och röjt äng till 750 pud.
Ansågs vara den idogaste jordbrukaren i församlingen.
Belönades med silvermedalj.

Nämndemannen Sigfrid Kuockain
från Lapinlax by
Hade uppodlat 4 ½ tunnland.
Ingen belöning.

Bonden Peter Koussa
från Lapinlax by
Hade uppodlat 4 ½ tunnland.
Ingen belöning.

Nämndemannen Thomas Mohka
från Megrilä by
Hade uppodlat 6 tunnland och röjt äng till 600 pud.
Ingen belöning.

Nämndemannen Peter Paricka
från Elisenvaara by
Hade uppodlat 9 tunnland och röjt äng till 500 pud.
Ingen belöning.

Bonden Peter Roininen
från Rähinävaara by
Hade uppodlat 6 tunnland och röjt äng till 1000 pud.
Ingen belöning.

Bonden Lars Sutarinen
från Savojs by
Hade uppodlat 18 tunnland, varav 12 i kärr.
Ingen belöning.

Nämndemannen Elias Toiviain
från Savojs by
Hade uppodlat 9 tunnland.
Ingen belöning.

- 1830 Häradshövdingen Petter Parikka
från Elisenvaara by
Hade utmärkt sig i sin potatisodling.
– Prosten Slottmans brev 18.10.1829 2 s. D XVII s. 44
– Sockenst. prot. 11.10.1829 2 s. D XVII s. 45
– ÅU § 4/21.4.1830 A I 25 2. s. 145 b
– P § 3/28.4.1 A I 25 2. s. 13 b
Premierades med 50 rubel.
- 1830 Bonden David Sinkoin
från Elisenvaara by
Hade utmärkt sig i sin potatisodling.
– Prosten Slottmans brev 18.10.1829 2 s. D XVII s. 44
– Sockenst. prot. 11.10.1829 2 s. D XVII s. 45
– ÅU § 4/21.4.1830 A I 25 s. 145 b
– P § 3/28.4.1830 A I 25 s. 13 b
Premierades med 25 rubel.
- 1830 Nämndemannen Elias Toivain
från Savis by
Hade utmärkt sig i sin potatisodling.
– Prosten Slottmans brev 18.10.1829 2 s. D XVII s. 44
– Sockenst. prot. 11.10.1829 2 s. D XVII s. 45
– ÅU § 4/21.4.1830 A I 25 s. 145 b
– P § 3/28.4.1830 A I 25 s. 13 b
Premierades med 25 rubel.

Käkisalmi - Kexholm

- 1818 Nämndemannen och byäldsten Adam Adamsson Rännäli
från Perno by
Hade varit ett föredöme som jordbrukare och
potatisodlare samt uppfört en rökfri gäststuga.
– Landshövd.mem. 21.7.1817	4 s.	D V 9	s. 239
– Brev från Räisälä 10.7.1817	2 s.	D V 9	s. 248
– Sockenst. prot. 10.5.1818	3 s.	D V 9	s. 251
- Ärendet blev ej slutbehandlat.

Muolaa - Mohla

- 1821 Bönderna Bertil Koisti och Jacob Rautain
från deras samfällt brukade hemman nr 3 i Lettokylä by
Hade uppfört en gråstensladugård om 30 x 18 x 9 alnar,
uppodlat ca 6 tunnland åker och röjt 15 lassland äng.
– Pastor Brunows framst. 3.10.1821	2 s.	D VIII 8	s. 173
– Syneinst. 6.9.1822		D VIII 8	s. 174
– Prästbevis 3.10.1821	1 s.	D VIII 8	s. 175
– BU § 1.17/29.10.1821		A I 17	s. 142
– P § 2.8/8.11.1821		A I 17	s. 73 b
- Belönades med var sin silverbägare om 12 lod.

Parikkala

- 1820 Klockaren Fredrik Sonni
från kronohemmanet nr 15 i Jougio by
Hade uppfört ett hus med välvd källare, uppodlat 2 tunnland
åker med 100 famnar lönddiken samt upptagit en kärrodling
om 13,5 tunnland med 785 famnar utfalls- och 2150 famnar
tegdiken ävensom rödjt 15 lassland äng.
– E. Sederholms framst. 15.12.1818	3 s.	D XXIII 3	s. 180 b
– - ” - 16.9.1820	2 s.	D VIII 11	s. 234
– Syneinst. 10.6.1820	2 s.	D VIII 11	s. 236
– Prästbevis 18.9.1820	1 s.	D VIII 11	s. 237
– BU § 1.17/26.10.1820		A I 16	s. 175 b
– P § 1.15/1.11.1820		A I 17	s. 4
- Belönades med silvermedalj.
- 1831 Bonden Mickel Myllys
från Koitsanlax
Hade utmärkt sig i sin potatisodling.
– Pastor Rönholms brev 22.8.1831	4 s.	D VIII 16	s. 233
– Sockenst. prot. 15.5.1831	7 s.	D VIII 16	s. 235
– ÅU § 3/24.10.1831 -bil.		A I 26	
– P § 9/1.11.1831		A I 26	
- Premierades med 50 rubel.

- 1831 Bonden Clemens Simonsson Sonni
från Tyrjä by
Hade utmärkt sig i sin potatisodling.
– Pastor Rönnholms brev 22.8.1831 4 s. D VIII 16 s. 233
– Sockenst. prot. 15.5.1831 7 s. D VIII 16 s. 235
– ÅU § 3/24.10.1831 -bil. A I 26
– P § 9/1.11.1831 A I 26
Premierades med 25 rubel.
- 1831 Nämndemannen Jöran Suomalain
från hemmanet nr 8 i Kirjavala by
Hade utmärkt sig i sin potatisodling.
– Pastor Rönnholms brev 22.8.1831 4 s. D VIII 16 s. 233
– Sockenst. prot. 15.5.1831 7 s. D VIII 16 s. 235
– ÅU § 3/24.10.1831 A I 26
– P § 9/1.11.1831 A I 26
Premierades med 25 rubel.
- 1831 Utöver de 3 senast nämnda föreslogs följande till belöning för sin
föredömliga potatisodling och odlargärning, men förslaget lämnades
obeaktat.
– Pastor Rönnholms brev 22.8.1831 4 s. D VIII 16 s. 233
– Pastor Rönnholms brev 24.8.1832 1 s. D XVII s. 95
– Sockenst. prot. 15 o. 29.5.1831 7 s. D VIII s.235
– - ” - 29.7.1832 7 s. D XVII s. 96
– ÅU § 3/24.10.1831 -bil. A I 26
– P § 9/1.11.1830 A I 26
– Sällskapet brev till Rönnholm 1.11.1831 B I 15 s. 100

Bonden Peter Heino
från Tyrjä by

Bonden Olof Petersson Hyrkäs
från hemmanet nr 9 i Lammis by

Bonden Peter Innainen
från hemmanen nr 3, 4 och 7 i Kangas by

Bonden Stephan Johansson Kosoin
från Rasvaniemi by

Bonden Henrik Larsson Matikain
från Kessusmaa by

Bonden Henrik Muukoin
från Skinarniemi by

Bonden Johan Mattsson Nokelain
från Koitsanlax

Bonden Matts Paulsson Peuhkuri
från hemmanet nr 4 i Joensuu by

Bonden Matts Piparinen
från Rasvaniemi by

Bonden Johan Pitkäin
från hemmanet nr 5 i Savikumpu by

Bonden Olof Olofsson Poutain
från hemmanet nr 2 i Lammis by

Bonden Johan Mattsson Soikeli
från hemmanet nr 4 i Rasvaniemi by

Skolmästaren Israel Sonni
från hemmanet nr 7 i Kangas by

Bönderna Matts Isralesson Sonni
och Henrik Jöransson Sonni
från hemmanet nr 15 i Tyry by

Nämndemannen Olof Suomalainen
från hemmanet nr 8 i Kirjavala by

- 1832 Bonden Jöran Innainen
från hemmanet nr 13 i Järvenpää by
Hade utmärkt sig i sin potatisodling.
– Pastor Rönnholms brev 24.8.1832 1 s. D XVII s. 95
– Sockenst.prot. 29.7.1832 7 s. D XVII s. 96
– ÅU § 2/29.10.1832 A I 27
– P § 15/1.11.1832 A I 27
Premierades med 25 rubel.
- 1832 Bonden Johan Pitkänen
från hemmanet nr 5 i Savikumpu by
Hade utmärkt sig i sin potatisodling.
– Pastor Rönnholms brev 22.8.1831 4 s. D VIII 16 s. 233
– Sockenst. prot. 15.5.1831 7 s. D VIII 16 s. 235
– Pastor Rönnholms brev 24.8.1832 1 s. D XVII s. 95
– Sockenst. prot. 29.7.1832 7 s. D XVII s. 96
– ÅU § 2/29.10.1832 A I 27
– P § 15/1.11.1832 A I 27
Premierades med 50 rubel.

- 1832 Bonden Johan Tiainen
från Saaris by
Hade utmärkts sig i sin potatisodling.
– Pastor Rönnholms brev 24.8.1832 1 s. D XVII s. 95
– Sockenst. prot. 29.7.1832 7 s. D XVII s. 96
– ÅU § 2/29.10.1832 A I 27
– P § 15/1.11.1832 A I 27
Premierades med 25 rubel.

- 1832 Utöver de tre senast nämnda föreslogs följande till belöning
för sin föredömliga potatisodling och odlargärning, men förslaget
lämnades obeaktat.
– Pastor Rönnholms brev 24.8.1832 1 s. D XVII s. 95
– Sockenst. prot. 29.7.1832 7 s. D XVII s. 96

Bonden Clemens Mattsson Antoin
från hemmanet nr 5 i Kaukola by

Bonden Johan Johansson Heino
från hemmanet nr 8 i Kivijärvi by

Torparen Peter Johansson Matikain
från Oravanniemi by

Bonden Johan Paulsson Mylly
från Saaris by

Bonden Johan Thomasson Poutain
från Lammi by

Bonden Anders Sinkoin
från hemmanet nr 9 i Koitsanlahti

Bonden Axel Paulsson Soikkeli
från Rasvaniemi by

Bonden Johan Zacharsson Valkipää
från Maironniemi by

Bonden Johan Johansson Viinain
från hemmanet nr 3 i Lammi by

Pyhäjärvi

- 1827 Bönderna Johan och Thomas Johansson Kucko
från Titua by, Kiimajärvi
Hade uppfört ett boningshus av tegel, upptagit 5 tunnland
åker, röjt 3 tunnland äng och uppfört 99 alnar stengärde.
– Prosten Wolters brev 18.3.1825	1 s.	D VIII 5	s. 30
– Prästbevis 18.3.1825	1 s.	D VIII 5	s. 31
– Syneinstr. 19.10.1824	1 s.	D VIII 5	s. 32
– Sockenst. prot. 21.11.1824	1 s.	D VIII 5	s. 33
– Wolters brev 11.11.1825		B S 4	s. 219
– Landshövd.mem. 12.10.1826	2 s.	D VIII 4	s. 101
– - ” - 27.12.1826	2 s.	D VIII 4	s. 118
– Kronofogdens mem. 24.11.1826	2 s.	D VIII 4	s. 119
– Syneinst. 4.11.1826	4 s.	D VIII 4	s. 120
– P § 3.9/1.11.1827		A I 22	s. 79 b
– P § 12/7.3.1829		A I 24	s. 10 b
– Spts brev till landshövd. 31.10.1832		B I 15	s. 140 b
– Redogörelse 1824– s. 19 och 46			
- Belönades med silvermedalj.
- 1834 Nämndemannen Jöran Jäppinen
från frälsehemmanet nr 5 i Sabrus by under Taubila
donationsgods.
Hade uppodlat 7 tunnland åker och röjt 9 tunnland äng samt
grävt 277 famnar utfallsdike och 2410 famnar tegdiken.
– Landshövd.mem.9.11.1833	1 s.	D VIII 20	s. 154
– Kronofogdens mem. 25.10.1833	2 s.	D VIII 20	s. 155
– Pastors brev 27.6.1833	3 s.	D VIII 20	s. 156
– Syneinst. 6.8.1833	3 s.	D VIII 20	s. 158
– Sockenst. prot. 8.9.1833	2 s.	D VIII 20	s. 160
– ÅU § 6.4/12.3.1834		A I 29	
– P § 12/12.5.1834		A I 2	
- Belönades med silvermedalj.

Rautjärvi

- 1812 Landshövdingen hade 8.5.1812 anmodat kontraktsprosten Europaeus
att anmäla de jordbrukare som gjort sig kända som föredömen.
Skrivelsen föredrogs vid kyrkostämman i Rautjärvi 7.7.1812 och i
protokollet anteckades byavis sammanlagt 47 jordbrukare med i
tabellform givna uppgifter om
- hushållets storlek
 - areal nyupptagen åker
 - areal uppodlat kärr
 - areal röjd äng
 - famnar stengärde
 - famnar lönnrike
 - kappar potatisland

Sockenstämman protokoll ingår i D VIII 7 s. 76 (6 sidor).

Till protokollet hade prosten Castegren och länsman Ramsten i Ruokolax 23.8.1812 fogat ett förord för att bonden Olof Putto i Mjetilä by framom andra måtte belönas. Sällskapet ansåg likväl ingen värd belöning.

– BU § 2.7/11.10.1813 A I 12 s. 111 b

– P § 5/15.10.1813 A I 12 s. 78 b

1819 Bonden Thomas Andersson Wehviälän från Miетtilä by

Hade under hungeråret 1817 bisprungit behövande genom att som lån upplåta 7 stackar eller 10.780 band råg och 10 tunnor spannmål samt genom att skänka stora mängder halm.

– BU § 3.1/26.4.1819 A I 15 s. 95

– P § 5.1/7.5.1819 A I 15 s. 44

– Spts brev till landshövd. 15.7 B I 7 nr 1467

Belönades med silvermedalj.

Ruskeala

1858 Handlanden Dimitri Siitoin från Sordavala stad

Hade i Ruskeala utmärkt sig som den främste k rrodlaren i trakten.

– Guvernörens mem. 4.3.1858 1 s. D XXIV 5 nr 4200

– Ordningsr ttens prot. 1.3.1858 3 s. D XXIV 5 nr 4200

– Sockenst. prot. 21.2.1858 1 s. D XXIV 5 nr 4200

– U § 7/19.3.1858 A I 53

Erhöll ingen belöning.

Räisälä

1815 Landshövdingen hade  r 1812 hos kontraktsprosten efterlyst uppgifter om föredömliga jordbrukare och s nt uppgifterna till sällskapet. Landshövdingens framställning motsvarade inte sällskapets krav på utredning av de till belöning föreslagnas meriter, men behandlades likväl enligt följande:

– Sällskapets brev till landshövd. 1.2.1815 B I 3 s. 103

– Landshövdingens svar 10.4.1815 2 s. D VIII 7 s. 341

– Pastor Schwindts brev 29.3.1815 3 s. D VIII 7 s. 316

– Sockenst. prot. 7.7.1812 7 s. D VIII 7 s. 321

– Frejdebevis 29.3.1815 1 s. D VIII 7 s. 325

– P § ?/2.1.1815, protokollet saknas

Bonden Georg Huovin

från Särgisalo by

Hade för 18  r sedan utflyttat och uppodlat ny åker.

Ingen belöning.

Bonden Marcus Kaickoin
från Marjolanjärvi by
Hade med sina bröder utflyttat till ett nybygge
och uppodlat 3 tunnland.
Ingen belöning.

Bonden Philip Kuroin
från Särgisalo by
Hade för 27 år sedan utflyttat till andra sidan sjön
och där upptagit ny åker samt röjt 8 lassland äng.
Ingen belöning.

Bonden Eric Jacobsson Kähöin
från Kähänlax by
Hade upptagit 4 tunnland åker och röjt 20 lassland äng.
Belönades med en silverbägare om 12 lod. E III 3 s. 208.

Bonden Staffan Paulsson Lallucka
från Tiuria by
Hade för 16 år sedan utflyttat till ett nybygge
och där uppodlat 3 tunnland åker och röjt 8 lassland äng.
Ingen belöning.

Bonden Eric Luickoin
från Särgisalo by
Hade uppodlat 1 tunnland.
Ingen belöning.

Bonden Anders Pavilain
från Mackola by
Hade med grannen Eric Pavilain
uppodlat ett kärr om 17 tunnland, men odlingen hade
översvämmats sedan en kvarn byggts vid Killatzu ström.
Ingen belöning.

Nämndemannen Thomas Pohjalain
från Mellitzänpelto by
Hade deltagit i ett samfällt odlingsföretag om 7 tunnland
och själv uppodlat 1 tunnland.
Ingen belöning.

Bonden David Samuelsson Pusa
från Mackola by
Hade för 20 år sedan utflyttat och uppodlat 4 ½ tunnland
samt röjt 8 lassland äng.
Belönades med en silverbägare om 12 lod. E III 3 s. 208

Bonden Johan Taskinen
från Mellitzänpelto by
Hade deltagit i ett samfällt odlingsföretag om 7 tunnland.
Ingen belöning.

Bonden Anders Tunckari
från Särgisalo by
Hade för 20 år sedan utflyttat till ett nybygge i skogen
och där uppodlat 5 tunnland.
Ingen belöning.

Bonden Matts Georg Wäkiparda
från Kiitinlax by
Hade jämte sina tre bröder för 14 år sedan utflyttat till ett nybygge
i skogen och uppodlat ny åker.

- 1877 Bonden och kyrkvaktaren Matts Mattsson Kiuru
Hade i 36 år skött kyrkväktarsysslan
och länge verkat som barnalärare
– Pastors brev 24.5.1877	1 s.	D XXIV 24	nr 160
– Prästbevis 24.5.1877	1 s.	D XXIV 24	nr 160
– Sockenst. prot. 25.12.1876	2 s.	D XXIV 24	nr 160
– Kom.st.prot. 5.2.1877	1 s.	D XXIV 24	nr 160
– P § 7/11.6.1877		A I 72	
- Belönades med den mindre medaljen i brons.

Sakkola

- 1865 Bonden Anders Mickelsson Kemiläinen
från Hirvensaari hemman nr 2 i Kuninganristi by
Hade från den yttersta fattigdom bragt sig till en av de mest ansedda
bönderna i socknen. Hade från ris och rot uppodlat 10 tunnland åker
och till ängsmark rödjat ett kärr samt uppfört flera byggnader. Vidare
hade han verkat som sockengarvare.
– Guvernörens mem. 18.9.1865	1 s.	D XXIV 12	nr 144
– Syneinst. 8.11.1864	6 s.	D XXIV 12	nr 144
– Prästbevis 19.8.1865	1 s.	D XXIV 12	nr 144
– Besked om överlämnandet
21.1.1866	1 s.	D XXIV 13	ej diarief.
– U § 5/28.10.1865		A I 60	
– P § 11/11.11865		A I 60	
- Belönades med den stora medaljen i silver.

Sortavala - Sordavala

- 1812 Landshövdingen gjorde en framställning i vilken han namngav ett tjugotal föredömliga jordbrukare. Framställningen motsvarade inte sällskapetets krav på utredning av de till belöning föreslagnas meriter, men upptogs likväl till behandling enligt följande:
– Landshövdingens framst. 4.8.1812	2 s.	D VIII 13	s. 363
– Kontraktspstens framst. 4.7.1812	3 s.	D VIII 13	s. 364
– Kronofogdens framst. 20.6.1812	2 s.	D VIII 13	s. 365
– Frejdebevis 20.6.1812	1 s.	D VIII 13	s. 366
– Pastors mem. 21.6.1812	2 s.	D VIII 13	s. 367
– Sockenst. prot. 10.6.1812	6 s.	D VIII 13	s. 368
– BU § 1/14.9.1812		A I 11	s. 100
– Spts brev till landsh. 1.12.1812		B I 2	s. 128
– Spts brev till landsh. 16.2.1818		B I 6	s. 415

Bonden Feodor Andrejef
från Pellotsalo by
Hade uppfört 300 famnar stengärde och tillsammans
med två hemmansintressenter ytterligare 400 famnar.
Ingen belöning.

Bonden Matts Arpain
från Haavus by
Hade inom tio år upptagit 3 ½ tunnland åker
och i ett kärr röjt en äng som gav 6 lass hö.
Ingen belöning.

Bonden Martin Behm
från Kahislax by
Hade i Savojs by anlagt ett nybygge och där upptagit 6 tunnland åker
och i granskog röjt äng som gav 90 vinterlass hö.
Belönades med silvermedalj.

Handlanden Michail Dorofschin
från Stor Ryttyts by
Hade i grov skog dikat och röjt äng som gav 50 vinterlass hö.
Ingen belöning.

Handlanden Ivan Feodorof
från Lill Ryttyts by
Hade inom femton år i oländig mark upptagit 2 tunnland åker
samt dikat och röjt höbol om 125 vinterlass.
Ingen belöning.

Räntetorpären Adam Harttuin
från Saarajärvi by
Hade inom fem år upptagit 3 tunnland åker,
uppfört 50 famnar stengärde och röjt äng som gav 60 vinterlass hö.
Belönades med 50 rubel.
– Carl von Tavasts tal vid överlämn. 28.3.1814 5 s., D VIII 10 s. 72
– Pastor Åkerbloms följebrev 28.3.1813 1 s., D VIII 10 s. 75

Bonden Johan Hyppöin
från Karmala by
Hade inom femton år upptagit 15 tunnland åker
och i grov skog röjt äng som gav 70 vinterlass hö.
Ingen belöning.

Bonden Benjamin Janatuin
från Lill Tulola by
Hade inom tio år upptagit 4 tunnland åker
och i grov skog röjt äng som gav 28 vinterlass hö.
Ingen belöning.

Bonden Mats Jormakka
från Kirjavalax by
Hade upptagit 2 tunnland åker och röjt äng som gav 100 vinterlass hö.
Belönades med silvermedalj.

Bonden Matts Karjalain
från Lahenkylä by
Hade anlagt ett nybygge och uppodlat drygt 1 tunnland åker
samt i grov skog röjt äng som gav 40 vinterlass hö.
Ingen belöning.

Räntetorpären Johan Kocko
från Haukkajärvi by
Hade upptagit 5 tunnland åker varav 4 i kärr och i grov skog
diket och röjt äng som gav 100 vinterlass hö.
Belönades med 50 rubel.
– C. von Tavasts tal vid belöningsens överlämnande 5 s., D VIII 10 s. 72
– Pastor Åkerbloms följebrev 28.3.1813 2 s., D VIII 10 s. 75

Bonden Johan Lamberg
från Puttinlax by
Hade uppfört 50 famnar stengärde och röjt äng
som gav 20 vinterlass hö.
Ingen belöning.

Bonden Niclas Lamberg
från Hakala by
Hade uppfört 300 famnar stengärde.
Ingen belöning.

Bonden Matts Moilain
från Moilasenlax by
Hade anlagt ett nybygge och där upptagit 3 tunnland åker
och röjt äng som gav 40 vinterlass hö.
– Besked om överlämnandet 3 s., D VIII 10 s. 99
Belönades med en silverbägare om 20 lod.

Bonden Johan Mullicka
från Moilasenlax by
Hade i kärr dikat och uppodlat 3 tunnland åker.
Ingen belöning.

Bonden Paul Packain
från Lahenkylä by
Hade anlagt ett nybygge och i grov skog röjt äng
som gav 35 vinterlass hö.
Ingen belöning.

Räntetorparen Peter Peuhkurinen
från Saarajärvi by
Hade i grov skog röjt äng som gav 50 vinterlass hö.
– Tal vid överlämnandet 28.3.1813 5 s., D VIII 10 s. 72
– Brev om överlämnandet 1 s., D VIII 10 s. 75
Belönades med 50 rubel.

Nämndemannen Olof Pöngäin
från Airanda by
Hade inom tolv år upptagit 6 tunnland åker,
anlagt ett nybygge och där upptagit 1 ½ tunnland.
Belönades med silvermedalj.

Nämndemannen Peter Rapo
från Lahenkylä by
Hade inom femton år upptagit 5 tunnland åker
samt i kärr dikat äng som gav 30 vinterlass hö.
Ingen belöning.

Bönderna Georg och Peter Sitonen samt Johan Arpain
från ett samfällt hemman i Helylä by
Hade inom femton år upptagit 8 tunnland åker
och Arpain i grov skog röjt äng som gav 90 vinterlass hö.
Ingen belöning.

Häradshövdingen Carl von Tavast
Hade inom tio år inom sina hemmans gamla ängshägnader
uppodlat 12 tunnland åker.
Ingen belöning.

Bonden Anders Waris
från Karmala by
Hade inom fjorton år dikat och uppodlat 4 tunnland åker
samt röjt äng som gav 40 vinterlass hö.
Ingen belöning.

Bonden Olof Wihavain
från Harlus by
Hade inom fyra år upptagit 4 tunnland åker
och i grov skog röjt äng som gav 150 vinterlass hö.
Belönades med silvermedalj.

- 1815 Bonden Grels Reinhold Sitoin
 i staden Sordavala
 Hade visat sig skicklig i åderlåtning och i att bota hästar
 och boskap.
 – Egen framst. om belöning 3 s. D VIII 7 s. 428
 – Tingsprot. 4.11.1815 1 s. D VIII 7 s. 430
 – Intyg av flere personer 7 s. D VIII 7 s. 431
 Protokollen för året saknas.
 Torde inte ha erhållit någon belöning.
- 1827 Bönderna och bröderna Jacob, Matts, Samuel
 och Simon Räyty eller Rautus
 från Kuokanniemi by
 Hade under stor endräkt väl hävdad sitt hemman om 26
 tunnland åker, försett det med nya byggnader och diken samt
 uppfört 300 famnar stengärde.
 – Pastor Björells brev 7.6.1826 BS 18 A s. 28
 – Sockenst.prot.14.5.1826
 med syneinstrument 3 s. D VIII 4 s. 91
 – BU + EU § 2.7/4.11.1826 A I 21 s. 112
 – P § 5.7/6.11.1826 A I 21 s. 65 b
 – P § 3.3/1.11.1827 A I 22 s. 78 b
 Belönades med en silverbägare om 10 lod.
- 1847 Bonden Filip Mustonen
 från hemmanet nr 10 i Kuokkaniemi by
 Hade av sten uppfört ett husdjursstall om 60 x 13 ½ alnar.
 – Guvernörens mem. 24.11.1846 2 s. D VIII 22 s. 8
 – Syneinst. 17.8.1846 1 s. D VIII 22 s. 81
 – Sockenst. prot. 25.10.1846 1 s. D VIII 22 s. 82
 – - ” - 29.6.1845 2 s. D VIII 22 s. 83
 – Prästbevis 4.2.1846 1 s. D VIII 22 s. 84
 – U § 2.5/14.5.1847 A I 42 s. 54
 Belönades med den mindre medaljen i silver.

- 1858 Handlanden Dimitri och Gregori Siitoin
från Sordavala stad
Hade utflyttat ett hemman i Lahonkylä by till Rautakangas
utmark och där dikat 100.000 famnar i kärr, fällt Saarijärvi
sjö och uppodlat 135 tunnland samt uppfört flera
byggnader.
– Guvernörens mem. 4.3.1858	1 s.	D XXIV 5	nr 4200
– Ordningsrättens prot. 1.3.1858	3 s.	D XXIV 5	nr 4200
– Sockenst. prot. 21.2.1858			
med syneinstr.	3 s.	D XXIV 5	nr 4200
– U § 7/19.3.1858		A I 53	
- Erhöll ingen belöning.

- 1888 Bagaren Johan Niukkanen
Hade nära staden anlagt en hönsgård med 110 höns, den
första i sitt slag på orten, och bad om lån för att utvidga den
så att staden skulle bli oberoende av ägg från S:t Petersburg.
– Egen framst. 22.10.1866	1 s.	A I 83	s. 115 -bil.
– Magistratens förord 9.10.1888	1 s.	A I 83	s. 115 -bil.
– St § 14/29.10.1888		A I 83	s. 115
– Tackbrev 13.11.1888	2 s.	D XXIV	36 nr 297
- Framställningen avslogs men som uppmuntran belönades
Niukkanen med 100 mark.

Suistamo

- 1813 Bonden Jeffim Jacowlew Leskin
från Jamoseva by
Hade i Ulmalahti by uppfört 90 famnar stengärde och i
Äimjärvi by 70 famnar. Där hade han också grävt tusen famnar
utfallsdike för att torrlägga kärren Riihiselänsuo och
Koivunojasuo samt anlagt 260 famnar stenfyllda täckdiken.
– Landshövd. mem. 23.6.1813	1 s.	D VIII 7	s. 166
– Syneinst. sept. 1812	2 s.	D VIII 7	s. 167
– Pastor Lvofs 10.3.1813 framst. på
ryska	2 s.	D VIII 7	s. 168
– Svensk resumé	1 s.	D VIII 7	s. 169
– BU § 3/14.8.1813		A I 12	s. 106
– P § 3/15.10.1813		A I 12	s. 77 b
- Redogörelse 1812– s. 13
Belönades med silvermedalj.

Suojärvi

- 1819 Bonden Ivan Hilipoff Jormanen
från hemmanet nr 14 i Ollölä by
Hade uppfört flera hus samt 895 famnar stengärde
och dikat 5.828 famnar.
– Pastors brev 6.7.1819	3 s.	D VIII 11	s. 26
– Tingsprot. 1.4.1819	2 s.	D VIII 11	s. 28
– Sockenst. prot. 7.3.1819
med syneinstr. 6.10.1818	6 s.	D VIII 11	s. 29
– BU § 5/3.11.1819		A I 15	s. 110
– P § 19/10.11.1819		A I 15	s. 78 b
- Belönades med silvermedalj.

Suursaari - Hogland

- 1876 Kyrkväktaren Johan Mattsson Naski
Hade i drygt fyrtio år skött sin syssla samt med omsorg
vårdat sin lilla lägenhet och där uppfört ett stengärde.
– Pastors framst. 11.7.1876	1 s.	D XXIV	23 nr 178
– Sockenst. prot. 7.5.1876	1 s.	D XXIV	23 nr 178
– Prästbevis 11.7.1876	1 s.	D XXIV	23 nr 178
– St § 18/26.9.1876		A I 71	
– P § 13/27.9.1876		A I 71	
- Belönades med den mindre medaljen i brons.

Säkkijärvi

- 1836 Bonden Petter Staffanson Nikunen
från Salajärvi by
Hade av gråsten uppfört två boningshus och två ladugårdar
samt dikat och uppodlat 7 tunnland.
– Pastors mem. 26.6.1835	1 s.	D VIII 20	s. 317
– Syneinst. 5.12.1827	3 s.	D VIII 20	s. 318
– Sockenst. prot. 15.1.1825	1 s.	D VIII 20	s. 320
– Syneinstr. 15.1.1835	1 s.	D VIII 20	s. 321
– ÅU § 9.5/23.2.1836		A I 31	
– P § 7/31.3.1836		A I 31	
- Belönades med silvermedalj.

Terijoki

- 1857 Bonden Henrik Wiitala
 från Haapala by
 Enligt Viborgs läns lantbrukssällskaps Handlingar för året
 hade inom det femte hushållsgillet område bonden Wiitala
 sänkt Haapajärvi träsk för att utvinna ny odlingsmark.
 Hushållningssällskapet önskade visa att det delade lantbruks-
 sällskapets uppskattning av Wiitalas gärning och tilldelade
 honom utan vidare utredning en belöning.
 – U § 5/29.12.1857 A I 52
 – Sällskapets brev till Viborgs läns lantbruks-
 sällskap 8.12.1857
 Belönades med den mindre medaljen i silver.

Valkjärvi

- 1872 Bonden Anders Mickelsson Ryyppö
 från Uusikylä by
 Hade slagit tegel och av dem uppfört ett boningshus om
 10 x 4 famnar.
 – Kom. nämndens framts. 5.12.1872 2 s. D XXIV 19 nr 200
 – Kom.st.prot. 2.11.1872 1 s. D XXIV 19 nr 200
 – Prästbevis 4.12.1872 1 s. D XXIV 19 nr 200
 – St § 4/28.12.1872 A I 67
 Ansågs ej värd belöning.

Viipuri - Viborgs landsförsamling

- 1814 Bonden Moses Hännien
 från Kähäri by
 Sällskapets protokoll för året saknas.
 – Redogörelse 1814– s. 15
 – Belöningsförteckningen E III 3 s. 133
 Belönades med silvermedalj.
- 1815 Arrendatorn Elias Haloin
 från Limatta frälsehemman och Porlambi kronohemman i
 Yläsome by
 Hade grävt 23.300 famnar dike, uppodlat 35 tunnland och
 röjt ängsmark som gav 78 lass hö.
 – Landshövd.mem. 7.2.1815 2 s. D VIII s. 286
 – Sockenst. prot. 15.1.1815 2 s. D VIII s. 287
 – Syneinstr. 27.10.1814 6 s. D VIII s. 288
 Sällskapets protokoll för året saknas.
 Belönades med silvermedalj.

